

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE ORTA ÖLÇEKLİ İKİ KENTİN NEOLİBERAL
KENTLEŞME DENEYİMİ: ESKİŞEHİR ve KONYA ÖRNEKLERİ**

Doktora Tezi

Hatice TURUT

Ankara, 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE ORTA ÖLÇEKLİ İKİ KENTİN NEOLİBERAL
KENTLEŞME DENEYİMİ: ESKİŞEHİR ve KONYA ÖRNEKLERİ**

Doktora Tezi

Hatice TURUT

Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR

Ankara, 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ ve İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI**

Hatice TURUT

**TÜRKİYE'DE ORTA ÖLÇEKLİ İKİ KENTİN
NEOLİBERAL KENTLEŞME DENEYİMİ:
ESKİŞEHİR ve KONYA ÖRNEKLERİ**

DOKTORA TEZİ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. E. Murat ÖZGÜR**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. E. Murat ÖZGÜR**
- 2- Doç. Dr. Mutlu YILMAZ**
- 3- Doç. Dr. Zerrin KARAKUZULU**
- 4- Doç. Dr. Mustafa YAKAR**
- 5- Dr. Öğr. Üyesi C. Erdem BEKAROĞLU**

İmzası

Tez Savunması Tarihi

11.07.2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR danışmanlığında hazırladığım “Türkiye’de Orta Ölçekli İki Kentin Neoliberal Kentleşme Deneyimi: Eskişehir ve Konya Örnekleri (Ankara, 2018)” adlı yüksek lisans - doktora/bütünleşik doktora tezimdaki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Hatice TURUT

ÖNSÖZ

Uzunca bir zamana yayılmış olan doktora sürecimin tamamlanmasında çok büyük katkıları olan ve beni her zaman sabırla dinleyip yol göstren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ertuğrul Murat ÖZGÜR'e çok teşekkür ederim. Ayrıca Ankara Üniversitesi'nde görev yaptığım süre boyunca genç araştırmacıları her zaman destekleyen ve bizlere rahat bir çalışma orta ortamı sunan sayın hocalarım Prof. Dr. İhsan ÇİÇEK ve Prof. Dr. Necla TÜRKOĞLU'na şükranlarımı sunarım.

Tez İzleme Komitesi'nde yer alarak değerli fikir ve önerileriyle bu çalışmaya katkı sunan hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Erdem BEKAROĞLU'na ve yurt dışı görevlendirmesinden dolayı savunmada ne yazık ki yer alamayan hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi İlkay SÜDAŞ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez savunmasında yer almayı kabul eden hocalarım Sayın Doç. Dr. Zerrin KARAKUZULU'ya, Sayın Doç. Dr. Mutlu YILMAZ'a ve Sayın Doç. Dr. Mustafa YAKAR'a teşekkür ederim.

Doktora eğitimime değerli fikir ve tartışmalarıyla katkı sağlayan hocam Sayın Doç. Dr. Nuri YAVAN'a ve tez sürecinin başlangıç aşamalarında değerli fikirleriyle çalışmaya yön veren hocalarım Sayın Dr. Öğr. Üyesi İrfan KAYGALAK ve Sayın Doç. Mustafa Kemal BAYIRBAĞ'a teşekkür ederim. Akademik hayata başladığım ilk günden beri beni cesaretlendiren ve destek veren hocam Sayın Doç. Dr. Arife KARADAĞ'a şükranlarımı sunarım.

Ayrıca değerli fikir ve önerileriyle tezime katkı sağlayan sevgili arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Suat TUYSUZ'a ve Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem KARADUT'a, doktora eğitim sürecim boyunca öğrenmeyi eğlenceli hale getiren sevgili arkadaşlarım, Arş. Gör. Dr. Fatih ALTUĞ'a, Arş. Gör. M. Tahsin ŞAHİN'e, Arş. Gör. Canan AYBERK'e ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli arkadaşım Arş. Gör. Güldane

MİRİOĞLU'na, alan araştırmasına katkı sağlayan Özgül ERDEN BAYKARA'ya ve Mehmet Kaan KOCAMAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Bu tez çalışması yalnızca benim ürünüm değil, ailemin de desteğiyle ortaya koyabildiğim bir çalışmadır. Böylesine anlayışlı ve benim için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, bana her zaman güvenmiş olan sevgili ailem, iyi ki varsınız...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Bağlamı ve Gerekçesi	5
1.2. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Literatüre Olası Katkısı.....	6
1.3. Araştırmanın Kısıtlama ve Sınırlılıkları	8
1.4. Literatür Değerlendirmesi.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERAL KENTLEŞMEYE İLİŞKİN KURAMSAL TARTIŞMALAR

2.1. Eleştirel Kuram.....	21
2.1.1. Eleştirel Kuramın Doğuşu ve Frankfurt Okulu	21
2.1.2. Eleştirel Kuramın Kentleşmesi.....	27
2.2. Eleştirel Kent Kuramı ve Savunucuları	29
2.2.1. Henri Lefebvre’ın Sermaye Mekânı Olarak Kenti	33
2.2.2. Manuel Castells’in Kolektif Tüketim ve Toplumsal Hareketlerin Mekânı Olarak Kenti	38
2.2.3. David Harvey’in “Yapılı Çevre”nin Üretim Alanı Olarak Kenti.....	41
2.3. Politik Ekonomiden Neoliberalizmin Kentleşmesine.....	44

2.3.1. Yeni Nesil Kuramcılar: Brenner (ve Yeni Nesil Kent Teorisyenleri) ve Neoliberalizmin Kentleşmesi	44
2.3.2. “Fiilen var olan Neoliberalizm”in Kentlerini Yeniden Okumak.....	50
2.3.2.1. “Fiilen Var Olan Neoliberalizm”in Politik Ekonomiği	50
2.3.2.2. Neoliberalizmin Mekânları (1): Yol Bağımlılığı.....	55
2.3.2.3. Neoliberalizmin Mekânları (2): Yaratıcı Yıkım.....	59
2.3.2.4. Neoliberalizmin Mekânları (3): Kentler	64
2.4. Bölümün Değerlendirmesi.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ ve TASARIMI

3.1. Araştırmanın Metodolojisi.....	74
3.1.1. Araştırmanın Epistemolojik ve Ontolojik Temelleri	74
3.1.2. Araştırmanın Yöntemi	76
3.2. Araştırmanın Tasarımı	77
3.2.1. Araştırmanın Problemi	78
3.2.2. Araştırma Soruları	81
3.2.3. Araştırma Alanının ve Örneklemin Belirlenmesi.....	84
3.2.4. Araştırmacının Rolü	89
3.2.5. Veri Toplama Süreci ve Stratejileri	90
3.2.5.1. Görüşme	92
3.2.5.2. Doküman İncelemesi	93
3.2.6. Veri Analizi	94
3.2.6.1. Betimsel Analiz ve İçerik Analizi	95
3.2.6.2. Söylem Analizi	96
3.2.6.2.1. Söylem ve Eleştirel Söylem Analizi.....	96

3.2.7. İnandırıcılık ve Teyit Edilebilirlik.....	100
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN TARİHSEL ve MEKÂNSAL EVRİMİ

4.1. Kapitalizmin Politik ve İdeolojik Formu Olarak Neoliberalizm.....	103
4.1.1. Neoliberal Düşüncenin Tarihsel Kökenleri.....	103
4.1.2. Neoliberalizmin Tanımı ve Görevleri.....	106
4.1.3. Neoliberalizmin Temel İlkeleri.....	110
4.1.3.1. Serbest Piyasa Ekonomisi.....	110
4.1.3.2. Özelleştirme.....	111
4.1.3.3. Kuralsızlaştırma(Deregülasyon).....	111
4.1.3.4. Sınırlı Devlet/Devletsizleştirme.....	112
4.2. Neoliberalizmin Kentleşmesi.....	112
4.2.1. Neoliberalizm, Sermaye ve Kent İlişkisi.....	112
4.2.2. Neoliberal Süreçten İzler: Dünya’da Neoliberalizmin Kurumsallaşması ..	117
4.2.2.1. ABD ve Neoliberalizmin Doğuşu.....	117
4.2.2.2. Thatcher’in İngiltere’inde Neoliberal Deneyim.....	118
4.2.2.3. Neoliberalizmin Yaygınlaşması İçin Bir Araç: Avrupa Birliği.....	119
4.2.2.4. Güney Asya’da Neoliberalizm.....	120
4.2.2.5. Japonya’da Neoliberalizm.....	120
4.2.2.6. Latin Amerika’da Neoliberalizm.....	121
4.2.2.7. Sahra Altı Afrika’da Neoliberal Tahakküm.....	121
4.3. Türkiye’de Neoliberal Kentleşme Serüveni.....	122
4.3.1. Türkiye’de Neoliberal Politikaların Gelişimi.....	122
4.3.1.1. Birinci Dönem Neoliberal Politikalar: 1980-1990 Yılları Arası “Doğuş” Evresi.....	123

4.3.1.2. İkinci Dönem Neoliberal Politikalar: 1990-2000 Yılları Arası “Gelişim” Evresi	125
4.3.1.3. Üçüncü Dönem Neoliberal Politikalar: 2000 ve Sonrası “Patlama” Evresi	127
4.3.2. Ulus-Devletin Mekân Üretiminden Neoliberalizmin Mekânlarına: Türkiye’de Kentleşmenin Evrimi	129
4.3.2.1. Ulus-Devletin Kentleşmesi (1923-1950).....	129
4.3.2.2.Emek Gücünün Kentleşmesi (1950-1980)	131
4.3.2.3. Sermayenin Kentleşmesi (1980 ve Sonrası).....	135
4.4. Bölümün Değerlendirmesi.....	144

BEŞİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN ESKİŞEHİR ve KONYA'DAKİ POLİTİK, EKONOMİK ve SOSYO-MEKÂNSAL GÖRÜNÜMÜ

5.1. Eskişehir ve Konya’da Kentleşmenin Gömülülüğü	146
5.1.1. Antik Dönemden Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Olan Dönem	146
5.1.2. 1923-1950 Arası Dönem: Kentleşme Süreci	152
5.1.3. 1950-1980 Arası Dönem: Kalkınmacı Anlayış	157
5.1.4. 1980 ve Sonrası Dönem: Mekânsal Üretim Yarışı.....	161
5.2. Neoliberalizmin Eskişehir ve Konya Kentlerindeki Mekânsal Pratikleri	166
5.2.1. Yeni Kentsel Mekânlar	172
5.2.1.1. Sosyal/Kültürel/Sanatsal Yapılar ve Tesisler	172
5.2.1.2. Eğitim Kurumları.....	173
5.2.1.3. Spor Tesisleri.....	174
5.2.1.4. Kapalı Yerleşmeler	176
5.2.1.5. Toplu Konut Projeleri.....	181

5.2.2. Klonlanmış Mekânlar	184
5.2.2.1. Ulaşım Projeleri.....	184
5.2.2.2. Tüketim Mekânları	186
5.2.2.3. Temalı Parklar	188
5.2.3. Yeniden Canlandırılan Mekânlar	191
5.2.3.1. Kentsel Yenileme Mekânları/Alanları.....	191
5.2.3.2. Soylulaştırılmış Mekânlar	195
5.2.3.3. Kentsel Dönüşüm (Projeleri) Alanları.....	196
5.3. Eskişehir ve Konya Kentlerinde “Fiilen Var Olan Neoliberalizm”in Coğrafyaları	201
5.3.1. Neoliberalizmin Mekânları (1): Türkiye’de Neoliberal Belediyeciliğin/Yerel Yönetimin Yol Bağımlılığı.....	201
5.3.2. Neoliberalizmin Mekânları (2): Eskişehir ve Konya Kentlerinde Yaratıcı Yıkım Sürecinin İşleyişi	206
5.3.2.1. Yönetimler Arası İlişkilerin Yeniden Ayarlanması.....	207
5.3.2.2. Kamu Finansman Tasarrufu	215
5.3.2.3. Refah Devletinin Yeniden Yapılandırılması ve Kentsel Sivil Toplumun Yeniden Düzenlenmesi.....	217
5.3.2.4. Belediyeye Ait Kamu Sektörü ve Kolektif Alt Yapıların Özelleştirilmesi.....	221
5.3.2.5. Kentsel Konut Piyasasının Yeniden Düzenlenmesi	224
5.3.2.6. Yapılı Çevre ve Kentsel Formun Dönüşümü	225
5.3.2.7. Yerellikler Arası Politika Transferi	227
5.3.3. Neoliberalizmin Mekânları (3): Eskişehir ve Konya’da Kentin Yeniden Temsili.....	228
5.4. Bölümün Değerlendirmesi.....	230

ALTINCI BÖLÜM

ESKİŞEHİR ve KONYA KENTLERİNDE NEOLİBERAL MEKÂNSALLAŞMANIN SÖYLEMSEL İNŞASI

6.1. Projelere İlişkin Karar Alma Sürecinin Politik Arka Planı	232
6.1.1. Karar Alma, Uygulama ve Aktörler	232
6.1.1.1. Yaratıcılık ve Özgünlük mü? Avrupa'dan İmaj Transferi	232
6.1.1.2. Mutlu Beraberlik: “Birlikte Konya’yız Birlikte Türkiye’yiz”	243
6.1.1.3. Meşrulaştırma Temsili	249
6.2. Neoliberal Mekânsallaşmanın Bireysel ve Toplumsal Yansımaları	254
6.3. Bölümün Değerlendirmesi	262

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ YERİNE

7.1. Küreselleşen Dünyanın Neoliberal Pratiklerinin Eskişehir ve Konya	263
Kentlerindeki Mekânsallığına İlişkin Tartışma	263
7.2. Daha İyi Bir Kent Nasıl İnşa Edilebilir? Politika Yapıcılar İçin Birkaç Çözüm Önerisi	270
KAYNAKLAR	273
EKLER	294
ÖZET	302
ABSTRACT	303
ÖZGEÇMİŞ	305

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Mekân üretimine dair literatür kavram haritasından sağlanan genel çerçeve	9
Şekil 2: Eleştirel teori üzerine dört önerme	25
Şekil 3: Neoliberal uygulamaların yapılı çevreyi dönüştürmede müdahale araçları	70
Şekil 4: Araştırma alanlarının sınırları	86
Şekil 5: Araştırmacının veri toplama süreci	91
Şekil 6: İçerik analizi ve betimsel analiz	95
Şekil 7: Söylem analizinin aşamaları	99
Şekil 8: Eskişehir’de 1927-2017 yılları arası nüfus gelişimi.....	155
Şekil 9: Konya’da 1927-2017 yılları arası nüfus gelişimi.....	157
Şekil 10: Eskişehir ve Konya kentlerindeki kültür-sanat tesisleri.....	173
Şekil 11: Eskişehir ve Konya kentlerindeki yeni stadyumlar.....	175
Şekil 12: Eskişehir’de eski stadyum ve çevresi.....	176
Şekil 13: Konya’da eski stadyum ve çevresi.....	176
Şekil 14: Güvenlikli sitelere ilişkin reklamlar	178
Şekil 15: Eskişehir ve Konya’da lüks konut projesi örneği	179
Şekil 16: Eskişehir’den toplu konut projesi örneği	183
Şekil 17: Konya’dan toplu konut projesi örneği.....	183
Şekil 18: Eskişehir ve Konya kentlerinde ulaşım projeleri	186
Şekil 19: Eskişehir ve Konya kentlerinden AVM örnekleri.....	188
Şekil 20: Eskişehir ve Konya’da temalı park örnekleri.....	190
Şekil 21: Eskişehir’deki tarihi Porsuk Oteli’nin önceki ve sonraki hali	192
Şekil 22: Konya’da kentsel yenileme örnekleri.....	194
Şekil 23: Eskişehir’de kentsel dönüşüm projesi örneği.....	199
Şekil 24: Merkez - Eskişehir yerel yönetimi arasındaki çatışmaya yönelik haberler...	210
Şekil 25: Eskişehir kaynak yaratmaya yönelik girişimler	212

Şekil 26: Konya kentinde merkezi hükümetin desteği	214
Şekil 27: Eskişehir yerel yöneticileri ve Avrupa Bankası üyeleri arasındaki anlaşmaya ilişkin bir haber.....	217
Şekil 28: Eskişehir’de sosyal yardım örnekleri	219
Şekil 29: Konya kentinde sosyal politikalar	219
Şekil 30: TOKİ’nin Konya’daki konut projelerinden iki örnek	224
Şekil 31: Eskişehir ve Konya’da Büyükşehir Belediye Yasasının her iki kente etkisi	226
Şekil 32: Yerellikler arası politika transferinin aşınımına örnek.....	228
Şekil 33: Eskişehir ve Konya’da neoliberal uygulamalarla kentin yeniden temsili	229
Şekil 34: Eskişehir’de mekân üretim modeli.....	241
Şekil 35: Avrupa kentleri ve Eskişehir’de mekân temsili	242
Şekil 36: Konya’da mekân üretim modeli.....	247
Şekil 37: Konya’da merkezi hükümetin izleri.....	248
Şekil 38: Eskişehir kentinde mekân üretiminin meşrulaştırma temsili	249
Şekil 39: Eskişehir’den meşrulaştırma temsiline örnekler	250
Şekil 40: Konya kentinde mekân üretiminin meşrulaştırma temsili	253
Şekil 41: Mekân üretiminin politik inşası.....	272

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: Var olan neoliberalizmin yıkıcı ve yaratıcı momentleri.....	61
Çizelge 2: Neoliberal kentleşmenin yaratıcı ve yıkıcı momentleri	67
Çizelge 3: Araştırmanın tasarımı	79
Çizelge 4: Her iki kente ilişkin ortak yönler ve farklılıklar.....	87
Çizelge 5: Katılımcılar ve mesleki profilleri	88
Çizelge 6: Nitel bir araştırmada güvenilirlik ve geçerlik ilkeleri	102
Çizelge 7: Eskişehir ve Konya kentlerinde neoliberalizmin fiziksel ve temsili mekâna yansımaları	167
Çizelge 8: Eskişehir’de mevcut güvenli site projeleri.....	179
Çizelge 9: Konya’da mevcut güvenli site projeleri	180
Çizelge 10: Eskişehir ve Konya’da neoliberal kentleşmenin yaratıcı ve yıkıcı momentleri.....	208
Çizelge 11: Mekânsal proje oluşturma, karar alma, meşrulaştırma ve uygulama.....	233

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
Akt.	: Aktaran
ANAP	: Anavatan Partisi
AVM	: Alışveriş Merkezi
Bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DB	: Dünya Bankası
DDY	: Devlet Demir Yolları
DEF	: Dünya Ekonomik Forumu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokrat Sol Parti
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYP	: Doğru Yol Partisi
ESKİ	: Eskişehir Su ve Kanalizasyon İdaresi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GP	: Genç Parti
GYO	: Gayrimenkul ve Yatırım Ortaklığı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İTİA	: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
KBB	: Konya Büyükşehir Belediyesi
KDP	: Kentsel dönüşüm Projesi
KDPA	: Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi Alanı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KTO : Konya Ticaret Odası
KTVK : Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
MHP : Milliyetçi Hareket Partisi
M : Milattan nce
NAFTA : Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma rgt
RP : Refah Partisi
SHP : Sosyal Demokrat Halkçı Parti
STK : Sivil Toplum Kuruluşu
TOKİ : Toplu Konut İdaresi
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Neoliberalizm, 1970'li yılların sonuna doğru kitlesel üretimde karlılığın düşmesi ve Keynesyen ekonominin krize girmesine karşılık olarak gelişim gösteren stratejik bir tepkidir (Theodore, Peck ve Brenner, 2012:21). Bu tepkinin ilkeleri dikkate alındığında, devletin her türlü müdahaleden uzak durarak, piyasanın serbestliğini sağlaması ve böylece sermaye sahiplerinden alınan vergi payının düşürülmesi, kamu hizmet ve mallarının özelleştirilmesi yoluyla ulaşım, sağlık, eğitim vb. alanları sermayeye açması ve bu yolla sosyal yardım programlarının daraltılması, aynı zamanda kamu arazilerinin özel sermayenin hizmetine sunulması vb. pek çok alanda yeniden düzenlemeyi zorunlu kılmıştır.

Devlet-ekonomi ve devlet-toplum ilişkilerini yeniden düzenleyerek piyasa mekanizmalarını ön sıraya yerleştiren ve bu sayede metalaşmanın da önünü açan neoliberalizm, 1980 sonrasında tüm dünyada etkili olmaya başlamıştır. Piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale eden tüm engellerin ortadan kaldırılması, devletin ekonomik arenadaki etkisini azaltma ve kalkınmayı sağlamada uygulanması gereken politikalar olarak dikte edilmiştir. Washington Konsensüsü olarak adlandırılan bu süreç özelleştirme, serbestleştirme, kamu harcamalarının kısıtlanması gibi pek çok uygulamayı hayata geçirmiş ancak uygulanan politikaların beklenen başarıyı sağlayamaması eleştirilere neden olunca piyasalardaki durgunluğun asıl nedeninin devletin aşırı müdahaleci yaklaşımından kaynaklandığı savunulmuştur. Bu nedenle “minimal devlet” anlayışı yerini devlet ve piyasalar için daha elzem olan “etkin devlet” anlayışına bırakmıştır. Post-Washington Konsensüsü olarak adlandırılan bu süreçte devletlerin ekonomik karar mekanizmaları piyasa aksaklıklarını gidermek adına tüm

müdahalelerden arındırılmış ve bu süreçte artık DB, IMF ve DTÖ gibi uluslararası örgütler devreye girerek piyasanın belirsizliğibi kontrol altında tutmuştur (Savaşkan, 2013:53). Bu kontrol yeni birikimin iktisadi olarak nasıl yönlendirileceğinin de habercisi olmuştur. Nitekim neoliberalleşme sürecinde yeni birikim krizine en etkin biçimde cevap verebilecek yatırım alanının kent olacağı düşünülmüş ve “kent, yeni bir toplumsal yapının oluşturulması ve gücün pekişmesinde de araç olarak kullanılmıştır” (Eraydın: 2013:1).

Aynı zamanda neoliberal politikalar ekseninde metropoliten bölgelerin planlanması ve yetkilerin yeniden düzenlenmesi adına kimi ülkelerde idari sınır ve yetki alanı bakımından bazı düzenlemeler yapılmıştır. Oldukça hızlı ve derin etkiler bırakan bu düzenlemeler gelişmiş kapitalist ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde farklılık gösterse de amaç, kriz tehdidi altındaki piyasaları yeniden canlandırmak ve bu bölgelere yatırımları çekmektir (Şahin, 2013:41). Bu kapsamda özellikle devletin yeniden ölçeklendirilmesi meselesi gündeme gelmiş ve bu bağlamda bir takım yetki aktarımları gerçekleştirilmiştir. Böylece merkezden yerele olan güç aktarımı ile kentler ve kent-bölgeler yeniden parlamaya başlamıştır.

Dolayısıyla sermayenin hem oluşması hem de birikimi ile kentler arasında doğrudan bir ilişki bulunur. Çünkü yukarıda sözü edilen neoliberal ilkelerin hayata geçirilebileceği ve çıktılarının en hızlı sonuçlar üretebileceği mekânlar kentlerdir. Her ne kadar sermayenin mekâna çökelerek orada sabit hale gelmesi tarihsel olarak farklı biçimlerde gerçekleşmiş olsa da kapitalizmin mekânı özellikle kentsel mekânı dönüştürme üzerindeki egemenliği aynı kalmış (Bal, 2011:27), dolayısıyla kapitalist sistemde kent “vazgeçilmez” olarak yerini almıştır. Bununla birlikte kentler kapitalizmin hem üretim alanları hem de buna karşı çıkılan mücadele alanları olarak kabul edilmiştir (Brenner, 2000:362).

Harvey'e (2012:413) göre mekânı düzenleme gücü farklı toplumsal aktörler tarafından harekete geçirilen güçlerin bir kombinasyonunu içerir. Ulusal kalkınma stratejileri, kentin tarihsel olarak hem ulusal hem uluslararası düzlemde edindiği rol ve kentin yönetimindeki aktörlerin rolüne bağlı olarak sermaye ile buluşan kent sürekli bir dönüşüm halindedir. Kentin bu devingenliği içinde ortaya çıkan dinamikler ve oluşturulan potansiyeller, kentsel mekânı dönüştürerek yeni makro formları ortaya çıkarmaktadır (Türkün ve Kurtuluş, 2005:9). Bu anlamda kentleşme “mekânsal olarak temellenen toplumsal bir pratik” (Harvey, 2012:413) halini alır ve süreç içerisinde kurumsal düzenlemeleri, hukuki formları, siyasal ve yönetsel sistemleri, güç hiyerarşilerini gelişigüzel bir biçimde inşa eder. Bu sayede kent gündelik pratiklerini yönetecek somutlaşmış çıktılara kavuşur (Harvey, 2012:413) ki bunu en iyi biçimde tanımlayan kavram ise sermayenin yeni tapınağı olan “yapılı çevre”nin üretimidir. Dolayısıyla Eraydın'ın (2013:4) ifade ettiği üzere “kentsel politika ve uygulamalar neoliberalizmin değişen koşullara uyum sağlamasında bir tampon mekanizma olarak [başarıyla] işlev görmektedir”.

Tekeli (1988:131) kent-sermaye ilişkisi kurulurken kentin tümüne kapital olarak bakılması gerektiğini ifade eder. Çünkü kent başlangıçta salt fiziksel bir üretim alanı iken, giderek emeğin yeniden üretildiği ve nihayetinde sermayenin birikim odağı haline gelmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Keynesyen ekonomiler aşırı birikim krizini aşmak için sermayelerini sabit yatırımlara yöneltmiştir. Böylece kapitalizm, içine girdiği krizi yapılı çevre üretimi ile aşmaya çalışmış ve giderek sabitleşen sermaye yatırımının sermayenin üretim ve tüketim ilişkilerinde yol açtığı döngüsellik, kenti kapitalizm için hayati öneme sahip bir noktaya konumlandırmıştır (Bal, 2011:29). ABD'de başlayan ve kısa sürede tüm dünyaya yayılan 2007/2008 krizi sonrasında da neoliberal devletler inşaat sektörüne yönelerek hem ekonomik büyümeyi yeniden başlatmak hem de rekabetçi politikalara karşı tepkileri azaltmak için yoksul kesimleri

ev sahibi yapmak gibi sosyal politikalara ağırlık vermiştir. Çünkü arsa ve emlak piyasasının ekonomik büyümedeki itici gücü ve inşaat sektörünün kullandığı girdiler ekonomideki tüm sektörlerle ivme kazandıran çarpan etkilere sahip olmuştur ve bu sebeple yaşanacak bir ekonomik kriz sonrası daha kısa zamanda ayağa kalkmak için neoliberal ekonomiyi benimseyen ülkelerde inşaat sektörüne yönelme gerçekleşmiştir (Eraydın, 2013:5). Kısacası neoliberalleşme sürecinde kent hem sermayenin birikim noktası haline gelmiş, hem de kriz durumunda yeni bir yapıyı çevrenin üretimi üzerinden (yeniden ve yeniden) pazarlanarak tüketilebilir bir metaya dönüştürülmüştür. Kapitalizmin dayattığı bu metalaşma biçimi ise tüketimin odağında yer alan kentleri ayrıcalıklı bir araştırma nesnesi haline getirmiştir.

Bu bağlamda, yedi bölümden oluşan tez çalışmasının *birinci bölümünde* araştırmanın konusu, bağlamı ve gerekçesi dikkate alınarak literatüre olası katkısı tartışılmakta ve araştırma konusu ile ilişkili literatür değerlendirmesine yer verilmektedir. *İkinci bölüm*, araştırmanın bağlamına uygun olacak biçimde, neoliberal kentleşmenin eleştirisine yönelik kuramsal tartışmaları ve araştırmanın dayandığı “fiilen var olan neoliberalizm” modeline yönelik tartışmaları kapsamaktadır. *Üçüncü bölümde* metodolojik çerçeve sunularak araştırmanın epistemolojik ve ontolojik temelleri ile araştırmanın yöntemi tanımlanmakta, aynı zamanda araştırmanın nasıl tasarlandığı ayrıntılandırılmaktadır. *Dördüncü bölümde* neoliberalizmin kentleşmesi hem dünyada hem de hem de Türkiye’de tarihsel ve mekânsal olgular üzerinden tartışılmaktadır. *Beşinci bölümde* araştırma alanı olan Eskişehir ve Konya kentlerinde neoliberal kentleşmenin sosyo-mekânsal görünümü ile büyük resim ortaya konulmakta ve *altıncı bölümde* neoliberal kentleşme sürecinin söylemsel olarak nasıl inşa edildiğine yer verilmektedir. *Yedinci bölümde* ise araştırmanın bulguları ve çeşitli politika önerileri tartışılmaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu, Bağlamı ve Gerekçesi

Araştırmanın konusu Türkiye’de farklı siyasi anlayışlara sahip yönetim örneklerinde (Eskişehir ve Konya) neoliberalizmin kentsel mekân üretim sürecinin eleştirel bir perspektifle anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Araştırma, konu itibariyle neoliberal kentleşme bağlamında ele alınacaktır. Buna göre, kalkınmacı anlayışı temel alan devletlerin en önemli pusulası haline gelen neoliberalizmin kentleşme boyutuna odaklanarak, neoliberal argümanlar çerçevesinde sermayenin hizmetine sunulan kentsel mekânın sürekli olarak yeniden üretilmesinin yerelde farklılaşıp farklılaşmadığı, farklılaşıyor ise; nasıl farklılaştığı esas alınacaktır. Yerel yönetimler bazında mevcut yapıyı anlamak için “fiilen var olan neoliberalizm” yaklaşımının üçlü sacayağından yararlanılacaktır. Bu bağlamda, eleştirel kent teorisinin dikkate alınacağı bu çalışmada, kentsel mekânın ve bu mekândan sağlanan rantın belirli bir zümrenin hizmetine sunulmasına yönelik birtakım eleştiriler getirilecek ve daha adil bir paylaşım için alternatif öneriler sunulacaktır.

Nitekim çalışmanın gerek kuramsal gerekse de empirik boyutuna katkı sağlaması bakımından incelenen Türkiye’de yapılmış çalışmaların önemli bir kısmı genellikle mevcut durumun eleştirisine yöneliktir ve politika yapıcılar için ikna edici formüller sunamamaktadır. Oysa kentsel mekânı devasa projeler ile tüketme yarışında olan gerek merkezi gerekse de yerel yönetimlerin bunu başarmalarındaki etkenlerin ortaya çıkarılması yani meselenin derinlerine inmesi ihtiyacını doğurmuştur. Dolayısıyla çalışmanın gerçekleştirilmesinde üç temel gerekçe bulunmaktadır: ‘Tek beden herkese uyar’ anlayışı ile yola çıkan neoliberalizmin yerel düzeydeki mekânsal gömülülüğünü ve aktör bağımlılığını açığa çıkararak *bilime katkı sağlamak*; mekânın üretilmesi sürecinde sermayenin çıkarlarının ön planda tutulmasıyla toplumsal bölünmeyi şiddetlendirecek kararların alınması yerine daha adil bir kent yaşamının

sunulması yönünde *politika yapıcılara katkı sağlamak*; teorik bir bağlamdan yola çıkarak sermaye ve mekânsal üretim süreçlerini ideoloji ile ilişkilendirerek *literatüre katkı sağlamak*.

1.2. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Literatüre Olası Katkısı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sermayelerini tehdit altında gören çeşitli sektörlerin sınıfsal egemenliklerini yeniden kurma projesi ile kentsel mekânda neoliberal hareketlenme başlamıştır. Bu süreçte neoliberalizm, yerel devlet ve finansallaşmış sermaye gibi kurumsal ekonomik aktörler arasında ölçeklenmiş ilişkiyi yeniden biçimlendirmiş ve özellikle risk ve sorumlulukları yerel aktör ve yerel yönetimlere devrederek (Theodore, Peck ve Brenner, 2012:22) yeni bir yönetim anlayışının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu süreç içinde, soylulaştırma, kentsel dönüşüm, afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi, daha yaşanabilir kentler oluşturma şeklindeki kentsel projeler ile siyasa mekanizmaları oluşturularak kentsel mekânın daha hızlı bir biçimde dönüştürülmesine zemin hazırlanmıştır. Penpecioglu'nun (2013:97) ifadesiyle, "neoliberal kentleşme" mekânlarını üreten bu projeler sadece sermaye birikim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde değil; bununla birlikte kentsel siyasaların önceliklerinin yeniden tanımlanmasında neoliberal hegemonyayı inşa edici bir rol oynamıştır. Dolayısıyla neoliberalizmin hegemonyalaşması ile kentsel mekânın üretilmesi ve kentsel mekânın üretilmesinin neoliberal hegemonyayı daha da güçlendirmesi süreci özellikle yerel yönetimler tarafından destek görerek hızlanmıştır.

Kısacası neoliberal yerel yönetim anlayışı, sermaye ve inşaat sektörüne hizmet eden ve kentsel mekânın şekillendirilmesinde temel rol oynayan bir görev üstlenmiştir. Neoliberalizm ile birlikte kentlerin giderek alınıp-satılabilen bir metaya dönüşmesi ise kentsel mekânın adaletsiz bir biçimde tüketilmesine neden olmuştur. Bu düşünceden

hareketle, araştırmanın amacı mekânın üretimine yönelik projeler üzerinden Türkiye'nin orta ölçekli iki kentinde (Eskişehir ve Konya) neoliberal kentleşme deneyimini karşılaştırmalı olarak tartışmaktır. Nitekim Brenner, Marcuse ve Mayer'a (2014:20) göre eleştirel kent çalışmalarının canlı kalmasında farklı ulusal ve yerel mekân düzenlemelerinin her birinde kristalleşmiş mekâna ve bölgeye özgü sosyo-mekânsal düzenleme biçimlerini inceleyen *karşılaştırmalı kent araştırmaları* yaklaşımlarının benimsenmesi önemli rol oynamaktadır.

Araştırmanın önemine ve literatüre olası katkısına değinmek gerekirse, genellikle sağ eğilimli hükümetlerin, 2000'li yıllardan itibaren ise özellikle mevcut iktidarın kalkınmacı-neoliberal yaklaşımı ile birlikte 2000'li yıllardan itibaren Türkiye kentleri “büyük dönüşüm” (Ataç, 2013; Ataç ve Işık, 2013) sürecine girmiştir. Bu süreç içinde, kentsel mekânın pazarlanabilir bir metaya dönüştürülerek sermayenin hizmetine sunulması ise kentlerde gelir uçurumunun derinleşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, yetkilerin merkezi yönetimden yerel yönetimlere devredilmesi, neoliberal mantığın türettiği çeşitli kurumların aşırı yetkilendirilmesi ve son yıllarda “katılımcılık, demokrasi, birlikte üretmek” vb. sosyal demokrasiye yönelik argümanların yaygınlaşması ise Türkiye kentlerine yönelik mekânsal üretim sürecinin sorgulanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda çalışmanın önemi, Türkiye’de kalkınmanın kalbi olarak görülen kentlerde, mekânın üretim sürecinin iki farklı politik duruşla/ideolojiyle yönetilen kentte benzer bir kent temsili ile sonuçlanması çelişkisini açığa çıkararak politik düzene eleştiri getirmektir.

Aynı zamanda çalışmanın örnek olay incelemesi üzerinden iki farklı sosyo-kültürel ve ideolojiye sahip kenti karşılaştırmalı olarak analiz etmesi, sonuçları itibariyle yerel idari kararlar ve politika yapıcılar için çözüm önerileri sunması ve bununla birlikte kentsel mekân ile politikayı bir arada ele alması bakımından kentleşme

yazısına katkı sağlaması da beklenmektedir. Son olarak, özellikle beşerî coğrafya disiplininde kentsel mekâna ilişkin çalışmaların büyük bir kısmının geleneksel yaklaşımlardan öteye gidememesi, bununla birlikte teorik ve apolitik kabullerden hareketle verili durumun olduğu gibi kabul edilmesi, disiplin açısından önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Dolayısıyla çalışmanın disipline de farklı bir bakış açısıyla katkı sunması beklenmektedir.

1.3. Araştırmanın Kısıtlama ve Sınırlılıkları

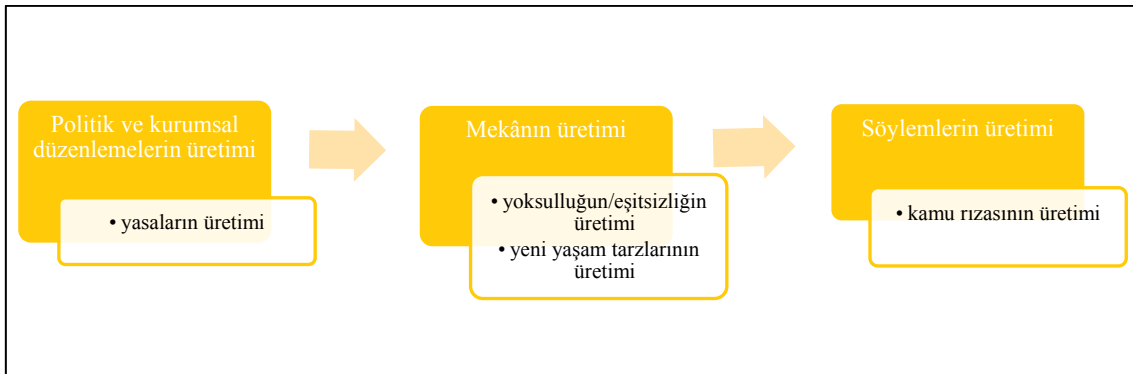
Araştırmanın kapsamı kent merkezlerinde uygulanan mekân üretimine yönelik projeleri içermektedir. Bu nedenle araştırma tasarlanırken büyükşehir ve merkez ilçe belediyelerinden yetkililer ile görüşme yapılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Fakat hem Eskişehir hem de Konya Büyükşehir Belediyelerine görüşme için yapılan resmi müracaatlar sonuçsuz kalmıştır. İlginç olan, belediye başkanı ile görüşme talebini ilettiğimde her iki belediyenin çalışanları “başkan pek kimseyle görüşmez ama siz yine de deneyin” şeklinde cevaplar ile karşılaşılmıştır. Hatta “başkanı biz bile göremiyoruz” diyenler dahi olmuştur. Dolayısıyla büyükşehir belediye başkanlarına yönelik soruların biyografi, gazete veya tanıtım bültenlerindeki demeçlerinden tamamlanmaya çalışılması araştırma için bir kısıtlılığa neden olmuştur. Her iki kentin ilçe belediyelerindeki yetkililer ise tam tersi bir anlayış ile görüşmeleri kabul etmişlerdir.

Araştırma süreci boyunca özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve kent sakinlerine yönelik görüşmeler Eskişehir’de oldukça kolay ve verimli geçerken, Konya’da tam aksine zorlu bir süreç yaşanmıştır. Özellikle kent sakinleri ve yine yerel yönetimden katılımcılar görüşme yapma konusunda tedirgin olmuş, Konya’daki görüşmelerin büyük bir kısmında ses kayıt cihazı kullanılamamıştır. Görüşme sonucunda bu tedirginliğin sebebi sorulduğunda ise “yanımda bir erkeğin olmaması”

şeklinde yanıt verilmiştir. Kısacası Konya'nın kapalı sosyal yapısının yanı sıra belki de alan araştırmasının OHAL sürecinde yapılması önemli bir kısıtlamaya neden olmuştur.

1.4. Literatür Değerlendirmesi

Empirik literatürün değerlendirilmesi ve tartışılmasından önce literatür tarama işlemi kısaca açıklanacaktır. Tez çalışması, konu bakımından beşerî coğrafyanın yanı sıra kent ve bölge planlama, kamu yönetimi ve sosyolojinin de odağında olması nedeniyle farklı disiplinlerin birlikteliğini içermektedir. Bu durum, tezde yararlanılacak olan literatürün daha kapsamlı olarak incelenmesini gerektirmiştir. Bu nedenle, öncelikle tezin tüm bölümlerine ilişkin kaynakların önemli bir kısmı incelenerek çalışmanın ana kurgusu oluşturulmuştur. Literatür incelemesinden sonra oluşturulan kavram haritasına göre, kapitalizmin kentsel mekâna yerleşmesi üç aşamada gerçekleşmiştir (Şekil 1). Öncelikli olarak politik ve kurumsal düzenlemeler gerçekleşmiş ve ancak ikinci aşamada mekânın üretimine geçilmiştir. Gerek kamu rızasının alınması gerekse de sürece meşruiyet kazandırılması bakımında mekânın üretimiyle eş anlamlı olarak söylemlerin üretimine geçilmiştir. Yoğun bir literatür taramasından sonra ulaşılan bu soyutlama, tez çalışmasının literatürde dolduracağı boşluk hakkında ipuçları sağlamıştır.

Şekil 1: Mekân üretimine dair literatür kavram haritasından sağlanan genel çerçeve

Böylece neoliberalizm ve kentleşme arasındaki ilişki sorgulanarak bunun mekân üretim sürecini nasıl etkilediği meselesi odak haline getirilmiştir. Literatür taraması sırasında karşılaşılan durumlardan biri, her ne kadar konuya ilişkin eleştiri ve yorumlar sıklıkla gündeme getirilse de özellikle Türkiye bağlamındaki literatür yerel düzeyde kurumsal analizlerin, uygulamalı ve karşılaştırmalı örneklerin oldukça düşük düzeyde olmasıdır. Aynı zamanda ağırlıklı olarak İstanbul kentinin çalışıldığı ve çoğunlukla kentsel dönüşüm projeleri veya daha az sayıdaki çalışmada soylulaştırma örneklerinin incelendiği dikkat çekmiştir.

Literatür tarama işleminde öncelikli olarak Türkçe ve İngilizce yazılmış çalışmalar olmak üzere ikili sınıflandırma yapılmıştır. Türkçe kaynaklar için başta doktora tezleri ardından makale, rapor ve bildirimler için önem sırasına göre YÖK tez tarama kataloğu, ULAKBİM veri tabanı, Google akademik, Google ve konuyla ilgili çeşitli süreli yayınlar (İdeal Kent, Praksis, Mülkiye, Toplum ve Bilim, Birikim vs.) taranmıştır. Yabancı kaynaklar için ise Ankara Üniversitesi veri tabanları kullanılarak ISI-Web of Science'ta indekslenen makalelere ve yine aynı veri tabanı üzerinden ProQuest veri tabanı ile yurt dışında yapılan tezlere ulaşılmıştır.

Neoliberal kentleşmeye yönelik İngilizce literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Özellikle Harvey, Castells ve Lefebvre'nin Marksist yaklaşımlarına odaklanan kuramsal çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda neoliberalizmin kentsel mekânda oluşturduğu eşitsizlik ve sermaye yanlısı tutumu “yaratıcı yıkım”, “mekân üretimi” vb. argümanlar üzerinden eleştirilmektedir. Ancak bu çalışmada esas dayanak noktasını oluşturan çalışmalar, özellikle Brenner, Theodore, Peck, Jessop ve Tickell tarafından yapılmış ve önemli ölçüde Marksist yaklaşımdan beslenen fakat kültürel ekonomi perspektifi ağır basan çalışmalardır. Özellikle Theodore, Peck ve Brenner (2012) ve Brenner, Peck ve Theodore (2010)'un neoliberalizmin gelişim tarihini ve

neoliberal kentleşmede piyasa kurallarını yol bağımlılığı, yaratıcı yıkım, kent vb. olgular üzerinden ele alan kuramsal çalışmaları araştırmacılar tarafından büyük ilgi görmektedir. Bu çalışmalarda neoliberalizm kavramı çeşitli, coğrafi olarak değişken ve yol bağımlı bir sürece karşılık gelmektedir. Genel olarak bu sürecin 3 boyutu bulunmaktadır: düzenleyici uygulamalar; yargı-ıçi (arası) politika aktarımı; ulus ötesi düzenleme rejimlerinin formasyonu. Böylesi bir ayırım neoliberal sürecin çeşitli mekânsal ölçeklere nasıl yerleştiği ve 1980 sonrası dünya ekonomisinde nasıl yayıldığına ilişkin şematik bir dönemleştirme sağlamaktadır. Bununla birlikte neoliberal yenilik projelerinin “yol bağımlı” karakteri ve politik ekonomik mekânın çağdaş bir biçimde yeniden yapılanmasında kentlerin stratejik rolü ele alınmıştır. İlk aşamada neoliberalizmin fiili olarak ortaya çıkışı/teorik perspektif ele alınmış ve politik çerçevede bu anlayışın gömülülüğü üzerinde durulmuştur. Buna göre çok boyutlu coğrafi ölçekte politik ekonomik mekân, yaratıcı yıkıma odaklanmıştır (Brenner ve Theodore, 2002). Bir başka çalışmada ise neoliberal yeniden yapılanma projeleri ve kurumsal-mekânsal peyzajın mirası arasındaki “yol bağımlı” etkileşimlere dikkate çekilmeye çalışılmıştır (Peck, Theodore ve Brenner, 2009).

Aynı zamanda yapılan araştırmalarda neoliberal kentleşmenin coğrafi olarak değişken, ancak çok ölçekli, yerel ötesi bağlantılı neoliberal kentleşmenin doğasına vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte kentsel yeniden yapılanmada neoliberal programların hem dayanıklılığına hem de politik başarısızlıklarına (Peck, Theodore ve Brenner, 2009) ve kentsel mekânı yeniden şekillendirmesinde ideoloji, kurumsal düzenleme ve sosyal etkilere (Peck, Theodore ve Brenner, 2009) vurgu yapılmıştır. Dahası olgunun teorik ve politik statüsü ele alınarak neoliberalizmin yeniden yapılanmasına (Peck ve Tickell, 2013) dikkat çekilmiştir. Kısacası neoliberalizmin derin tarihsel gelişimine odaklanarak, olgunun coğrafi olarak yeniden yapılanması, tarihi ve coğrafi yeniden yapılanmasındaki gömülülüğü, mekândaki sosyal etkisi,

kültürel ve kurumsal yol bağımlılığı ve piyasacılık üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalardan tezin kuramsal çerçevesinin oluşturulmasında yararlanılmıştır.

İngilizce literatürde neoliberal kentleşmeye ilişkin kuramsal çalışmaların yanı sıra çeşitli kentlerin neoliberal deneyimlerini ele alan pek çok empirik araştırma bulunmaktadır. Çalışmanın planında ve özellikle yöntem kısmında yararlı olabilecekler arasında tezler ve makaleler de yer almaktadır. Özellikle doktora düzeyinde yapılmış empirik çalışmaların ve makalelerin bu teze katkısı olmuştur. Bu çalışmalara kısaca değinmekte yarar vardır. Vert'in (2005) çalışması "satın alma krizi" ve "zayıflayan konut krizi" kavramları üzerinden Vancouver'daki konut piyasasını neoliberal ideoloji üzerinden açıklamayı amaçlamıştır. Çalışmada yerel koşul ve kurumların etkisiyle uygun fiyatlı konut geliştirme durumunun krizlerle ne ölçüde paralel olduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışma, neoliberalleşmenin sosyo-ekonomik peyzajın post-endüstriyel değişimini yükselten, özelleştirmeyi artıran ve bölgesel rekabetçiliği canlandıran bir yörünge oluşturduğunu ileri sürmektedir. Ek olarak, yönetişimin kurumsal altyapısının dönüşümüne dair başka bir reçetenin olmadığına fakat dönüşümün ne zaman ve nasıl yapılacağına dair ütopyik söylemlerin varlığına işaret edilmektedir. Bu kapsamdan yola çıkılarak Vancouver'ın yerel konut piyasası sermayeye hizmet eder derecede gevşetilmiştir. Ancak konuta aşırı talep ve bu talebin düşmesi kendi içinde yerel bir krize neden olmuştur. Karma yöntemin kullanıldığı çalışmada nicel veriler için yerel ve bölgesel ekonomik profili gösteren ikincil verilerden yararlanılmıştır. Nitel veriler için ise Kanadalı İnşaatçılar Birliği ve New Home Warrantly şirketinin konut üretimi üzerine söylemlerinden hareketle söylem ve içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada neoliberalizmin sosyo-mekânsal değişim üzerindeki etkisine sıkça vurgu yapılsa da krizden beslenen neoliberalizmin Vancouver'ın sosyo-mekânsal örüntüsünü nasıl etkilediği dikkate alınmamıştır. Ayrıca her ne kadar yerel politikaların neoliberalizme hizmet etmede araçsallaştırılması

tartılırsa da konuta yönelik artan ve azalan talep bağlamında oluşan kriz tam anlamıyla açıklanamamıştır.

Hackworth ve Moriah (2006) ise neoliberalleşmenin konut sektörü üzerindeki etkisini incelemiştir. Konut üreticileri ile derinlemesine görüşmelerin yapıldığı çalışmaya göre, konut sektörü bağlamında neoliberalizm, yerelde pratik ve politika bağlamının da etkisiyle farklılaşmaktadır. Buna karşılık Lewis'in (2010) çalışmasında Brezilya'daki neoliberalizm, politik ekonomik yaklaşımla sosyal konut projeleri bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada neoliberal politikaların yereldeki mali hizmet sorumluluğunu nasıl etkilediği, sosyal konut ihtiyacını nasıl artırdığı ve küresel ölçekte geliştirilen politik ekonomik kararların yerel düzeydeki sosyal hizmetlere erişimi nasıl belirlediğine odaklanılmıştır. Buna göre gelişen uluslarda sosyal konut politikalarının hükümlerini iyileştirmek için sadece federal düzeyde politik değişimlere değil, fakat aynı zamanda tüm grupların sosyal hizmetlere erişimi için yeni formlara ihtiyaç duyulmuştur. Yerel yöneticiler, konut üreticileri ve yerel halk ile derinlemesine görüşmelerin yapıldığı çalışmada aynı zamanda raporlar, yasal kararlar ve gazete haberlerinden de yararlanılmış ve elde edilen veriler nitel yöntem kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Fakat çalışmada sosyal konut politikaları, hizmetlere erişim vb. unsurlara erişimin nasıl olması gerektiği üzerinde ağırlıklı olarak durulsa da bu hizmetlerden yararlanan ya da yararlanması gereken grupların üzerinden kurulması gereken ilişkisellik eksik bırakılmıştır. He ve Wu (2009) ise piyasa odaklı sosyo-mekânsal dönüşüm bağlamında fiilen var olan neoliberalizm üzerinden Çin'deki neoliberal kentleşmeyi incelemiştir. Buna göre, sosyalist anlayışın hâkim olduğu Çin'de neoliberal gelişim daha esnek ve duyarlı bir yapı göstermektedir ve bu süreçte devlet ve piyasanın birlikteliği proaktif bir rol üstlenmektedir.

Neoliberal kentleşme politikalarını Buenos Aires ve Chicago örneğinde kurumsal bağlantılar, uygulamalar ve sonuçlar bakımından karşılaştıran çalışma (Sternberg, 2012) ise neoliberal yerel yönetimin fiziksel ve zihinsel mekândaki biçimlerine odaklanarak bunların insan, yer ve süreci etkilemedeki rolüne değinilmiş ve bu süreçte yönetişimin düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre, Chicago'daki kamusal birtakım riskler ve proje uygulama sırasındaki problemler geçici çözümler ile geçiştirilmiş ve burada soylulaştırma sürecinde yerinden edilme söz konusu iken Buenos Aires'ta kentin silüetini bozmadan bir kentsel yenileme çabası içine girilmiştir. İnşaat firmaları, emlakçılar ve toplum aktivistleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ile araştırma raporları, gazete yazıları ve resmî belgelere içerik analizi uygulanmıştır. Çalışmada neoliberalizmin olumsuzluğu üzerinde durulmuş ve aslında bu modelin pek de “tek beden herkese uyar” motivasyonunda olmadığını, kültürel normlar, kimlik (etnisite, ırk, bölge vs.), söylemsel pratikler, politika ve mekânsal yapılanma (sosyal konut vs.) gibi faktörlerin belirleyiciliği kültürel ekonomi perspektifi ile değerlendirilmiştir.

Yerel düzeyde bir örnek olay incelemesini kültürel ekonomik yaklaşımı üzerinden gerçekleştiren Anderson (2012), neoliberal yönetim biçiminin 2005 yılından itibaren Chicago/Bronzeville'in kentleşmesindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada öncelikli olarak Chicago'nun yeniden kalkınma yönetişimine yönelik kurumsal kompozisyonu kronolojik bir çizgide açıklanmıştır. Çalışmada yönetişimin hangi söylemler üzerinden işlediği açıklanarak mekânın üretim sürecine odaklanılmıştır. Buna göre, Chicago neoliberalizmin paslı kemeridir ve buradaki neoliberal yönetim; yerel kimlik formasyonları/özgünlük, söylemsel pratikler, güç ilişkileri ve sermaye birikiminin zamansal/mekânsal ritimlerine karşılık gelmiştir. Aynı zamanda neoliberal kalkınma yönetişimi, politik ve kurumsal düzenlemeler gibi yıkıcı süreçlerin süzgecinden geçmiştir. Kentsel politikalarla yoksulluğun nasıl üretildiği,

bunun mekânsal olarak neleri kapsadığı ve politik olarak nasıl yatırıldığı meselesi tartışılmıştır. Haughton ve Mcmanus (2012), Avustralya Sidney’de kamu-özel ortaklığı ile geliştirilen kent tüneline finans, tasarım, plan açısından inceleyerek, bunu neoliberal düşüncenin bir değişkeni olarak açıklamaya çalışmıştır. Çevresel olarak sürdürülebilirlikten uzak, fakat ekonomik olarak olumlu (halk için), “politik açıdan zekice bir proje olması” kabul edilebilirliğini artırmıştır. Aynı zamanda kamu-özel sektörün barışçıl ortaklığı da projenin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmıştır.

İngilizce literatürde konusal ve tarihsel olarak bir sıralanma yapıldığında neoliberalizmin 2007/2008 krizi öncesi ve sonrasındaki etkileri de dikkate alınarak özellikle konut sektörüne bir odaklanma söz konusu olmuştur. 2008 yılından itibaren kapitalist ekonomiyi benimseyen ülkelerde yapıları çevre üretiminin artması ile birlikte kentsel mekân dönüşüm geçirmeye başlamış ve eleştirel kent yazınında özellikle neoliberal politikalar, yönetim söylemleri vb. yapıları vurgu yapılarak neoliberalizmin kentsel mekân çözümlemesi yapılmıştır.

Neoliberal kentleşme deneyimlerini Türkiye kentleri üzerinden ele alan çalışmalar da mevcuttur. Özellikle 2000’li yılların ilk yarısından itibaren neoliberal politikaların yasal zemininin oluşturulmasıyla, bu tarihten itibaren büyük ölçekli kentlerde kapitalist kentleşme dinamikleri kentsel mekânı hızlı bir biçimde dönüştürmeye başlamıştır. Bu dönüşümün akademik yazındaki eleştirisi de kronolojik gelişime paralel bir biçimde ilerlemiştir. Nitekim Bal’ın (2011) 2000’li yıllarda neoliberal politikaların İstanbul kentini ‘hangi mekanizmalarla’ ve ‘ne şekilde’ dönüştürdüğüne odaklanan tez çalışması sürecin yasal ve kurumsal boyutunu gözler önüne sermektedir. Buna göre, Türkiye’de neoliberal kentleşme sürecinin işleyişi devlet ve sermaye tarafından gerçekleştirilmiş, bu bağlamda İstanbul çeşitli kentsel projeler ile değişim değeri ön plana çıkarılarak küçük burjuvanın hizmetine sunulmuştur.

Neoliberal hegemonyanın güç kazandığı ve güç kaybettiği dönemlerin İstanbul kent mekânına yansımaları konu alan Öktem (2011) ise neoliberal hegemonyanın kent politikaları üzerindeki etkisine değinmiş ve bunun İstanbul kent mekânına nasıl yansıdığını ele almıştır. Araştırmacıya göre, son dönemlerde yasal, yönetsel ve politik kararların yeniden düzenlenmesi ile birlikte İstanbul'da önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Kentsel arsa yatırımı sermaye birikiminin temel aracı haline gelmiş ve kent merkezi orta-üst sınıf için temizlenmiştir. İkincil veriler, yasalar ve politik söylemlerden hareket edilerek nitel yöntemin kullanıldığı çalışmada, “kamu yararı” söylemi üzerinden hareket edilmiş ve İstanbul'da neoliberalizmin mekânsal iz düşümleri, AKP dönemi öncesi ve sonrası olmak üzere 2 dönem üzerinden politika çerçevesi içinde ele alınmıştır.

Neoliberalizmin kentsel mekânı şekillendirmede temel politika haline gelmesiyle birlikte Marksist akademik yazının sürece eleştirisi şiddetlenmiş ve özellikle İstanbul'daki uygulamaları konu alan çalışmalar artmıştır. Nitekim İstanbul'un tarihi kent mekânlarında yasalarla meşru hale getirilen neoliberal politikaların kentsel mekâna etkisini nitel yöntemle inceleyen Dinçer (2011), geniş alanların hızlı bir projelendirme sürecine dâhil edilip, yapıları çevrenin ön plana çıkarıldığı ve sosyo-ekonomik kültürel dokunun göz ardı edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca yazar, projelerin aynı mekanizmayla mevcut iktidar tarafından üretilip kontrol edildiğini ve dolayısıyla yönetim eksikliğinin olduğunu eklemiştir (Dinçer, 2011). Dolayısıyla tarihi konut alanlarının “ortak kamu varlığı” ve toplumun ortak kültürel sermayesi olarak görülmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

Peki bu sürecin kamuoyundaki yani sokaktaki yansıması ne şekildedir? İşte bu noktada, Ergun'un (2011) halkın kentsel dönüşüm sürecine katılımı ve beklentilerinin proje üzerindeki olası etkisini ölçen çalışması, küresel piyasalara görece eklenmiş

bir kent olan ve bu konumu güçlendirilmek istenen İstanbul'da (Maltepe İlçesi Başibüyük ve Gülsuyu Mahalleleri) gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin, İstanbul'u daha cazip hale getirme amacını toplumsal açıdan sorunlara yol açmadan ve katılımcı bir biçimde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği sorusuna odaklanmıştır. Derinlemesine görüşme yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmanın bulgularına göre, mahalle sakinleri projede söz hakkına sahip değildir ve sosyal yapı göz ardı edilmiştir. Aynı zamanda mahalle sakinlerine göre proje zengin kesimlerin çıkarlarına hizmet etmektedir.

Kapitalizmin kentsel mekâna en güçlü yansımalarından biri de şüphesiz yeni orta sınıfın barınmadan ziyade güvenlik ihtiyacını karşılayacak olan güvenli sitelerdir. Geniş (2009) deneoliberal kentleşmenin kentsel mekâna yansımalarını güvenli siteler örneği ile açıklamıştır. Bu bağlamda, neoliberal kentleşme modelinin bir aracı olarak İstanbul'da güvenli sitelerin meşruluğunun hangi söylemler üzerine inşa edildiğine odaklanmıştır. İstanbul Kemer Country sitesinin örnekleme yer aldığı çalışmada site sakinleri ile derinlemesine görüşmeler yapılmış, aynı zamanda siteye ilişkin haber, reklam ve broşürlere içerik analizi uygulanmıştır. İlginçtir ki, korunma ve güvenlik ihtiyacının güvenli siteye taşınmayı teşvik eden bir neden değil, güvenli siteye taşındıktan sonra oluşan bir sonuç olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun oluşmasında ise inşaat firmalarının prestij ve lüks yaşama isteği uyandıran çalışmaları ve birtakım kent karşıtı söylemlerin önemli etkisi olmuştur.

Penbecioğlu (2012) ise hükümet ve sivil toplum örgütlerinin hegemonik söylem ve faaliyetlerini açığa çıkarma yoluyla büyük kentsel projelerin politik yapılanmasını incelemiştir. Çalışmada kentsel projelerin hegemonik söylemleri, hangi güçlerin rızasının dikkate alındığı, çeşitli kurum ve kuruluşların bu süreçte nasıl rol aldığı ve yasal müdahalelerin rolü üzerinde durulmuştur. Araştırmada Lefebvre'den esinlenilmiş

neo-Gramscigil bir teorik perspektif oluşturulmuş, hükümetin hegemonyası “rıza oluşturucu kapasite” kavramı ile açıklanmıştır. Anket ve görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmada, kentsel kalkınma projelerinin, mekân üretiminin hegemonik projeleri haline geldiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda İzmir’de Yeni Kent Merkezi Projesi “yatırım”, “dönüşüm”, “istihdam” temelli söylemler üzerinden ve aynı zamanda yerel yönetim, yatırımcı, yerel sermaye örgütleri, meslek odaları, medya arasında uzlaşa sağlanarak başarıya ulaşmıştır. Ancak aynı kentteki İnciraltı Turizm Merkezi Projesi her ne kadar turizm ve EXPO gibi söylemleri çalıştırmayı çabalasa da meslek odaları vb. sivil toplum örgütlerinin ekolojik kaygılarından dolayı söz konusu projede uzlaşa sağlanamamıştır.

Neoliberal sermaye birikiminin farklı biçimleri ile kültür arasındaki etkileşimi örtük bir kavram olan soylulaştırma üzerinden İstanbul Sulukule-Taşoluk örneği ile açığa çıkaran Tok ve Oğuz’a (2013) göre, soylulaştırma neoliberalizmin kentsel mekânı şekillendirmede en önemli araçlarından ve çıkarılan çeşitli yasalarla meşru hale getirilmiştir. Ancak Türkiye’deki pek çok örnekte olduğu gibi bu süreçte yerli halk “yenileme”, “sağlıklaştırma” söylemleri ile yerinden edilmiş ve kendi kültürünü yaşatamayacak yerlere gönderilmiştir. Soylulaştırmaya ilişkin yasalar ve söylemlere içerik analizinin uygulandığı bu çalışmada da Türkiye’deki diğer soylulaştırma örneklerinde olduğu gibi yerinden edilmişlerin görmezden gelindiği meselesi eleştirilmiştir (Tok ve Oğuz, 2013). Yine kapitalizmin mekâna yerleşme sürecinde söylemsel inşayı odağa alan bir diğer çalışma Saraçoğlu ve Demirtaş-Milz (2014) tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre, belediye yetkilileri, sivil toplum örgütleri ve semt sakinleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerden yola çıkarak nitel yöntemle çalışan araştırmacılar İzmir Kadifekale kentsel dönüşüm projesinde “doğal afet” söyleminin ideolojik bir söylem olarak kullanılmasına odaklanarak, heyelan ve

hayati risklere ilişkin söylemlerin projenin daha kolay bir biçimde kabul edilmesini ve hayata geçirilmesini sağladığını ifade etmiştir.

Soytemel ve Şen (2014) ise soylulaştırma süreci boyunca sosyal ağ ve sosyal sermayenin nasıl çalıştırıldığına odaklanmıştır. Onlara göre, soylulaştırmada bir kentsel ayrışma süreci ve sınıflar arası güç ilişkileri mevcuttur. Çünkü soylulaştırılmış bölgede yaşayan üst gelir grubuna dahil kişiler belirli durumlarda sahip oldukları sosyal sermaye ve prestiji kullanarak avantajlı konuma geçmektedirler. Verilerin İstanbul’da Fener-Balat-Ayvansaray ve Galata örneğinde mülakatlar yoluyla elde edildiği çalışmada, diğerlerinden farklı olarak oluşumunda soylulaştırmanın etkili olmadığı sınıfsal örüntüye odaklanılmış ve soylulaştırma bu defa “içersemi” şeklinde ele almıştır.

Kurtuluş (2012) ise neoliberalizmin kuramsal çerçevesini ele alan çalışmasında, 19. yüzyılın rüyası modernlik mitinin kentsel mekândaki etkisini kentsel dönüşüm projeleri üzerinden ele almıştır. Kurtuluş’a (2012) göre, kentsel dönüşüm yeni bir ekonomik kazanç alanı ortaya çıkarmış, bu süreçte kapitalistin çıkarlarının gözetilmesi “ahlaksız kent ekonomisi”ni meydana getirmiştir. Böylece modern kapitalizm, adalet ilkesini aşındırmıştır. Elicin (2014) neoliberal politikalar çerçevesinde Türkiye’deki kentsel dönüşümü analiz etmiştir. Yazar, kentsel dönüşümün politize edilme biçimini ve bu süreçte kullanılan araçları tespit etmiştir. Araştırma AKP hükümetinin ulusal ve uluslararası sermaye için çekici yatırım fırsatları oluşturduğunu, bunu da otoriter ve anti-demokratik bir yolla (yasalar, kuralsızlaştırma vs.) gerçekleştirdiğini belirtmektedir.

Şimdiye kadar incelenen İngilizce literatürdeki çalışmaların önemli bir kısmında kentsel politikalarla yoksulluğun nasıl üretildiği, bunun mekânsal olarak neleri kapsadığı ve politik olarak nasıl yatıştırıldığı ele alınmıştır. Neoliberalizmin kuramsal çerçevesini Marksist Harvey, Lefebvre ve Castells gibi eleştirel kent kuramcılarında

esinlenerek politik ekonomiyle bütünleştiren Brenner, Theodore, Peck, Tickell gibi araştırmacılar bu alanda çalışanlar için önemli başvuru kaynaklarıdır. Türkiye’de yapılan çalışmalarda ise neoliberal kentleşmenin kuramsal erevesi ayrıntılı bir biçimde açıklanıp, empirik kısımlarda genellikle İstanbul alışma alanı seçilmiş ve kentsel dönüşüm, soylulaştırma, kapalı yerleşmeler üzerinden neoliberalizmin kentsel mekândaki sosyal eēitsizliđine vurgu yapılmıştır. Empirik çalışmalarda daha çok neoliberalizm kavramı ön plana çıkarılmış ve spesifik olarak neoliberal kentleşmenin araçlarına odaklanılmıştır.

Nitekim Türkiye’de yukarıda adı geçen kent kuramcılarında esinlenen geç araştırmacıların (rneğin Bal, 2011; Penbecioğlu, 2012) bu alanda dikkat çekici çalışmalar ortaya koyduğu görülür. Fakat genel olarak düşünüldüğünde, Türkiye’deki neoliberal kentleşme literatüründe ne yazık ki neoliberalizmi kentsel mekân üzerinden okuyan makalelerin hemen hepsi kent ve bölge planlama ya da kamu yönetimi ve siyaset bilimi gibi disiplinler tarafından üretilmiş; buna karşın coğrafya disiplini tarafından yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERAL KENTLEŞMEYE İLİŞKİN KURAMSAL TARTIŞMALAR

2.1. Eleştirel Kuram

Bu bölümde Frankfurt Okulu üyeleri tarafından eleştirel kuramın nasıl inşa edildiği ve daha sonraki yıllarda kuramın kentleşme sürecine nasıl dahil edildiği meselesi tartışılacaktır.

2.1.1. Eleştirel Kuramın Doğuşu ve Frankfurt Okulu

Fransızca aynı anlama gelen *critique* sözcüğünden alıntı olan “eleştiri” kelimesi Eski Yunanca *kritikē* “yargılama, hüküm verme” sözcüğünden türetilmiştir. Çağdaş anlamı ile eleştirel kuramın kökleri, Aydınlanma Çağı’na, Kant, Hegel, Marx, Nietzsche ve Weber’e dayanır. Ayrıca Frankfurt Okulu teorisyenlerinden Max Horkheimer, Theodore Adorno, Herbert Marcuse ve Jürgen Habermas eleştirel kuram üzerine tartışmalarıyla dikkat çekerler. Bu bağlamda eleştirel kuram uluslararası sistemi ve bu sistemin neden olduğu eşitsiz düzenin ortadan kaldırılmasına odaklanır. Hürsoy’a (2013:25) göre eleştirel kuram belli bir tarihsel süreç zarfında oluşan kurumsal ve toplumsal yapıların radikal biçimde değiştirilmesini önerir. Ayrıca sosyal ve politik çatışmaların daha objektif ve adil bir biçimde çözüme kavuşabilmesi için “söylem etiği”ne başvurarak siyasi, ahlaki ve kültürel çatışmalara “etik” ve “değer” temelli bir yaklaşımın geliştirilmesine olanak tanır.

“Eleştirel teori” kavramı sürgüne gönderilen Max Horkheimer’in New York’ta çalışmalarını yürüttüğü 1937 yılında ortaya atılmıştır. Daha sonra ise Adorno, Marcuse ve Habermas tarafından çeşitli şekillerde yorumlanıp geliştirilmiştir. Bu anlamda Frankfurt Okulu’nun tarihinde dört dönem ayırt etmek mümkündür: *Birinci dönemde* Frankfurt Enstitüsü’nde eleştirel teorinin daha sonra vücut bulmaya başlayacağı

Marksist düşüncenin henüz esin kaynağı olmadığı evredir. 1923 ile 1933 yılları arasına denk gelen bu dönemde enstitünün çalışmaları oldukça güçlü ampirik niteliğe sahiptir. *İkinci dönem* Yeni-Hegelci döneme karşılık gelir. Horkheimer'in da enstitü müdürlüğü yaptığı bu dönemde, artık tarih ve iktisattan ziyade felsefi çalışmalara doğru bir eğilim yaşanmıştır. 1932 yılında Marcuse, 1938 yılında Adorno'nun enstitüye üye olmaları ve sürgünde olan Horkheimer'in kuramsal görüşlerini daha sistematik bir biçimde ifade etmeleriyle birlikte özgün bir düşünce okulu oluşmaya başlamıştır. 1950 ile 1970 yılları arasını kapsayan *üçüncü dönemde* ise Frankfurt Okulu Alman toplum düşüncesini önemli ölçüde etkilemiş, "Yeni Sol"un ortaya çıkmasıyla birlikte Avrupa'nın büyük bir kısmında ve enstitü üyelerinin kaldığı Birleşik Devletler'de Frankfurt Okulu'nun etkisi yayılmaya başlamıştır. Öğrenci hareketlerinin de hızlı gelişimiyle birlikte bu dönem, Marksçı eleştirel düşüncenin daha yoğun bir biçimde hâkim olmasıyla okulun siyasi ve düşünsel olarak en etkili olduğu dönemdir. *Dördüncü döneme* denk gelen 1970'ler ise okulun etkisinin azalmaya başladığı dönemdir. 1969'da Adorno'nun ve 1973'te Horkheimer'in ölümüyle birlikte bu etki giderek yok olmuştur. Ancak Frankfurt Okulu'nun temel savları daha sonraki toplumbilimcilerin çalışmalarında yer almıştır. Örneğin Frankfurt Okulu'ndan etkilenen Habermas, Marksçı tarih ve modern kapitalizm kuramını yeniden değerlendirerek özgün bir biçimde geliştirmiş (Bottomore, 2013:15) ve toplumbilim çalışmalarına katkı sağlamıştır.

Frankfurt Okulu, eleştirel teori analizinde emek ve emekçi sınıf mücadelesini ön plana çıkarmıştır. Bu anlamda eleştiriyi, kapitalizme alternatif geliştirme olarak ele alan Marksist görüşten kısmen ayrılır. Nitekim 1937 yılında yazdığı *Geleneksel ve Eleştirel Teori* adlı çalışmasında Horkheimer geleneksel teoride araştırmacının tarafsız olarak pozitivist bir tutum sergileyebileceğini ancak toplumdaki dönüşümün doğa bilimlerinden farklı olduğunu, bu nedenle sosyal bilimcilerin kendilerinin araştırma konusunun dışına konumlandırılamayacaklarını belirtmiştir. Bu nedenle eleştirel teori ile

adaletsizliğin bir nebze azaltılması insanı daha da özgürleştirecektir (Horkheimer, 2002:221), dolayısıyla özgürleşim amaçlı bir teori, toplumun dönüşmesi için ihtiyaç duyulan bilgiyi de kolaylıkla sunacaktır (Balkız, 2004:137). Horkheimer (2002:218), aynı zamanda eleştirel teoriyi Marksizm'in özgürlük ve radikalizm boyutları çerçevesinde ele alırken, diğer yandan pozitivistimin yanı sıra Marksizm ve komünizmin otoriter tutumlarına eleştiri getirmiştir. Bu anlamda yegâne görevinin insanın özgürlüğünü kısıtlayan her türlü düşüncenin karşısında durmak olduğunu göstermiştir.

Adorno ise Popper ile girdiği tartışmada sosyal pozitivistimin insanları belirli kategorilere yerleştirdiğini, daha sonra o kategorileri doğal bir durum gibi gösterdiğini ve bu durumdan nesnel bir gerçeklik çıkarmaya çalıştığını ifade etmiştir. Buna göre farklılık, statü, prestij vs. olgular pozitivism tarafından önceden belirlenmekte, toplumsal düzenin devamlılığı için olumlanmakta, daha sonra bu durum toplumsal bir gerçeklik gibi algılanmakta ve nesnel toplumsal yargıların temeline konumlandırılmaktadır (Rutli, 2014:150). Bu nedenle toplumsal gerçekliğe yönelik oluşturduğu kalıp bütünüyle algısaldır ve gerçekliği yansıtmamaktadır. Bununla birlikte tüm kuram ve yöntemleri reddetmesi kabul edilemez bir durumdur. Bu durumda eleştiriden yoksun bir perspektifin toplumsal ihtiyaçlara cevap vermesi ise olanaksızdır.

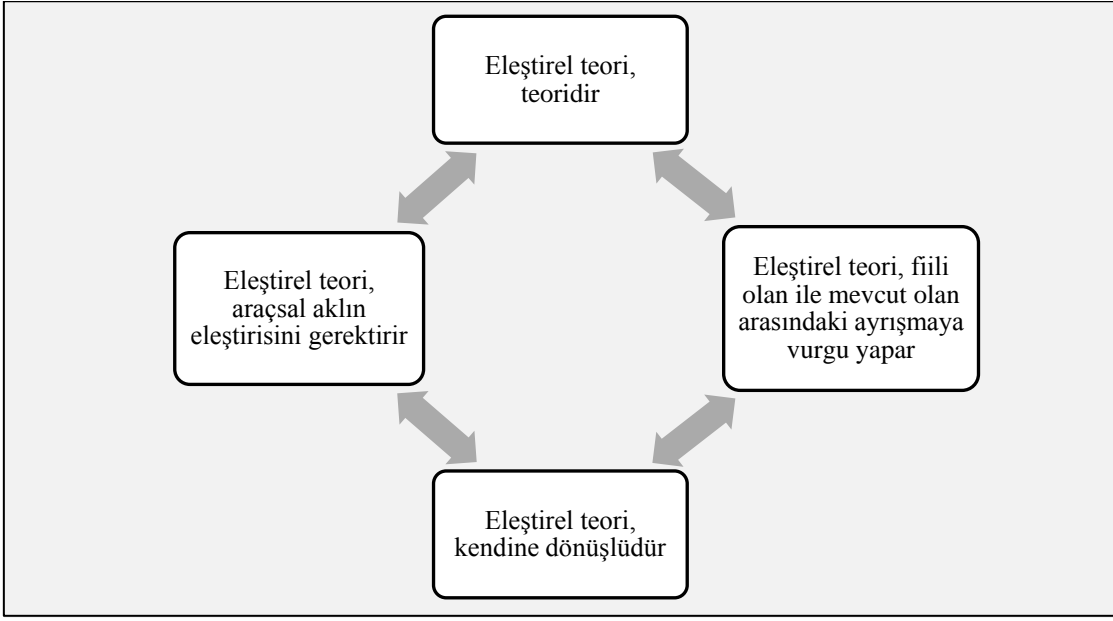
Marcuse'a göre ise eleştirel teori kapitalist toplumun eleştirisini zorunlu kılmaktadır (Brenner, 2014:33). *Tek Boyutlu İnsan* adlı klasikleşmiş yapıtında Marcuse, verili bir toplumda insan yaşamının iyileştirilmesi için belirli yöntem ve araçların mutlaka var olduğunu ve eleştirel çözümlemenin bu yargının nesnel geçerliliğini ortaya çıkararak görgül bir zemin üzerinden ilerlemesi gerektiğini ifade eder (H. Marcuse, 2010:10).

Habermas'a (Akt. Balkız, 2004:141) göre araçsal çıkara dayalı pozitivism, gerçekliği kontrol etme arzusuna sahiptir. Pozitivist anlayışa göre, doğa üzerinde tesis

edilen bilimsel kontrol toplum üzerinde de sağlanabilir. Böylece pozitivism, bilimlerin birliği ilkesine bağlı kalarak metodolojik olarak doğa ile toplumu özdeşleştirir. Pozitivizmi eleştiren tarihsel-hermeneutik bilimler ise insanlar arasında karşılıklı anlama ve iletişim sağlama çıkarımını önerir. İşte bu noktada, eleştirel teori her geleneği içine alır. Burada açığa çıkan ve teoriye yön veren ise özgürleşim çıkarıdır ve eleştirel teori bunu insanın hizmetine sunmak ister. Burada amaç insanı olguların tahakkümünden ve kendi kendini yanlış anlamaktan kurtarmaktır (Akt. Balkız, 2004:142). Bununla birlikte, eleştirel teori herhangi bir bilginin gerçekliğinin ontolojik ve epistemolojik temellerine odaklanır. Buna göre toplumsal ve kültürel yapıları inceleyebilmek için ontolojik olarak gerçeğin ne olduğunu, epistemolojik olarak da bu bilginin doğruluğunun nasıl bilindiğini sorgular. Habermas'ın eleştirel teoriye katkısı “doğru” bilgiye nasıl ulaşılabileceğini tarif eden felsefi yaklaşımın gelişmesine olanak sağlamasıyla olmuştur (Hürsoy, 2013:26).

Fakat bu düşünürlerin yazılarının eleştirel teoriye temel oluşturan merkezi bir kavrayış geliştirdikleri de söylenebilir. Bu kavrayış, dört ana önermeyle (Şekil 2) özetlenebilir: Eleştirel teori, teoridir; kendine dönüşlüdür, araçsal aklın eleştirisini içerir; fiili olan ile mümkün olan arasındaki ayrışmaya odaklanır. Bunlar girift bir biçimde iç içe geçmiştir ve her birinin tam anlamının ancak diğerleriyle bağlantı kurularak kavranabileceği anlaşılmalıdır (Brenner, 2014:33).

Şekil 2: Eleştirel teori üzerine dört önerme

Eleştirel teori, teoridir. Frankfurt Okulu tarafından *soyut teori* olarak kabul edilir. Aynı zamanda somut bir araştırma üzerine de temellendirilebilir. Burada önem taşıyan şey, toplum kaynaklarının örgütlenmesi, kullanımı ve bundan doğan sonuçlardan soyutlamalar yapabilmektir. Bu anlamda eleştirel teori, teoridir. Brenner’a (2014:35) göre eleştirel teori, toplumsal değişimi sağlamada bir rehber olarak kabul edilemez, ancak pratikle bir ilişkisi olabilir, olmalıdır. Bu anlamda eleştirel teori; radikal, devrimci toplumsal ve siyasi aktörlere bir perspektif sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu anlamda teori anında harekete geçirilen “eylem”den farklı olarak *dönüştürücü* bir etkiye sahiptir.

Eleştirel teori, araçsal aklın eleştirisini gerektirir. Bilimsel teorilerde amaç “araçsal” kullanım ile dünyanın başarılı bir biçimde manipüle edilmesidir. Eğer bunlar doğrusa failer çevre ile daha kolay bir biçimde baş edeceklerdir. Ancak eleştirel teorideki amaç ise özgürleşmenin sağlanarak failerin zorlukları fark etmesi ve onları bu zorluklardan kurtararak doğru çıkarların nerede olduğunu bulmalarına yardımcı olmaktır (Guess, 2013:88). Bu anlamda Frankfurt Okulu eleştirel teorisyenleri araç ve amacın birleştirilip tüm topluma genelleştirilmesine karşı çıkararak araçsal aklın

eleştirisini geliştirmişlerdir. Sosyal bilimsel bilginin araçsal kullanım biçimlerini kesin olarak reddetmiş, var olan kurumsal düzeni daha etkin ve verimli kılmak, toplumsal tahakküm sağlamak ve mevcut iktidar düzenini meşrulaştırmak için oluşturulan tüm bilgileri yok saymışlardır. Hazır bilgileri kullanmak yerine bilginin amaçlarının sorgulanmasını ve bu doğrultuda normatif soruların sorulmasını önermişler (Brenner, 2014:36), kalıplaşmış bilgilere karşı çıkararak failin sorgulayıcı olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Eleştirel teori, kendine dönüşlüdür. Bilimsel teori ile eleştirel teori arasında bilgisel açıdan farklılık vardır. Bilimsel teoriler nesneleştirici özelliğe sahiptir. Bu da teori ve teorinin göndermede bulunduğu nesne arasında ayırım yapılmasına olanak tanır. Örneğin Newton'un teorisinin kendisi hareket halindeki bir parçacık değildir. Eleştirel teori ise "dönüşlü"dür ve kendi kendine göndermede bulunur. Yani eleştirel teorinin kendisi betimlediği nesne alanının bir parçasıdır, dolayısıyla eleştirel teoriler kendileri hakkında teorilerdir (Guess, 2013:88) ve bilimsel teorilerde olduğu gibi ayırım yapılamaz, örtük bir yapıya sahiptirler. Eleştirel teoride oluşturulan bilgi bağlam bağımlıdır, toplumsal ve tarihsel değişim diyalektiğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu anlamda eleştirel teorisyenler kapitalizmin çatlaklı ve değişken yapısına dikkat çekerler. Nitekim çelişkisiz ve tamamlanmış bir sürecin eleştirisi de mümkün değildir. Eleştiri tam da toplumun çatışma halinde olduğu ve gelişim tarzı kendisiyle çeliştiği için ortaya çıkar (Brenner, 2014:35).

Eleştirel teori, fiili olan ile mevcut olan arasındaki ayrışmaya vurgu yapar. Bilimsel teorinin kanıt türü somut verilere dayanır. Deney ve gözleme dayalı ampirik doğrulamaya ihtiyaç duyulur. Eleştirel teoride ise, karmaşık bir değerlendirme süreci başarı ile tamamlanırsa; bilgisel açıdan kabul edilebilir. Bu sürecin temel noktası ise teorinin dönüşlü anlamda kabul edilebilir olduğunun gösterilmesidir (Guess, 2013:88).

Frankfurt Okulu kapitalist modernitenin diyalektik eleştirisini benimser. Buna göre, eleştirel teorinin görevi, kapitalist sistemin tahakküm biçimlerini sorgulamak değil, bu sistemin içinde yerleşik olan ve sistem tarafından bastırılan özgürleşme olanaklarını açığa çıkarmaktır (Brenner, 2014:37). Bu anlamda eleştirel teori diğer (pozitivist, metafizik vs.) bilimlerden keskin sınırlarla ayrılır.

“Eleştirel” kavramı, gerçekleri sürekli olarak gözden geçiren, dikkatle inceleyen, dünyayı olduğu gibi kabul etmektense, sorgulamayı tercih eden yaklaşımın ifadesidir. Bu anlamda, eleştirel olmak, negatif düşünmeyi gerektirmez, aksine pozitif olanı ve değişim imkanlarını görünür kılıp neyin kazanılabilir olacağını açığa çıkarmayı hedefler (Marcuse, 2014:47). Eleştirel teorisyenler felsefi görüşü ön plana çıkararak Marx’ın eleştiri yöntemini “eleştirel teori” olarak yeniden yorumlamışlardır. Marx’a göre klasik iktisatçılar sosyo-ekonomik süreçler ile politik yapıyı meşrulaştırıp toplumda tahakküm edici kurumların varlık göstermesine katkı sağlamıştır. Marx’ın klasik iktisada yönelik bu eleştirisini temel alan eleştirel teorisyenler, aynı suçlamayı pozitivist sosyolojiye karşı kullanarak, bilimsellik iddiasına rağmen, verili düzeni meşrulaştırmasını eleştirmişlerdir (Balkız, 2004:137).

2.1.2. Eleştirel Kuramın Kentleşmesi

1968 sonrasında eleştirel kent çalışmalarında Marx’ın eserlerinin etkisi yoğun olurken, Frankfurt Okulu’nun etkisi yok denecek kadar azdır. Ancak eleştirel teoriden esinlenen yazarların çoğu için şu dört önerme geçerlidir: (1) kapitalizmin kentsel mekândaki süreçlerini anlamak için soyut teorik savlara ihtiyaç vardır; (2) kentsel meselelere ait bilgiler tarihsel koşullara özgüdür; (3) mevcut kentsel formasyonların korunmasını ve yeniden üretimini destekleyen araçsalıcı, teknokratik ve piyasa güdümlü kent analiz biçimleri reddedilir; (4) bugünün kentlerinde sistem tarafından bastırılma

bile, varlığını sürdüren alternatif, radikal ve özgürleştirici kentsel biçim olanakları ortaya çıkarılmalıdır (Brenner, 2014:39).

Nitekim Marcuse'a (2014:65) göre eleştirel kent teorisi, sorunların derinlemesine ifşa edilmesine katkı sağlamalı, ifşa edilen sorunların kökündeki nedenlere işaret eden tepkileri geliştirmeli ve politikleşmiş bir tepkiye neden olan ihtiyacı görünür kılmalıdır. Bu anlamda eleştirel kent teorisine ilişkin teorisyenler arasında çatışma ve uyuşmazlık söz konusu olsa da yukarıdaki dört önerme ortak bir paydayı işaret etmektedir.

Marx'ın eleştiri kavramı ile Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisi, kapitalizmin tarihsel koşullara özgün olan formasyonundan bağımsız değildir. Nitekim her iki yaklaşım biçiminde de kapitalist sistemin yarattığı çelişkilerin eleştirisi söz konusudur. Bu iki yaklaşımın kapitalist sistem içinde kendini var etmiş ve yine bilinçli bir biçimde bu sistemi eleştirmiştir. Ancak teorinin kendini var etmesi/güçlendirmesi için gerekli koşullar, post-Fordist ve post-Keynesyen kapitalizmde yeniden tesis edilmiştir. Özellikle 2007/2008 krizi sonrasında yaşanan bölgesel çöküşler ise yeniden yapılanma ihtiyacına yol açarak, bu yapılanmada eleştirel sosyal teori için epistemolojik, politik ve kurumsal koşulları yeniden eklemlenmiştir (Brenner, 2014:41). Brenner'a (2014:42) göre eleştirel teorisyenlere düşen görev, dört önermeyi sermayenin yoğunlaşması, krize yakınlık ve çelişkiler çerçevesinde yöntemsel olarak yeniden revize etmektir. Nitekim kentleşme artık sadece sanayi kapitalizminin yarattığı büyük kentlerin genişlemesi, metropollerin dizginsizce yayılması, nüfusun akın ettiği mega kentlere göndermede bulunmamakta, aynı zamanda kentleşme sosyo-mekânsal bir dönüşümü de beraberinde getirmekte ve bu dönüşüm şiddetlenerek gezegenin dört bir tarafına yayılmaktadır. Bu anlamda eşitsizlik de her geçen gün körüklenmekte, dolayısıyla tüm evreni hakimiyet

altına alan kapitalizmin hegemonik dalgası ile kentsel mekânların geçirdiği dönüşüm eleştirel bir perspektif ile yeniden incelenmeyi hak etmektedir.

Nitekim kapitalizmin kentleşmesiyle eşitsiz bir coğrafyanın oluşumu giderek hız kazanmaktadır. Üstelik sınıf merkezli bir gelişimi dayatan bu sistem “azınlığın çıkarı”nı (Bauman, 2014) korumada üstlendiği misyon ile sermaye sınıfına hizmet etmektedir. Söz konusu sistemde “doyumsuzluk” bir sapma ya da bozulmadan ziyade çarkın işleyişi için gerekli olan bir “kural”dır. Marcuse (2014:51) ise bunu kent hakkının gasp edilmesinden dolayı “aç gözlülük” olarak tanımlamakta ve kapitalistlerin “kâr motivasyonu” adı altında “hüsnütahir¹”de bulunmalarını eleştirmektedir.

2.2. Eleştirel Kent Kuramı ve Savunucuları

Horkheimer, Adorno, Marcuse ve Habermas gibi yazarlar arasında uzlaşılması imkânsız derin epistemolojik, metodolojik ve siyasal farklılıklar bulunsa da onların kaygısı toplumbilimsel araştırmalara eleştiri kültürünü yerleştirmektir. Çünkü toplumsal meseleler ancak böyle bir perspektif ile sorunsallaştırılabilir ve iyileştirme adına yeni çözümler sunulabilir. Her ne kadar 1970’lerden sonra etkisi giderek azalsa da Frankfurt Okulu’nun düşünceleri kapitalist kentleşmenin eleştirisine katkı sağlamıştır. Kapitalist sistemin ürettiği çelişkileri ifşa etme ve daha adil bir düzeni önerme görevi yüklenen eleştirel kent teorisine yönelik çok fazla tartışma yapılsa da tartışmaların okuyucuyu eninde sonunda ortak bir noktaya götürdüğünü söylemek mümkündür: Kentler, kapitalizmin kâr güdümlü hareketleri ve mekânları çitleme buyruklarına göre değil, toplumsal ihtiyaçlara göre inşa edilmelidir! Söz gelimi, Engels İngiltere’deki işçi sınıfının yaşam koşullarını ele alırken daha sonraki nesile toplumsal ihtiyacın giderilmesine yönelik talepleri içeren bir model miras bırakmıştır. Marx ise sermaye

---

¹ Hüsnütahir, kaba, çirkin ve sakıncalı nesnelere veya kavramları, başka sözcüklerle daha uygun bir biçimde ifade etme sanatıdır (güzel ifade).

birikimi ile oluşan eşitsizliği vurgulamış, kendinden sonraki araştırmacılara bir yol haritası bırakmıştır. Ardından Lefebvre de çeşitli şekillerde aynı talebi dile getirmiştir. Harvey, azınlık bir grubun çıkarları doğrultusunda gelişen ve sömürüye dayalı kentleşmeden insan odaklı kentleşmeye geçişi önermiş ve bunun da devrimci bir teori ile gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Harvey, 2009). Eleştirel veya devrimci bir kent teorisinin görevi ise kapitalizm sonrasında uygun kentleşme biçiminin yol haritasını belirlemektir. Bunun gerçekleşmesi için de mevcut kentsel yapılanma örüntüsünü anlamak ve harekete geçmek adına bu örüntüyü analiz etmek zorunluluktur (Brenner, Marcuse ve Mayer, 2014:17). Bu nedenle mevcut durumun anlaşılması için meselenin kaynağına yönelmek ve yapısal bir çözümleme sunmak gerekir.

Bu bağlamda, verili durumun kabulüne karşılık, olguların derinlerindeki yapıyı irdeleyen eleştirel kent çalışmaları, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında Henri Lefebvre, Manuel Castells ve David Harvey gibi radikal akademisyenlerin müdahaleleriyle güçlendi. Her ne kadar bu araştırmacılar teorik, metodolojik ve politik farklılıklara sahip olsa da üçünün de ortak kaygısı, kapitalizm koşullarında metalaşma süreçleri için hayati önem taşıyan kentlerin nasıl bir işlev gördüğünü anlamaktı. Onlara göre kentler, metaların üretim, dolaşım ve tüketiminde en önemli dayanak noktalarıydı. Dolayısıyla sosyo-mekânsal iç örgütlenmedeki, yönetim sistemlerindeki ve sosyo-politik çatışma örüntülerindeki her türlü dönüşüm, kentlerin bu rolüyle ilişkili olarak anlaşılacak zorundaydı. Aynı zamanda kapitalist kentlerin yalnızca metalaşmanın gerçekleştiği alanlardan ibaret olmadığını, hatta kentlerin de yoğun bir biçimde metalaştığını, çünkü kentlerin özünü oluşturan bütün sosyo-mekânsal biçimlerin (binalardan ve yapıları fiziki çevreden toprak kullanım sistemlerine, üretim ve mübadele ağlarına, metropol ölçeğindeki altyapı düzenlemelerine kadar), sermayenin kâr elde etme amacını artırmak için yontulduğunu ve sürekli yeniden düzenlendiğini

savunuyorlardı (Brenner, Marcuse ve Mayer, 2014:18). Dolayısıyla onlara göre, kapitalistler için kentler her daim fayda sağlamak için şekillendirilebilecek mekânlardı.

Eleştirel kent çalışmalarına ilişkin yapılan tartışmalarla dinamik kalan bu alan farklı eleştirel kent çalışmaları hattının oluşmasında rol oynamıştır. Brenner, Marcuse ve Mayer'a (2014:20) göre bu hatlar şu şekilde sıralanabilir: (a) sermaye birikim rejimleriyle değişmekte olan (ulusal ve yerel) kentsel mekân düzenlemelerini birbirine bağlayan kapitalist kentsel kalkınmanın *dönemlere ayrılması*, (b) farklı ulusal ve yerel kentsel mekân düzenlemelerinin her birinde kristalleşmiş mekâna ve bölgeye özgü sosyo-mekânsal düzenleme biçimlerini inceleyen *karşılaştırmalı kent araştırmaları* yaklaşımları; (c) süregiden kentsel yeniden yapılanma süreçlerinin kapitalizmin krize yeniden yatkınlığıyla bağlantılarını, kentsel gelişimin gelecekteki yörüngesinde yaratacağı sorunları ve kentsel gelişimin bir tür demokratik halk denetimine tabi olma ihtimalini yorumlamaya yönelik *konjonktürel analizlerin* yapılması. Yazarlara göre bu tür bir araştırma hattı çerçevesinde, kentsel mekândaki süreçlerin eleştirel değerlendirmesini yapmak daha kolay olacaktır.

Fakat yine de eleştirel kent çalışmaları tam anlamıyla katı Ortodoks veya paradigmatik bir temel üzerine kurulmuş, homojen bir araştırma alanı değildir. Aksine, kapitalist kentleşmeye yönelik eleştirel yaklaşımların geliştirilmesinde konunun merkezinde yer alan her türlü teorik, metodolojik ve politik meseleyle ilgili geniş kapsamlı uyuşmazlıklar olmuştur. Bu durum, kapitalist kentleşmenin biçim, içerik ve menfaatler açısından ciddi değişiklikler geçirmesine rağmen, 1970'lerin başındaki şiddetini 2000'lerin sonunda da hâlâ korumaktadır (Brenner, Marcuse ve Mayer; 2014:20). Her ne kadar bu türden anlaşmazlıklar yaşansa da, kent çalışmalarına getirilmiş eleştirel yaklaşımların temel odakları şu şekildedir: a) kapitalizm ile kentleşme arasındaki sistemsal ve tarihsel açıdan özgül kesimleri analiz etmek; b)

kapitalist kentleşmenin evrimini biçimlendiren ve karşılığında onun tarafından biçimlendirilen toplumsal kuvvetlerin, güç ilişkilerinin, sosyo-mekânsal eşitsizliklerin ve siyasi-kurumsal düzenlemelerin değişen yapısını incelemek; c) mevcut kent düzenlenişlerinde derin izler bırakmış ve doğallaşmış (sınıf, etnik köken, “ırk”, toplumsal cinsiyet, cinsiyet, milliyet ve başka meselelerdeki) marjinalleştirmeleri, dışlamaları ve adaletsizlikleri ortaya çıkarmak; d) günümüz kentlerinde yaşanan fiili ve potansiyel çatışmaları, krize yatkınlıkları ve çelişkileri yorumlamak; bu yorumların temel alınması yoluyla e) ilerici, toplumsal olarak daha eşitlikçi, özgürleştirici ve sürdürülebilir kentsel yaşam biçimlerinin oluşturulması için stratejik bakımdan gerekli ihtimalleri belirlemek ve siyasi alana dâhil etmek (Brenner, Marcuse ve Mayer, 2014:21). Böylece kentsel mekânda var olan eşitsizliğin iyileştirilmesi için politika yapıcılara önerilerde bulunmak hedefte yer almıştır.

Eleştirel kent teorisi, akademik disiplinlerden miras kalan her türlü devletçi, teknokratik, pozitivist ve piyasa odaklı kentsel bilgiyi reddeder. Bu anlamda, eleştirel teori “anaakım kent teorisi” diyebileceğimiz şeylerden, örneğin Chicago Okulu’nun kent sosyolojisine miras bıraktığı yaklaşımlardan ya da siyaset biliminin (policy science) neoliberal ve teknokratik biçimlerinde kullanılan yaklaşımlardan farklıdır (Brenner, 2014:29). Marx ve Frankfurt Okulu, çalışmalarını kapitalizmin 19. yüzyılı kapsayan rekabetçi safhasında ve 20. yüzyılın ortalarını kapsayan Fordist-Keynesyen safhalarında gerçekleştirmişti. Şimdi yeni bir safhaya ihtiyaç vardı ve bu da kapitalist anlayışın 21. yüzyılda bitmek bilmeyen yaratıcı yıkım hareketiydi (Brenner, 2014:30). Artık kent sermaye tarafından vahşi bir biçimde talan edilmeye başlamıştı. Bundan sonra yapılacak kent çalışmalarının en önemli görevi ise akademik yazından miras alınan anaakım ve teknokratik teorilerin aksine kentsel mekâna yönelik bu saldırının (!) yarattığı çelişkileri ifşa etmektir.

2.2.1. Henri Lefebvre'in Sermaye Mekânı Olarak Kenti

Kenti kapitalist gelişmenin öznesi olarak konumlandıran Lefebvre'ye (Gottdiener, 2001:254) göre ideoloji ve siyasetten arındırılmış bir nesne olmanın aksine, mekân her zaman politik ve stratejik önemini korumuştur. Kapitalist sistemdeki yeri açısından da bu önem aynı derecededir, çünkü kapitalizm, ontolojik olarak bir mekâna yerleşir ve kendisini yeniden ve yeniden üreterek canlılığını korumaya çalışır (Güllüpnar, 2013:70). Böylece sermaye mekâna farklı bir işlevsellik kazandırır ve nihayet “sermaye mekânı” ortaya çıkar ve dolayısıyla kapitalist üretim tarzında mekân yeniden ve yeniden üretilen bir metaya dönüşür (Güllüpnar, 2013:70). Kendini tekrar eden bu oluşumda metaya dönüşen mekân artık sermaye için ekonomik olarak atfedilen değerinden dolayı “olmazsa olmaz”lar arasındadır.

Lefebvre'ye (Akt. Şengül, 2001:14) göre kapitalizm her defasında içine girdiği krizi mekânı kullanma kabiliyeti sayesinde aşmıştır:

“Kapitalizm kendi iç çelişkilerini bir asırdır çözmese bile, hafifletmeyi başarmış ve sonuçta, Marx'ın Kapital'i yazısından günümüze geçen yüzyıllık sürede büyümeyi gerçekleştirmiştir. Bu durumun maliyetinin ne olduğunu hesaplayamayız ancak nasıl bir araçla gerçekleştiğini biliyoruz: mekânı işgal ederek ve mekânlar üreterek”

Lefebvre'in bu görüşü, mekânın kapitalizm tarafından amaç haline dönüştüğünü göstermektedir ki Marksistlere göre mekân, başlangıçta kapitalist üretimin yapıldığı yerdir fakat geçtiğimiz yüzyıl boyunca mekânın kendisi kapitalizm tarafından metalaştırılarak bir *üretim nesnesine* dönüştürülmüştür (Şengül, 2001:15).

Lefebvre'in mekân yazınına yaptığı önemli katkılardan biri de soyut ve somut mekân kavramsallaştırmalarıdır. Buna göre, soyut mekân sermayedarların yatırım yapıp kâr sağladığı mekândır. Somut mekân ise gündelik yaşam için kullanılan mekândır.

Kapitalistler için öncelikli olan şey de mekânın günlük yaşamın deneyimlendiği ve ihtiyaçların karşılandığı kullanım değeri değil, kâr sağlanan değişim değeridir (Güllüpinar, 2013:71). Bu anlamda, kapitalist sistemde mekânın değerliliği sağladığı rantın büyüklüğü kadardır.

Lefebvre'ye göre mekân stratejiktir ve görüldüğünün aksine homojen değil, heterojen olan mekânın üretimi herhangi bir metanın üretimiyle kıyaslanabilir olsa da metaların üretimi ile mekânın üretimi arasında diyalektik vardır. Tarihin ürünü olan mekân maddi, mali ve zaman-mekân planlamasının buluştuğu yerdir. Bütünü planlama isteği teknokrasiye ait iken, demokrasi ancak bu planlamanın çatlaklarında kendine yer bulabilir (Hess, 2014:15). Lefebvre'nin mekânın üretimine yönelik çözümlenmeleri bir yandan Marksist teori içine mekânı dahil ederken, diğer yandan mekâna yönelik tartışmalara Marksist bakış açısını dahil etmiştir (Ghulyan, 2017:2). Mekânın üretiminin ve mekânın üretim sürecinin tarihten bağımsız olamayacağını belirten Lefebvre'a (2014:75) göre her üretim biçimi kendine özgü mekâna sahiptir ve yeni bir üretim biçimi yeni bir mekân tarzının üretilmesi anlamına gelir. Bu bağlamda Lefebvre, hâkim olan üretim tarzı, toplum tarihi ve kurumlarını da dikkate alarak mekâna yönelik dönemselleştirme önerisinde bulunur (Ghulyan, 2017:3). Buna göre dönemselleştirmeler ile mutlak mekân, kutsal mekân, tarihsel mekân, soyut mekân, çelişkili mekân ve diferansiyel mekân ortaya çıkar.

Mutlak mekânın kökeni pastoral temele dayanır. Henüz insanın bozunumuna uğramamış, insan ve doğanın iç içe yaşadığı doğallıktan kopmamış bir mekândır. Her ne kadar insanın mekânı dönüştürmeye yönelik ufak çaplı faaliyetleri söz konusu olsa da (Ghulyan, 2017:5), bu mekân henüz tasarlanan mekân değil, yaşanan mekân yani temsil mekânıdır. Tasarlandığı andan itibaren prestiji kaybolacaktır (Lefebvre, 2014:247). Lefebvre'e göre mekânı yapanlar (çiftçiler, köylüler, zanaatkarlar) toplumsal

üretimi ve yeniden üretimi gerçekleştirip ondan fayda sağlayan yönetenler (rahip, kâtip, hükümdar, savaşçı) değildir. Bunlar genellikle başkaları tarafından üretilen mekânı sahiplenip onu kullanmaktan haz duyarlar (Lefebvre, 2014:77).

Ancak mutlak mekân giderek siyasi ve dini otoritelerin işgal aracına dönüşür ve bu otoriteler doğanın çeşitli parçalarını kutsayarak mekânı siyasi bir denetim aracına çevirir. Böylece mutlak mekân giderek kutsal mekân haline gelmeye başlar, fakat kan, dil ve toprak topluluklarının ürettiği mutlak mekân tamamen yok olmaz (Lefebvre, 2014:77), birinci doğanın kalıntılarında varlık göstermeye devam eder, çeşitli sembolizmler (dinsel, büyüsel, siyasi) ile temsil mekânlarının dayanağı olmayı sürdürür (Ghulyan, 2017:7). Böylece içsel bir diyalektik ile bu mekân canlanır ve onun içinde mücadelelerin başlaması ile politik olarak inşa edilir. Akabinde, doğallığın harabeleri üzerinde tarihselliğin yükselmesi ile *tarihsel mekân* doğar. Burada üretilecek her bir nesne mekânın doğallığını parçalar ve bu üretimle birlikte artık ilkel birikim meydana gelir. Ancak burada egemen olan “özne” hâkim olduğu topraklarla birlikte Batı'nın tarihsel şehridir. Bu dönemde emek, yeniden üretimden ayrıdır ve soyutlamanın eline düşmüş, soyut mekân meydana gelmiştir (Lefebvre, 2014:77).

Lefebvre *soyut mekânı* siyasi boyutu ile analiz eder (Ghulyan, 2017:13). Ona göre, soyut mekân aynı zamanda şiddet ve savaşın mekânıdır. Bir devlet tarafından kurulduğu için kurumsal olma özelliği de taşır. Doğasında egemenlik ve şiddeti barındıran devletin en önemli özelliği yerleştiği mekânda ilk olarak homojenlik yaratmak adına tüm farklılıkları yerle bir etmesidir ki (Lefebvre, 2014:292), bu da devleti mekânın efendisi olarak gören Hegelci yaklaşımdan yükselir (Lefebvre, 2014:287). Soyut mekânın anlamı, amacı ve hedefi homojenlik olsa da kendi içinde çoklu birimlere ayrılır. (Lefebvre, 2014:294). Çatışma, karşıtlık ve çoğulun zoraki birleşimi olan soyut mekân aristokrat ve burjuva arasındaki çelişkiyi, kapitalizmde

sermaye ve işçi arasındaki çelişkiyi hem yansıtır hem de etkiler. Sermaye birikiminin mekân boyunca yarattığı eşitsizlik soyut mekânın homojen olmadığına kanıttır. Her ne kadar sermaye akışının homojenleştirici bir etkisinin olduğu iddia edilse de onun temeli zaten farklılık ve yarattığı eşitsizlikten beslenir (Ghulyan, 2017:15). Çünkü soyut mekân kâra hizmet ederek bazı yerleri ön plana çıkarıp, kimileri için ayrımcılığı kimileri için kapsayıcılığı koşullayabilir (Lefebvre, 2014:295). Ancak mekân ekonomik olanı siyasi olana dahil etse de burada siyasal iktidarın asıl amacı mekân üretmek değil; “toplumsal ilişkilerin yeniden üretim yeri ve ortamı olarak” mekânı üretmektir (Lefebvre, 2014:326). Dolayısıyla siyasal iktidar için mekân, ekonomik kârın yanı sıra kendini göstermek ve hâkim olmak için çok güçlü bir araçtır.

Soyut mekânın homojen gibi görünse de heterojen bir yapıya sahip olması ve sınıflar arasında oluşan eşitsizliği şiddetlendirmesi, onun “çelişkili” özelliğinden kaynaklanır. Soyut mekânı iktidar açısından bu denli önemli yapan şey de aslında onun çelişkili olmasıdır. Lefebvre’in analizinde soyut mekânın bir uzantısı olarak çelişkili mekâna geçilir. Özellikle 1970’lerden itibaren kapitalist sistemin mekâna olan baskısının artmasıyla “çelişkili olma” niteliği günümüz soyut mekânının en baskın özelliği haline gelmiştir (Ghulyan, 2017:17). Lefebvre’in çelişkili mekânı soyut mekânın tüm özelliklerini bünyesinde barındırır. Hatta Ghulyan’a (2017:17) göre kapitalist gelişmeyle birlikte bu çelişkiler daha da derinleşmiştir. Endüstriyel kapitalist evrede emek ile sermaye arasındaki çelişki yakın dönemlerde üretim ilişkilerinin mekânsal olarak yeniden üretiminin daha derin çelişkileri kapsamına dahil olmuş ve mekânın üretimi ile bu çelişkiler arasında bir bağ kurulmuştur.

Lefebvre’ye göre mekânın ilk çelişkisi niteliksel ile niceliksel olan arasındaki çelişkidir. Soyut mekânın temelinde Öklitçi mekân anlayışı vardır ve bu mekân ölçülebilir değerlere sahiptir. Bu değer sadece geometrik değil toplumsal mekân olarak

da niceliksel manipölasyonlara tabidir. Ancak niceleme sürecinde niteliksel olan boyut kaybolur ve mekânın geometrik temsili niceleme sürecine hizmet eder ki burada mekânın kullanım ve değişim değeri arasındaki çelişki ortaya çıkar. Buradaki geometrik temsil mekânın parçalanmasına, parsellenmesine ortam hazırlar ve böylece mekân alınıp satılabilen bir metaya dönüşür. Mekânın nicelemesi giderek güçlenirken, nitelemesi zayıflar fakat tamamen yok olmaz ve Lefebvre’ın ifadesiyle mekân *tüketim mekânından mekânı tüketmeye* doğru hareket eder. Bu akış içinde mekânın nitelik ve kullanım değeri değişime uğrayarak kâr sağlayacak yeni sektörlerin o mekâna çökmesini kolaylaştırır (Ghulyan, 2017:18).

Lefebvre, mekânın deneyimlenmesini 3 temel unsur üzerinden ele alır. Bunlar: mekânsal pratik (algılanan mekân), mekân temsilleri (tasarlanan mekân) ve temsil mekânlarıdır (yaşanan mekân).

(1) *Mekânsal pratik (algılanan mekân)*: Lefebvre’ye göre “bir toplumun mekânsal pratikleri o toplumun kendi mekânını yaratır. Bu, mekânı diyalektik bir etkileşim içinde ortaya koyar: Ona hâkim olarak ve ona sahip çıkarak yavaşça ve kesin olarak üretir. Analize tabi tutulduğunda, bir toplumun mekânsal pratiği o toplumun mekânını deşifre ederek keşfedilir” (Lefebvre, 2014:67). Bu mekân ampirik olarak gözlemlenebilir bir özelliğe sahiptir. Lefebvre, banliyöde yaşayan birinin *günlük yaşamını* mekânsal pratiğe somut bir örnek olarak verir (Lefebvre, 2014:67). Ghulyan (2017:22) ise mekânsal pratiğin fiziksel yapılı çevrenin üretimini ve yeniden üretimini kapsadığını, bu nedenle mekânsal pratiğin tasarlanan mekânla iç içe olduğunu ifade eder. Ona göre, “mekânsal pratik aynı zamanda algılanan mekândır, çünkü mekânsal pratikler mekânın doğrudan deneyimlenmesini sağlar.”

(2) *Mekân temsilleri (tasarlanan mekân)*: Mekân temsillerini Lefebvre aynı zamanda tasarlanan mekân olarak tanımlar. Ona göre bu mekân plancıların, şehircilerin,

teknokratların yaşanani ve algılanani tasarlananla özdeşleştirdiği mekândır. Bir toplumda, daha açık bir ifadeyle bir üretim biçiminde, hâkim olan mekândır (Lefebvre, 2014:68). Kurulu olan düzenin ideolojisine göre üretilmiş bir mekândır. Zihinsel olarak önceden tasarlanmış ve ardından pratiğe dökülmüştür. Fiziksel örüntüye etkisinden dolayı mekânsal pratikler ve mekânın deneyimlenmesinden koparılamaz. Somut örnek olarak, mekânın iş bölümlerine, uzmanlaşmaya, ya da bölgelere ayrılması mekân temsilinin birer örneğidir (Ghulyan, 2017:23).

Temsil mekânları (yaşanan mekân): “Mekâna eşlik eden imgeler ve semboller aracılığıyla yaşanan mekân, yani ‘oturanların’, ‘kullanıcıların’ mekânları...” (Lefebvre, 2014: 68). Temsil mekânlarının en önemli özelliği öznel olması ve kullanıcıların günlük edinimlerinin somut mekânı olmasıdır. Tasarlanmış mekânlar gibi hesaplar içeren değil, bireylerin tarihini yansıtan mekândır. Bu nedenle kendine özgü bir dil, sembol ve imgelere sahiptir (Lefebvre, 2014:70; Ghulyan, 2017:23). Temsil mekânları diğer ikisi gibi üretici değildir. Günlük yaşamda neredeyse hiç gözlemlenemeyen, LGBTT yürüyüşleri, karnavallar, şenlikler temsil mekânlarının örneğidir. Aynı zamanda belirli bir kalıba sokulması pek mümkün olmadığı için hâkim kalıpları da yıkarlar. Başka bir yaşam biçiminin de mümkün olacağını gösterirler (Ghulyan, 2017:24).

2.2.2. Manuel Castells’in Kolektif Tüketim ve Toplumsal Hareketlerin Mekânı Olarak Kenti

Manuel Castells, bağımsız ve özerk bir varlık olarak kenti değerlendirmenin yanlış olduğunu ifade eder. Ona göre kent, içinde yer aldığı topluma (ya da toplumsal oluşuma) bağlıdır ve o toplum tarafından inşa edilir (McKeown, 1980). Castells (1977), kolektif tüketimi ve onun çevresindeki toplumsal mücadeleleri kent sorunsalının merkezine yerleştirerek ilgi alanını, mekânın nasıl üretildiğinden, kentsel problemlerin nasıl üretildiğine yöneltmiştir (Gottdiener, 2001’den akt. Güllüpinar, 2013:73).

Castells'e (1977) göre kent, emeğin yeniden üretilmesinde kolektif tüketim (eğitim, sağlık, ulaşım, konut vb.) ihtiyaçlarını sağlayan mekânsal birimdir ve kentsel olarak belirlenen sorunların temelinde tüketim süreçleri ve emeğin yeniden üretimi yatar. Kolektif tüketim ihtiyaçları devlet tarafından karşılanır ve bu durum aslında işgücünün gündelik hayatını sürdürebilmesi için gerekli hizmetleri karşılar. Böylece kentler emeğin yeniden üretildiği mekânlara dönüşür (Castells, 1977:461). Kolektif tüketim ihtiyaçlarının karşılanmaması veya aksaması durumunda ise kent sakinleri toplumsal hareket ile örgütlenerek bu duruma tepki gösterir. Kısacası Castells kenti sermaye ve emek arasındaki çelişkiler, bu çelişkilerin yarattığı toplumsal hareketler ve bunu önlemeye yönelik devletin ortak tüketim süreçlerine yaptığı müdahaleler olmak üzere üç unsur üzerinden analiz etmiştir (Güllüpcinar, 2013:72). Ona göre, tekelci kapitalizmin ortak mal ve hizmetler alanında yol açtığı çelişkiler devlet müdahalesini zorunlu kılmış, ancak devlet bu süreci düzenlemekten ziyade çelişkileri artırarak meseleyi siyasileştirmiştir (Castells, 2014:266). Bu durum ise kentsel mekândaki sorunları ve çelişkileri derinleştirmiştir.

Kentler, kolektif tüketim aracılığı ile emeğin yeniden üretimini sağlayan toplumsal üretim ilişkilerinden dolayı yeni tür politikaların merkezinde yer alır (Urry, 2015:28). Castells'e göre emeğin yeniden üretilmesine devletin yapmış olduğu müdahale aslında sermaye sınıfının çıkarlarını korumak içindir. Çünkü bunlara yapılan müdahale ile emek ve sermaye arasındaki çelişki zayıflayacaktır. Her ne kadar iş gücünün yeniden üretimi için gerekli olan kolektif tüketim araçları günlük yaşamın ayrılmazları arasında yer alsa da devlet bunları sağlayarak emeği ertesi güne hazırlamakta ve böylece sermaye sınıfına hizmet etmektedir. Dolayısıyla Castells'e göre, devlet kent soylulara ve kapitalizme hizmet için var olan bir aygıttır. Yani devlet tarafından sağlanan okul, hastane, yollar aslında günümüz sanayisinin bir tüketim biçimine karşılık gelir. Devlet bankalar ya da firmalar ile anlaşıp yolları ya da yeşil

alanları planlamakta ve kentlerin fiziksel görünümünü etkilemektedir. Bu sebeple ortaya çıkan nihai ürün (kentnin fiziksel görünümü) devletle birlikte sermayenin de bir ürünüdür (Güllüınar, 2013:74). Buna karşıt olarak geliştirilen tepki ise (sınıf merkezli olmayan) kentsel sosyal harekettir.

Castells'e göre kentleşme süreci, Chicago Ekolü düşüncesinin aksine, yapay bir süreç ile inşa edilir. Bu nedenle kentsel mekân hem kapitalistlerin çıkarlarını gözetken devletin hem kentten rant sağlayan sermaye sınıfının hem de bu sürecin sosyal çelişkilerine tepki veren toplumsal hareketlerin bir ürünüdür. Bu nedenle kenti anlamak için kentteki değişim sürecinin nasıl yaşandığını ve dönüştüğünü anlamaya ihtiyaç vardır. O halde bir kentin mimarisi o kentteki sosyal gruplar arasındaki ilişkiyi yansıtır: Örneğin yüksek binalar güç ve parayı sembolize eder (Güllüınar, 2013:74). Bu güce sahip olanlar ise yoksul kesime ait çöküntü bölgelerinden gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı yaşam alanlarını yüksek duvarlarla çevirerek kendini koruma altına almak zorundadır (!). Sosyal gruplar arasında adım adım örülen bu ayrışma duvarı ise kapitalizmin nihai ürünü olan günümüz kentlerinde sıkça görülen bir manzaradır.

Castells, geleneksel kent sosyolojisine alternatif olarak önerdiği analizinde, Marx'ın tarihsel materyalizm formülasyonu yerine Althusserci yaklaşımı önerir. Marx'a göre, tarihsel materyalizmin özü, herhangi bir toplumun kendi üretim biçimi açısından analiz edilebilmesidir; bu üretim biçimi, temel ve üstyapı açısından analiz edilir (akt. McKeown, 1980: 259). Althusserci yaklaşım, bu üretim biçimi anlayışını, sadece temel ve üstyapı açısından değil, üç temel unsur (ekonomik, politik ve ideolojik) açısından da değişime uğrattır (McKeown, 1980) ve bunların her biri kendini mekânda açığa çıkarır. Buna göre kentin planlı yapısı siyasal kontrol aracı iken, anıtlar, yapılar, meydanlar ideolojik yapının kontrol aracı olarak işlev görür. Kapitalist toplumlarda ise ekonomik kontrol aracı kentin özgünlüğünü ortaya koyar. Buna göre üretim ve dolaşım kent üstü

ölçekte yer bulurken, (kolektif) tüketim biçimi kente özgü bir olgudur (Şengül, 2001:17).

Özetle, Castells kenti toplumsal bir yapının ifadesi (Akt. Şengül, 2000:31) ve ortak tüketim mekânı olarak görür. Ortak tüketim ürünlerini devlet üretse de amacı kapitalizme hizmet etmektir. Ancak Castells'in devleti salt hâkim üretim ilişkilerinden doğan ihtiyaçlara cevap veren bir araç olarak görmesi ve devletin bu işlevi yerine getirirken farklı güçlerin de baskısı altında olduğunu dikkate almaması eleştirilmesine neden olmuştur (Şengül, 2000:40).

2.2.3. David Harvey'in "Yapılı Çevre"nin Üretim Alanı Olarak Kenti

Kenti ekonomi politik perspektif ile yorumlayan bir diğer temsilci David Harvey ise sermayenin kentleşmesine, kentte kapitalizmin yarattığı çelişiklere ve eşitsizliklere odaklanmıştır. Harvey'e göre sermaye, kârını artırmak için yeni bir üretim biçimine yönelir ki bu da "yapılı çevre"nin üretimidir ve Harvey bunu sermayenin çevrim modeli ile açıklar: Üretim ve tüketimin ön planda olduğu birinci çevrimde aşırı birikim sonucu sermaye kendini krizden kurtarma arayışına girer. Bu da sermayenin daha az gelişmiş bir alana yönelmesi anlamına gelir. Bu sayede kapitalizm yeni yerleştiği alanda sermayeyi sabitleştirir ve yapılı çevreyi üretmeye girişir. Harvey'e göre modern kentlerin büyüme tarihi de burada başlar (Şengül, 2000:30; Aslanoğlu, 2000:70). Fakat sermayenin birinci çevrimden ikinci çevrime kayışının tek sebebi aşırı birikimin neden olduğu kriz değildir. Aynı zamanda kapitalistin daha fazla kâr arayışı (Akın, 2007:60) ve bu kârı son dönemlerde sermaye sınıfının da kendi içinde mücadelesine neden olan inşaat sektöründe bulma arzusudur (Güllüpinar, 2013:76).

Sürekli olarak yeniden yapılandırma projelerine maruz kalan mekân modern kentte bir ideolojiye hizmet eder ki bu ideoloji kısmen toplumda hâkim olan grupların

ideolojisinin yansıtarken, kısmen de piyasa güçlerinin neden olduğu dinamiklerce şekillendirilir (Güllüpnar, 2013:77) ve Harvey'e göre toplumda hâkim olan birikim rejimi, kentleşmeyi deneyimleme biçimi ile ilgili ipuçları sunar. Örneğin Keynesyen kent "tüketim temelli kent" kavramsallaştırması ile temsil edilir. Bu anlamda Keynesyen kentin sosyal, ekonomik ve politik yaşamı devlet himayesindedir ve borçla sürdürülen bir tüketim anlayışı ile çerçevelendirilmiştir. Amaç, kapitalizmi yaşatmak için tüketimi canlı tutmaktır fakat Keynesyen programın çöküşü ile tüm kurgu alt üst olmuş ve kapitalizm krize girmekten kurtulamamıştır (Şengül, 2000:31). Söz konusu krizden kurtuluşun tek yolu ise yapıcı çevrenin üretiminden geçmektedir. Neoliberal programın ihtiyaç duyulan tüm koşulları hazırlamasıyla sermayenin artık ikinci çevrime yönelmesi kapitalizmi yeniden diriltmiştir. Bu da kenti kapitalist birikim ile daha anlamlı hale getirmiştir (Şengül, 2000:31).

Harvey (2013:45), artı ürünün toplumsal ve coğrafi olarak toplanmasıyla kentlerin meydana geldiğini ifade eder. Söz konusu artı ürünün bir yerden veya birileri üzerinden sağlandığı muhakkaktır. Bunun nasıl kullanılacağını/tüketileceğinin tasarrufu ise küçük bir grubun elindedir. Dolayısıyla kenti sınıfsal bir olgunun dışında tutmak mümkün değildir. Ancak kenti sermaye sınıfının hizmetine sunmak için elbette birtakım değişimlere ihtiyaçlara vardır. Bu çerçevede Harvey'in *yaratıcı yıkım* kavramı devreye girmektedir: *Yeniden yaratmak için mevcut olanı yıkmak!*

Özellikle üst sınıflar için büyük bir başarı sağlayan neoliberal dalga ABD, Britanya gibi ülkelerde yöneten elitlerin sınıfsal pozisyonlarını iade ederken, Çin, Rusya, Hindistan gibi ülkelerde kapitalist sınıfın oluşum koşullarını kolaylaştırmıştır. (Harvey, 2012:78). Hatta neoliberalleşmeden zarar gören ülkeler bile kendi sınıfsal yapılarını yeniden düzenleme girişimlerinde bulunmuştur ki 1992'de Salinas De

Gortari² yöntemi ile Meksika'ya getirilen özelleştirme dalgasıyla zenginlik daha önce eşi görülmemiş bir biçimde birkaç kişide yoğunlaşmıştır (Örneğin devlet kontrolündeki telefon sistemini devralarak anında milyarder olan Carlos Slim gibi). Bununla birlikte medya kullanılarak bazı sektörlerin yeterince kârlı olmadığı mitinin yayılması yeni neoliberal uygulamalara zemin hazırlanmıştır. Bu bağlamda “inovasyonun teşviki için eşitsizliğin artmasına ihtiyaç duyulmuş, ayaktakımının durumu ise eğitimle beşerî sermayelerini yeterince güçlendirememeleri ve Protestan iş ahlakını³ edinmede başarılı olamamalarına bağlanmıştır” (Harvey, 2012:79). Kısacası neoliberalizmin tüm dönemlerde yıkıp yeniden yaratmayı meşrulaştıracak her türlü çözümü (!) mevcut olmuştur.

Harvey'e (2012:80) göre neoliberal yeniden yapılanmayla birlikte kartların yeniden dağıtılmasına ihtiyaç duyulmuş ve oyunun “yeni” kurallarına göre servet ve zenginlik nüfusun çoğunluğundan azınlık durumunda olan üst sınıflara, yoksul ülkelerden zengin ülkelere yöneltilmesi “zorunlu” hale gelmiştir. Böylece kapitalizmin yükseliş döneminde Marx'ın “ilkel” birikim olarak adlandırdığı birikim pratiği bu sayede ilkelikten devlet eliyle “kontrollü” bir biçime dönüşmüştür. Bu kontrol mekanizmasında yaratıcı olan şey, özelleştirme ile toprağın metalaştırılması; tüm mülkiyet haklarının (kamusal, devlet, kolektif vs.) özel mülkiyete dönüşmesi; doğal

---

² Salinas De Gortari 1988-1994 yılları arasında Meksika'nın cumhurbaşkanlığını yapmıştır. Aldığı kararlar ile ülkenin ekonomik ve sosyal yapısında köklü değişimlere neden olmuştur. Bu kararlar bir yandan özelleştirme, serbest ticaret, deregülasyon gibi neoliberal uyum reçeteleri ile Meksika'nın uluslararası rekabet ağını genişletirken, diğer yandan sosyal kutuplaşma, eşitsizlik ve siyasi çatışmaların artmasına neden olmuştur (Leonard, 2006:1382).

³ Çalışmayı kutsal sayan ahlaki düşünce biçimidir. Aynı zamanda birikim yapma, lüks ve israftan kaçınma, kazandığı parayı yeniden işe yatırma vb. öğretileri ile günümüz kapitalizmine zemin hazırlamıştır. Max Weber (2013), *Protestan İş Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde Marksist diyalektik materyalizme karşı çıkmış ve kapitalizmin yükselişinin sıkı çalışmaya ve kişinin dünyevi görevlerini yerine getirmesine yüklediği değerlerle ilişkilendirmiştir.

kaynaklar ve kamusal alanlarla ilgili hakların baskılanması; emeğin metalaştırılması; kaynakların (doğal kaynaklar dahil) sömürülme süreçleri; toprak takası ve vergilendirilmesinin parasallaştırılması; köle ticareti; aşırı faiz, ulusal borç ve ilkel birikimin radikal bir aracı olarak kredi sisteminin yaygınlaştırılmasıdır. Dolayısıyla kentler artık sermaye birikiminin sağlandığı ve bu birikimin en yüksek kâra dönüşmesi için gerekli olan tüm düzenlemelerin devlet eliyle gerçekleştirilebileceği sınırsız sömürü mekânlarına dönüşmüştür. Sermayenin birinci çevrimdeki aşırı birikimden doğan krizi aşması ve daha kârlı alanlara yönelme isteği ikinci çevrimin yolunu açmış ve süreci kolaylaştırma/meşrulaştırma adına ihtiyaç duyulan yapısal reformlar büyük bir iştahla gerçekleştirilmiştir.

2.3. Politik Ekonomiden Neoliberalizmin Kentleşmesine

2.3.1. Yeni Nesil Kuramcılar: Brenner (ve Yeni Nesil Kent Teorisyenleri) ve Neoliberalizmin Kentleşmesi

Neoliberalizm kavramı, piyasa odaklı kurumsal değişimi ve 1980 sonrası dönemde dünya ekonomisinde gerçekleşen politik yeniden düzenlemeleri tanımlamak için yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Kavram, teknik açıdan ekonomik düzenlemeye uygun bir dizi öğretiye atıfta bulunurken, akademisyenler ve aktivistler tarafından “serbest piyasa”nın belirli tarihsel ve coğrafi bağlamlarda kurumsallaştırmasıyla dayatılan kapitalizmin örgütsel, siyasi ve ideolojik yeniden düzenlenmesini tanımlamak için başvuru kaynağı olmuştur. Yakın zamana kadar, neoliberalizm öncelikle ulusal düzenleyici eğilimlere (örneğin, ABD’de Reaganizm ve İngiltere’de Thatcherizm’in yükselişi) ve ulusüstü kurumsal yeniden düzenlemelere (gelişmekte olan ülkelerde yapısal uyum programlarını empoze etmede Dünya Bankası ve IMF’nin rolü) referans gösterilerek araştırılırken, 1990’ların sonundan itibaren, görünenin ardında yatan ekonomi politik dinamikleri ve onun küreselden yerele uzanan coğrafyalarını eleştirel

bir perspektifle ele alan çalışmalara konu olmuştur (bkz. Brenner ve Theodore, 2005:102).

Kentler, sadece neoliberal yeniden yapılanmanın daha geniş küresel veya ulusal projelerinin ortaya çıkardığı yerelleşmiş alanlar değildir. Aksine onlar, 1980’lerden bu yana neoliberalizmin kendisinin yeniden üretimi, dönüşümü ve yeniden inşası için giderek daha merkezi hâle gelmiştir. Gerçekten de kapitalist sistemin kentsel mekâna daha yoğun bir biçimde eklemlendiği, kentlerin neoliberal politika deneyimlerinin, kurumsal yeniliklerin ve politik-ideolojik projelerin gittikçe daha geniş bir çeşitlilikle stratejik hedeflerine büründüğü ileri sürülebilir. Bu koşullar altında, kentler neoliberalizmin egemenliğinin sürdürülmekte olduğu birçok büyük politik ve ideolojik stratejinin “kuluçka makineleri” haline gelmiş (Brenner ve Theodore, 2002:375), 1990’lı yıllardan bu yana ise neoliberalizmin yeniden üretilmesi, yeniden yapılandırılması ve dönüşümü için odak noktaları olmuştur (Peck, Theodore ve Brenner, 2009:50).Böylece kentler, kendi yarattığı hegemonya ile sürekli olarak kendini var eden neoliberalizmin (Peck, Theodore ve Brenner, 2013:1093) tarihsel saldırılarına en yoğun biçimde maruz kalan mekânlar haline gelmiştir.

Brenner ve Theodore (2002), neoliberalizmin çelişkili ve stabil olmayan coğrafyaları içinde kentsel mekânların rolünü tartışarak ileri kapitalist dünyada kentlerin “*neoliberal girişimlerin açıkça ifade edildiği kritik coğrafi arenalar*” haline geldiği ifade etmektedir. Marksist yaklaşımın savunucusu Harvey gibi onlar da neoliberalizmi ekonomi politik perspektiften ele almış ve üç önemli tema ile bu sürecin anlaşılacağını vurgulamaktadır. Söz konusu temalar *yol bağımlılığı, yaratıcı yıkım ve kentlerdir*. Buna göre, 1990’lardan itibaren DT, IMF ve DEF gibi glerin kapitalist hegemonyası tüm dünyada ekonomik açıdan daha baskın hale gelmeye başladığı için “*fiilen var olan neoliberalizm*” (actually existing neoliberalism) kavramsallaştırması, sadece neoliberal

politikaların çelişkili ve yıkıcı niteliğini değil, aynı zamanda makroekonomik yapılar ve kapitalizmin evrimsel yörüngeleri üzerine bu tür politikaların gerçek etkilerinin neoliberal ideoloji içinde yanlış beyan edildiğinin de altını çizmek için de kullanılmaktadır. Burada özellikle iki konuya dikkat çekilir: Birincisi, neoliberal doktrin, tüm ekonomik ilişkilerin siyasi olarak inşa edilmiş karakterini tanımaktan ziyade sosyal ve ekonomik örgütlenmenin esasen birbirine zıt prensiplerini yansıtmış gibi “devlet ve piyasaları temsil etmesi”. İkincisi, neoliberal doktrin, neoliberal reform girişimleri olarak ortaya çıkan olağanüstü değişimleri tanımlamaktan öte, benzer sonuçların piyasa odaklı reformların dayatılmasını izleyeceğini varsayan “tek beden herkese uyar” modelini öncüllemesi. Bu bakımdan neoliberalizm, sosyo-mekânsal farklılığı sürekli olarak hem sömürür hem de üretir ve dolayısıyla eşitsiz kalkınma “tam” neoliberalizasyon sürecinde geçici bir aşamayı veya kesintiyi işaret etmezken, aksine neoliberalizasyon sürecinin kendisiyle birlikte gelişen ve ona bağımlı bir yönünü temsil eder (Peck, Theodore ve Brenner, 2009:53).

Peck, Theodore ve Brenner’a (2009:51) göre neoliberalizasyon süreci, düzensiz kurumsal bir peyzajın içinde gelişen ve de piyasa odaklı ve düzenleyici yeniden yapılanmanın sürekli hâkim olduğu bir yapıya işaret eder. Bu durumda, çağdaş neoliberalizasyon süreçlerinin anlaşılması için politik-ideolojik temelleri çözümlemenin yanı sıra onun çok yönlü kurumsal biçimlerini, gelişme eğilimlerini, sosyo-politik etkilerini ve çelişkilerini sistematik olarak sorgulamak gerekir. Neoliberal ideoloji her ne kadar tekil, tarihsel olmayan ve kendine özgü verimli bir piyasaya saygı duymasa dahi var olan neoliberalizmin kendisi bütün neoliberalizasyon programlarının genel özellikleri, soy benzerlikleri ve yapısal bağlantıları konusunda daima bağlamsal olarak gömülü olma özelliği taşır. Bu nedenle, neoliberalizasyon analizleri, bu gerekli melezlikle yüzleşmekte ve bir ideal tip belirlemek hem zor hem de analitik ve politik olarak yanıltıcı olabilmektedir (Peck, Theodore ve Brenner, 2009:51).

Bu çerçevede 1980'lerde Reagan ve Thatcher'ın Ortodoks, radikal olarak anti-devletçi neoliberalizmlerinden 1990'lar boyunca Blair, Clinton ve Schröder'in sosyal açıdan ılımlı ve iyileştirici neoliberalizasyonları arasında geçiş endojen bozulmalar, işlev bozuklukları ve kriz eğilimlerine yanıt olarak *neoliberal stratejilerin yeniden düzenlenmesi* ve *yol bağımlı bir uyum* olarak anlaşılabilir. Soyut anlamda, neoliberal projelerin geniş konturları, bir dizi belirleyici özellik (ihracat odaklı, finansal sermayeye yönelim; bürokratik olmayan düzenlemelere öncelik; sosyo-mekânsal yeniden dağıtımına yönelik bir antipati; piyasa benzeri yönetim sistemlerine veya özel tekelere yapısal bir eğilim gibi) sergilese bile, bugün fiilen var olan neoliberalizm, 1980'lerin başlarındaki öncülerinden belirgin biçimde farklıdır. Buna bağlı olarak, çağdaş neoliberalizasyonun köklerinin, yapısının ve konusunun (örneğin Berlin, Johannesburg, Seul ve Chicago'da) tamamen farklı olmasını bekleyebiliriz. Bu lokalize neoliberalizasyonların her biri kendine özgü krizlere ve buna karşılık gelen mevcut kurumsal kararlara yerleşmiş olmakla birlikte bunların her biri benzersiz konjonktürel yörüngeleri de ifade eder (Peck, Theodore ve Brenner, 2009:55).

Mevcut kurumsal formlar ve gelişen neoliberal projeler arasındaki yol bağımlı etkileşimi kavrayabilmek için diyalektik olarak iç içe geçmiş fakat analitik olarak farklı dinamiklere değinerek fiilen var olan neoliberalizm analiz edilebilir (Peck, Theodore ve Brenner, 2009). Birincisi, piyasa odaklı reform girişimleri aracılığıyla mevcut kurumsal düzenlemelerin ve politik uzlaşmaların (kısmen) *yıkımı* iken, ikincisi, piyasa odaklı ekonomik büyüme, metalaştırma ve sermaye merkezli kurallar için yeni bir altyapı *yaratımıdır*. Bu bağlamda neoliberal yeniden yapılandırmanın somut programları, kurumsal düzenlemenin yeni modlarının (*kullanıma*) *sunulması* (*rollout*) ve devletçiliğin yeni formlarıyla birlikte kolektivizmin, kademeli olarak yeniden dağıtım sisteminin ve ekonomilerin -çelişkili olarak- serbestleştirilmesinin önüne geçilmesiyle

muhafif kurumsal formların *geri püskürtülmesini (rollback)* birleştirme eğilimi gösterir (Peck, Theodore ve Brenner, 2009:55).

Neoliberalizasyon sürecinin tarihi ve coğrafi (yeniden) düzenlenişi ve yerel neoliberalleşme biçimlerinin meydana gelişi, yapı içine gömülü değişken yollar ile yeniden okunmalıdır. Bu anlamda Peck ve Tickell (2002:380) neoliberalizmin yaratıcı ve yıkıcı momentleri arasında steril bir ayırım oluşturmayı önerir. Yukarıda özetlenen yaratıcı yıkım süreçleri, 1970'lerin başından beri çeşitli coğrafi ölçeklerde ve çeşitli kurumsal ortamlarda ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda yeni nesil kent teorisyenleri kentlerin, yaratıcı yıkımın gözler önüne serildiği stratejik alanlaradönüştüğünü iddia etmektedir. Fordist-Keynesyen üretim sistemlerinde kentlerin merkezî yeri, onları neoliberal geri alma (rollback) stratejileri için kilit alanlar (hedef olmasa da) olarak tanımlanır. En önemlisi yenilik ve büyüme lokasyonları ve devredilen yönetim ve yerel kurumsal deneylerin zonları olarak kentlerin stratejik önemi, benzer şekilde onları neoliberal sunum programlarının kurumsal ve coğrafi ön saflarına yerleştirme gayreti içindedir. Bu durum kentsel alanın, Keynesyen sonrası dönemlerde bir takım sayısal önceliğe sahip olduğunu iddia etmek değildir. Sadece kentlerin neoliberalleşmenin gelişmekte olan politikasında kritik düğümler ve gerilim noktaları haline geldiğini önermektir. Dolayısıyla fiilen var olan neoliberalizm ile ilişkili kurumsal yaratıcı yıkım süreçleri bütün mekânsal ölçeklerde açıkça iş başında olsa da kentsel ölçekte daha belirgin bir yoğunluktadır (Brenner ve Theodore, 2002:375; Brenner ve Theodore, 2005:105; Peck ve Tickell, 2002:397; Peck, Theodore ve Brenner, 2009:57).

Günümüz kentleri para istikrarsızlığı, finansal sermayenin spekülâtif hareketleri, büyük uluslararası şirketlerin belirlediği küresel konum stratejileri ve yerinde rekabetin yoğunlaşması ile oldukça belirsiz bir jeo-ekonomik ortama gömülüdür (Peck, Theodore ve Brenner, 2009:58). Söz konusu derinleşen küresel-yerel pürüz bağlamında çoğu yerel

yönetim, yatırımları çekmek adına siyasi yönelimlerinden ve ulusal bağlamlarından bir dereceye kadar bağımsız olarak hareket etmekte, aynı zamanda rekabetin kısa vadeli şekillerine geçerek artan ekonomik belirsizlik seviyelerine uyum sağlama, düzenleme mekanizmalarını törpüleme vs. ile sınırlandırılmaktadır. Bu arada, ulusal refah devleti rejimlerinin ve hükümetler arası sistemlerin azaltılması, aynı şekilde kentlere güçlü yeni ölçek kısıtlamaları getirmiş ve derin sosyo-ekonomik istikrarsızlık ve yeni rekabetçi zorluklar karşısında bütçede kemer sıkmaya yol açmıştır. Ve nispeten zayıf mali kapasite karşısında, bugün kentler ekonomik kalkınmanın, sosyal refahın ve çevresel sürdürülebilirliğin birbiriyle ilişkili alanlarına karşı düzenleyici sorumlulukların ve sosyo-ekonomik risklerin geniş bir dizinini yönetme görevi de üstlenmiştir (Peck, Theodore ve Brenner, 2009:58).

Yaratıcı biçimde yıkıcı bir dönüşüm süreciyle bağlantılı kalkınma ve kent yönetimini dayatan neoliberalizm (Peck, Theodore ve Brenner, 2013:1092), son yirmi-otuz yılda kentleri odak hedefler haline getirerek neoliberal deneylerin uygulanmasının zeminini hazırlamıştır. Bu anlamda Neil Brenner, Jamie Peck, Nick Theodore, Adam Tickell gibi teorisyenler var olan ve olması gerekenler üzerinden yola çıkarak kapitalist kalkınmanın kentsel mekâna dayattığı zorbalıkları eleştirel bir biçimde analiz etmiştir. Neoliberalizmin kurumsal dönüşümünü yol bağımlı perspektiften analiz ederek kentleşmenin sorunsallaştırılması meselesine yapı-sökümünü başarılı bir biçimde dahil etmişlerdir. Bu anlamda siyasi ve ekonomik temelli bir ideolojinin kentsel mekânı metalaştırarak kapitalizmin hizmetine sunmasını ideolojik, kurumsal ve mekânsal yönleri ile çok boyutlu analiz ederek kentleri anlamaya yönelik yeni bir okuma biçimi sunmuşlardır. Böylece neoliberalizmin kendisinin artık kentleşmeye başladığı günümüz dünyasında kentsel coğrafyaların kodunu çözerek mevcut neoliberal saldırıyı geri itmek için gerekli stratejileri önermek ve nihai olarak uygulamak adına yeni perspektifler sunmasına yardım etmeyi hedeflemişlerdir.

2.3.2. “Fiilen var olan Neoliberalizm”in Kentlerini Yeniden Okumak

Eleştirel bir perspektif ile kentleri yeniden okumak için çözüm sunan fiilen var olan neoliberalizm yaklaşımı, Lefebvre’ın *mekânda şeylerin üretilmesinden mekânın üretilmesine geçişe* benzer bir yaklaşım ile neoliberalizmin kendisinin kentleşmesine dikkat çekmektedir. Son dönemlerde gerçekleştirilen projeler ile kentlerin kendisi artık bir üretim nesnesi haline gelmiş ve kapitalizm mekân ile anlam kazanmaya başlamıştır. Evrimsel olan bu sürecin sosyo-mekânsal ve tarihsel açıdan anlaşılmasında fiilen var olan neoliberalizm yaklaşımı eleştirel bir perspektif sunmaktadır.

2.3.2.1. “Fiilen Var Olan Neoliberalizm”in Politik Ekonomiği

Piyasanın serbestliğine bağlı kalarak bunu adeta tabu haline getiren neoliberalizmin mekânsal yansıması en açık biçimde kentlerde ortaya çıkmıştır. Sermaye birikiminin odağında yer alan yapılanmalar (Eraydın, 1988:152) olan kentsel mekânın kapitalizmin tapınağı haline gelişini Şengül (2009:16) şu şekilde ifade etmektedir:

“Kent mekânının üretim, yeniden üretim ve dönüşümünde sermaye birikimsüreçlerinin önemli bir rol oynadığını biliyoruz. Eğer kent mekânının üretiminden kastedilen, her şeyden önce, yapılabir çevrenin ortaya çıkması ise, kuşkusuz bunun anlamı, sermayenin mekâna belli bir yoğunlukta çökmesi, yani sabit hale gelmesidir. Kapitalizmin bugün ulaştığı aşamada sermaye, kent mekânını üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin örgütlendiği bir yer olmaktan ötede görmektedir. Kapitalizmin gelişim sürecinde, mekânın kendisi metalaşmış ve sermaye birikimsüreçleri açısından yaşamsal bir önem kazanmıştır” (Şengül, 2009:16).

Bu sayede, kapitalizmin mekânda meşru hale gelmesi ve giderek olmazsa olmazlar arasında yer alması kapitalizmin mekâna yerleşmesi ve orada bir mekân üretmesi şeklinde kavramsallaştırılmaktadır (Gottdiener, 2001:253). Brenner ve

Theodore (2002:349) neoliberalizmin çelişkili ve stabil olmayan coğrafyaları içinde kentsel mekânların rolünü tartışarak, ileri kapitalist dünyada kentlerin “*neoliberal girişimlerin açıkça ifade edildiği kritik coğrafi arenalar*” haline geldiğini ifade etmektedir. Marksist yaklaşımın savunucusu Harvey gibi Brenner ve Theodore (2002) da neoliberalizmi politik ekonomi perspektiften ele alarak üç önemli tema ile bu sürecin anlaşılacağına vurgu yapmaktadır: yol bağımlılığı, yaratıcı yıkım ve kentler. Buna göre 1990’lardan itibaren DTÖ, IMF, DB ve DEF gibi güçlerin kapitalist hegemonyası tüm dünyada daha egemen hale gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda “fiilen var olan neoliberalizm” kavramsallaştırmasında yalnızca neoliberalizmin çelişkileri ve yıkıcı özellikleri ele alınmamış, aynı zamanda neoliberal ideolojinin kapitalizmin makro kurumsal yapıları ve evrimsel yörüngelerine dayalı bu tarz politikaların etkilerini yanlış tanıttığına da vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda iki önemli noktaya dikkat çekilmiştir: (1) Neoliberal doktrinin sosyal örgütlenmeye karşıymışçasına devlet ve piyasaları temsil etmesi; (2) “Tek beden herkese uyar” anlayışını dayatması. Oysa ki piyasa güçlerinin her nerede olursa olsun değiştirilemez kanunlara göre hareket ettiğini düşünen neoliberal ideolojinin aksine, (devralınan kurumsal çerçevelerin, politika rejimlerinin, düzenleyici uygulamaların ve siyasi mücadelelerin mirası tarafından tanımlanan ulusal, bölgesel ve yerel bağlamlarda üretildikleri ölçüde) neoliberal yeniden yapılandırma projelerinin bağlamsal olarak *gömülü* oldukları vurgulanır. Bu sebeple ‘var olan neoliberalizm’ anlayışı geniş coğrafi ölçeklerde, miras alınmış düzenleme mekanizmaları ve ortaya çıkan neoliberal piyasa odaklı yeniden yapılandırma projeleri arasındaki *yola bağımlı*, bağlamsal olarak *spesifik* etkileşimleri anlamayı zorunlu kılar. Bu da çağdaş neoliberalizasyon süreçlerinin katalizör olarak kavramsallaştırılmasına ve ekonomi politik alanın birden fazla coğrafi ölçekte sürmekte olan *yaratıcı yıkım* ifadesine yol açmaktadır. Her ne kadar 1980 sonraki dönemde neoliberal yeniden yapılandırma projeleri kapitalist büyümenin sürdürülebilirliğine tutarlı bir altlık

oluşturmamış olsa da Fordist-Keynesyen kapitalizminin dayandığı kurumsal alt yapıları yeniden hayat vermiştir. Yaratıcı yıkım kavramı ise bu koşullar altında meydana gelen coğrafi olarak eşitsiz, sosyal olarak gerileyen ve politik olarak değişken olan kurumsal/mekânsal değişim yörüngelerini tanımlamak için sunulmuştur. Kentler ise bu süreçte neoliberal girişimlerin eklemlendiği en uygun coğrafi birimler olmuştur.

Felsefi olarak “sınırsız sömürü ütopyası”na (Brenner ve Theodore, 2002:349) yaslanan neoliberalizm, özellikle 1970’li yılların sonu ve 1980’li yılların başındaki ekonomik durgunluğa bir tepki olarak kapitalizmin yeni bir krizden doğarak kendini yeniden var etmesine karşılık gelir. Kısacası krizdeki sermayenin yeni bir hareketi olarak tanımlanabilecek bu yeni ekonomik anlayış ile eski sanayileşmiş dünya genelinde piyasacılık, rekabet ve metalaşmayı yaygınlaştırmak amacıyla bir dizi politika yeniden harekete geçirilmiştir. Bu anlamda refah programlarının düşürülmesi, özelleştirme, kamu hizmetlerinin daraltılması, örgütlü emeğin oluşumunun engellenmesi, uluslararası sermayenin desteklenmesi, yabancı yatırımların artırılması, kurumlar vergilerinin düşürülmesi ve en önemlisi de yoksulluğun suç halinde getirilmesi için bir dizi önlemler alınmıştır. Bu aşamada her ne kadar devlet müdahalesinin azaltılmasına yönelik bir algı oluşsa da tüm bu uygulamaların harekete geçirilmesinde devlet tarafından her türlü kolaylaştırıcı etkinin yapılması sağlanmıştır.

Her ne kadar neoliberal ekonomik program politik ve ekonomik temelli girişimler üzerinden hareket ediyor gibi görünse de sermaye destekli bu ideolojinin yarattığı eşitsizlikler özellikle kentsel mekânlarda yoğun bir biçimde görülmektedir. İşte bu noktada “fiilen var olan neoliberalizm”, bu anlayışın yola bağımlı ama aynı zamanda istikrarsız ve eşitsiz coğrafyalarında kentlerin rolünü ortaya koyması bakımından yapısal bir çözümleme sunmaktadır. Ancak neoliberal politikaların yukarıda da ifade edildiği üzere çelişkili iki unsuru bulunmaktadır: *Birincisi*, neoliberal doktrin devletleri

ve piyasaları, tüm ekonomik ilişkilerin politik olarak inşa edilmiş karakterini tanımak yerine, toplumsal örgütlenme ilkelerine tamamen karşı çıkıyormuş gibi temsil etmektedir. *İkincisi*, neoliberal doktrin, neoliberal reform girişimlerinin bağlamsal olarak spesifik kurumsal peyzajlar ve politika ortamlarında dayatılmasından ortaya çıkan olağanüstü değişimleri tanımlamaktan ziyade, benzer sonuçların piyasa odaklı reformların dayatılmasını izleyeceğini varsayan, politikanın uygulanmasına ilişkin “tek beden herkese uyar” modeli üzerine kuruludur. İşte bu noktada ideolojik tuzaklardan kurtulmak için fiilen var olan neoliberalizm modeli, metodolojik temel sağlayan beş öncül sunar (Brenner ve Theodore, 2002:353-356):

(1) Sermaye düzenleme sorunu: Sermayenin birikim sürecinde meydana gelebilecek olası çatışma ve gerilimlere karşılık kapitalist sistem önlem amaçlı bir takım kural ve normlar yaratmakta, bu da kapitalist sistem içinde bir kurumsal peyzajın oluşmasına yol açmaktadır. Sözü edilen peyzaj ise *ücret ilişkisi* (üretim katmanlarındaki sermaye-emek ilişkisinin yapısı); *kapitalistler arası rekabet biçimi* (pazar ve teknolojik üstünlük sağlamak için kapitalistleri motive eden yapı); *mali ve finansal düzenleme biçimleri* (sermaye döngüsünün örgütsel yapısı); *devletin yönetim biçimleri* (kapitalist toplumun temel çelişkilerini müzakere etme yoluyla kurumsallaşmış politik uzlaşının sağlanması; *uluslararası düzen* (ulusal ve yerel ekonomik ilişkileri küresel ölçekteki sermaye birikim süreçlerine eklemleyen mekanizmalar) şeklinde beş temel boyuttan oluşan kurumsal peyzajın üretimi güvence altına alınmıştır.

(2) Kapitalizmin değişken tarihsel coğrafyaları: Sermaye birikimi ve bunun düzenlenişine ilişkin sorunlar yer ve ölçeğe eklenmiştir. Bu anlamda kapitalist kalkınma yığılma ekonomileri, bölgesel üretim sistemleri, altyapısal düzenlemeler, taşıma ve iletişim ağları ya da emeğin mekânsal bölüşümü gibi üretici güçler olarak harekete geçer. Bu da sermayenin uzun dönemli ayakta kalmasının “mekân üretiminin

öncülü” olduğunu gösterir. Bununla birlikte sermayenin birikim yapmak için yeni alan arayışına girmesinin nedeni “mekânsal onarım⁴”ı (spatial fix) garanti edememesinden dolayı spekülâtiftir.

(3) Eşitsiz coğrafi kalkınma: Kapitalist sistem belirli yer ve ölçeklerin diğerlerine göre daha ayrıcalıklı olduğu spesifik coğrafi peyzajlar ile temsil edilir. Eşitsiz kalkınma tarihsel-coğrafi bir sistem olarak kapitalizmde endemik bir durumdur. Özel yerler arasında sermayenin acımasız bir biçimde hareket etmesi kapitalistler arası yarışı ve sınıf mücadelesini canlı tutar.

(4) Eşitsiz coğrafi kalkınmanın düzenlenmesi: Eşitsiz coğrafi kalkınma bir dizi ikilem ile bağlantı halindedir. Örneğin, eşitsiz kalkınma bir yandan sermaye birikim sürecine hizmet ederken, diğer yandan farklı uygulamalarda bariyer olarak da kullanılabilir. Bir yandan geri kalmışlık orada yaşayanların “insani sermayelerini geliştirmede gerekli sağduyudan yoksun olmaları [bahanesine]” (Harvey, 2012:79) bağlanırken, diğer yandan alternatif olarak dengeleyici bölgesel politikaların uygulanması gibi önlemleri “zorunlu” kılar.

(5) Devletin düzenleme rolünün değerlendirilmesi: Eşitsiz kalkınmayı düzenleyen devlet stratejileri, spesifik politik-ekonomik koşullar ve sosyo-mekânsal mücadelelerde gelişir. Devlet kurumlarının coğrafyaları ve politikaları eşitsiz kalkınma süreci ile çevrelenmiştir. Devlet eşitsiz kalkınma düzenlemelerine yeni yaklaşımların dahil edilmesinde anahtar kurumsal bir rol de üstlenir.

---

⁴ Mekânsal onarım (spatial fix), problemlerin geçici çözümüne karşılık gelir. Harvey (2001:24) bunu “uyuşturucu bağımlısı” örneği ile açıklar: Bağımlının kriz evresindeki arzusunun yatıştırılmayı sağlayacak onarım gerçekleştiğinde, uyuşturucu alma isteği bir anda buharlaşır. Ancak bu durum geçici olacağı için “onarım” kronik sorunu çözmekten ziyade geçici çözümlere karşılık gelir.

Bu bağlamda Brenner ve Theodore var olan neoliberalizmin coğrafyalarının yalnızca piyasa temelli reformlar ve devlet politikalarının soyut tartışmalarıyla anlaşılmasının mümkün olmayacağını, bu nedenle tarihsel olarak düzenleyici mekanizmaların egemenliği; eşitsiz gelişimi engellemeye yönelik politikalarının neoliberal girişimlere entegrasyonu; politik-ekonomik koşullar yoluyla neoliberal politika gündemlerinin ve yeniden yapılandırma stratejilerinin eş zamanlı evriminin de araştırılması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda neoliberalleşme mekânlarının analizinde 3 aşama devreye girer: *birincisi* neoliberal uygulamaların yol bağımlı karakteri; *ikincisine* neoliberal politika ve kurumsal değişimlerin yaratıcı ve yıkıcı momentleri; *üçüncüsü* kentlerin neoliberal müdahaleler açısından kritik arenalara dönüşümü.

2.3.2.2. Neoliberalizmin Mekânları (1): Yol Bağımlılığı

Brenner ve Theodore'a (2002:361) göre, neoliberalizm basit bir devlet ya da ekonomik ilişki modeli değildir. Uluslararası hegemonik güce sahip birtakım kurumlar, neoliberal hedefler ve öncelikler çerçevesinde neoliberal hegemonyayı dayatmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere, neoliberal hedefler; deregülasyon, gelişmiş sermaye hareketliliği, ticaretin serbestleştirilmesi ve genişletilmiş metalaşmadır. Neoliberal öncelikler ise zayıf ve yalın bir demokrasi ortamı sağlamak, kemer sıkma politikalarını uygulamak, gelişmiş emek piyasası esnekliğini sağlamak, bölgesel (territory) rekabeti güçlendirmek, yatırım ve sermayenin serbest akışını sağlamaktır. Bu hedef ve öncelikler çerçevesinde neoliberal doktrinler “küreselleşme”nin kaçınılmaz bir eğilim olduğu gerekçesiyle pek çok apolitik söylemi dayatmıştır. Dolayısıyla gerçekten de “var olan neoliberalizm” nosyonu basitçe sosyal, politik ve ekonomik ilişkilere dayalı bir program değil, aynı zamanda küresel ekonomik ve küresel politik alan boyunca dönüşümü sağlayan “yıkıcı” etkiye sahip bir araçtır. Jessop'ın (2002) argümanı da yukarıda ifade

edilenlerden pek farklı değildir. Nitekim Jessop (2002) da Brenner ve Theodore'un (2002) "fiilen var olan neoliberalizm" kavramına atfen devlet-teori perspektifi ile liberalizm, neoliberalizm ve kentsel yönetişimi ele alırken serbest rekabeti destekleyen liberalleşme, hukuk ve devletin rolünü azaltan deregülasyon, kamu sektörünün satışını öngören özelleştirme, serbest dolaşım hakkı tanıyan uluslararasılaşmayı ve tüketimi artıran düşük ücretli vergiler üzerinden ele almıştır.

Düzenleme Okulu kuramcılarına göre kapitalizmin çelişkili yapısını gizleyen ve yarattığı krizlere karşı devamını sağlayan şey kurumsal formlar veya toplumsal normlar gibi düzenleyici mekanizmalardır (Kars-Kaynar, Yıl belirtilmemiş). Bu mekanizmaların uyguladığı yöntem ise probleme odaklanıp hastalığı yok etmek yerine akut tedavi yöntemi ile ağrı eşliğini düşürmek ve belki de ölümü ertelemektir. Düzenlemeci gelenekten gelen bilimcilerin ifade ettiği gibi, kapitalist kalkınmanın Fordist-Keynesyen yapılandırması tarihsel olarak düzenleyici yasa setleri ve kapitalizme özgü çelişki ve çatışmaları stabilize eden siyasi uzlaşmalar üzerine kurulmuştur. Buna göre, politik ekonomik hayatın düzenlenmesinde ulusal ölçek önemli bir rol oynamaktadır. Yol bağımlılığı bağlamında düzenleyici kurumsal yapı dikkate alındığında (Brenner ve Theodore, 2002:358) altı farklı uygulama biçimi görülmektedir:

(1) **Ücret ilişkisi:** Toplu pazarlık ulusal ölçekte, çoğunlukla sermaye, emek ve devlet arasındaki korporatist düzeneklerle gerçekleşmiştir; toplumsal oluşumlar aracılığıyla ücretli emek kitlesel üretim sistemlerinin yayılmasıyla genişletilmiş ve standartlaştırılmış ve de ücretler verimlilik büyümesine bağlanarak kitlesel tüketimi sağlama almak için artırılmıştır.

(2) **Kapitalistler arası rekabet biçimi:** Tekelci düzenleme biçimleri, büyük ulusal sanayi sektörlerinde kurumsal yoğunlaşmayı ve merkezileşmeyi sağlamıştır; Büyük firmalar arasındaki rekabet, seri üretim teknolojilerini rasyonalize etme

stratejileri aracılığıyla sağlanmış ve ulusal devletler, en büyük firmalarının dünya pazarındaki konumlarını ulusal şampiyon olarak güçlendirmek için çeşitli endüstriyel politika biçimlerini harekete geçirmiştir.

(3) **Mali ve finansal düzenleme:** ABD hâkimiyetindeki Bretton Woods aracılığıyla para arzı kontrol altına alınmış ve ulusal merkez bankaları şirket ve tüketicilere kredi dağıtmıştır. Böylece sermayenin uzun dönemli yatırım kararları ile makro-ekonomik büyüme örüntüsü etkin hale getirilmiştir.

(4) **Devlet ve yönetişimin diğer biçimleri:** Ulusal devlet çeşitli programlarla kitlesel tüketimi destekleyen ve refah programları aracılığıyla sosyal ürünleri dağıtan bir rol üstlenmiştir.

(5) **Uluslararası düzenleme:** Dünya ekonomisi ABD küresel hegemonyası tarafından politize edilmeye ve merkez konumundaki ulusal ekonomiler arasında paylaşılmaya/parselize edilmeye başlamıştır. Bu arada Fordist birikim rejiminde olduğu gibi ulusal ekonomik mekânlar arasındaki küresel karşılıklı bağımlılık ulusötesi şirketler arasındaki rekabet, ticari ilişkilerin genişlemesi ve ABD dolarının üstünlüğünün artması nedeniyle artmıştır.

(6) **Eşitsiz mekânsal kalkınmanın düzenlenmesi:** Ulusal devletler ülke toprakları boyunca sanayi ve nüfusu yayarak sosyo-mekânsal kutuplaşmayı hafifletmeyi amaçlayan bir dizi bölgesel politika ve mekânsal planlama girişimlerini gündeme getirmiştir. Eşitsiz kalkınmanın yerleşik dünya ölçeği örüntüsü soğuk savaş jeopolitikaları ve ABD küresel hegemonyasının kuralları altında tutulmuştur. Aynı zamanda 1970'lerin başında, (ulusal) kitlesel üretim ile (ulusal) kitle tüketimi arasındaki kilit bağlantı Fordist sektörlerde karlılığın azalması, uluslararası rekabetin yoğunlaşması, kitlesel işsizliğin yayılması ve ulusal para birimlerinin Bretton Woods sistemini terk etmesi gibi gelişmeler nedeniyle paramparça edilmiştir. Dolayısıyla Fordist sistem çeşitli baskı ve kriz eğilimlerine maruz kalmış ve savaş sonrası ekonomik refahın “altın

çağını” destekleyen bölgesel organizasyon biçimlerinin derin bir biçimde yeniden işlenmesine yol açmıştır (Swyngedouw 1992, Brenner ve Theodore, 2002). 1970 sonrası dönemin küresel politik-ekonomik dönüşümleri, Fordist birikim rejimini radikal biçimde istikrarsızlaştırarak ulusal ölçeğin yeniden düzenlemedeki önemini daha fazla zayıflatmıştır.

Dolayısıyla neoliberal yeniden yapılandırmanın Ortodoks biçimini az sayıdaki gelişmiş kapitalist devlet benimsemiş olsa da bu yeniden yapılandırma projelerinin yörüngesinin ulusüstü, ulusal ve ulusaltı alanlara dönük olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum bir yandan, deregülasyon, gelişmiş sermaye hareketliliği, ticaretin serbestleştirilmesi ve metalaştırma gibi neoliberal hedeflere açık ve saldırgan bir biçimde yönelen IMF, DB, GATT, OECD ve Avrupa Komisyonu gibi ulusüstü kurumların hegemonik rolüne atfedilebilir. Diğer yandan zayıf/yalın bürokrasi, mali kemer sıkma, gelişmiş emek piyasası esnekliği, bölgesel (territorial/hakimiyet alanı) rekabet gücü ve de yatırım ve sermayenin serbest akışı gibi temel neoliberal öncelikler “küreselleşme”nin kaçınılmaz eğilimleri Yeni Kamu Yönetimi gibi apolitik söylemler yoluyla ana akım politik programlara entegre edilmiştir (Jessop 2002; Leitner ve Sheppard 2002; Peck ve Tickell 2002; Brenner ve Theodore, 2002:361)

Kısacası neoliberal politika anlayışı düzenleyici mekanizmalar ve politik-kurumsal kararlar yoluyla son 40 yılda sürekli bir dönüşüm içindedir. Buna göre 1970’lerin saf iktisadi doktrini olan neoliberalizm, 1980’lerde Fordist-Keynesyen ekonominin kaldırılması, 1990’larda daha sert politik kararların hayata geçirilmesiyle yeniden düzenleme reformlarının uygulandığı bir sürece evrilmiştir (Peck ve Tickell, 2002:202). Bu politik-ideolojik kayma ise önemli ölçüde yola bağımlı evrimsel bir yörünge boyunca ortaya çıkmıştır.

O halde denilebilir ki neoliberalizm başlangıçta krize karşı bir koruma kalkanı olarak konuşlandırılmış fakat ardından hata ve çelişkilere karşı savunma oluşturmak için niteliksel biçimde değişime uğratılmıştır (Jones ve Ward, 2002; Peck ve Tickell 2002). Buna göre 1980’lerde Reagan ve Thatcher’ın Ortodoks, köklü bir biçimde devlet karşıtı neoliberalizmlerinden; 1990’lar boyunca hâkim olan Blair, Clinton ve Schröder’in sosyal olarak daha ılımlı neoliberalizmine geçiş durumu onların kendi yıkıcı, işlevsiz sosyo-politik etkilerine cevaben yol bağımlılığına adaptasyon ve neoliberal yeniden düzenleme stratejileri olarak anlaşılabilir. (Brenner ve Theodore, 2002:362).

2.3.2.3. Neoliberalizmin Mekânları (2): Yaratıcı Yıkım

Mevcut kurumsal formlar ile acil neoliberal politikalar arasındaki yol bağımlılığı etkileşimini daha etkili bir biçimde kavratmak için “fiilen var olan neoliberalizm”, Brenner ve Theodore (2002:364-366) tarafından iki diyalektik moment üzerinden ele alınmıştır. Bunlardan birincisi piyasa odaklı girişimler yoluyla kurumsal düzenlemelerin parçalanması ve siyasi uzlaşma. İkincisi ise piyasa odaklı ekonomik büyüme, metalaşma ve sermaye üstünlüğü için yeni bir altyapı oluşturmaktır. Birinci argüman, yazarlar tarafından “yıkıcı moment”, ikincisi ise “yaratıcı moment” olarak kavramsallaştırılmıştır (Çizelge 1).

Neoliberal yeniden yapılanma sürecinin reçetesi olarak sayılabilecek yaratıcı yıkım süreci, yazarlar tarafından yaratıcı ve yıkıcı “moment” olarak tanımlanmıştır. Kurumsal değişimin yaratıcı ve yıkıcı momentleri pratikte birbiriyle yakın ilişkilidir ve çatışmalı fakat diyalektik bir süreç içerisinde karşılıklı olan bu ilişki Hegelci-Marksist düşünceye dayanır (Brenner ve Theodore, 2002:363). Buna göre, yeniden yapılandırma projelerinin kriz ile karşılaşması durumunda politik ekonomik ve kurumsal yeni kararlar doğrultusunda yeni bir evrim süreci başlamaktadır. Dönüşümü sağlayacak ve “kurumsal

tadilat programı” olarak da tanımlanabilecek tedbirler ile mevcut durumun değiştirilmesi yıkıcı dinamiğe karşılık gelirken, sosyo-mekânsal dönüşümü sağlayacak her türlü tedbir yaratıcı dinamiği tanımlar. Bu diyalektik ilişki varlığını sürdürürken Fordist-Keynesyen düzene eleştiri (Brenner ve Theodore, 2002:363) de ihmal edilmemektedir. Neoliberalizmin odağa aldığı politik kurumsal dönüşüm sayesinde artık uygulama evresi kolaylaşacak ve yaratıcı yıkımın coğrafyaları şekillenmeye başlayacaktır.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta yaratıcı yıkım momentinin eski düzenin bütünüyle yok edilip yerine “sil baştan” bir düzenin getirilmesi anlamına gelmediğidir. Miras alınan birtakım *yol bağımlı* kurumsal düzenlemeler ile sermayenin birikimine ve krizden kaçışa ilişkin yeni müdahaleler kaynaştırılarak (Lipietz, 1992:106) neoliberal reçeteye eklenir.

Çizelge 1: Var olan neoliberalizmin yıkıcı ve yaratıcı momentleri

Düzenleme Alanı	Yıkıcı Moment	Yaratıcı Moment
<i>Ücret ilişkisi</i>	<p>Örgütlü emek ve ulusal toplu iş sözleşmelerine saldırı</p> <p>Aile yardımının yürürlükten kaldırılması ve genel ekonomik güvensizliğin yayılması</p> <p>Eşit istihdam fırsatı, iş güvenliği ve işçi haklarını garanti altına alan ulusal düzenlemelerin azaltılması</p>	<p>Rekabetçi düzensizlik: Yönetimin takdirine bağlı olarak ücret düzeylerinin ve çalışma koşullarının yeniden müzakeresi,</p> <p>Yeni sosyal ücret biçimleri ve toplumsal cinsiyete dayalı yeni iş bölümleri</p> <p>Yeni emek biçimlerinde esnekliğin teşvik edilmesi</p>
<i>Kapitalistler arası rekabet biçimi</i>	<p>Önde gelen ulusal endüstriler için devlet desteğinin seçici olarak geri çekilmesi</p> <p>Ulusal koruma politikalarının yürürlükten kaldırılması</p> <p>Doğrudan yabancı yatırıma yönelik ulusal engellerin kaldırılması</p>	<p>“Gündoğumu” endüstrileri⁵ için yeni devlet destek biçimleri</p> <p>DTÖ, IMF, AB (Avrupa Birliği), NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) ve diğer uluslararası kuruluşlara kodlanmış küresel emtia piyasalarının ticaret liberalizasyon politikaları yoluyla yaygınlaştırılması</p> <p>GATT görüşmeleri yoluyla küresel sermaye piyasalarının oluşturulması</p>
<i>Mali ve finansal düzenleme biçimleri</i>	<p>Bretton Woods küresel para sisteminin boşaltılması ve para piyasalarının düzenlenmesi</p> <p>Ulusal devletlerin döviz kuru kontrol kapasitesinin yok olması</p> <p>Küresel piyasalarda parasal ve finansal spekülasyonları</p>	<p>Ulusal düzenleyici kontrol dışında spekülasyona dayalı döviz piyasalarının oluşturulması</p> <p>Küresel finansal işlemlerin izlenmesinde küresel düzenleyici kurumların (Uluslararası Ödemeler Bankası gibi) rolünün genişlemesi</p>

⁵ Özellikle elektronik ve telekomünikasyon gibi alanda yeni türden hizmet ve ürün üreterek hızlı bir şekilde büyümesi beklenen endüstrilerdir. Bir gün doğumu endüstrisi tipik olarak yüksek büyüme oranları ve çok sayıda risk sermayesi fonu ile karakterize edilir. Ülkeler ekonomik toparlanma umuduyla, zayıflayan endüstriyel sektörlerdeki kayıplarını gündoğumu endüstrileriyle değiştirmeyi tercih ederler.

	<p>engelleyen düzenleyici kısıtlamaların ortadan kaldırılması</p> <p>Mali ve kredi akışlarının üretken yatırım kaynaklarından ayrılması</p>	<p>Offshore finansal merkezlerin, uluslararası bankacılık tesislerinin ve vergi cennetlerinin yaratılması</p>
<p>Devlet ve yönetişimin diğer biçimleri</p>	<p>Talep yönetiminin Keynesyen biçimlerinden vazgeçme</p> <p>Geleneksel ulusal refah hizmeti tedarik nöbetlerinin kaldırılması</p> <p>Para, ticaret ve yatırım akışlarını düzenlemede ulusal devlet kapasitelerinin “boşa gitmesi”</p> <p>Hükümet kontrolünün geleneksel hiyerarşik bürokratik biçimlerinin merkeziyetçiliğinin ortadan kaldırılması</p> <p>Geleneksel ulusal ve uluslar üstü düzeyde demokratik denetime ait nöbetlerin kaldırılması</p> <p>Otoriter ulusal ekonomiyi devlet müdahalesinin bir hedefi olarak “boşa çıkarmak” için kullanılan stratejiler</p> <p>Ulusal ve uluslar üstü idari kurumların geleneksel idari-yeniden dağıtıcı işlevlerinin erozyonu</p> <p>Kamu harcamalarının azaltılması amacıyla mali tasarruf tedbirleri uygulanması</p> <p>Kamu istihdamında daralma</p>	<p>Arz yanlı ve monetarist devlet müdahalesi programlarının "ileri sürülmesi"</p> <p>Sosyal refah fonksiyonlarının, hükümet, sosyal ekonomi ve hane halklarının daha düşük seviyelerine indirgenmesi</p> <p>Bölgesel rekabet gücünü, teknolojik yeniliği ve ulusaşırılaşmayı teşvik etmek için stratejilerin harekete geçirilmesi</p> <p>Kamu-özel ortaklıklarının kurulması ve “ağa dayalı” yönetim biçimleri oluşturulması</p> <p>Kamu hesap verme sorumluluğundan ve halk demokratik kontrolünden yalıtılmış “yeni otoriter” devlet aygıtları ve “yarı-özerk örgütler”in yaratılması</p> <p>Devletin ekonomik müdahalesinin ayrıcalık stratejisine dayalı olarak ulusaltı ve ulusüstü ölçekte yeniden ölçeklendirilmesi</p> <p>Devlet sübvansiyonları yoluyla özel yatırım masraflarının alınması</p> <p>Geçmişteki kamu istihdam biçimlerinin özelleştirme yoluyla özel kesime aktarılması</p>

<p><i>Uluslararası düzenleme</i></p>	<p>Birikim, düzenleme ve sosyo-politik mücadelenin ulusal ölçeğini merkezsizleştirmek</p> <p>Mevzuat standartlarının yerel, bölge, ulusal devletler ve uluslararası ekonomik bölgeler üzerinde kesintiye uğraması</p>	<p>Ulusaltı, ulusal ve ulusüstü kurumsal biçimler arasındaki ilişkilerin sistematik olarak yeniden düzenlenmesiyle “ölçeklerin göreceli hale getirilmesi”</p> <p>Ulusüstü (bölgesel ve yerel) devlet gücü düzeyleri arasında piyasa aracılı rekabet ilişkileri geliştirmek için politikalar getirilmesi</p>
<p><i>Eşitsiz mekânsal gelişim</i></p>	<p>Zayıflayan bölgeler ve kentler için devlet desteğinin seçici olarak geri çekilmesi</p> <p>Geleneksel telafi edici ve yeniden dağıtılabılır bölgesel politikaların yok edilmesi (mekanik Keynesçilik)</p>	<p>Uluslararası ticaret bloklarında sermaye hareketliliğini teşvik etmek ve stratejik kent bölgeleri ve sanayi bölgelerinde sermayeyi (yeniden) yatırımın teşvik edilmesi için yeni devlet politikalarının biçimlerinin harekete geçirilmesi</p> <p>Sosyo-mekânsal eşitsizlik, kutuplaşma ve küresel, ulusal ve alt uluslararası ölçeklerde bölgesel rekabetin yeni biçimlerinin kurulması</p>

Kaynak: Brenner ve Theodore (2002:364-366)

2.3.2.4. Neoliberalizmin Mekânları (3): Kentler

Kentler mali krizler ve mali sermayenin spekülâtif hareketleri ve yoğun rekabet koşulları tarafından karakterize edilen belirli bir küresel ekonomik çevre içine gömülmüştür ve bu nedenle neoliberal programlar kentsel politik rejimleri doğrudan benimser (Brenner ve Theodore, 2002:368). Deregülasyon, özelleştirme, esnekleştirme, ciddi düzeydeki kemer sıkma politikaları gibi girişimler yoluyla yerel ekonomilerde birtakım yenilikler yapılır ve bu bağlamda kentler; piyasa, kurumsal zonlar ve güçlendirme zonları, yerel vergi indirimleri, yerel kalkınma ajansları, kamu-özel ortaklıkları ve yeni yerel destekleme biçimlerinden emek politikaları, mülkiyeti yeniden geliştirme programları, projeler, sosyal kontrol stratejileri ve yerel bölgesel devlet araçları içindeki diğer kurumsal düzenlemelere kadar çeşitli neoliberal politika deneyleri için kurumsal bir laboratuvar ve önemli bir coğrafi hedef haline gelmiştir (Brenner ve Theodore, 2002:368). Yeniden üretim ve mutasyonun merkezi haline gelen kentler bu süreçte neoliberal politika deneyimleri, kurumsal inovasyon ve politik-ideolojik projelerin stratejik hedef noktaları ve hatta kuluçka makineleri olarak işlev görmüştür (Brenner ve Theodore, 2002:375-376). Kısacası kentler yıkım ve yaratımın yeni hedefleri ve kaynak noktaları haline gelmiş ve bu sirkülasyonu destekleyen “coğrafi araçlar” olmuştur.

Neoliberalizmin devam eden kentleşmesini yaratıcı ve yıkıcı momentler üzerinden analiz eden Brenner ve Theodore (2002), aşırı yıkıcı karaktere vurgu yapan Peck ve Tickell’in (1994) aksine, yaratıcı momente ağırlık vermiş, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kentlerindeki neoliberal kentleşmenin yaratıcı ve yıkıcı momentlerini saptamıştır (Çizelge 2). Bu kentlerdeki çağdaş neoliberalleşmenin yaratıcı yıkım süreçlerine ilişkin yapılan bu kavramsallaştırma neoliberal kentleşme mekanizmalarına yönelik mevcut uygulamaları ortadan kaldıran yıkıcı momentleri ve

bunun yerine getirilen yaratıcı momentlerisunmuştur. Buna göre, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kentlerinde neoliberalizmin yeniden düzenlenmesi, yukarıda da ifade edildiği gibi, yaratıcı yıkımın coğrafi aracı haline gelen kentsel mekâna yoğunlaşmış ve yerel idari birimlerden belediyelerde önemli dönüşümler meydana getirmiştir. Yerel yönetimler bir yandan girişimcilik rolü ile ödüllendirilerek bağımsız hale getirilirken, diğer yandan bünyesindeki hizmetleri de özelleştirme yetkisi verilmiştir. Bununla birlikte kentsel mekân artık hızlı bir tüketim sürecine dahil edilerek, kamusal olgusu zayıflatılmış ve kentlerin en gözde noktaları yapılı çevre ile sermaye sınıfının hem yaşam hem de kazanç alanlarına dönüştürülmüştür. Buna ek olarak, yazarlar iki hususun dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır: Birincisi, neoliberal kentleşme sürecinin yer-spesifik özelliğinin dikkate alınması. Bu bağlamda bu tip bir yerelleşmenin miras alınan kurumsal peyzajlarla ilişkili olarak açıklanması gerektiğidir. İkincisi ise neoliberalizmin 1970'lerden itibaren geçirdiği değişimle birlikte varlığını devam ettirmesi. Burada Peck ve Tickell'dan (2002) ödünç alınan "neoliberalizmin mutasyonu" kavramsallaştırması neoliberal yerelleşmenin stratejik kentsel alanlara demirlendiğini ifade eder. Bu iki faktörün dikkate alınması gerekliliği neoliberalizmin mekânsal gömülülüğüne vurgu yapmaktadır.

Son 30 yılda evrim geçiren neoliberal kentleşme süreci üç önemli evreden geçerek mutasyona uğramıştır: *Proto neoliberalizm*: 1970'li yılların ortalarından itibaren kapitalizmin içine girdiği krizden kaçış için kendini yeniden güncellemesine ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle eski sanayi kentlerinde büyümeyi yeniden teşvik etme girişimlerinin mekânı olarak kentlerin iyi fırsatlar sunabileceği görüşü hâkim olmuştur. *Roll-back neoliberalizm*: Neoliberal kentleşme politikasının kayda değer biçimde değişime uğramaya başladığı dönemdir. Söz konusu dönemde hükümetler yerel yönetimleri dış yatırımları hızlandırmak için maliyet azaltma önlemlerinin (vergi indirimleri, arazi hibeleri, kamu hizmetlerinde kesintiler, altyapı tesislerinin

özelleştirilmesi vb.) çeşitli türlerini uygulamaya koymaya zorlamıştır. Bu bağlamda, yerelleştirilmiş kollektif tüketimin geleneksel Fordist-Keynesyen biçimlerine “neoliberalleşmiş ulusal devlet aygıtlarınca” yerel hükümetlere mali tasarruf tedbirleri uygulanmıştır. Adı geçen koşullar altında gelişmiş idari verimlilik ve büyük şirketlere doğrudan ve dolaylı devlet sübvansiyonları ve toplumsal yeniden üretim işlevlerinin giderek artan bir şekilde özelleştirilmesi, büyük kentlerde iyi bir iş iklimi yaratmak için yaygın biçimde “en iyi uygulamalar” olarak görülmüş ve kentsel girişimciliğin önü açılmıştır. *Roll-out neoliberalizm*: 1990’lı yıllardan itibaren neoliberalizmin kendi iç çelişkileri yeni bir değişimi ön görmeye başlamıştır. Neoliberal stratejilerin yeniden oluşturulması gündeme gelmiş ve kapitalist büyüme ve metalaşma için kentsel mekânın harekete geçirilmesi tüm dünyada temel bir zorunlulukmuşçasına lanse edilmiştir. Bu dönemde yapılı çevrenin üretimi için yaratıcı yıkım daha da şiddetlendirilmiştir (Brenner ve Theodore, 2002:373-374; Peck ve Tickell, 2002: 388-389; Peck, Theodore ve Brenner, 2009:54).

Kapitalizmin mekânsal üretim biçimini kentler üzerinden okuyan Bal (2011:42) ise kentin her şeyden önce tüm neoliberal deneyimlere altlık eden bir alan olması nedeniyle, neoliberalizm ile doğal bir ilişki içinde olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca sermaye ve kent arasındaki bu güçlü ilişki neoliberal politika stratejileri yoluyla kentin mekânsal örüntüsünü değişime uğratmaktadır. Garantici bir yaklaşıma sahip olan neoliberalizm, öncelikle kendi sürekliliğini sağlamak, ardından istikrarsız yapısı nedeniyle girdiği kriz dönemlerini aşmak adına serbest piyasa mekanizması içinde meta elde etmek ve sermaye için birikim oluşturmak durumundadır. Neoliberalizmin bu arayışına en etkili, hızlı ve pratik çözümler elbette kent mekânından gelmektedir. Bu noktada sermaye, kent mekânına yönlendirilmekte ve kent, neoliberalizm için son derece kârlı bir birikim, yatırım ve dönüşüm alanı haline gelerek neoliberal yeniden yapılandırma süreçlerinin en gözde öznesi olmaktadır.

Çizelge 2: Neoliberal kentleşmenin yaratıcı ve yıkıcı momentleri

Neoliberal Kentleşmenin Mekanizmaları	“Yıkıcı” Moment	“Yaratıcı” Moment
Yönetimler arası ilişkileri yeniden ayarlama	Belediyeler için merkezi hükümet desteğinin ayrılması	İç kaynaklı büyüme, yerel girişimcilik Belediyelere yeni vergiler getirmek, yeni sorumluluklar yüklemek
Kamu finansman tasarrufu	Yerel yönetimlere mali açıdan sıkı tedbirler getirmek	Gelir kaynağı, kullanıcı vergisi gibi finans araçları üzerinden belediyelere güveni artıran ve yeni gelir tahsillerinin yapıldığı yeni bölgeler oluşturmak
Refah devletinin yeniden yapılandırılması	Sosyal yardımlaşmacı yerel hükümet aygıtlarına saldırı, sosyal yardımlara ilişkin kısıtlamalar	Toplum temelli ve sosyal hizmetin sağlanmasına yönelik yaklaşımların özelleştirilmesi
Yerel hükümetin kurumsal alt yapısının yeniden düzenlenmesi	Yerel demokratik hesap verebilirliğin ortadan kalkması (şeffaflığın yitirilmesi)	Kamu-özel ortaklıkları, bağımsız yetkileri olan hükümet kuruluşları vb. şeklinde yeni yönetim biçimlerinin oluşturulması İş piyasasında seçkin kesimlerin yerel gelişme kararlarını etkileyebilmesi
Belediyeye ait kamu sektörü ve kolektif altyapıların özelleştirilmesi	Kamu hizmetlerinin kamu tekelinden tasfiyesi	Özelleştirme, Hizmet dağıtımında yeni pazarlar Özelleştirilmiş, kişiye özel hale getirilmiş kentsel alt yapı yatırımı
Kentsel konut piyasasının yeniden düzenlenmesi	Düşük kirali barınmanın diğer türleri ve sosyal konutların yok edilmesi	Merkez-kent gayrimenkul piyasalarında spekülatif yatırımlar için yeni fırsatların oluşturulması
Yeniden çalışan emek piyasasının yeniden düzenlenmesi	Mesleki beceri ve çıraklık programlarının kaldırılması	Geçici iş bulma kurumlarının oluşması, düşük ücretli emek gönüllülüğü Enformel ekonominin yaygınlaştırılması

Bölgesel gelişme stratejilerinin yeniden düzenlenmesi	Kapitalist büyümenin ulusal modellerinin kaldırılması Geleneksel bölgesel politikaların tahribi Yerel ve bölgesel ekonomilerin küresel rekabetçi güçlere açılması	Devlet denetimlerinin olduğu alanların azalması Yeni gelişme alanları ve teknopollerin artması Altyapı yatırımlarının küresel olarak bağlanmış yerel/bölgesel yığınlara yönlendirmeyi hedefleyen küresel-yerel stratejilerin seferber edilmesi
Yapılı çevre ve kentsel formun dönüşümü	Kentsel kamusal mekânların tasfiyesi ve kontrolü Spekülatif yeniden gelişme için işçi sınıfı komşuluklarının tahribi Topluma yönelik planlama girişimlerinden soyutlanma	Elit/kolektif tüketime yönelik özelleştirme alanlarının oluşturulması Yerel arazi kullanım örüntülerinin yeniden şekillendirilmesi ve kolektif yatırımı çekmeye yönelik mega projelerin inşa edilmesi Kapalı yerleşmeler, kentsel adacıklar ve toplumsal yeniden üretimin arındırılmış alanların/mekânların yaratılması Soylulaştırma sınırının ötelenmesi ve sosyo-mekânsal kutuplaşmanın artırılması Arazi kullanım planlama kararlarının gerekçesi olarak “en yüksek ve en iyi kullanım” ilkesinin benimsenmesi
Yerellikler arası politika transferi	Yerel politika oluşturmada bağlama duyarlı yaklaşımların aşındırılması Yerel piyasa ve yönetim başarısızlıklarına ilişkin “ev yapımı” çözümlerin bertaraf edilmesi	Yerel toplumsal sorunlara yönelik geçici çözümler aramada (yer pazarlama stratejileri, sıfır toleranslı suç politikaları ⁶ , vb.) politika yapıcılar arasında prototip yaklaşımların yayılması Yerel politika çevrelerinde bağlamından koparılmış “en iyi” modellerin dayatılması

⁶ Toplumun dezavantajlı kesimlerine karşı ön yargılı olan sıfır tolerans suç politikaları (zero tolerance crime policies) küçük suçlar ve inisiyatiflere yönelik agresif ve sert yasaların uygulanmasını kapsar (McKee, 2002).

Kentsel sivil toplumun yeniden düzenlenmesi	Tüm sakinlerin temel sivil özgürlüklere, sosyal hizmetlere ve siyasi haklara sahip olduğu “liberal kentin” in yıkılması	Sıfır toleranslı suç politikalarının ve “kırık pencere ⁷ ” bekçiliğinin harekete geçirilmesi Sosyal kontrol ve denetime ilişkin yeni ayrımcı biçimlerin sunumu Bireyleri işgücü piyasasına yeniden eklemeyerek sosyal “dışlama” ile mücadele edecek politikaların tanıtımı
Kentin yeniden temsili	Kentsel bozukluğun, “tehlikeli sınıfların” ve ekonomik düşüşün performatif (edimsel) söylemleri üzerinden kentin yeniden düzenlenmesi	Kentin önemli noktalarında yeniden canlandırma, yeniden yatırım yapma ve yenileme ihtiyacı üzerinde odaklanan girişimci söylemlerin harekete geçirilmesi

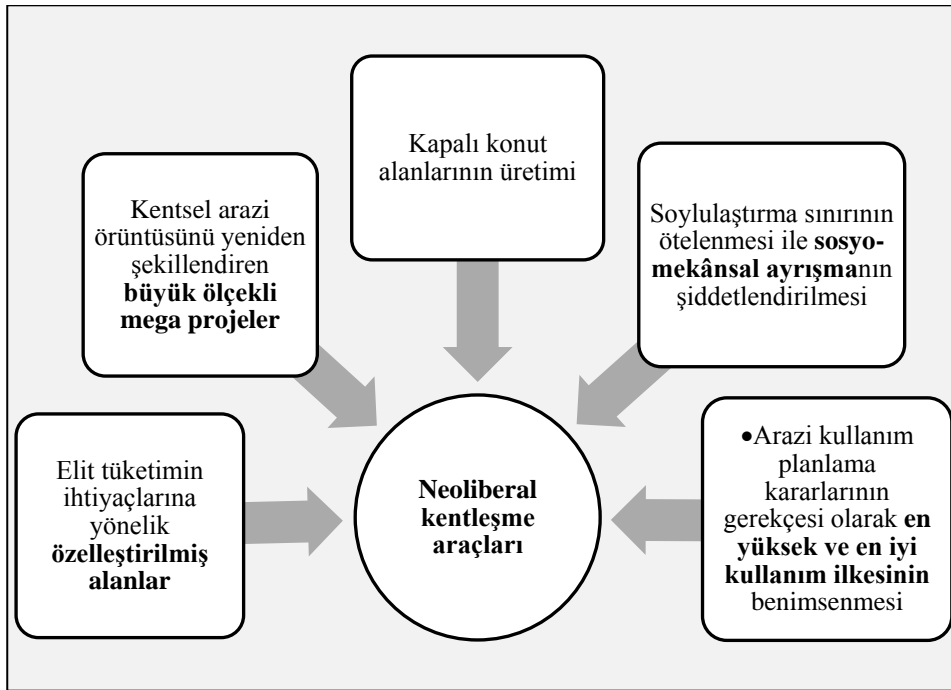
Kaynak: Peck, Theodore ve Brenner (2009:59-62)

---

⁷ Kırık pencere teorisi (broken window theory), belirli bir ortamda gözetimsiz giden her sorunun insanların bu çevreye karşı tutumlarını olumsuz yönde etkileyeceğini ve daha fazla soruna yol açacağını savunur. Wilson ve Kelling (1982:3) tarafından bir metaforla ortaya atılan bu teoriye göre, kırık pencereli bir bina tamir edilmezse magandaların birkaç pencereyi daha kırarak binaya girmesi ve eğer bina boş ise orayı işgal etmesi ya da ateşe vermesi mümkündür. Teorinin bir sonucu olarak, problemler ortaya çıktıkça müdahale edilmesi iyi yönetimin sürdürülmesine de katkı sağlar.

Brenner ve Theodore (2002:368) ise neoliberal kentsel politika deneyimlerinin kapsayıcı amacının elit tüketim uygulamaları ve piyasa odaklı büyüme için bir arena olarak kent mekânını harekete geçirmek olduğunu ifade eder. Tabii bu süreçte kentler büyük projelerin inşa edilme alanına/şantiyesine dönüşür. Yine Brenner ve Theodore (2002), neoliberalizmin kentsel kamusal alanların tasfiyesine girişerek toplumcu anlayıştan vazgeçtiğini belirtmektedir. Böylece kenti dönüştürmede ihtiyaç duyulan “yeni” yapılı çevre araçları (Şekil 3) ortaya çıkmaktadır.

Doğal olarak tüm bu müdahale alanları kentleri giderek yapaylaştırmakta ve meta aracına dönüştürmektedir. Bu aracın hâkimiyeti olan sermaye sınıfı ise zenginliğine zenginlik katarken alt gelir grubu gerilemese bile aradaki uçurum derinleşmektedir. *Peki, tüm bunların gerçekleşmesi hangi zemin üzerinde meşrulaştırılmaktadır?* Neoliberal kentleşme söylemlerinin en güçlü dayanağı/argümanı elbetteki yaratıcı yıkımdır: Yani “*daha iyisi*”ni yaratmak için *herşeyi yıkmak!*

Şekil 3: Neoliberal uygulamaların yapılı çevreyi dönüştürmede müdahale araçları

Kaynak: Brenner Theodore'dan (2002:317) yararlanılarak hazırlanmıştır

Diğer yandan Harvey (2013:60-61), neoliberal kentleşmede mülksüzleştirme ve yerinden etme sürecinin kapitalist kentsel süreçlerin çekirdeği olduğunu ve bu durumun sermayenin kentsel yenileme aracılığı ile soğrulmasına denk geldiğini ifade etmektedir. Harvey, bu durumu Mumbai örneği ile açıklamaktadır: Mumbai’de resmi kayıtlarda gecekondulu sakini olarak görünen 6 milyon kişi toprak üzerinde tapusuz olarak yerleşmiştir. Mumbai’yi Şanghay’a rakip bir finans merkezi haline getirme girişimiyle birlikte gayrimenkul furyası hız kazanmış ve gecekonduların işgal ettiği arazinin değeri giderek artmıştır. Mumbai’nin en göz önündeki gecekondulu alanlarından biri olan Dharavi’deki arsalar 2 milyar dolar fiyat biçilmiş, gecekonduların temizlenmesi yönündeki baskılar ise arsa talanını maskeleyen için çevresel ve toplumsal gerekçeler ileri sürülerek her geçen gün artmıştır. Devlet desteğinde olan finans güçleri, gecekondulu bölgelerini zor kullanarak temizlemek için baskı yapmış, bazı durumlarda ise gecekondulu sakinlerinin bir nesildir üzerinde yaşadıkları bir arsanın mülkiyeti zorla geri alınmıştır. Bazı gecekondulu sahiplerine cüzi miktarda tazminat ödense bile toprağın büyük oranda bedelsiz bir biçimde alınması ise toprak üzerinden inşaat faaliyetleri ile elde edilen sermayenin devasa boyutlara ulaşmasını sağlamıştır. Oysa Hindistan anayasasına göre devlet, sınıf ve kastı ne olursa olsun, bütün ülke nüfusunun yaşamını ve refahını korumakla ve herkese yaşamını idame ettirebileceği bir ev ve barınak sağlamakla yükümlü kılındığı halde, Hindistan Anayasa Mahkemesi gerek verdiği hükümsüzlük kararları gerekse hükümler aracılığıyla bu anayasal zorunluluğu fiilen değiştirmiştir. Söz konusu örnekte, devlet eliyle yapılan düzenlemeler kentsel mekânı sermaye sınıfı için avantaja dönüştürürken aynı mekân alt gelir grubu için “mülksüzleşme” ile karşılık bulmuştur.

Daha önce de ifade edildiği üzere, kapitalist kentler sadece sermayedarların kendi birikim alanlarını oluşturdukları ve kentsel mekânı sömürerek zenginliklerini artırdıkları mekânlar değil, aynı zamanda çatışma ve çelişkilerin vücut bulduğu

hesaplaşma arenalarıdır. Bu denli karmaşa ve yoğunluğun fazla olduğu kentsel mekânları daha doğru okumak ise şüphesiz eleştirel bir perspektif ile daha sağlıklı olacaktır. Çünkü kentsel mekân, salt bir fiziksel mekân olmanın ötesinde, derinlerinde sosyal, politik, ekonomik ve kültürel faktörlere göre şekillenir. Brenner'ın (2014:31) ifadesiyle, kapitalizmin şekillendirdiği tarihsel açıdan özgül toplumsal bütünlük içindeki çelişkileri ifşa etmek eleştirinin en asli görevlerinden biridir. Dolayısıyla görünenin ardında yatan gerçekliğin ancak eleştirel bir perspektif ile anlaşılması mümkündür.

2.4. Bölümün Değerlendirmesi

Kapitalizmin gelişim sürecinde mekânın kendisi metalaşmış ve sermaye birikimi için hayati önem kazanmıştır (Şengül, 2009:16). Ancak kapitalist kentler sadece sermayedarların birikim alanı olmaktan öte yeni çelişkilerin ve yeni tüketim biçimlerinin de meydana geldiği mekânlara dönüşmüştür. Bu bağlamda, Karl Marx ve FrederichEngels'ten miras alınan kapitalizmin eleştirisine yönelik okuma biçimi yeni teoriler ile zenginleşmeye ihtiyaç duymaktadır. Nitekim kentsel mekânfiziksel bir olgu olmanın ötesinde, sosyo-ekonomik, politik ve kültürel faktörlere göre şekillenir.

Henri Lefebvre, David Harvey ve Manuel Castells gibi radikal kent kuramcılarının kapitalist kentleşmeyi kavramsallaştırması sermaye çevrimi, mekân üretimi ve buna tepki olarak doğan kentsel toplumsal hareketler üzerinden gerçekleşmiştir. Radikal kuramdan etkilenen ekonomi politik yaklaşım ise kapitalizmin kentleşmesini kurumsal dönüşüm üzerinden ele almış ve bu noktada Neil Brenner, Jamie Peck, Nik Theodore ve Adam Tickell gibi yeni nesil kent teorisyenleri kapitalist kentleşme sürecini yapı-söküm ile analiz ederek yeni bir okuma biçimi sunmuştur. Çünkü deregülasyon, özelleştirme, serbestleştirme vs. gibi düzenlemelerle kent ekonomilerini canlandırma girişimi olarak neoliberal düzenlemelere entegre edilen neoliberal programlar sessiz bir biçimde kentsel politika rejimlerine benimsetilmiştir.

Böylece istihdam politikaları, mülkiyetin yeniden düzenlenmesi veya sosyal devlet uygulamaları bünyesinde yer alan bir dizi değişiklik kentsel mekânlarda uygulama imkânı bulmakta ve bu nedenle kentler kapitalizm için stratejik hedefler halini almıştır (Peck, Theodore ve Brenner, 2009:58).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ ve TASARIMI

3.1. Araştırmanın Metodolojisi

Bu tezin metodolojik çerçevesi (sonuçları itibariyle) hem dedüktif (tümdengelimsel) hem de indüktif (tümevarımsal) stratejileri benimsemekle birlikte nitel araştırma yöntemlerinin kombinasyonundan oluşmaktadır. Bu bölümde, araştırmanın neden bu metodolojik çerçeve ve yöntemlerle yapıldığı tartışılacaktır.

3.1.1. Araştırmanın Epistemolojik ve Ontolojik Temelleri

Araştırmanın kuramının konusu neoliberalizmin kentleşmesinin anlaşılabilmesi için görünenin ardında yatan gerçekliğin yani yapıların ortaya çıkarılması gerektiğini kapsar. Bu bağlamda her ne kadar araştırma -yapı-ları dikkate alması nedeniyle eleştirel realist metodolojiye yakın olarak gözüke de yöntemsel olarak sadece nitel araştırmayı benimsemesinden dolayı araştırma kuramına uygun bir biçimde eleştirel bir pozisyonla politik ekonomi yaklaşımı ile çerçeveselendirilmiştir.

Materyalist bilim anlayışı bilimin nesnesinin hem gerçek hem de düşüncelerimiz dışında olduğunu savunur ki, buna göre Marks'ın belirttiği gibi “gerçek nesne” bizim kuramsal çalışmalarımızın dışında “bağımsız varlığını” hep korumuştur (Yalvaç, 2010:23). Epistemolojik olarak bilginin temelini sadece görgül gerçeklik oluşturamaz, çünkü görgül gerçeklik, ideolojik unsurlar içerebilir ve gerçeği olduğu gibi yansıtmayabilir. Bu nedenle bir olgunun anlaşılabilmesi, ancak ve ancak onu belirleyen bütün unsurların anlaşılabilmesini sağlayacak bir bütünlük içerisinde incelenmesi ile sağlanabilir. Marks'ın belirttiği gibi “şeylerin dış görünüşü ile özü birbirleriyle aynı olsaydı, bütün bilim anlamsız olurdu”. Bu anlamda bilimin amacı şeylerin özünün ya da bilimin gerçek nesnesinin düşüncede yeniden üretilmesidir. Gerçeğin bir bütün olarak

kavranabilmesi gerçeğin farklı yönlerini belirleyen unsurların ortaya çıkarılması ve gerçeğin “farklılığın birleşimi” olarak yeniden zihinde üretilmesini gerektirir (Yalvaç, 2010:23).

Bhaskar’a göre bilim felsefesi iki yanlış kabule sahiptir: Epistemolojik ve ontolojik hata. Epistemolojik hatada, varlığın bilgisi varlığın kendisine eşitlenir ve böylece ampirik bilgi araştırma nesnesini ontolojik olarak tüketir. Ontolojik hata ise varlığın salt bilgisinin edinebilir olana indirgenmesidir. Böylece eğilim, güç, yapı gibi olgular “bilgisi edinilemez” olarak kabul edilir ve “varlık olmayan” ontolojiden dışlanır (Türk, 2013:193-194). Oysaki Bhaskar (2008:171), gerçekliğin sadece duylarda değil, düşüncelerde olabileceğini ifade eder. O halde kapitalist üretim biçiminin kurumlarını ortaya çıkaran mekanizmalar (yapılar) görünür olmasa da gerçektir ve bu çalışmada da kapitalizmin kentsel mekânı yeniden temsil etmesindeki somut varlıklardan hareketle, görünenin ardında yatan gerçekliğin nitel yöntem ile anlamlandırılarak olay ve olgu arasındaki ilişkinin analizi söylemsel inşa üzerinden yapılmıştır. Nitekim Fairclough’un (2003:124) da ifade ettiği üzere söylemler maddi dünyanın süreç, ilişki ve yapıları ile sosyal dünyanın duygu, düşünce ve inanç gibi unsurlarını temsil etme yollarıdır ve farklı söylemler farklı bakış açılarını yansıtır. Bu da söyleyenlerin dünyadaki konumlarına, sosyal ve kişisel kimliğine ve diğer toplumsal ilişkilere bağlıdır. Söylemler sadece dünyayı olduğu gibi temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda gerçek dünyadan farklı olası dünyaların da olduğuna işaret eder. Çalışmanın ontolojik temeli ise orta ölçekli iki kent olan Eskişehir ve Konya’da neoliberalizmin kentsel mekân üretimini kapsar.

3.1.2. Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algı ve olayların doğal ortamında, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma türüdür. Kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana çıkaran bir yaklaşıma sahiptir. Sözü edilen “kuram oluşturma”, toplanan verilerden yola çıkarak daha önceden bilinmeyen birtakım sonuçları birbiriyle ilişkilendirerek açıklayan bir modelleme oluşturmaya karşılık gelir. Bu da araştırmacının esnek olmasını, toplanan verilere göre süreci yeniden biçimlendirmesini gerektirir (Yıldırım ve Şimşek, 2011:39).

Eleştirel kurama ilişkin araştırma, zamanla kalıplaşmış sosyal, politik, kültürel, ekonomik, etnik ve cinsiyete dayalı sanal değerler olarak tanımlanan yaşamı, bir tarihsel gerçeklik ontolojisi olarak kendine rehber edinir. Bu nedenle eleştirel kuram çalışmalarının temel düşüncesi ideolojilerin gerçekliği çarpıttığı yönündedir. Eleştirel kuramcıların bu noktadaki rolü, çarpıtılmış ideolojilerin sürekliliğini sağlayan yapıları, mekanizmaları ve süreçleri ortaya çıkarmak ve irdelemektir. Ezilenlerin deneyimlerini ve bakış açılarını sosyal ve tarihsel bağlama yerleştirmeye ve koşulların bazı gruplara nasıl hizmet edip bazılarına etmediğine odaklanırlar (Glesne, 2013:13). Bu nedenle eleştirel bir araştırmada kullanılabilecek en uygun yöntem, nitel araştırma yöntemidir.

Nitel araştırma yöntemleri karmaşık, değişken, tartışmalı ve de çoklu yöntem ve araştırma uygulamalarının olduğu bir alandır. Bu nedenle “nitel araştırma” Punch tarafından tek bir varlık değil, devasa bir çeşitliliği kapsayan şemsiye terim olarak tanımlanır. Aynı zamanda nicel araştırmanın aksine nitel araştırmada birden fazla paradigmanın varlığı, onu gelişmeye devam eden ve nihai sona ulaşmamış bir noktaya konumlandırır ve nitel araştırmanın bu yönü ise sosyal araştırmaların politik doğasının vurgulanmasını sağlar. Nitekim tıpkı insanların yaptığı diğer şeyler gibi, sosyal

araştırmalar da insan yapısı ürünler olduğu için belirli birtakım söylemler (ve bazen ideolojiler) içinden sunulur. Araştırmada kullanılan temel kavramlar ve teknikler, sadece soyut ve nötr akademik araçlar değil, belirli amaçlar doğrultusunda sosyal dünyayı ifade etmenin de bir yoludur ve politika, konuştuklarımızdan yazdıklarımıza kadar belirli bir bağlama yerleşmiştir (Punch, 2011:133). Glesne (2013:14) ise eleştirel kurama dayalı araştırmaların standart bir yöntem dizisi kullanmasa da nitel araştırma desenine özgü aşağıdaki iki özelliğe vurgu yapmıştır:

- Eleştirel kuramcılara göre araştırma politik bir harekettir. Çünkü kuram yalnızca değer sistemine dayanmakla kalmaz, aynı zamanda bu sistemi eleştirir. Ezilen ve sömürülenlerin bakış açlarına, iktidar merkezli konulara ve gücün kullanımındaki baskın öğelere odaklanarak bunları anlamaya çalışır.
- Eleştirel kuramcılar, daha çok dile ya da neyin söylenip söylenemediğine, kimin otoritenin rızasıyla konuşup kimin dinlemek zorunda kaldığına, kimin sosyal yapılarının geçerli kimliklerinin yanlış ve önemsiz sayıldığına karar veren ve daha söylenmeden herkesin uyduğu kurallara odaklanır.

3.2. Araştırmanın Tasarımı

Araştırma tasarımının nitel yöntem üzerine kurgulandığı bu tez çalışmasının araştırma deseni olayın derinlemesine, doğal ortamında, karmaşıklığını ve bağlamını dikkate alarak anlamayı hedefleyen (Punch, 2005:144) bir *örnek olay incelemesidir*. Araştırma sorularına uygun bir biçimde hazırlanan görüşme soruları (Ek 1) için derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma sorularına uygun bir biçimde oluşturulmuş yarı-yapılandırılmış görüşme sorularına alınan yanıtları için uygun analiz yöntemi aşağıdaki tabloda (Çizelge 3) sunulmuştur.

3.2.1. Araştırmanın Problemi

1980’li yıllardan itibaren özelleştirme, liberalleşme, dışa açılma gibi politikalarla Türkiye’de yeni bir değişim ve dönüşüm süreci başlamış, bu süreç 2000’li yıllardan itibaren de hız kazanmıştır. Mevcut süreçte büyük ölçekli kentsel projeler üzerinden mekânın giderek politik bir araç haline getirilmesi ise hızlı üretilen, fakat bir o kadar da birbirini tekrarlayan hafızası sönük kentler yaratmıştır. Yine de bu durum (kentsel mekân üretim süreci) metropol kentler ile orta büyüklükteki kentlerde farklılık göstermektedir. Nitekim İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerde mekân üretim projeleri, merkezi hükümet tarafından doğrudan desteklenmektedir.

Orta ölçekli kentlerde ise hükümet desteğini alan kentler daha şanslı iken, bu destekten yoksun kalanlar farklı finansal kaynakları (imkânları) kullanarak kamusal mekânlar yaratmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda orta ölçekli kentlerde devlet-yerel yönetim ilişkisi, siyasi duruş, tarihsel ve kültürel özellikler, yerel yöneticinin liderlik vasfı vb. özelliklerin devreye girmesiyle daha özgün süreçler yaşanmakta böylece yan yana ama farklı coğrafi örüntüler oluşmaktadır. Bununla birlikte literatürdeki temel tartışmalar, sosyal demokrat olarak tanımlanan ideolojilerin ve yerel yönetimlerin mekân üretimi, mekâna müdahale veya mekânın yönetimi konusunda aşağıdan yukarı, liberal muhafazakâr yerel yönetimlerin ise mekân üretim sürecini yukarıdan aşağı inen yaklaşım ve kararlarla deneyimlediği şeklinde ipuçları sunmaktadır.

Çizelge 3: Araştırmanın tasarımı

Temel Araştırma Soruları	Alt Araştırma Sorusu	Empirik Araştırma Yöntemi
<p>Küreselleşen dünyanın neoliberal politikaları ve pratikleri, orta büyüklükteki Türkiye kentlerinde (Eskişehir ve Konya örneklerinde) hangi mekânsal sonuçları yaratmaktadır?</p>	<p>Neoliberal kentleşme anlayışının mekânsallaştırılması, yerel ölçekte ne tür projelerle gerçekleştirilmektedir? Mevcut projeler üzerinden mekân nasıl üretilmiştir? Bunlar nasıl meşrulaştırılmıştır? Örnek kentlerdeki yerel yönetimler kentsel mekânın üretimine ne tür müdahalelerde bulunmuşlardır? Bunların hayata geçirilmesi hangi araçlarla gerçekleşmiştir? (Yasa, yetki aktarımı, güç ilişkileri) Kentsel mekâna ilişkin projelerin üretilmesi, hangi neoliberal söylemler ve temalar üzerine inşa edilmiştir? Mekânın üretimi öncesinde, üretim aşamasında ve sonrasında, merkezi ve yerel yönetimler nasıl bir rol üstlenmektedir? Her iki yerel yönetim biriminde nasıl bir yönetim anlayışı sergilenmektedir? Merkezi hükümet ile yerel yönetim arasındaki güç (dengeleri-ilişkileri?) sürece nasıl yansımaktadır/süreci nasıl etkilemektedir?</p>	<p>Söylem analizi Büyükşehir belediyelerine ilişkin yasalar, yapılan projelere ilişkin doküman, broşür ve belgeler, yerel ve ulusal medya haberleri, derinlemesine görüşme metinleri Derinlemesine görüşme (özellikle projelere yönelik ilgisi ve bilgisi olanlar) Yerel devlet: Büyükşehir ve ilçe belediyeleri, Özel sektör: Şehir plancıları, inşaat firmaları STK: Odalar, yerel basın, parti ilçe temsilcilikleri Doküman analizi Projeler ilişkin veriler</p>
<p>Farklı siyasi anlayışlara/perspektiflere sahip (muhafazakâr/sosyal demokrat) kent yönetimlerinin kentsel mekân üretiminde (neoliberalizmin mekânsallaştırılmasında) ne tür ortak yönler ve farklılıklar gözlenmektedir? Bu ortak yönleri ve farklılıkları ortaya çıkaran dinamikler nelerdir?</p>	<p>Neoliberalizmin kurumsal yapılanması, motivasyonu (rant sağlama ya da küreselleşmeye entegre olma gibi) ve uygulama biçimleri iki ayrı mekânsal birimde farklılık göstermekte midir? Ortak yönleri ve farklılıkları ortaya çıkaran mekâna gömülü temel dinamikler nelerdir? Bu dinamikler, neoliberal kentleşme sürecinde nasıl işlemektedir? Her iki kentin mekân üretiminde neoliberal siyasaların gerekleri nasıl etkili olmuştur? Bu siyasalar pratiğe dönüştürülürken nasıl bir yol ve söylemle gerçekleştirilmiştir?</p>	<p>Söylem analizi Büyükşehir belediyelerine ait bültenler, yerel ve ulusal basın, derinlemesine görüşme metinleri Derinlemesine görüşme (özellikle projelere yönelik ilgisi ve bilgisi olanlar) Yerel devlet: Büyükşehir ve ilçe belediyeleri, Özel sektör: Şehir plancıları, inşaat firmaları STK: Odalar, yerel basın, parti ilçe temsilcilikleri</p>

<p>Kentin yönetim dışı aktörleri (yerel halk, STK'lar, mülk sahipleri/kullanıcılar, piyasa yapıcılar/aracılar, mekân üreticiler, üniversite, medya vb.) neoliberal kentleşmenin neresinde yer almaktadır?</p>	<p>Neoliberal politikaların pratiğe dönüştürülmesinde ana ve yardımcı aktörler kimlerdir?</p> <p>Neoliberal kentleşme sürecinde halkın ve diğer aktörlerin mekân üretimine katılımı nasıl olmaktadır? Katılımın bir arka planı var mıdır?</p> <p>Neoliberal siyasalarla kentsel mekân üretim sürecinde (üretim öncesi, üretim aşaması ve sonrası) özel firmalar/inşaat firmaları, mülk sahipleri/kiracılar, sivil toplum örgütleri, üniversiteler/akademisyenler ve medya gibi aktörlerin nasıl bir rolü vardır?</p> <p>Kent sakinleri ve yönetim dışı diğer aktörler nasıl bir rol oynamak istemektedir?</p> <p>Üretilen kentsel projelere yönelik olarak kent sakinleri süreç boyunca nasıl bir yaklaşım içerisinde? Yaklaşımında zaman içerisinde değişiklikler olmaktadır mı? Bunlar ne tür değişikliklerdir? Değişiklikler hangi etmenlerin etkisiyle gerçekleşmektedir?</p>	<p>Derinlemesine görüşme (özellikle projelere yönelik ilgisi ve bilgisi olanlar)</p> <p>Yerel devlet: Büyükşehir ve ilçe belediyeleri, Özel sektör: Şehir plancıları, inşaat firmaları STK: Odalar, yerel basın, parti ilçe temsilcilikleri</p> <p>Yerel halk</p>
<p>Neoliberal kentleşme sürecinden toplum nasıl etkilenmektedir?</p>	<p>Neoliberal kentleşme süreci halkın gündelik yaşam pratiklerinde ne tür değişikliklere yol açmıştır?</p> <p>Kentsel mekânın yeniden üretilmesi, toplum tarafından nasıl algılanmaktadır? Bu nasıl karşılanmaktadır?</p> <p>Mekânsal değişim nasıl bir kentsel sosyal değişime yol açmaktadır?</p>	<p>Söylem analizi</p> <p>Büyükşehir belediyelerine ait bültenler, yerel ve ulusal basın, derinlemesine görüşme metinleri</p> <p>Derinlemesine görüşme</p> <p>Yerel devlet: Büyükşehir ve ilçe belediyeleri, Özel sektör: Şehir plancıları, inşaat firmaları STK: Odalar, yerel basın, parti ilçe temsilcilikleri</p> <p>Yerel halk</p>

Peki, hızlı tren veya çift şeritli yollarla Ankara'ya yani siyasetin kalbine bağlanan, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devlet yatırımlarıyla desteklenen, kentsel mekânın giderek öğrenci odaklı hale geldiği ve son yıllarda kamusal mekânların yoğun bir biçimde üretildiği iki orta ölçekli kent olan, bununla birlikte farklı siyasi anlayışlara karşılık gelecek biçimde sağ-muhafazakâr ve dolayısıyla kalkınmacı yönetim anlayışının hâkim olması beklenen Konya ve sosyal demokrat ve dolayısıyla toplumcu anlayışın hâkim olması beklenen Eskişehir'de mekânın üretimi nasıl oluyor da aynı sonuçta birleşiyor? Yani nasıl oluyor da farklı ideolojiler, yönetim anlayışları benzer sonuçları doğuruyor? Her iki kent arasındaki mekânsal, politik ve sosyal dinamiklerin farklılığına rağmen mekân üretiminde hangi ortak yönler ortaya çıkıyor? Kısacası bu çalışmanın temel problemi, farklı ideolojiler tarafından yönetilen iki orta ölçekli kentte mekân üretim sürecinin aynı noktalarda buluşması meselesidir.

3.2.2. Araştırma Soruları

Araştırmanın problemiyle ilişkili dört temel araştırma sorusu ve bunların altında alt araştırma soruları geliştirilmiştir. Buna göre temel araştırma soruları neoliberalizmin mekânsallaşması, mekândaki gömülü değerlerin sürece etkisi, politikaların pratiğe dönüştürülmesindeki aktörler ve pratiğin kentli yaşamına etkileri şeklinde kategorize edilmiştir.

Birinci Araştırma Sorusu: Neoliberalizmin yasal süreçler çerçevesinde mekânları dönüştürmesi hem merkezi hem de yerel otoriteler için kentleri sermayenin üretildiği şantiyelere dönüştürmüştür. Peki, *küreselleşen dünyanın neoliberal politikaları ve pratikleri, orta büyüklükteki Türkiye kentlerinde (Eskişehir ve Konya örneklerinde) hangi mekânsal sonuçları ortaya çıkarmıştır?*

- Neoliberal kentleşme anlayışının mekânsallaştırılması, yerel ölçekte ne tür projelerle gerçekleştirmiştir?
- Mevcut projeler üzerinden mekân nasıl üretilmiştir?
- Bunlar nasıl meşrulaştırılmıştır? Örnek kentlerdeki yerel yönetimler kentsel mekânın üretimine ne tür müdahalelerde bulunmuşlardır? Bunların hayata geçirilmesi hangi araçlarla gerçekleşmiştir? (Yasa, yetki aktarımı, güç ilişkileri)
- Kentsel mekâna ilişkin projelerin üretilmesi, hangi neoliberal söylemler ve temalar üzerine inşa edilmiştir?
- Mekânın üretimi öncesinde, üretim aşamasında ve sonrasında, merkezi ve yerel yönetimler nasıl bir rol üstlenmiştir? Her iki yerel yönetim biriminde nasıl bir yönetim anlayışı sergilenmiştir?
- Merkezi hükümet ile yerel yönetim arasındaki güç dengeleri/ilişkileri sürece nasıl yansımıştır/süreci nasıl etkilemiştir?
- Neoliberal politikaların pratiğe dönüştürülmesinde ana ve yardımcı aktörler kimlerdir?

İkinci Araştırma Sorusu: Türkiye’de neoliberal mekânın üretilmesine ilişkin süreç, diğer kapitalist ülkelere benzemektedir. Ancak bu durum Türkiye’nin yerelliklerinde neoliberal pratikler mekâna gömülü olduğu için birtakım farklılıklar da göstermektedir. Her ne kadar neoliberalizm “tek beden herkese uyar” anlayışını dayatsa da onun yerel ölçekteki özgünlüğünü ortaya koymak gerekmektedir. Bu bağlamda, *farklı siyasi anlayışlara/perspektiflere sahip (muhafazakâr/sosyal demokrat) kent yönetimlerinin kentsel mekân üretiminde (neoliberalizmin mekânsallaştırılmasında) ne tür ortak yönler ve farklılıklar gözlenmektedir? Bu ortak yönleri ve farklılıkları ortaya çıkaran dinamikler nelerdir?*

- Neoliberalizmin kurumsal yapılanması, motivasyonu (rant sağlama ya da küreselleşmeye entegre olma gibi) ve uygulama biçimleri iki ayrı mekânsal birimde farklılık göstermekte midir?
- Ortak yönleri ve farklılıkları ortaya çıkaran mekâna gömülü temel dinamikler nelerdir? Bu dinamikler, neoliberal kentleşme sürecinde nasıl işlemektedir?
- Her iki kentin mekân üretiminde neoliberal siyasaların gerekleri nasıl etkili olmuştur? Bu siyasalar pratiğe dönüştürülürken nasıl bir yöntem ve söylemle gerçekleştirilmiştir?

Üçüncü Araştırma Sorusu: Mekâna yönelik neoliberal kararlar, farklı sosyo-kültürel ortamlarda farklı tepkiler verebilir. Aynı ya da farklı siyasi tabana sahip partilerden gelen yerel yönetimlerin kentsel mekânın üretimine yönelik pratikleri de doğal olarak farklılık gösterebilir. Sözelimi neoliberalizmde yetkilerin merkezi hükümetten yerel yönetime devredilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu süreçte de yerel yönetimlerin aşırı yetkilendirilmesi yöneticilerin kent patronlarına dönüşmesine yol açabilir. Oysa muhafazakâr yönetimlerde tepeden inmece, sosyal demokrat yönetimlerde ise daha demokratik/katılımcı kararların alınması beklenir. Bu durumda, *kentin yönetim dışı aktörleri (yerel halk, STK'lar, mülk sahipleri/kullanıcılar, piyasa yapımcılar/aracılar, mekân üreticiler, üniversite, medya vb.) neoliberal kentleşmenin neresinde yer almaktadır?*

- Neoliberal kentleşme sürecinde halkın ve diğer aktörlerin mekân üretimine katılımı nasıl olmaktadır? Katılımın bir arka planı var mıdır?
- Neoliberal siyasalarla kentsel mekân üretim sürecinde (üretim öncesi, üretim aşaması ve sonrası) özel firmalar/inşaat firmaları, mülk sahipleri/kiracılar, sivil toplum örgütleri, üniversiteler/akademisyenler ve medya gibi aktörlerin nasıl bir rolü vardır?

- Kent sakinleri ve yönetim dışı diğer aktörler kentsel mekân üretiminde nasıl bir rol oynamak istemektedir?
- Üretilen kentsel projelere yönelik olarak kent sakinleri süreç boyunca nasıl bir yaklaşım içerisindedir? Yaklaşımında zaman içerisinde değişiklikler olmaktadır mıdır? Bunlar ne tür değişikliklerdir? Değişiklikler hangi etmenlerin etkisiyle gerçekleşmektedir?

Dördüncü Araştırma Sorusu: Neoliberal kentleşme pratikleri, özellikle 2000’li yıllardan itibaren kentli yaşamını önemli ölçüde değiştirmiş ve toplum giderek tüketim odaklı hale gelmiştir. *Neoliberal kentleşme sürecinden toplum nasıl etkilenmektedir?*

- Neoliberal kentleşme süreci halkın gündelik yaşam pratiklerinde ne tür değişikliklere yol açmıştır?
- Kentsel mekânın yeniden üretilmesi, toplum tarafından nasıl algılanmaktadır? Bu nasıl karşılanmaktadır?
- Mekânsal değişim nasıl bir kentsel sosyal değişime yol açmaktadır?

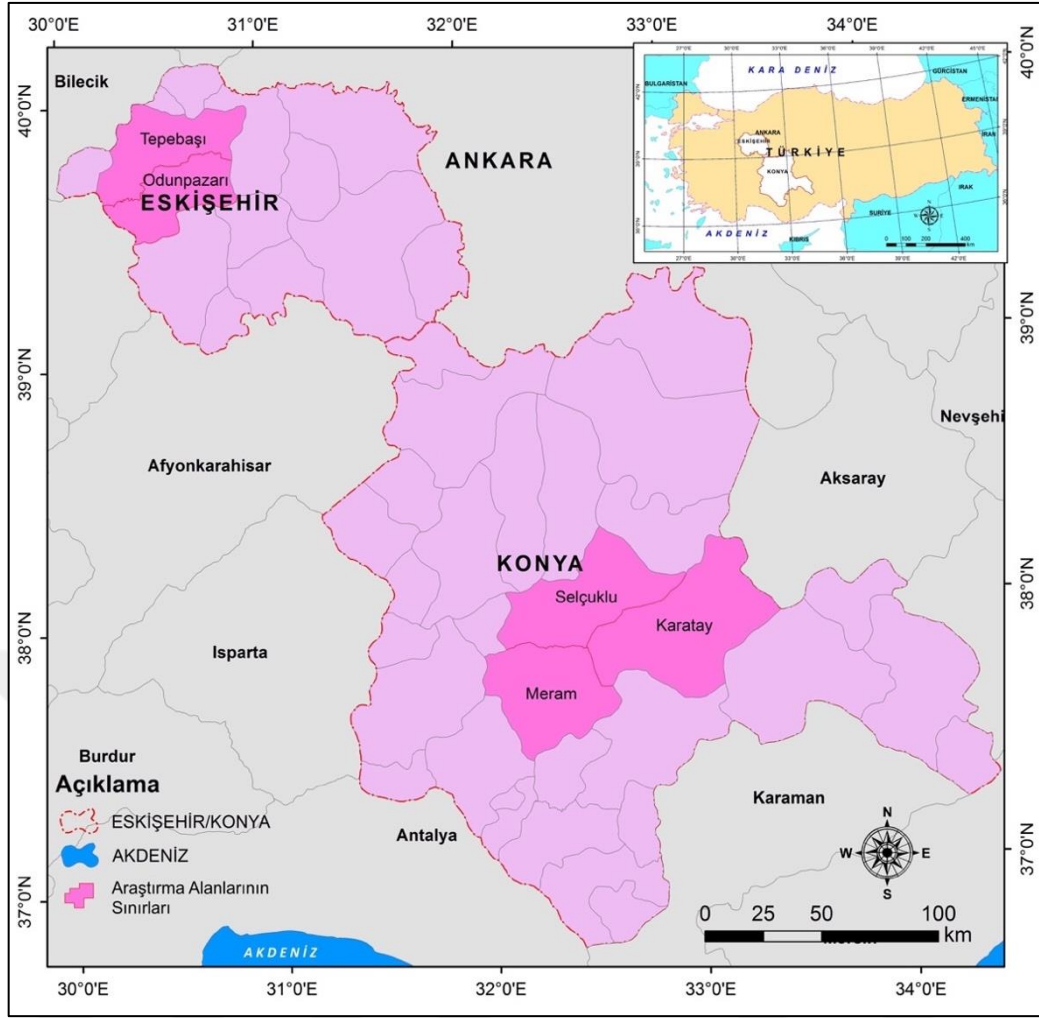
3.2.3. Araştırma Alanının ve Örneklemin Belirlenmesi

1980 sonrası neoliberal kararların uygulamaya konulmasıyla Türkiye’nin içine girdiği mekânsal ve toplumsal dönüşüm, 2000’li yıllarda daha da hız kazanmıştır. Bir yandan neoliberalizmin allayıp pulladığı yönetim, katılım gibi kavramlar; diğer yandan kentsel mekânın fütursuzca sermayenin hizmetine sunulması, mekânın politik bir araç olduğunu tekrarlamaktadır (Işık, 1999). Bu politik araçların uygulamaya konulacağı en uygun yer ise kentlerdir. Kentler, aynı zamanda yerel katılım, demokrasinin vs. sorgulanabileceği alanlardır (Kamalak vd., 2013).

Araştırma alanının yerel ölçek ile sınırlandırılarak orta büyüklükteki kentlerin tercih edilme sebebi Ankara, İstanbul gibi metropol kentlerde yerel yönetim birimlerinin

mekânsal büyüklüklerinin mekânsal projelerin üretim sürecine katılımı mümkün kılmayacak boyuta ulaşmasıdır. Buralardaki büyükşehir belediye yönetimleri yerel yönetim birimi olmaktan ziyade büyüklük olarak merkez teşkilatı konumundadırlar (Kamalak vd., 2013:38). Bu durum da metropolitan kentlerin yönetimini zorlaştırmanın yanı sıra katılım, demokrasi, birlikte yönetim gibi olguların sorgulanmasını da neredeyse imkânsız hale getirmektedir.

Orta büyüklükteki iki kentin kıyaslanacağı bu çalışmada araştırma probleminin çözümü, Eskişehir ve Konya kentlerinde yerel yönetimler tarafından üretilen büyük ölçekli kent projeleri üzerine odaklanmaktadır. Bu kapsamda, çalışma sınırları her iki büyükşehir belediyesinin merkez ilçelerini içermektedir. Şöyle ki, araştırma alanı Eskişehir’de Odunpazarı ve Tepebaşı, Konya’da ise Meram, Selçuklu ve Karatay ilçelerinin hizmet alanını oluşturan kent merkeziyle sınırlıdır (Şekil 4). Bu sınırlar içerisinde neoliberal kentleşme sürecinde kentsel mekânın üretimine karşılık gelen güvenli siteleri, alışveriş merkezleri, ulaşım projeleri, temalı parklar, kentsel dönüşümprojeleri, soylulaştırma alanları, toplu konut üretimi ve kent estetiğine yönelik projelere odaklanılmaktadır.

Şekil 4: Araştırma alanlarının sınırları

Eskişehir ve Konya’da yapılan ön alan araştırmaları, yazılı kaynaklar ve medyadan sağlanan veriler, bu kentlerde muazzam bir mekân üretim sürecinin yaşandığını göstermiştir. Alan deneyimleri mekân üretiminin çeşitli argümanlarla hegemonik bir biçimde inşa edildiğine işaret etmiştir. Özetle, çalışmanın temel probleminden yola çıkarak güçlü derecede ortak yön ve farklılıkları biradada barındıran iki kentin (Çizelge 4) araştırma alanı olması uygun görülmüştür. Nitekim biri güçlü muhafazakâr geleneği, kent yönetiminden günlük yaşama her alanda uygulayan, diğeri ise sosyal demokrat bir anlayış içinde daha katılımcı ve eşitlikçi olması beklenen iki kentin de neoliberal rüzgârın etkisi altında olduğunu ve bunun nasıl gerçekleştiğini anlamamanın Eskişehir ve Konya örnekleriyle mümkün olacağı düşünülmüştür.

Çizelge 4: Her iki kente ilişkin ortak yönler ve farklılıklar

	ESKİŞEHİR	KONYA
Benzerlikler	Orta ölçekli bir İç Anadolu kenti Orta derecede güçlü tarihsel geçmiş Güçlü bir ideolojik yapı Öğrenci şehri Uzun dönemdir aynı yerel yönetimin varlığı Proje odaklı yerel hizmet Dışa açılma çabası	Orta ölçekli bir İç Anadolu kenti Güçlü tarihsel geçmiş Güçlü bir ideolojik yapı Öğrenci şehri Uzun dönemdir aynı yerel yönetimin varlığı Proje odaklı yerel hizmet Küresel ekonomiye entegre olma çabası
Farklılıklar	İktidar desteksiz Açık toplum <u>Yönetim anlayışı</u> Sosyal liberalizm Sosyal demokrasi Sekülerizm <u>Toplumsal yapı</u> Yenilikçi toplum Kozmopolit toplum	İktidar destekli Kapalı/muhafazakâr toplum <u>Yönetim anlayışı</u> Ekonomik liberalizm Muhafazakâr demokrasi İslamcılık <u>Toplumsal yapı</u> Muhafazakâr toplum Homojen toplum

Araştırma alanı belirlendikten sonra araştırma sorularını yanıtlamaya yardımcı olacak biçimde uygun örneklemin seçimine dikkat edilmiştir. Nitekim nitel araştırmada bir örneklemin temsil gücünden ziyade örneklemin veya örnek olayın toplumsal yaşamı nasıl aydınlattığı önem taşır. Bu nedenle örneklemin başlıca amacı, anlayışı netleştirebilecek ve derinleştirebilecek olan belirli örnekler, olaylar ya da eylemler toplamaktır. Nitel araştırmacıların kaygısı ise araştırmacıların belirli bir bağlamda toplumsal yaşam süreçleri hakkında öğrendiklerini geliştirecek olan örnek olaylar bulmaktır. Nitel araştırmacılar için incelenecek kişilerin seçilme biçimini belirleyen, temsil gücünden çok araştırma konusuyla ilgileridir. Bu da olasılıklı olmayan örneklem türünü kullanma eğilimini artırmaktadır (Neuman, 2012:320).

Nitel araştırmanın örneklem seçimi kriterleri kapsamında Eskişehir’de 16, Konya’da 14 olmak üzere toplam 30 kişi (Çizelge 5) ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Amaca yönelik örneklem seçiminin yapıldığı bu çalışmada, en az beş yıldır

bu kentlerde ikamet eden, kentsel mekânın üretimine ilişkin projelerde söz sahibi olması beklenen ve bu projelerin aktif kullanıcıları olan kişilerle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Dolayısıyla her iki kentin merkezi yerel yönetimindeki yetkililer, merkez ilçe yerel yönetimindeki yetkililer, sivil toplum kuruluşları ve özel sektördeki paydaşlar ve de kent sakinlerini kapsayacak biçimde dört farklı görüşme soru formu hazırlanmış ve araştırma soruları ile ilgili olması bakımından en zengin dilsel malzemeyi sunacak örneklemelere erişilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yeterli veri sağlamaması bakımından altı görüşme analiz dışı bırakılmıştır.

Çizelge 5: Katılımcılar ve mesleki profilleri

Eskişehir Kentindeki Katılımcılar		Konya Kentindeki Katılımcılar	
Katılımcı 1	Gazeteci	Katılımcı 17	Akademisyen
Katılımcı 2	Emekli öğretmen	Katılımcı 18	Merkez İlçe Belediyesi üst düzey yönetici
Katılımcı 3	Ev kadını-Girişimci	Katılımcı 19	İşletmeci-KTO üyesi
Katılımcı 4	Şehir planlama danışmanı	Katılımcı 20	Merkez İlçe Belediyesi üst düzey yönetici
Katılımcı 5	Ajans il müdürü	Katılımcı 21	Merkez İlçe Belediyesi üst düzey yönetici
Katılımcı 6	MHP İl Başkanlığında üst düzey yönetici	Katılımcı 22	Turizm işletmecisi
Katılımcı 7	Esnaf	Katılımcı 23	Girişimci- KTO üyesi
Katılımcı 8	Öğretmen	Katılımcı 24	Öğrenci
Katılımcı 9	AKP'li il genel meclis üyesi	Katılımcı 25	Öğrenci
Katılımcı 10	İlçe Belediyesi üst düzey yönetici	Katılımcı 26	Emekli
Katılımcı 11	Akademisyen	Katılımcı 27	Şehir planlama danışmanı
Katılımcı 12	İlçe Belediyesi üst düzey yönetici	Katılımcı 28	CHP'li il genel meclis üyesi
Katılımcı 13	Şehir planlama danışmanı	Katılımcı 29	Gazeteci
Katılımcı 14	ŞPO üst düzey yönetici	Katılımcı 30	Ev Kadını
Katılımcı 15	Akademisyen		
Katılımcı 16	Öğrenci		

Neoliberalizmin kentleşmesinde dikkat çeken en önemli hususlardan biri devletin yeniden ölçeklendirilerek merkezi hükümetten yerel hükümetlere yapılan aşırı yetki aktarımıdır. Bu kapsamda kentin mekân üretiminde önemli rol oynayan büyükşehir belediyeleri ve merkez ilçe belediyelerinin örneklem içinde yer alması

gerektiği düşünölmüştür. Buna göre, birinci araştırma grubunun kent merkezinin yönetiminde söz sahibi olan Eskişehir ve Konya Büyükşehir Belediyesi üst düzey yöneticilerinden oluşmasına dikkat edilmiştir. Fakat hem bireysel hem de kurumsal başvuru yapılmasına rağmen her iki kentin Büyükşehir Belediye Başkanları ya da Başkan Yardımcıları görüşmeyi kabul etmemiştir. İkinci araştırma grubunun ise kent yönetiminde söz sahibi olması beklenen merkez ilçe belediyelerindeki üst düzey yöneticilerden oluşmasına dikkat edilmiştir. Üçüncü grup gerek sivil toplum kuruluşu üyeleri gerekse de özel sektörde yer alan ve yine kentsel mekânın üretiminde rol oynaması beklenen bireylerden seçilmesine dikkat edilmiştir. Dördüncü grubun ise kentin en aktif kullanıcıları olan yerel sakinlerden oluşması hedeflenmiştir. Kısacası, alan araştırmasında örneklem çeşitlemesi yapılarak kentsel mekâna yönelik projelerin hem üretiminde hem de aktif kullanımında söz sahibi olması beklenen katılımcılar ile görüşme yapılmıştır.

3.2.4. Araştırmacının Rolü

Nitel araştırmalarda, en önemli veri toplama aracı olarak araştırmacının rolü, çalışmanın ilk aşamasında kişisel değerlerin, varsayımların ve önyargıların belirlenmesini gerektirir. Araştırmacının araştırma ortamına katkısı, zararlı olmaktan ziyade yararlı ve olumlu sonuçlar sağlayabilir (Creswell, 2014:256). Bununla birlikte, araştırmacının hem kişiliği hem de entelektüel dürüstlüğü araştırmanın güvenilirliğini sağlayacak asıl unsurdur. Çünkü araştırmacı sadece pasif bir toplayıcı değil, araştırdığı toplum, kurum ya da birey ile etkileşim halindedir. Bu nedenle sadece araştırmanın aktörü değil aynı zamanda aracıdır. Bu nedenle pozisyonunun farkında olması ve bunu araştırma yönteminin bir parçası haline getirmesi gerekir (Kaya, 2012:280).

Bir araştırmacı olarak beni kentsel mekânın üretimi konusunda bir tez araştırması yapmaya sevk eden şey, üniversite eğitimim süresince (lisans, yüksek lisans

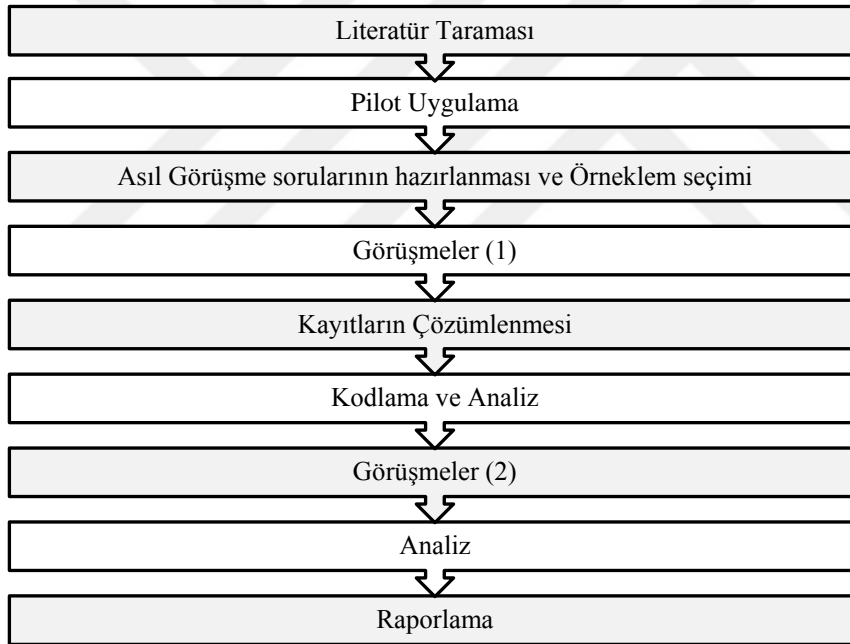
vs.) farklı kentlerde yaşayıp, kentleşme ilgi alanına da bağlı olarak, kentsel mekânların gelişimini gözlemleme fırsatını yakalamış olmamdı. Nitekim lisans eğitimim süresince yaşadığım (2006-2010) İzmir’de kentin mekânsal gelişimi memleketim olan Antalya’dan veya sık sık ziyaret ettiğim Ankara’dan çok daha yavaş bir biçimdeydi. Bunun sebebi olarak ise İzmir kentinin muhalefette olması ve bu nedenle hükümet tarafından finanse edilmediği gösterilirdi. Bu süreçte, Antalya ise turizm kenti olmanın ötesine geçerek köprülülük kavşakları, alışveriş merkezleri ve lüks konutları ile yabancı turistlerin daimî ikamet için tercih ettikleri bir kente evrilmişti. Ankara ise başkent olmanın da avantajıyla her geçen gün sayısı artan mega projelerin ev sahibi konumundaydı. 2013 yılında bir çalışmaya katılmak için İzmir’i ziyaret ettiğimde kentin eski silüetinden eser kalmamış ve Bornova’nın ortasında yükselen iki Folkart Kulesi (ve daha sonra sayıları hızla arttı) İzmir’in de kapitalist kente teslimiyetini göstermişti. Bu bağlamda Işık’ın (1999) da ifade ettiği gibi mekân politik bir unsurdu ve kentler ne yazık ki giderek sermayenin hizmetkârı haline gelmişti.

Wodak ve Meyer’e göre (2002:12) “eleştirel” kavramı ile araştırmacının sosyal olarak gömülü olan verileri çekip, politik bir duruş alarak kendini yeniden konumlandırma olarak anlaşılmalıdır. Bu çalışmayı gerçekleştiren araştırmacı olarak sahip olduğum “eleştirel” pozisyon ile “şeylerin/nesnelerin” insanlar için var olduğuna ve ölçeği ne olursa olsun kentte yapılan her türlü uygulama ve müdahalenin insan/toplum odaklı olması gerektiğine inanmaktayım.

3.2.5. Veri Toplama Süreci ve Stratejileri

Nitel araştırma döngüsel, tekrarlanan ya da ileri-geri örüntüsü içinde hareket eden doğrusal olmayan araştırma yoluna sahiptir (Neuman, 2012:226). Bu nedenle araştırmacı araştırma süreci boyunca veri toplamaya devam eder (Şekil 5). Tez çalışmasında da öncelikli olarak neoliberal kentleşmeye yönelik ayrıntılı bir literatür

taraması yapılmış ve literatürden yola çıkarak pilot uygulama için kısa bir görüşme soru formu hazırlanmıştır. İlk alan deneyimine karşılık gelen pilot uygulama 15-18 Aralık 2015 ve 6-8 Ocak 2016 tarihlerinde Eskişehir’de yapılmış ve ayrıca kentin tarihsel ve mekânsal gelişimine yönelik bilgiler edinilmiştir. İlk alan araştırması tamamlandıktan sonra yine literatürden destek alarak asıl görüşme formu hazırlanmış ve örneklem belirlenmiştir. 12-19 Ağustos 2017 tarihleri arasında birinci asıl görüşmeler yapılmış, ardından ses kayıtları çözümlenerek kodlama ve analiz gerçekleştirilmiştir. Ancak araştırma sorularının belirli noktalarda eksik kalmasından dolayı asıl görüşmelerin ikinci ayağı 14-18 Ekim 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve yeni bulgular analize dahil edilmiştir.

Şekil 5: Araştırmacının veri toplama süreci

Tez araştırmasının ilk evrelerinde Eskişehir kentinde mekânın üretimine odaklanılmıştır. Ancak farklı disiplinlerden bilim insanları ile yapılan fikir alışverişleri sonucu kıyaslamalı bir analize gidilerek ikinci bir kentin seçilmesinin uygun olacağına karar verilmiş ve Eskişehir’e yönelik özgünlüğün farklı ideolojiye sahip bir kent ile daha iyi anlaşılabilceğinden hareketle Konya kenti ikinci araştırma alanı olarak

seçilmiştir. Bu kapsamda da Konya'daki ilk pilot uygulama 27-28 Mayıs 2017 tarihlerinde yapılmıştır. Ardından 20-22 Ağustos ve 21-28 Ekim 2017 tarihleri arasında Konya kentindeki alan araştırmaları tamamlanmıştır. Bu tarihler dışında hem Eskişehir hem de Konya'ya farklı zaman dilimlerinde kısa süreli (fotoğraf, gözlem vs.) ziyaretlerde bulunulmuştur. Görüldüğü üzere, nitel araştırmanın doğası gereği araştırma boyunca veri toplama işlemi devam etmiş ve araştırmanın veri toplama süreci görüşme ve doküman incelemesi olmak üzere iki stratejisi ile gerçekleşmiştir.

3.2.5.1. Görüşme

Nitel araştırmada görüşme, temel veri toplama tekniklerinden biridir ve bu teknik insanların gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlarına, tanımlamalarına ve gerçeği inşa edişlerine tanık olmanın en iyi yoludur. Bununla birlikte, başkalarını anlamak için kullanılan en güçlü yöntemdir. Patton'a (1987, Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013:148) göre görüşmenin amacı bireyin iç dünyasına girerek onun bakış açısını anlamaktır. Böylece görüşme yoluyla bilgi, deneyim, tutum, düşünce, yorum ve niyetler gibi gözlemlenemeyen olgular anlaşılmaya çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:148). Jones (1985:46) görüşme yapacak olan araştırmacılara şu öneride bulunur: "Diğer kişilerin gerçekliği nasıl inşa ettiklerini anlamak için onlara soru sormamız ve kendi terimlerini kullanmalarına izin verecek bir biçimde ve kendi anlamlarının özü olan zengin içeriği en iyi şekilde ifade edebilecek derinlikte sormamız gerekir." Temelde soru sorma ve yanıt almayla ilgili olan görüşme, Punch'a (2005:166) göre bundan çok daha fazlasıdır ve bu nedenle görüşmenin, amacına ve kapsamına göre birden fazla türü bulunur.

Tez çalışmasında yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak derinlemesine görüşme türü uygulanmıştır. Araştırma problemi dikkate alınarak, büyükşehir belediye yönetimi, merkez ilçe belediye yönetimi, yönetim dışında yer alan paydaşlar ve kent sakinleri olmak üzere dört ayrı gruba soru formu (EK-1)

hazırlanmıştır. Görüşmenin yönü ve katılımcının sunduğu bilgiler doğrultusunda sonda sorular eklenerek katılımcının gerçekliği nasıl inşa ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşmeler 20-85 dakika arasında sürmüştür, Eskişehir’de 16, Konya’da 14 olmak üzere 1,5 yıla yayılmış zaman sürecinde toplam 30 derinlemesine görüşme yapılmıştır. Alan araştırmasında Eskişehir’deki katılımcıların büyük bir kısmı ses kaydı alınmasını kabul ederken, Konya’da sadece iki katılımcı ses kayıt cihazına kayıt yapılmasını kabul etmiş, diğer katılımcıların verdiği bilgiler not olarak tutulmuştur.

3.2.5.2. Doküman İncelemesi

Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar ve geleneksel olarak tarihçiler, antropologlar ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinen doküman incelemesi sosyolog ve psikologların kuram geliştirmesine katkı sağlamıştır. Örneğin, Engels İngiltere’de işçi sınıfını incelerken fabrika denetim raporlarından önemli bilgiler sağlamış, Weber ise “din sosyolojisi” ve “kapitalizmin temelleri” konusundaki tezlerini geliştirirken, din ile ilgili dokümanları ve mezheplere ait ilan ve küçük notları kullanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:216). 1930-1950 arası yıllarda doküman incelemesi sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bir yöntem iken, 1960-1970’lerde bu yöntem pozitivistimin hâkimiyetinden dolayı ihmal edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013:216).

Tez çalışmasında araştırma problemi ile yakından ilgili olan dokümanlar, verinin çeşitlendirilmesine olanak sağlamıştır. Bu kapsamda hem Eskişehir hem de Konya kentlerinde yerel yönetimler ve STK’ların yayın organları incelenmiştir. Özellikle belediyelere ait duyuru ve hizmet bültenleri kentsel mekânın üretim süreci hakkında önemli ipuçları sağlamıştır. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi’nin yayın organı olan ve 2001 yılından itibaren periyodik aralıklarla çıkarılan “Bizimşehir” bülteninin toplam 59 sayısı ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Aynı zamanda yerel yönetimler tarafından

Üretilen proje tanıtım kitapçıkları ve broŖrler, CD'ler, yerel ve ulusal basında çıkan haberler doküman analizine dahil edilmiŖtir. Yine yerel yönetimlerin web sayfaları üzerinden mekâna yönelik projeler ve bunların tanıtım biçimleri incelenmiŖtir.

Konya'da ise Konya BykŖehir Belediyesi'nin 2004 yılından itibaren gerekleŖtirdiđi tüm projeleri kapsamlı bir biçimde tanıtan "Birlikte BaŖardık" adlı faaliyet ve hizmet rehberi (288 sayfa) ayrıntılı bir doküman analizine tabi tutulmuŖtur. Bunların dıŖında belediyelerden elde edilen tanıtım broŖrleri, CD'ler, STK'lara ait yayınlar ile kentin yeniden temsiline yönelik önemli bulgular elde edilmiŖ ve grŖmelerde noksan kalan veriler, eŖitleme yöntemi ile tamamlanmaya alıŖılmıŖtır. Ayrıca her iki kentte de tabela ve reklam billboardları araŖtırmaya katkı sağlayacak bilgiler sunmuŖtur.

Neoliberal kentleŖmenin yeniden yapılanmasını kurumsal süreçler üzerinden anlamak için 5216, 6306, 5162, 6360 ve 3194 Sayılı Kanunlar ayrıntılı olarak incelenmiŖ, böylece mekânın üretimindeki yasal boyutların aktörler tarafından nasıl kullanıldığı anlaŖılmaya alıŖılmıŖtır.

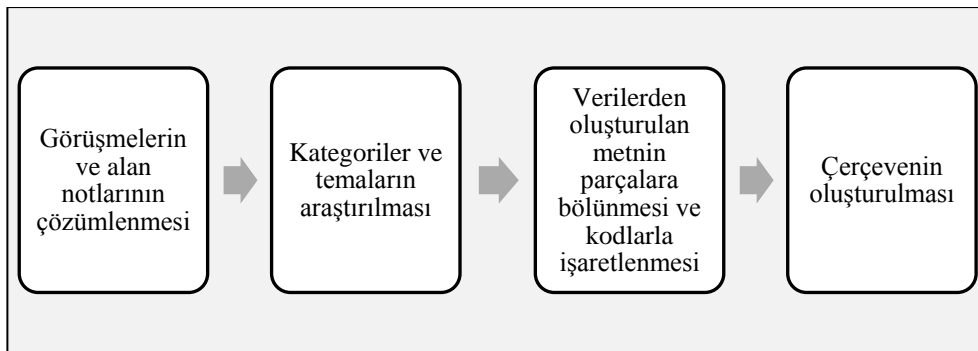
3.2.6. Veri Analizi

AraŖtırmada sırasıyla  analiz uygulanmıŖtır. Bunlar: betimsel analiz, içerik analizi ve söylem analizidir. Veri toplama stratejisi olarak belirlenen grŖmeler sonrasında ses kayıtlarının çözümlenmesiyle metinler oluŖturulmuŖtur. Buna göre, MAXQDA 12.0 nitel araŖtırma programı kullanılarak zmlenmiŖ metinlere betimsel analiz ve içerik analizi yapılmıŖtır. Ardından iliŖkili doküman ve raporlar incelenerek hem grŖmelerde eksik kalan, katılımcılar tarafından cevaplanmak istenmeyen (zellikle yerel yöneticiler) kısımları tamamlamak ve neoliberal kentleŖme sürecinin söylemsel olarak nasıl inŖa edildiğini anlamak için iliŖkili doküman ve belgelere söylem analizi yapılmıŖtır.

3.2.6.1. Betimsel Analiz ve İçerik Analizi

Betimsel analizin yapıldığı bir çalışmada elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir, yorumlanır ve katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013:256). Bu çalışmada da öncelikli olarak araştırma sorularına uygun bir biçimde tematik çerçeve oluşturularak bulgular tanımlanmış ve görüşme metinlerinden elde edilen kavramlar uygun temalara yerleştirilmiştir. Verilerin bu şekilde düzenlenmesinin ardından gerekli yerlerde doğrudan alıntılar yapılmıştır.

İçerik analizinde verilerin daha ayrıntılı bir biçimde incelenmesiyle ortaya çıkarılan kodlar ve bu kodlar arasındaki ilişkiler, verilerin altında yatan olguyu açıklamada önem taşır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:260). Bu bağlamda, betimsel analiz ile oluşturulan temalara bağlı kalınarak, ilk aşamada araştırma sorularına uygun olacak biçimde dört şemsiye kategori oluşturulmuştur. Her bir kategoriye uygun biçimde tema ve alt temalar kurularak daha öncesinde metnin parçalara bölünmesi ile işaretlenen kodlar ortak ve en uygun temaya yerleştirilmiştir. Betimsel analiz ve içerik analizinin giriş bir biçimde kullanıldığı bu çalışmada analiz süreci kabaca aşağıdaki biçimde uygulanmıştır (Şekil 6). Son aşamada ise olgular arasında karşılaştırma yapmak ve kuramla desteklemek için yorumlamaya gidilmiştir.

Şekil 6: İçerik analizi ve betimsel analiz

Kaynak: Fielding'den (1996:144) yararlanılarak hazırlanmıştır

3.2.6.2. Söylem Analizi

3.2.6.2.1. Söylem ve Eleştirel Söylem Analizi

Sözen' e (2017:9) göre “söylemi yirminci yüzyıl düşünürleri keşfetti. Yirmi birinci yüzyıl ise söylemler yüzyılıdır ve artık, dayanabileceğimiz, bel bağlayabileceğimiz, üzerine düşüncelerimizi ve eylemlerimizi inşa edebileceğimiz temel olmayan temel -söylemi vurgulayan düşünce ‘temellerin’, ‘sıfır noktalarının’ bulunmadığını söyler ve temel arayıcı yönelimleri reddeder.- ya da Popper’ın söyleyişiyle yegâne bataklık, söylemdir. Hayat söylemlerdir. Artık Newton’un mutlak zaman ve uzayı içinde değil, belirsiz, kaotik bir söylemler evreninde yaşıyoruz.” Punch (2005:214) ise insanların yaptıkları her şeyin bir tür söylem içinde düzenlenip biçimlendirildiğinden söylemin sosyal hayatın en ince ayrıntısına kadar nüfuz ettiğini, böylece herhangi bir ideolojinin söylem içinde biçimlendirildiği için ifadeler, tanımlar ve hatta bilimin kendisinin söylem tarafından kuşatıldığını savunur.

Söylem, belirli kurallar, terminoloji ve konuşmalardan oluşan sistematik dilsel düzenleri betimlemek için kullanılan bir kavram olarak kategorize edilir (Çelik ve Ekşi, 2008:100) ve bir iletinin sadece içeriğini değil onu dile getireni (kim söylüyor?), otoritesini (neye dayanarak?), dinleyiciyi (kime söylüyor?) ve amacını (neden söylüyor?) kapsar (Punch, 2011:215). Söylemlerin fonksiyonları bilgi, güç, iktidar, hâkimiyet, otorite ve kontroldür ve bunların tümü dilde anlam kazanır. Ancak burada önemli olan insanların ne söylediklerinden ziyade nasıl söyledikleridir. (Sözen, 2017:10). Dolayısıyla söylem yapısal ve içeriksel olarak tutarlı olan ve bireylere anlamı inşa etmeye olanak tanıyan dilsel malzemenin araçları olarak da görülür. Burada anlamın inşasına dair vurgu söylemin eylemsel bakış açısını da içerir. Dil/konuşma bir eylemdir ve bu eylemler ne söylendiği, konuşanın söyledikleri ile ne yapmak istediği ve söyleyenlerin dinleyici üzerindeki etkisi olmak üzere 3 temel bileşenden oluşur (Çelik

ve Ekşi, 2008:101). Bu bağlamda Foucault'ya göre söylem analizi, metinlerin ve metinlerin kurucu unsuru olarak "ifade"lerin analizi şeklinde tanımlanır (Fairclough, 2003:123).

Söylemi mutlaklaştırmak, söylemin aktör ya da faillerini mutlaklaştırmak anlamına gelir. Mutlak bir söylemin kullanıcısı ve aktörü ise olsa olsa diktatörler olabilir ve bu nedenle söylemi aşkın bir konuma yerleştirmek modernitenin "akıl" konusunda yaptığına benzer (Sözen, 2017:14). Son dönemlerde sosyal psikolojideki gelişimlere bağlı olarak nitel araştırmada ön plana çıkan bir yöntem olan söylem analizi, odağını anlamın değişkenliğine çeviren bir girişim olarak kabul edilir. Kısacası "anlamın çeşitliliğini ve değişkenliğini" araştıran ileri düzeyde hermeneutik ve sosyal göstergebilim olarak görülebilir (Çelik ve Ekşi, 2008:105).

Gee'e (1999; akt. Çelik ve Ekşi, 2008:102) göre dilin kullanımı, her nerede ve hangi zaman diliminde olursa olsun daima siyasal bir içeriğe sahiptir. Çünkü dil, onu kuşatan sosyal dünya ve o sosyal dünyanın ideolojileri tarafından kuşatılmıştır. Dilin ardında, ondan ayrılmaz bir biçimde duran siyasal bir söylem mevcuttur ki bu açıdan bakıldığında dili siyasal, ideolojik ifadelerden ayrı tutmak ve onsuz düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla söylem analizi, kişi ve kurumların belirli sosyal ve kültürel çevrelerde dili nasıl kullandıkları ve bu anlam doğrultusunda kendi gerçeklerini nasıl yansıttıkları ile ilgilenir (Bakiler, 2012:226).

Eleştirel söylem analizinin tüm dünyayı tek bir ideoloji ile açıklamak gibi bir derdi yoktur. Wodak ve Fairclough (1997:272-281) ile Punch (2005:215) eleştirel söylem analizinin prensiplerini şu şekilde sıralar:

- Toplumsal sorunlara işaret eder,
- Güç ilişkileri bütünüyle söyleseldir,
- Toplum ve kültür söylem tarafından inşa edilir,

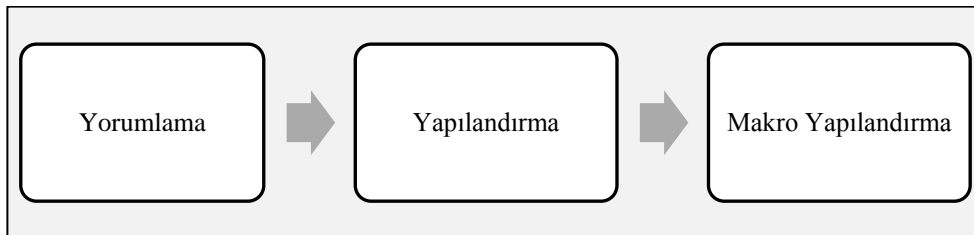
- Söylem, ideolojik bir biçimde işler,
- Yorumlamaya açıktır,
- Metin ve toplum arasındaki bağlantı dolaylıdır,
- Söylem, kaçınılmaz olarak sosyal ve tarihsel bir matris içinde konumlanmış, kültürel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kişisel gerçekliklerin söylemi belirlediği konuşmacılar tarafından üretilir,
- Söylemin kendisi bu sosyal ve tarihsel matrisin önemli yönlerini kurar veya biçimlendirir.

Eleştirel söylem analizi sadece söylenenler bazında cümleyi temel alan dar kapsamlı bir dil analizi değildir. Dilin sosyal çevreyi, sosyal çevrenin ise dili nasıl yapılandığına odaklanarak bunlar üzerinden anlam inşasının nasıl gerçekleştiğine üst düzey bir yorumlama imkânı da sağlar. Bu bağlamda sosyal bilimler alanına kapsamlı bir araştırma sunar. Dolayısıyla pozitivist egemenliği altında olan bilim anlayışına ve dünya görüşüne alternatif olarak görülebilir. Sosyal dünyanın karmaşık ilişkilerini açıklayabilecek güçte olmadığı iddia edildiği için içinde yaşanılan dünyanın açıklanmasına yönelik sayısal verilerden elde edilen bilgilerden ziyade, derinlemesine yorumlamalara ve anlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu noktada, söylem analizi metodolojik ve kavramsal unsurlardan meydana gelen sosyal hayata dair bir perspektif olup, söylem üzerine düşünme (teorik ve meta-teorik öğeler) ve söylemi dataleştirme yolu olarak karakterize edilir. Bu analiz yöntemi, sadece geleneksel metodolojilere bir alternatif olmayıp, aynı zamanda bu metodolojilerin içine dahil edilmiş bakış açılarına karşı da bir alternatif sunmaktadır (Çelik ve Ekşi, 2008:104 ve 115).

Söylem üzerinden yükselen söylem analizinin temelleri teori ve uygulama bakımından yapısalcılıktan, post-yapısalcılıktan, post-modernizmden ve hermeneutikten beslenir. Güç, iktidar, otorite ayrımcılık gibi konulara odaklanan söylem analizinde dil

sadece tasvir edici bir unsur değildir. Aksine dil, eylemlerin çeşitliliğini de gösterir fakat dil, kendi başına güçlü değildir, ancak güçlü insanlar tarafından kullanılırsa güç kazanır (Sözen, 2017:23). Güç, dilden türetilmez, fakat dil, iktidarın dağıtımını kısa ve uzun vadede değiştirmek için, iktidarı ele geçirmek, onu alt etmek için kullanılabilir. Birer sosyal pratik olan eylemler söylemi, söylemler ise pratiği ortaya çıkarır. Bağlam içinde anlamlı hale genel pratikler, Foucaultcu yaklaşımda olduğu gibi makro-tarihsel özellikler taşır ve kurumsal söyleme karşılık gelir. Mikro-sosyal özellikler taşıyan konuşma eylemleri ise ya bireysel ya da kişiler arasındadır. Her ikisi de çok boyutlu sosyal gerçekliklere vurgu yapar (Sözen, 2017:23; Wodak ve Meyer, 2002:10).

Eleştirel bir sosyal teorist ve Post-Kantçı olarak tanımlayabileceğimiz Foucault'nun sözünü ettiği bilgi, güç/iktidar ile ilgili bilgidir. Avrupa'da sanayileşmeye denk düşecek biçimde akademik disiplinler, Aydınlanma düşüncesi ve reformist yabancıların katkılarıyla işler hale gelmiş ve insan davranışlarını kontrol etme gücü (psikoloji, suç bilimi, klinik tıp gibi) sağlanmıştır. Akademik disiplin iki yönlü pratik sunar: Bir taraftan bilgi ve hakikati kontrol eder; diğer taraftan sosyal amaçlar için kişileri ve bedenleri denetim altında tutar (tıp veya ekonomik teoride insan davranışını disipline etmek gibi). Burada sözü edilen bilgi/güç ne görünen ne de görünmeyendir. Fakat bilgi/güç, görünenin pratik edilmesidir; çünkü bilgi/güç, sadece görünür değil, aynı zamanda düzenleyicidir (Sözen, 2017:61-64). İşte bu noktada, Foucault'nun sözünü ettiği bilginin iktidarı bu tez çalışmasının sonuçlarını anlamaya yardımcıdır.

Şekil 7: Söylem analizinin aşamaları

Söylem analizi sözcüklerin, cümlelerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin yorumlanması, yapılandırılması ve makro yapılandırılmasını içerir (Akturan vd., 2013:33, Şekil 7). Bu kapsamda tez araştırmasında yapılan söylem analizinde metinler içerisinde kullanılan belirli kelimeler tespit edilmiştir. Bu kelimelerin siyasal ideoloji ve katılımcının statüsü (meslek vs.) dikkate alınarak yorumlama yapılmış ve söz konusu kelimeleri kullanım biçimi, cümle içinde tekrar sayısı dikkate alınarak yorumlama geliştirilmiş yani yapılandırılmıştır. Son olarak ise söylemlerden makro düzeyde çıkarımlar yapılarak elde edilen veri yorumlanmıştır.

3.2.7. İnandırıcılık ve Teyit Edilebilirlik

Bir araştırmada ulaşılan sonuçların inandırıcılığı araştırmanın en önemli ilkelerinden biridir. Bu bağlamda yaygın olarak kullanılan iki ölçüt bulunur: güvenilirlik ve geçerlik. Nicel araştırmalarda bu kavramlar bilimselliğin en önemli iki ögesidir. Araştırmacıdan kullandığı veri toplama araçlarını ve araştırma desenini test etmesi beklenir. Bunun için nicel araştırmalarda testler ve istatistiksel yöntemler mevcuttur. Nitel araştırmaya yöneltilen en önemli eleştiri ise araştırma sonuçlarını test etmeye yarayacak yöntemlerin olmayışıdır. Oysa nitel araştırmanın en önemli özelliği niceldeki gibi olay ve olguların sayısal özelliklerinden ziyade olgunun “ne derece var olduğuna” yönelmesidir. Bu bağlamda nitel araştırma olgunun varlığına, niteliğine ve anlamına odaklanır. Bu nedenle geçerlik ve güvenilirlik ölçütlerini nicelden farklı bir biçimde kullanırlar (Kirk ve Miller, 1986; Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013:289). Nitel araştırmalarda geçerlilik *inandırıcılık ve aktarılabirlik*; güvenilirlik ise *tutarlılık ve teyit edilebilirlik* kavramlarıyla ifade edilir.

İnandırıcılık doğruluk anlamına gelir ve nitel araştırmacılar tek bir tür doğru fikrinden ziyade otantiklikle ilgilenir. Otantiklik, toplumsal yaşamın, onu her gün yaşayan birinin bakış açısından adil, dürüst ve dengeli bir anlatımını sunmak anlamına

gelir. Nitel araştırmacılar soyut bir yapıyı ampirik veriler ile eşleştirmek ile daha az ilgilenir; toplumsal yaşamın katılımcıların deneyimlerine sadık olan samimi bir toplumsal yaşam portresi çizmekle uğraşır (Neuman, 2012:286). Bu bağlamda nitel araştırmada inandırıcılık araştırmacının araştırdığı olguyu olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelir. Araştırılan olgu veya olay hakkında bütüncül bir resim oluşabilmesi için araştırmacının elde ettiği verileri ve ulaştığı sonuçları çeşitleme, katılımcı teyidi, meslektaş teyidi, araştırma alanında uzun süreli gözlem, araştırmacı ön yargısının açıklanması vb. yöntemler ile teyit etmesi gerekir (Yıldırım ve şimşek, 2013:289; Creswell, 2014:259). Bu tez çalışmasında inandırıcılığın sağlanması için daha önce de ifade edildiği üzere veri çeşitilmesi yapılmış ve katılımcıların eksik bıraktığı noktalar doküman analizleri ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda her iki araştırma alanında geçirilen süre içerisinde kentin çeşitli noktalarında gözlemler yapılmış ve kentlilerin tutumuna yönelik notlar alınmıştır. Bununla birlikte sadece mülakat amaçlı değil, kentli insanlar ile gündelik yaşama ilişkin enformel sohbet tarzı görüşmeler (gayriresmî sohbetler) yapılarak (toplu taşımada, durakta, parkta vs.) veri çeşitilmesi güçlendirilmiştir.

Teyit edilebilirlik ise tutarlılık veya sağamlık anlamına gelir. Nitel araştırmacılar gözlemlerini tutarlı bir biçimde kaydetmek için çeşitli teknikler (görüşme, fotoğraf, katılım, doküman incelemesi vb.) kullanır ve bir dizi veri kaynağını değerlendirerek pek çok ölçüm kullanırlar. Yineleme veya eş değerlik gibi pozitivist fikirleri ise sorgularlar. Çünkü nitel araştırmacılar farklı araştırmacıların ya da alternatif ölçüler kullanan araştırmacıların farklı sonuçlar elde ededeğini kabul ederler. Bunun nedeni ise nitel veri toplamanın evrilen bir ortamda gerçekleşmesi ve ortamın bağlamının tekrarlanamaz özellikte olmasıdır (Neuman, 2012:286). Bu nedenle araştırma sürecinde farklı araştırmacılar ile etkileşim halinde olmak hem farklı bakış açılarını yakalamaya hem de araştırmanın teyit edilebilirliğine katkı sağlar. Kaya

(2012:281) inandırıcılık ve teyit edilebilirlik ilkelerinde özellikle araştırmacının kişiliği ve pozisyonunun farkındalığı meselesinin önemine vurgu yaparak nitel bir araştırmada araştırmacının rolüne dikkat çeker (Çizelge 6). Bu tez çalışmasında da araştırmanın tutarlılığını artırmak için görüşme sonucunda katılımcılara sorulara -vermiş oldukları cevaplar üzerinden- kısa bir özet yapılarak eklemek istedikleri bir şey olup olmadığı sorulmuştur. Aynı zamanda gerek tez danışmanı gerekse de coğrafya, şehir planlama, kamu yönetimi, sosyoloji vb. disiplinlerdeki akademisyenler ile fikir alışverişi yapılarak farklı bakış açılarından destek alınmıştır.

Çizelge 6: Nitel bir araştırmada güvenilirlik ve geçerlik ilkeleri

Araştırmacının kişiliği
<ul style="list-style-type: none">
• Katılımcının yaşam ve tecrübesine katılım
• Yeni bilgiler çıktıķça hiç kesintiye uğramadan veri toplamaya devam etmek
Pozisyonunun farkında olmak
<ul style="list-style-type: none">
• Konu hakkında bildiklerini bir kenara bırakmak
• Ön yargılarını bir kenara bırakmak
• Bağlam ve süreci esnek bırakmak
Sezgi
<ul style="list-style-type: none">
• Olguya gerçekten bakma süreci
• Bütün odağı, ilgiyi ve enerjiyi konuya odaklandırmak
Analiz
<ul style="list-style-type: none">
• Verinin analizine özen göstermek

Kaynak: Kaya (2012:281)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN TARİHSEL ve MEKÂNSAL EVRİMİ

4.1. Kapitalizmin Politik ve İdeolojik Formu Olarak Neoliberalizm

4.1.1. Neoliberal Düşüncenin Tarihsel Kökenleri

Liberalizmin bir uzantısı olarak ABD ve dünyanın geri kalanında ekonomi ve politikayı derinden etkileyen neoliberalizm, yaklaşık 40 yıldır dünya ekonomisinde yeni bir model olarak yer bulmuştur. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren neoliberal anlayış yoluyla devletin piyasalardan elini çekmesi, bankaların alt gelir gruplarına ipotekli konut satışı ve kredilendirme sisteminden dolayı Mortgage krizinin yarattığı çöküş, 2007/2008 yılında küresel çapta kriz ile karşılık bulmuş ve bu nedenle neoliberalizme yönelik eleştiri yoğunlaşmıştır. Ancak hem küreselleşmeyi besleyen hem de ondan etkilenerek gelişimine katkı sağlayan neoliberal anlayışın güçlü taraftarları da bulunmaktadır (Ritzer, 2011:130). Bununla birlikte düşünce akımı, yönetim zihniyeti ya da siyasi ideoloji olarak da kabul edilen neoliberalizm “klasik liberalizm”e dönüş olarak kendini kurgulamış, kendini “modernlik” üzerine temellendiren liberalizmden farklı olarak “modernliğin çözülme süreci”ne odaklanmıştır (Özkazanç, 2005:1). Bu anlamda liberalizmin “daha” modern” bir uzantısı sayılsa da aslında neoliberalizm liberalizmden miras aldığı sosyal, siyasal ve kurumsal tüm formları devrimci nitelikte değişime uğratmıştır.

Harvey neoliberalizmi üç temel aşaması olan bir “meta anlatı” olarak ele almaktadır. *Birinci aşama*, 17. ve 18. yüzyılları içeren ve John Locke ile Adam Smith gibi düşünürlerin öncülük ettiği “klasik liberalizm dönemidir. Bu dönem, bireysel özgürlüğe bağlılık ile neoklasiklerin serbest piyasaya bağlılıkları ve devlet müdahalesine karşı çıkışlarının başarılı bir kombinasyonunu içerir. Harvey’e göre

liberalizm, modern çağda neoliberalizm adıyla anılmaya başlamıştır. *İkinci aşama*, 1900'lü yılların ortalarına doğru Keynesyen ekonomi ve onun toplumsal etkilerine tepki olarak doğan "iliştirilmiş liberalizm" dönemidir. Bu dönemde piyasalar ve büyük şirketler Keynesyen teoriden etkilenmiş ve ekonomik stratejileri bazen kısıtlayan bazen de önünü açan tutarsız stratejilerin tuzağına düşmüşlerdir. Söz konusu süreçte Sovyetler Birliği'nin de yükselişe geçmesiyle, politik sistem üzerinde hakimiyet kuran "müdahalecilik ve kolektivizme karşı çıkma ihtiyacı"ndan dolayı liberal düşüncüyü yeniden canlandıracak hareketlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu değişimin önderliğini yapacak olan entelektüel hareketise 1947 yılında kurulan Mont Pelerin Topluluğu tarafından gerçekleştirilmiştir. Avusturya Okulu'nun üyeleri Friedrich van Hayek ve Ludwig von Mises'in önderliğinde sosyalizmin yaygınlaşmasının yarattığı endişeye karşı birtakım önlemler alma girişimleri gerçekleşmiştir (Harvey, 2005). Bu sırada Chicago Üniversitesi'nde ekonomi dersleri verem Milton Friedman, liberal düşüncenin savunulması ve neoliberalizmin tüm dünyaya yayılmasını önermiştir. 1950'lerde Hayek de aynı üniversitede ekonomi dersleri vermeye başlamış ve daha sonra Chicago Çocukları (Chicago Boys) olarak anılacak pek çok öğrenci yetiştirilmiş ve bu öğrenciler ilerleyen yıllarda dünyanın çeşitli yerlerinde ekonomi danışmanlıkları yaparak neoliberal doktrinlerin yaygınlaşmasına yardım etmiştir (Ritzer, 2011:130).

Neoliberalizm tarihinde dikkat çeken bir diğer isim Salvador Allende olmuştur. 1970 yılında Şili cumhurbaşkanı seçilen ve Marksist görüşe sahip olan Allende 1973 yılında ABD hükümetinin de desteği ile Şili ordusunun gerçekleştirdiği bir darbede öldürülmüştür. Yerine ise darbeyi yöneten Augusto Pinochet geçerek Şili'nin cumhurbaşkanı olmuştur. Chicago Çocukları'nın bir kısmının Şili'ye dönmesi, Pinochet'in iktidara gelmesi ve Friedman'ın neoliberal doktrine ilişkin bir dizi öğretisi ile artık liberalizm yeniden canlanmaya ve tarih sahnesine neoliberalizm olarak çıkmaya hazır hale gelmiş, bu doktrin temelleri piyasanın serbestleştirilmesi, özelleştirme

ve refah programlarının daraltılması olmuştur. Bu çerçevede alınan kararlar “şok doktrini” (Klein 2007’den akt. Ritzer, 2011:131) olarak tanımlanmış ve programın kazananları yeni özelleştirmelerin sahibi olan kapitalistler iken kaybedenleri ise sosyal yardımlardan yararlanan yoksullar olmuştur.

1980’li yıllarda ise İngiltere devlet başkanı Margaret Thatcher ve ABD devlet başkanı Ronald Reagan şok doktrinlerini uygulamaya koymuş ve bu bağlamda serbest piyasanın benimsenmesi, işçi sendikalarının etkisiz hale getirilmesi, özelleştirme vb. pek çok neoliberal karar uygulanmaya başlamıştır. Diğer yandan Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle birlikte neoliberal politikadan başka alternatifin olamayacağı görüşü yaygınlaşmış, IMF ve DB gibi örgütlerin önemli pozisyonlarına Chicago Çocukları’nın yerleşmesi ve yapısal uyum programı adı altında neoliberal kararların uygulamaya konulması kolaylaşmıştır. Bu örgütlerden yardım almak isteyen ülkeler ise artık ekonomilerini neoliberal politikalar doğrultusunda yeniden yapılandırmak durumunda kalmıştır (Harvey, 2005; Ritzer, 2011:132).

1994 ve 1998 yıllarında Meksika’da yaşanan ekonomik kriz, 1997-98 Asya mali krizi ve 2001’de Arjantin’de yaşanan bir diğer kriz, Washington Uzlaşması’nın itibarını zedelemiş ve çiftçiler, köylüler, öğrenciler, çevreciler uzlaşmaya muhalefet etmek için bir araya gelmiştir. Bununla birlikte ABD’de ipotekli satış ile ilgili emlak krizinin yaşanması ve bankaların iflas yoluna girmesi ile birlikte ABD hükümeti bankaları ayakta tutabilmek adına onlara milyarlarca dolar para aktarmak zorunda kalırken, diğer yandan Friedman’ın piyasaların kendi araçlarıyla baş başa bırakılması öğüdünden dolayı Citibank, Lehman Brothers gibi bazı özel kuruluşların iflasına da göz yumulmuştur (Ritzer, 2011:134).

Harvey’in tanımladığı *üçüncü aşama* ise “yeni muhafazakarlık (neoconservatisim) dönemi”dir. Bu dönem, ABD ve Irak savaşıyla bağlantılı ve ABD

eski savunma bakanı Donald Rumsfeld ve Dünya Bankası başkanı Paul Wolfowitz'in yön verdiği aşamadır. Bu aşama, düzen ve ahlaka sıkı bağlılık ile bunun dünyanın geri kalanına dikte edilmesi düşüncesine dayandığı için bu durum neoliberalizmin politik yönünü daha fazla açığa çıkarmıştır. Otoriterliğe yatkın olan söz konusu aşama, Harvey tarafından tehlikeli bulunurken; Özkazanç (2005, 2005:1) bu süreci “toplumsal yaşamın piyasa terimleri üzerinden algılandığı ve piyasa fetişizminin yarattığı neoliberal tahakküm” tarzı olarak tanımlamıştır. Neoliberalizm tarihine damga vuracak *dördüncü aşama* ise neo-Marksist eğilimin ortaya çıkaracağı muhalefetin neoliberal politikalara direneceği aşamadır. Harvey bunun için azınlık grupların, işçilerin, toplumsal cinsiyete dayalı grupların bir araya gelmesi ile piyasa özgürlüğünün yerini demokrasi, toplumsal eşitlik, adalet gibi daha büyük özgürlüklere bırakacağı bir gelecekte geçeceğini ifade etmiştir.

4.1.2. Neoliberalizmin Tanımı ve Görevleri

Neoliberal düşüncenin tarihsel gelişimi incelendiğinde ABD merkezli olan bu anlayışın temelinde ekonomik ve siyasi öncüllerin ön planda olduğunu görmek mümkündür. 17. yüzyılda “*laissez faire*”⁸ kavramıyla doğan düşünce biçimi, vahşi kapitalizmin kabuk değiştirerek uğradığı evrimi göstermektedir. Her ne kadar ekonomik ve siyasi temellere dayalı olsa da neoliberalizme ilişkin literatürde çok sayıda tanım yer almaktadır.

En genel anlamıyla “piyasa odaklı kurumsal değişim”i (Brenner ve Theodore, 2005:1001) ifade eden neoliberalizm, “her şeyden önce, İkinci Dünya Savaşı'nın kötü

---

⁸“*Bırakınız yapınlar*”. Ünlü Fransız fizyokrat Vincent de Gournay'ın 1750 yılında yazdığı mektubunda ifade ettiği bu sözler daha sonraki yıllarda Adam Smith ve John Maynard Keynes önemli ekonomistlerin gündemine girerek, günümüz neoliberal politikalarının öncülü haline gelmiştir. Bu anlayışa göre üretim ve ticarete devletin müdahalesi minimum düzeyde kalmalıdır. Nitekim, tüm burjuva iktisatçıların amentüsü olan piyasanın düzenleyici "gizli eli" piyasayı zaten düzenleyecektir (Tuncay, 2011).

sonuçları ardından yükselişe geçen sosyal demokrat çabaların etkisiyle sermayelerini tehdit altında gören sektörlerin sınıfsal egemenliklerini yeniden kurma projesi”dir (Harvey, 2007:22). “Serbest piyasaya inanç ve piyasa köktencilliğini savunma, bireysel özgürlüğe sıkı sıkıya bağlılık ve devletin buna müdahalesine karşı çıkış” (Ritzer, 2011:21) olarak tanımlanan neoliberalizm aynı zamanda “çeşitli politika, uygulama ve söylemlerden oluşan karmaşık bir settir ve aslında politik ekonominin saf tanımından ziyade piyasa odaklı “sosyo-mekânsal dönüşüm süreci” olarak da tartışılmaktadır” (He ve Wu, 2009:282).

Neoliberalizme ilişkin tanımlar elbette çoğaltılabilir, fakat burada vurgulanması gereken esas nokta, onun paradigmasal yönüdür. Çünkü işleyiş biçimi ülkelere göre farklılaşsa da aslında tümünün temelinde aynı ortak noktalar bulunur ki, bunlar da bilimsel araştırmada dönemin anlayışını yansıtan paradigmaya benzer. Yani aslında neoliberalizm ekonomik, politik, kültürel vb. anlamlarda “dönemin ruhu”nu yansıtan bir anlayış, ideoloji, strateji veya tapılacak boyuta ulaşmış bir “piyasacılık” inancıdır.

Brenner ve Theodore (2002:349), 1980’lerden itibaren piyasa disiplininin, rekabetin ve metalaştırmanın kapsamını genişletmeyi amaçlayan politikaların hayata geçirilmeye başladığını ve neoliberalizmin üstlendiği görevleri şu şekilde özetlemiştir:

- Devletin sanayinin düzenlenmesinden elini çekmesini,
- Örgütlü emeğe karşı saldırıları,
- Sermaye sahiplerinin vergi payının düşürülmesini,
- Kamu hizmet ve mallarının özelleştirilmesini,
- Sosyal yardım programlarının yürürlükten kaldırılmasını,
- Uluslararası sermaye hareketliliğinin artırılmasını,

- Yerellikler arası rekabetin yoğunlaştırılmasını meşrulaştırmak.

Literatür üzerinden neoliberalizme yönelik olarak geliştirilen anahtar fikirler ise şu şekildedir (Brenner ve Theodore, 2002:102-103):

- *Neoliberalizm bir süreçtir:* Piyasa güdümlü sosyal ve mekânsal bir sürece karşılık gelir (neoliberalleşme).
- *Neoliberalizm bağlamsal olarak spesifik stratejiler yoluyla anlaşılabilir:* Zamansal ve mekânsal olarak bağlamsaldır ve özgündür.
- *Neoliberalizm devlet gücünün aktif hareketliliğini ister:* Bir yandan düzenleme ve kuralsızlaştırma için devletin tüm yetkilerini kullanır, diğer yandan piyasaya müdahale etmez.
- Neoliberalizm *yol bağımlı sonuçlar* üretir.
- *Neoliberalizm çekişmeli ve sancılıdır:* Kendini krizlerle yeniden var eder.
- *Düzenleyici mekanizmaların başarısızlığını şiddetlendirir:* Bu sayede yeni bir değişim ihtiyacını dayatır.
- *Neoliberalizm projesi sürekli bir gelişim içindedir:* Revizyon ile yeni türleri üretir (liberalizm, neoliberalizm vb.)

Peck, Theodore ve Brenner (2009:50), neoliberalizmin 1970 sonrası gelişimini kısa fakat öz bir biçimde şöyle ele almaktadır: 1970'lerden itibaren Keynesyen refah krize girip kitlesel üretimdeki kârlılık düşünce açık, rekabetçi ve düzenlenmemiş piyasa öngörüsü doğmuştur. Buna göre, neoliberalizme ilişkin projeler Thatcher ve Reagan tarafından belirlenirken, Pinochet'in Şili'si neoliberal şok doktrinlerini deneyimleyen ilk ülke olmuştur. Aynı zamanda Kanada, Yeni Zelanda, Fransa, İtalya, Almanya ve

Hollanda gibi Hristiyan demokrat ya da sosyal demokrat hükümetler de neoliberal politikaların daha ılımlı ve sessiz formlarını deneyimlemekten geri kalmamıştır. Hatta Rusya bile Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte “başka alternatif olmadığı için” ilerleyen zamanlarda serbest piyasayı deneyimlemiştir. 1980'lerin borç krizini takiben çevre ve yarı-çevre ülkelerin sermaye piyasasına ABD öncülüğündeki kurumlar tarafından yeni neoliberal programlar dahil edilmiş, 1980'lerin ortalarında dünyadaki politik gündemin yeniden düzenlenmesiyle nihayet neoliberalizm, kapitalist küreselleşmenin “egemen politik ve ideolojik formu” haline gelmiştir.

Ancak neoliberalizm sosyo-ekonomik anlamda özellikle güneyin dünyasını olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü klasik kalkınma anlayışının terkedilip sermayenin ön plana çıkarılmasıyla kapitalistler ve sosyal devlet yardımları ile yaşamını sürdüren yoksul insanlar arasındaki gelir eşitsizliği derinleşmiştir. Diğer yandan IMF ve DB gibi kuruluşların uyum programlarına ilişkin dayatmaları geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeleri kapitalist ülkelerin boyunduruğu altına koyarak, onları küresel ekonomi ve siyaset arenasında pasifleştirmiştir. Bu durum “Herkes için piyasa, piyasanın istediği kişiler için yaşam hakkına dönüşmüştür” (Köse ve Öncü, 2007:112; Bal, 2011:26).

Kapitalizmin politik ve ideolojik formu olan neoliberalizm hem sosyal hem de coğrafi olarak eşitsiz bir yayılıma sahiptir. Bununla birlikte, kurumsal formlarının ve sosyo-politik sonuçlarının mekânsal ölçek boyunca çeşitlilik gösterdiği (Brenner ve Theodore, 2002:350) ifade edilebilir. Bu çeşitlilik içinde küresel baskı birkaç gücün hakimiyetinde toplanmıştır. Çok boyutlu bir olgu olan neoliberalizm aynı zamanda yerel yönetim, ulusal devlet ve finansal sermaye gibi kurumlar ve büyük sermaye sahipleri gibi ekonomik aktörler arasındaki ilişkileri de yeniden ölçeklendirir (Peck, Brenner ve Theodore, 2009:50-51). Fakat her ne kadar neoliberal pratikler farklı ülkelerde farklı

biçimlerde uygulansa da bir bütün olarak bakıldığında tutarlı bir tablonun oluştuğunu görmek mümkündür.

4.1.3. Neoliberalizmin Temel İlkeleri

4.1.3.1. Serbest Piyasa Ekonomisi

Serbest piyasa Ritzer (2011) tarafından herhangi bir engelin olmadığı özgür bir piyasa olarak tanımlanır. Piyasacılık anlayışı neoliberalizmi hiçbir yöne saptırmadan “serbest piyasa ideolojisi”ne götürür. Bu ideolojiye göre, piyasalara herhangi bir müdahale yapılmazsa, kendi kurallarına göre işleyen piyasalar herkesin zenginleşmesini zaten sağlayacaktır. George Soros ise bu durumu ‘*piyasalar bütün ihtiyaçlarımızı karşılayacak*’ argümanı ile meşrulaştırmıştır. Bunun için de elbette devlet piyasadan elini çekerek piyasanın egemen hale gelmesine izin verecektir. Harvey’e (2007:22) göre neoliberalizm, insanlığın refahını arttırmanın en ideal yolunun, girişimci özgürlüğünün maksimizasyonu olduğunu ileri süren ekonomi politik pratiklerin teorisidir. Girişimci özgürlüğü ise özel mülkiyet hakları, bireysel özgürlük, serbest piyasa ve ticaretle karakterize edilen kurumsal bir çerçeve ile mümkün kılınabilmektedir. Bu süreçte devletin görevi, bu pratiklere uygun kurumsal çerçeveyi oluşturmak ve elbette onu korumaktır. O halde denilebilir ki, Mises ve Hayek’in hayalini kurduğu “sınırsız serbestlik ütopyası”nın gerçekleşmesi devletin özelleştirme, kuralsızlaştırma (deregülasyon) ve serbest sermaye hareketlerine giden her türlü yolu mübah görmesine bağlıdır (Ritzer, 2011:136). Neoliberalizmin serbest piyasaya ve onun rasyonalitesine karşı oldukça derin bir güveni vardır. Çünkü neoliberal politikaların hayata geçirilmesindeki ilk ve en güçlü basamaktır. Aynı zamanda sermayenin serbest hareketi sağlanarak uluslararası sınırları aşmasıyla yabancı sermayenin önünün açılması uzun dönemli kâr arayışını da karşılamıştır (Ritzer, 2011:136).

4.1.3.2. Özelleştirme

Neoliberalizmin bir diğer önemli ilkesi özelleştirmedir ve özelleştirme ilkesi Harvey tarafından *neoliberal düşüncenin amentüsü* olarak tanımlanır. Bu nedenle ortak mülkiyetin çevrenmesi neoliberal devletin başlıca amacı olarak görülür (Akt. Bal, 2011:12). Özelleştirme kapsamında çeşitli kamu hizmetlerinin sunumu devletten özel şirketlere aktarılır. Böylece yol, ulaşım, sağlık, eğitim gibi hizmetler artık özel firmaların kontrolindedir. Bu bağlamda özelleştirmenin amacı “kâra yönelik olup üretim dışında kalan alanları sermaye birikimin hizmetine sunmaktır” (Kozanoğlu, Özden ve Gür, 2008:67). Neoliberalizmin özelleştirmeye yönelik ilk uygulamaları İngiltere’de Margaret Thatcher tarafından gerçekleştirilmiş, iletişim, gaz, elektrik, ulaşım vb. hizmetlerin özelleştirilmesi daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır. Öncelikli olarak neoliberal anlayışın kutsadığı özelleştirme ile sosyal refah programlarında yapılan daralma desteklenmiş, böylece devletin sunduğu hizmetler yoksul kesimden varlıklı kesime aktarılmıştır.

4.1.3.3. Kuralsızlaştırma (Deregülasyon)

Neoliberal politikaların uygulanmasını engelleyecek her türlü tedbirin uygulanması için ihtiyaç duyulan şey elbette kuralsızlaştırma eylemidir. Bu yüzden deregülasyon devletin karar alanını daraltan düzenlemelerin bertaraf edilerek kamu gücünün özel sektöre devredilmesi yönünde gerçekleştirilen her türlü yasal düzenleme anlamına gelir. Uzun yıllar boyunca devlet tekelinde bulunan posta, telekomünikasyon ya da taşımacılık gibi hizmetler özelleştirilerek kamusal olmaktan çıkarılmıştır. Bunun pratiğe dökülmesinde yapılan düzenlemelerin rekabetçi sisteme geçişteki en önemli rolü devlet ve siyasetin rolünü azaltıp rant faaliyetlerinin getirisini artırmaktır (Soyer, 2005).

4.1.3.4. Sınırlı Devlet/Devletsizleştirme

Neoliberalizm serbest piyasa ve özelleştirme yoluyla devletin konut, sağlık, eğitim, sosyal yardım vb. tüm hizmetlerden elini çekmesi gerektiğini ögütler. Çünkü neoliberal anlayışa göre hiçbir hükümet piyasalar kadar iş göremez (Ritzer, 2011:138); bu nedenle hükümetler piyasalara müdahale etmek gibi bir “gaflet”e düşmemelidir. Bu bağlama da yerleştirilebilecek şekilde, Sovyetler Birliği’nin başarısızlığı bunu kanıtlar niteliktedir. Kâr oranı düşük, hantal sektörlerin özelleştirilmesi devleti büyük bir yükten de kurtaracaktır. Ancak neoliberal anlayış bir yandan devleti iktisadi alanda saf dışı bırakırken; diğer yandan her türlü yasal düzenleme/kuralsızlaştırma işlemlerinde devletin gücünden yararlanmaktadır. Dolayısıyla neoliberal süreçte devlet giderek edilgen bir varlığa dönüştürülmüştür. Fakat diğer taraftan Campbell’e (2007:309) göre piyasalar asla serbest işlemezler. Çünkü hem piyasaları hem de içinde işledikleri ortamları hükümet düzenlemeleri oluşturur ve onlar olmaksızın var olamazlar. Bu da neoliberalizmin çelişkili yüzlerinden biri olarak karşımıza çıkar.

4.2. Neoliberalizmin Kentleşmesi

4.2.1. Neoliberalizm, Sermaye ve Kent İlişkisi

Neoliberalizm, 1970’li yılların sonuna doğru kitlesel üretimde karlılığın düşmesi ve Keynesyen ekonominin krize girmesine karşılık olarak gelişim gösteren stratejik bir tepkidir (Theodore, Peck ve Brenner, 2012:21). Neoliberalizmin ilkeleri dikkate alındığında, devletin her türlü müdahaleden uzak durarak, piyasanın serbestliğini sağlaması ve bu kapsamda sermaye sahiplerinden alınan vergi payının düşürülmesi, kamu hizmet ve mallarının özelleştirilmesi yoluyla ulaşım, hastane, eğitim vb. alanları sermayeye açması ve bu yolla sosyal yardım programlarının daraltılması aynı zamanda kamu arazilerinin özel sermayenin hizmetine sunulması vb. pek çok alanda yeniden

düzenleme yapmıştır. Bu sırada neoliberalizm devletten sermaye sınıfının zenginliğini artırırken, sosyal yardımları kesilen yoksul ve işçi kesim arasındaki uçurumun derinleşmesine karşı oluşabilecek herhangi bir toplumsal hareketten örgütlenmelere karşı durmasını öğütlemekten de geri kalmamıştır (Theodore, Peck ve Brenner, 2012:21).

Devlet-ekonomi ve devlet-toplum ilişkilerini yeniden düzenleyerek piyasa mekanizmalarını ön sıraya yerleştiren ve bu sayede metalaşmanın da önünü açan neoliberalizm, 1980 sonrasında tüm dünyada etkili olmaya başlamıştır. Piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale eden tüm engellerin ortadan kaldırılması devletin ekonomik arenadaki etkisini azaltma ve kalkınmayı sağlamada uygulanması gereken politikalar olarak dikte edilmiştir. Washington Konsensüsü olarak adlandırılan bu süreç özelleştirme, serbestleştirme, kamu harcamalarının kısıtlanması gibi pek çok uygulamayı hayata geçirmiş ancak uygulanan politikaların beklenen başarıyı sağlayamaması eleştirilere neden olarak piyasalardaki durgunluğun asıl nedeninin devletin aşırı müdahaleci yaklaşımından kaynaklandığı savunulmuştur. Bu nedenle “minimal devlet” anlayışı yerini devlet ve piyasalar için daha elzem olan “etkin devlet” anlayışına bırakmıştır. Post-Washington Konsensüsü olarak adlandırılan bu süreçte devletlerin ekonomik karar mekanizmaları piyasa aksaklıklarını gidermek adına tüm müdahalelerden arındırılmış, bu süreçte artık DB, IMF ve DTÖ gibi uluslararası örgütler devreye girerek piyasanın belirsizliği kontrol altında tutulmuştur (Savaşkan, 2013:53). Bu kontrol yeni birikimin iktisadi olarak nasıl yönlendirileceğinin de habercisi olmuştur. Nitekim neoliberalleşme sürecinde yeni birikim krizine en etkin biçimde cevap verebilecek yatırım alanının kent olacağı düşünülmüştür.

Aynı zamanda neoliberal politikalar ekseninde metropoliten bölgelerin planlanması ve yetkilerin yeniden düzenlenmesi adına kimi ülkelerde idari sınır ve yetki

alanı bakımından bazı düzenlemeler yapılmış, oldukça hızlı ve derin etkiler bırakan bu düzenlemeler gelişmiş kapitalist ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde farklılık gösterse de amaç kriz tehdidi altındaki piyasaları yeniden canlandırmak ve bu bölgelere yatırımları çekmek olmuştur (Şahin, 2013:41). Bu kapsamda özellikle devletin yeniden ölçeklendirilmesi meselesi gündeme gelmiş ve birtakım yetki aktarımları gerçekleştirilmiştir. Böylece merkezden yerele olan kontrollü yetki aktarımı ile kentler ve kent-bölgeler yeniden parlamaya başlamıştır.

Dolayısıyla hem sermayenin oluşması hem de birikimi ile kentler arasında doğrudan bir ilişki bulunur. Çünkü neoliberalizmin yukarıda sözü edilen neoliberal ilkelerin hayata geçirilebileceği ve çıktılarının en hızlı sonuçlar üretebileceği mekânlar kentlerdir. Her ne kadar sermayenin mekâna çökerek orada sabit hale gelmesi tarihsel olarak farklı biçimlerde gerçekleşmiş olsa da kapitalizmin hem mekânı özellikle kentsel mekânı dönüştürme üzerindeki egemenliği aynı kalmış (Bal, 2011:27) ve kapitalist sistemde kent “vazgeçilmez” olarak yerini almıştır. Bununla birlikte kentler kapitalizmin hem üretim alanları hem de buna karşı çıkılan mücadele alanları (Brenner, 2000:362) olarak kabul edilmiştir.

Harvey’e (2012:413) göre mekânı düzenleme gücü farklı toplumsal aktörler tarafından harekete geçirilen güçlerin bir kombinasyonunu içerir. Ulusal kalkınma stratejileri, kentin tarihsel olarak hem ulusal hem uluslararası düzlemde edindiği rolve kentin yönetimindeki aktörlerin rolüne bağlı olarak sermaye ile buluşan kent sürekli bir dönüşüm halindedir. Kentin bu devingenliği içinde ortaya çıkan dinamikler ve oluşturulan potansiyeller kentsel mekânı dönüştürerek yeni makro formları ortaya çıkarmaktadır (Türkün ve Kurtuluş, 2005:9). Bu anlamda kentleşme “mekânsal olarak temellenen toplumsal bir pratik” (Harvey, 2012:413) halini alıp, süreç içerisinde kurumsal düzenlemeleri, hukuki formları, siyasal ve yönetsel sistemleri, güç

hijerarşilerini gelişigüzel bir biçimde inşa etmektedir. Bu sayede kent gündelik pratiklerini yönetecek somutlaşmış çıktılara kavuşur (Harvey, 2012:413) ki bunu en iyi biçimde tanımlayan kavram ise sermayenin yeni tapınağı olan “yapılı çevre”nin üretimidir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, oldukça karmaşık ve çok boyutlu olan sermaye ve kent ilişkisinin kurulmasında Tekeli (1988:131), kentin tümüne “kapital” olarak bakılması gerektiğini önermektedir. Nitekim, ona göre, “belli toplumlar belli gelişme aşamalarında belli kentleri yaratır” ve bu anlamda sermaye ve kent arasında dört tür ilişki belirlemek mümkündür. *Birincisi*, kentin bir **üretim alanı** yani sermayenin üretildiği yer olması. *İkincisi*; toplumsal formasyonun yani **üretim biçiminin yeniden üretildiği yer** olması. *Üçüncüsü*; kentin altyapısıyla, üretim ve hizmet binalarıyla birlikte değerlendirildiğinde **kendisinin** de bir **sermaye birikimi** olması. *Dördüncüsü*; kentsel alanın yarattığı rant ile artı ürünün toplumda bölüşülmesini yani **sermaye birikimini etkilemesi**.

O halde kentler, yapılı çevrenin, üzerinde yükselebileceği en uygun mekânlardır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Keynesyen ekonomiler aşırı birikim krizini aşmak için sermayelerini sabit yatırımlara yöneltmiştir. Kapitalizm, böylece içine girdiği krizi yapılı çevre üretimi ile aşmaya çalışmıştır. Giderek sabitleşen sermaye yatırımının sermayenin üretim ve tüketim ilişkilerinde yol açtığı döngüsellik, kenti kapitalizm için hayati öneme sahip bir noktaya konumlandırmıştır (Bal, 2011:29). ABD’de başlayan ve kısa sürede tüm dünyaya yayılan 2007/2008 krizi sonrasında da neoliberal devletler inşaat sektörüne yönelerek hem ekonomik büyümeyi yeniden başlatmak hem de rekabetçi politikalara karşı tepkileri azaltmak için yoksul kesimleri ev sahibi yapmak gibi sosyal politikalara ağırlık vermiştir. Çünkü arsa ve emlak piyasasının ekonomik büyümedeki itici gücü ile inşaat sektörü, kullandığı girdiler

dolayısıyla ekonomideki tüm sektörlere ivme kazandıran çarpan etkilere sahiptir ve bu sebeple yaşanacak bir ekonomik kriz sonrası daha kısa zamanda ayağa kalkmak için neoliberal ekonomiyi benimseyen ülkelerde inşaat sektörüne yönelme olmuştur (Eraydın, 2013:5).

Bu bağlamda birikimin toplanma alanı olarak tanımlanacak kentler “kapitalist üretimi çalıştıran motor” olarak da kabul edilebilir. Harvey’e (2012a:298) göre kente dinamiklik kazandıran söz konusu kapitalist gelişim, yapılı çevredeki eski sermaye yatırımlarının değerini korumak ile yeni birikim alanları açmak için bu yatırımları yıkmak arasında da bir ikilem yaşar. Kısacası kapitalizm, içinde bulunduğu koşullara uygun olarak inşa ettiği fiziksel durumdan bir sonraki zamanda ve genellikle kriz sırasında bunu yıkararak kurtulmak zorundadır. Ekonomik gelişme sürecinde genellikle kendini “uzun dalgalar” olarak tanımlayan sabit sermaye yatırımlarındaki geçici krizler-birikimin devamlılığına uyum sağlamak için- coğrafi çevrenin periyodik olarak kendini yeniden şekillendirmesi ile açığa vurur (Harvey, 2012a:298). Bu anlamda Şengül’ün (2009:22) de ifade ettiği gibi:

“[...] kent mekânı her ne kadar yapılı çevre olarak algılanıp, kapitalizmin 20. yüzyıldaki krizini çözmekte merkezi bir rol oynamışsa da Harvey’e göre, kente kapitalist birikim süreçlerinden özerk bir yapı ve özgünlük atfetmek hatalıdır. Kent ancak kapitalist birikim süreçleri ile anlam kazanmaktadır. Tersine, mekânı fetişleştirmek, mekâna toplumsal ilişkilerden bağımsız bir güç atfetmek anlamına gelmektedir”.

Kısacası neoliberalleşme sürecinde kent, hem sermayenin birikim noktası haline gelmiş, hem de kriz durumunda yeni bir yapılı çevrenin üretimi üzerinden (yeniden ve yeniden) pazarlanarak tüketilebilir bir metaya dönüştürülmüştür.

4.2.2. Neoliberal Süreçten İzler: Dünya’da Neoliberalizmin Kurumsallaşması

4.2.2.1. ABD ve Neoliberalizmin Doğuşu

Amerika Birleşik Devletleri neoliberalizmin anavatanı olarak kabul edilir. Kapitalizmin yeniden örgütlenmesi olarak kabul edilen neoliberalizm, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Keynesyen ekonominin içine girdiği kriz ile, ABD sermayesi kapitalizmin kendi topraklarında devrilmesi konusunu ciddi bir biçimde hissetmemiş olsa da Sovyet iktisadi rejiminin Avrupa’da ilerleme korkusu, sermayenin yeniden düzenlenmesini ve piyasaların serbestçe işlemlerini gündeme getirmiştir. 1974’te yaşanan Büyük Bunalım’dan sonra ise ABD’nde uluslararası sermaye kontrollerinin hafifletilmesi ve küresel finansın yeniden canlandırılması gündeme gelmiştir. Nitekim üretken sermaye metaların üretimine odaklanırken, bu sırada finansal sermaye kâr arayışı sırasında yapmak istediklerine en iyi biçimde cevap verecek uygun koşullara kavuşma hevesinde olmuştur. Bu nedenle üretken sermaye liberal çizgiye yaklaşarak finansal piyasaları düzenleme fikrine bağlı kalmış ve ABD kökenli bu hareket kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Süreç içerisinde Başkan Johnson ödemeler dengesi sorununu çözmek için 1968’de doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili ilk sermaye kontrolünü başlatmış, iş çevreleri ise kulis yaparak sermaye kontrollerinin kaldırılmasına yönelik kampanyalar yürütmüştür. Bununla birlikte ABD’nde dikkat çeken bir diğer önemli gelişme ise emek ve refah politikalarında oluşturulan dönüşüm olmuştur. İthalatın artırılmasıyla birlikte işsizliğin artması sosyal yardımlar üzerindeki baskıyı şiddetlendirmiş, buna bağlı olarak ücret artış taleplerine karşılık sendikalaşmanın da önü kesilmeye çalışılmıştır (Campbell, 2007:321). Reagan’ın da desteğiyle ücret kesintileri başlatılarak ve ayrıca yeni işe girenlerin tecrübesizlikleri

bahane edilerek işçilerin daha düşük ücretle çalıştırıldığı bir döneme geçilmiş ve “geçici/sözleşmeli işçiler” olarak adlandırılan bu işçilerin emek ücretlerindeki kesinti sağlık, emeklilik ve sosyal yardımlarda önemli tasarruflar sağlamıştır. Son olarak Reagan’ın başını çektiği bir kararla ya iş yerlerindeki sendikalar kapatılmış ya da sendikaları kapatılmayan işyerleri iflas yoluyla ortadan kaldırılmıştır. Böylece ABD hükümetleri emeğin sermayeye karşı koyma hareketini engelleyerek refah devletinin sosyal güvenlik ağını zayıflatmıştır (Campbell, 2007:322).

4.2.2.2.Thatcher’in İngiltere’sinde Neoliberal Deneyim

Muhafazakâr Partili Margaret Thatcher’ın 1979 seçimlerini kazanarak iktidara gelmesi İngiltere tarihinde dönüm noktası olmuş, Thatcher’ın iktidarıyla birlikte uyguladığı politikalar birkaç yıl öncesinde azalma eğiliminde olan eşitsizliği tekrar artmıştır. En dikkat çeken politikası ise özelleştirme olmuştur. İngiltere’de 1950’lerde millileştirilen sanayi 1984’lerde özel sektöre devredilmiş, yine aynı yıl gaz, elektrik, su ve demiryolları gibi çeşitli alanlar özel sektöre devredilmiştir. Özelleştirmenin gündeme gelmesinde ise hükümetin sanayiye müdahalesinde gerileme; özelleştirilen alanların eskiye oranla canlanmaya başlaması; kamu varlıklarının satılmasıyla Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin azalması; küçük miktarlarda hisse satışlarıyla hisse sahibi olmanın özendirilmesi gibi politikalar etkili olmuş, özelleştirilen her kamu hizmeti için düzenleyici bir kurul oluşturularak fiyat politikasının denetimi bu kurullara bırakılmıştır. Bununla birlikte neoliberal dönemde İngiltere’de sanayi politikaları müdahaleci politikalardan uzaklaşarak rekabet politikasının geliştirilmesi ve doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi ile temsil edilmiştir. İngiltere’de de sendikalara karşı saldırılar devam etmiş, emekli aylıkları düşürülmüş ve sosyal politikalarda daralmaya gidilmesi ile eşitsizlik artış göstermiştir (Arestes ve Sawyer, 2007:337).

4.2.2.3. Neoliberalizmin Yaygınlaşması İçin Bir Araç: Avrupa Birliği

1980'lerin sonu 1990'ların başında Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmında liberal sloganla yola çıkan muhafazakâr partiler seçimlerden başarıyla çıkmış, piyasaların serbestçe işleyerek her türlü bürokratik ve tekelci uygulama ile mücadelesini öneren bu slogan her türlü sosyal harcamanın kısılmasını, piyasasının düzenlenmesinden devlet elinin çekilmesini ve özelleştirmeyi öngören bir dizi uygulama aracılığıyla somut hale getirilmiştir. Ancak liberal uygulamaların beklenen başarıyı gösterememesi ile iktidarı elinde bulunduran muhafazakâr partiler 1990'ların ortalarından itibaren merkez sol partiler karşısında yenilgiye uğramıştır. Yine de yeni iktidar her ne kadar ideolojik olarak farklılaşsa da önceki yönetimlerden ciddi bir biçimde ayrışamayarak neoliberal iktisat politikasını hâkim politika olarak benimsemiştir. Bu anlamda her ne kadar merkez sol partiler kamu harcamalarını kısarak işsizliğin azaltılmasına ya da büyümenin canlandırılmasına öncelik verse de emek piyasasının esnekliğine ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesine öncelik vermiştir. Milios'un (2007:341) ifadesiyle sol partiler "insani yüzlü bir neoliberalizmin ılımlı yandaşları" olarak gözüktü, söz konusu politikalar son 30 yılda Avrupa ülkelerinin karlarında önemli artışlara yol açmış ve Avrupa'nın önde gelen siyasetçi ve ekonomistleri ancak neoliberal stratejilerin uygulanması ile Avrupa'nın bütünleşmesinin sağlanabileceği tabusunu yaygınlaştırmıştır. Bununla birlikte 1992'de imzalanan Avrupa Birliği Maastricht Antlaşması ile Avrupa ülkelerinde resmi paranın avro olarak kabul edilmesi ile fiyat istikrarının sağlanması, aynı para birimi ile güçlü bir sermaye piyasasının sağlanması, tek para biriminin olması ile bölgeye yapılan yatırımların artması sonucu ekonominin canlanması, böylece artan vergi gelirleriyle kamu borçlanma gereğinin azalması hedeflenmiştir. Bu bağlamda neoliberal politikaların uygulanmasında Avrupa Birliği'ne önemli bir rol düşmüştür.

4.2.2.4.Güney Asya'da Neoliberalizm

Güney Asya'da 1970'lerden itibaren ortaya çıkan ekonomik kriz yeni bir politikanın uygulanmasını dayatmış. 1980'lere gelindiğinde ise piyasaların serbest bırakılmasından başka çare olmadığı neoliberalizm tarafından dikte edilmiştir. Bağımsızlığını kazanan Hindistan ticaret, teknoloji ve yatırımda kendi kendine yeterli olmaya çalışırken, Pakistan'dan ayrılan Bangladeş de aynı fikirde olmuş ve Bangladeş hükümeti Pakistan vatandaşlarının varlıklarını kamulaştırarak müdahaleci devlet politikasını uygulamaya girişmiştir. Zülfikar Ali Butto döneminde (1971-1977) özelleştirmeye karşı bir dizi millileştirme politikası gerçekleştirilmil, 1977 yılında General Ziya'nın darbe hareketiyle birlikte serbestleştirme ve özelleştirme ilkeleri harekete geçirilmiş ve bu girişim 1980'li yılların başında üst seviyeye ulaşmıştır. Bununla birlikte 1989'da Sovyet-Afgan Savaşı'nın sona ermesiyle ABD'nin Pakistan ekonomisine yardımları kesilmiş, böylece ülke yurtiçi yatırımları karşılamak için yabancı yatırımlara bağımlı hale gelmiştir. 1991 Körfez kriziyle birlikte yaşanan ekonomik krizden sonra IMF neoliberal iktisadi reformlar karşılığında bu ülkelere 10 yıl vadeli olmak üzere çeşitli krediler sağlamıştır (McCartney, 2007:386).

4.2.2.5. Japonya'da Neoliberalizm

Başbakan Suzuki 1981 yılında devletin ağırlaşan mali krizini çözümlmek için bir dizi neoliberal girişimlere koyulmuştur. Bu bağlamda ilk olarak personel sayısının azaltılması ve KİT'lerin (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) özelleştirilmesi süreci başlamıştır. Bu uygulamaların altında ise serbest bir piyasa ekonomisi ile daha etkin ve kalıcı çözümlerin sağlanabileceği ideolojisi yatarken, aynı zamanda ABD ve Avrupa kökenli ulus-ötesi şirketler Japonya'daki yatırımlarını artırıp, Japon sanayi girişimlerinin ulusal sınırları aşması sağlanmıştır. Bu arada işçi ve yoksul kesiminin hakları daraltıldığı için yaşam standartlarında düşüş yaşanmıştır. 1970'te yüzde 35,4

olan sendikalaşma oranı 2003'te yüzde 19,6'ya gerilemiş, üretkenlik artışına rağmen işçilerin gerçek ücretleri yerinde saymıştır. Emek üzerine yapılan düzenlemelerle birlikte işçilere fazla mesai yaptırmanın önü açılmış ve yarı zamanlı işlerle ilgili yıllık zaman kısıtlamasına gidilmiştir. Bu sayede şirketlerin yarı zamanlı çalışacak kadın işçilerinin uzun sürelerle işe alınmasının da önü açılmış ve bu tarz emek politikaları sayesinde kapitalist şirketlerin işçilerini esnek şekilde çalıştırarak emeği ucuza mâl etmeleri kolaylaştırılmıştır (Itoh, 2007:398).

4.2.2.6. Latin Amerika'da Neoliberalizm

1980'lerin başında ABD kendisinden kredi alan ülkelerin borç faizini aniden yükseltince Latin Amerika ülkeleri ciddi bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle bölgenin en önemli ülkeleri arasında yer alan Arjantin, Brezilya ve Meksika'da ekonomik büyüme durma noktasına gelmiş, 1973'te Pinochet iktidarı Şili'de zaten neoliberal dalgayı harekete geçirmiştir. 1980'lerdeki kriz ise diğer Latin Amerika ülkeleri için neoliberal uyum programlarının kabul edilmesini gerekli kılmıştır. Latin Amerika ülkelerinde ithalat ve finansın serbestleştirilmesi, ülkelere sermaye giriş çıkışını düzenleyen kuralların serbestleştirilmesi ve harcama kısıntıları uygulanmıştır. Ancak bu önlemler 1995'te Meksika ve Arjantin, 1999'da ise Brezilya ekonomilerinin çökmesinin önüne geçememiştir. Böylece başta Arjantin, Meksika, Brezilya olmak üzere Peru, Venezüella ve Ekvador gibi pek çok Latin Amerika ülkesinde kapitalizme karşı halk ayaklanmaları gerçekleşmiştir (Saad-Filho:2007:370).

4.2.2.7. Sahra Altı Afrika'da Neoliberal Tahakküm

Afrika'da neoliberalizm ilk kez 1981'de Berg Raporu ile gündeme gelmiştir. Bütçe kesintileri ekonomideki efektif talebi baskı altına alarak büyümeyi yavaşlatmış, özelleştirmelere yolsuzlukların da eklenmesiyle birlikte yerli sanayi yabancı

yatırımcıların eline geçmiştir. Ardından yapısal uyum adı altında sosyal yardımlar daraltılmış, sosyal aile yapısı baskılanmış, HIV/AIDS virüsünün yol açtığı tahribatı kabullenerek yaşamaları beklenen kadın, çocuk, yaşlı ve engelliler bu sürecin en güçsüz kurbanları olmuştur (Bond, 2007:378). Bu sırada neoliberal uygulamaların kabul edilmemesi durumunda yardım alan devletlerin nelerle karşılaşacağı konusunda ahkâm kesen DB ve IMF ekonomistleri Afrika'daki devletlerin kamu mal ve hizmetlerini nasıl çoğaltacağı konusunda sessiz kalmayı tercih etmiştir.

4.3. Türkiye’de Neoliberal Kentleşme Serüveni

4.3.1. Türkiye’de Neoliberal Politikaların Gelişimi

Mutlakıyetçi bir rejime karşı eşitlik ve özgürlük söylemi ile parlayan liberalizm uzun dönemler boyunca kurucu/devrimci nitelik taşıdı ve güçlü bir “siyasi irade” üzerinden *piyasa merkezli bir toplum ve devlet düzeni* oluşturmuştur. Bu süreçte liberalizmin yegâne amacı, yükselen bir sınıfın ulusal ve küresel anlamda hegemonyasını inşa etmektir. Süreç içerisinde “eşitlik” ve “özgürlük”ün yanında liberalizmin söylemlerine “ulus”, “yurttaşlık”, “halk” ve “ulus-devlet” gibi kavramlar eklenmiş (Özkazanç, 2005:1) ancak 1970’li yıllardan itibaren tüm dünyada Keynesyen ekonominin içine girdiği kriz kapitalist ülkeleri yeni iktisadi rejim arayışına sevk etmiştir. Bu arayış ekonominin canlandırılmasının yanı sıra “doğa ve insanın metalaştırılacağı” (Özkazanç, 2005:1) bir dönüşümün de haberci olmuştur. Özellikle ABD ve İngiltere gibi güçlü devletlerin güdümündeki üst kurumlar aracılığıyla liberal politikalar serbest piyasanın daha yoğun bir biçimde dâhil edildiği ve sınırsız sömürü ütopyasının dayatıldığı neoliberal politikalara dönüştürülerek az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dayatmacı yeni bir hegemonik inşa süreci başlatılmıştır.

Bu yüzden 1980’li yıllardan itibaren geniş bir coğrafyada etkili olan neoliberal anlayışın en yıkıcı/dönüştürücü etkileri gelişmekte olan ülkeler üzerinde olmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak yeni bir dönüşüm sürecine giren Türkiye de dünyadaki gelişime paralel olacak biçimde bu dalgadan etkilenmiştir. Bu bölümde Türkiye’de benimsenen neoliberal politikalar Özkazanç’ın (2005) Türkiye’nin neoliberal dönüşümüne ilişkin dönemlemesinden yararlanılarak üçevre halinde incelenecektir.

4.3.1.1. Birinci Dönem Neoliberal Politikalar: 1980-1990 Yılları Arası

“Doğuş” Evresi

Türkiye’de devletçi ekonomi modelinin sınırlandırılıp yeni bir ekonomik paradigmaya geçişin sağlandığı ilk adım 24 Ocak 1980 tarihinde atılmıştır. İthalat ve üretimde ciddi sıkıntıların yaşandığı, yüksek enflasyon oranlarıyla alım gücünün düştüğü ekonomik bunalım ortamında yönetimi devralan Başbakan Süleyman Demirel ve Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından hazırlanan “24 Ocak İstikrar Paketi” ile Türkiye ertesi gün radikal bir değişime uyanmıştır. Her ne kadar Demirel hükümeti programın yürütülmesi için başlangıçta gerekli olan desteğe sahip olmasa da aynı yılın Eylül ayında gerçekleşen askeri darbe yönetimi de bu programı benimsemiştir. Darbe yönetimi bir önceki dönemin toplumsal ittifaklarının yıkıldığını ve yeni dengelerin kurulacağını ilan edip (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:123), Özal’ı Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atayıp istikrar paketine olan desteğini göstermiştir (Pamuk, 2014:365). Bu paket, Turgut Özal ve ekibinin eseri olarak anılsa da 24 Ocak kararların başka alternatifinin olmadığını Demirel şu sözleriyle ifade etmiş ve medya racılığıyla meşruiyet zeminini inşa etmiştir:

“[Soruyorum] bu tedbirleri alma ihtiyacı var mı yok mu? Yok diyen beri gelsin. Hayır bu tedbirleri almasaydınız başka tedbirleri alsaydınız diyen beri gelsin. Efendim bu

*tedbirler en kötüleridir. E iyilerini söyle, iyilerini madem biliyordun da biliyorsun şayet niçin almadın bu zamana kadar geçen 22 ay zarfında? Yokluklar Türkiye'si. Herşey felç olmuş Türkiye'de. Hadi savunun bunu. Bunu 65 günlük hükümetin üstüne ciro etmeye kalkarsanız buna gülerler. Binaenaleyh, öküüzün altında buzağı aramanın manası yok. Ekonomide devlet devreden çıkıyormuş. Allah aşkına **devlet devrede oldu da ne oldu bi bakalım, hep beraber bakalım. Huzurunuzda 350 milyar lira zarar getiriyorum. Siz de hesaplayın bu zararı, herkes hesaplasın. Bu, işte devlet devreden çıkıyor diyenlerin marifeti. 350 milyar lira zarar, kim ödeyecek 350 milyar lira zararı? Var mı bi babayığit, göreyim. Devlet öder diyen varsa çıksın göreyim. Nerden öder devlet bu 350 milyar lira zararı?**" (Süleyman Demirel'in 24 Ocak 1980 tarihli basın açıklaması)*

24 Ocak kararlarının temel hedefleri kısa vadede ödemeler dengesini iyileştirerek ve enflasyonu düşürerek istikrarı sağlamak, uzun vadede dışa açılarak dünya ekonomisine entegre olmuş ve tek taraflı olarak yabancı sermayeye açılan bir ekonomi yaratmak olmuştur. Bu kapsamda alınan önemler şunları içermiştir: Serbest piyasa ve özel girişimi geliştirerek devletin piyasaya müdahalesini en aza indirmek, faiz ve döviz piyasasını serbestleştirerek enflasyonu denetim altına almak, ihracat ve ithalatı serbestleştirmek, yabancı yatırımın ülkeye girişini serbestleştirmek, ücret ve sendikalaşmaya yeni düzenlemeler getirmek/kontrol altına almak, tarıma yönelik sübvansiyonları kaldırarak tasarruf sağlamak (Kazgan, 1988:344). Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana devlet müdahalesinin ağırlıklı olarak hissedildiği, içe dönük milli ekonomi modeli yerine devletin zincirlerinden koparılarak artık sermayenin hiç olmadığı kadar serbest bırakıldığı ve dışa dönük serbest bir ekonomik modele geçilmiştir.

Özkazanç (2005:3-4) 1980'li yılların Türkiye için de neoliberal anlayışa kapı açıldığı yıllar olarak kabul edilmesinin nedenini "piyasa" fikrinin Türkiye tarihinde ilk kez bu denli savunulmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Çünkü bu dönemde

piyasayı geliştirmek adına yapılan yasal, kurumsal ve kültürel müdahaleler artmış, Batı'da uygulanan girişimcilik, rekabet, zelleştirme vb. taktikler uygulanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde piyasanın ve piyasa toplumunun altyapısı derinleşmiş, ayrıca yönetimin amacı tıpkı Batı'daki gibi "refah yaratacak olan piyasa güçlerinin nnn açılması" olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda 3 gelişim gözlenmiştir: *Birincisi*, siyasi yönetimin ekonominin doğal işleyişine saygılı olması. *İkincisi*, her türlü yasal, kurumsal, yönetsel müdahalelerin uygulanması. *çncs*, siyasi yönetiminin verimlilik ilkesi temelinde yeniden düzenlenmesi. Dolayısıyla Türkiye'de piyasanın son derece keyfi, kuralsız ve yasadışı bir biçimde gelişim gösterdiği söylenebilir. Bu dönemdeki neoliberal uygulamalar kişiye özel teşvik ve kararnameler ile yeni bir sermaye sınıfının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

4.3.1.2. İkinci Dönem Neoliberal Politikalar: 1990-2000 Yılları Arası "Gelişim" Evresi

1990'lı yıllar özellikle sağ merkezin dağılması sonucu 1980'lerden miras alınan kriz dinamiklerinin olgunlaşması ve neoliberal yeni uygulamalarla birlikte Türkiye'nin organik bir krize sürüklendiği yıllar olmuştur. Özkazanç'a (2005:6) göre 1990'lı yıllar yeni sağ partilerin iddia ettiği modernlik ve gelenek, liberalizm ve muhafazakarlık arasında özgün bir sentez kurulup modernleşmenin sağlanması yerine mevcut modern dinamiklere zarar veren kamusal ve toplumsal bir zlşe yol açmıştır. Ayrıca yeni sağın hem neoliberal politikalarla birlikte kapitalizme entegre olma çabası, hem de toplumu buna uygun biçimde depolitize etmesi ile artık tarikat, cemaat, siyasi şiddet vb. olgular yaygınlaşmış ve buna göre piyasa artık tam kuralsızlık ve yolsuzluk ile temsil edilmiştir. 1980'lerde başlayarak bu dönemde zirve yapan hayali ihracatlar ile iş adamları ihracat yardımı almak için ihracatın değerini olduğundan fazla gösterip sahte

ihracat yapmış (Buğra ve Savaşkan, 2014:90), devlet böylece bir yağma aracı olarak görülürken kamusal servet de yağma nesnesine dönüştürülmüştür (Özkazanç, 2005:6).

1990'lı yıllarda neoliberal hegemonyayı güçlendiren araçlardan biri de medyadır. Türemeye devam eden yeni burjuva patronlarının gazete köşelerinde veya televizyonlarda boy göstermesi (Bali, 2002:57) ile yeni bir tüketim kültürünün ve zenginliğin özendirilmesi sağlanmış ve böylece halk yeni bir piyasa bilincine yönlendirilmiştir. Bu sayede farklı biçimlerde de olsa alt ve orta sınıflar burjuvazinin medya yoluyla örgütlediği hegemonik taarruzun menziline girerek yeni bir neoliberal yaşam kültürünün nüveleri atılmış, sınıf atlamak isteyen orta sınıfın bu dönemde hem sosyal hem de mekânsal olarak yeni ve korunaklı yaşam alanları tayin etmesi ülke halkının büyük bir kısmından da uzaklaşmasına yol açmıştır (Özkazanç, 2005:7).

Diğer yandan kamu kesiminin açıkları 1990'lı yıllar boyunca derinleşmeye devam etmiş, bu sırada reel faizlerin yükselmesi açığın daha da büyümesine yol açmıştır ancak siyasetçiler sorunu çözmek adına radikal adımlar atmak yerine günü kurtaracak önlemler almış ve 1990'lı yıllar boyunca yüksek enflasyon ve yüksek devalüasyonla yaşamayı tercih etmişlerdir (Pamuk, 2014:276). Askeri rejimden sonra siyasal yelpazede oluşan boşluklar ve ekonomik istikrarsızlıklar ekonominin 1990'lı yıllarda inişli çıkışlı bir seyir göstermesine neden olmuş, kamu maliyesinin dengeleri sağlanmadan neoliberal uygulama gereği sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, ekonomiyi dış şoklara açık ve kırılgan bir yapıya büründürmüştür (Pamuk, 2014:282). Bu dönemde siyasi açıdan da hazırlıksız olan Türkiye için küreselleşme dalgalı ve son derece sıkıntılı bir sürece dönüşmüş, üstelik bu istikrarsız yapının derinliği sadece iktidardaki partilere değil, 1990'lı yıllarda ekonominin sorumluluğunu üstlenen tüm partilere karşı siyasal bir tepki olarak cevap vermiş ve dönemin tüm partileri 2002 genel seçiminde parlamento dışında kalmıştır (Pamuk, 2014:283).

4.3.1.3. Üçüncü Dönem Neoliberal Politikalar: 2000 ve Sonrası “Patlama”

Evresi

11 Eylül 2001 saldırısının hemen ardından tüm dünya yeni bir ekonomik kriz ile karşılaşmış ve Türkiye de neoliberal düzenin neden olduğu bu krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bülent Ecevit'in DSP-MHP-ANAP'tan oluşan koalisyon hükümeti, o dönemler esnafın fırlattığı yazarkasa vb. olaylar ile protesto edilmiş, diğer yandan IMF önerileriyle alınan ekonomik önlemler toplumun geniş bir kesimi tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Dolayısıyla henüz kurulmuş olan AKP ise hoşnutsuz halka kolayca hitap edebilmiştir. Her ne kadar MSP tabanından gelmiş olsa da 2002 seçimlerini açık ara fark ile kazanan ve tek başına iktidar olan Başbakan R. Tayyip Erdoğan Türkiye'nin laik bir devlet olmasını ve modernleşmesini istediğini ifade etmiştir (Buğra ve Savaşkan, 2014:104). Bu durum ise Türkiye'nin toplumsal olarak yeni bir döneme girdiğinin habercisi olmuştur. Aynı zamanda 2001 krizinin dayattığı yapısal reformlar ve yasal düzenlemeler ile AKP'nin AB atağı ekonomik anlamda da farklı bir evreye geçişi simgelemiştir. 1980 sonrası süreklilik ve kopuş dinamikleri içinde yönetim zihniyetinin yeni bir biçimi ve liberal düşünce için yenilenme evresi anlamına gelmiştir (Özkazanç, 2005:11). Fakat önceki dönemde neoliberal fetişizmi pohpohlayan medya artık neoliberalizmin çıktılarını sorgulamaya başladığı için neoliberaler kendi politikalarını çok daha güçlü bir biçimde savunmak zorunda kalmıştır ki, bunlardan biri Şubat krizinin sonuçlarının Öteki Türkiye tartışması üzerinden sorgulanması, diğeri ise Irak savaşı bağlamında gündeme gelen piyasa tartışması olmuştur ve böylece neoliberalizmin piyasa ve güç fetişizmleri arasındaki bağlantısı iyice açığa çıkmıştır (Özkazanç, 2005:12).

AKP hükümeti ile birlikte 2002-2007 yılları arasında ekonomi yeniden büyümeye başlamış, 2007/2008 küresel krizinden sonra da gerileyen ekonomi tekrar

büyüme eğilimine girmiştir. Yüksek ve orta gelirli ülkelere göre oldukça yüksek olan cari açık ve işsizlik oranları bu dönemde henüz bir sorun yaratmamıştır. Çünkü mevcut hükümetin liberal ekonomiye bağlılığı uluslararası anlamda güven kazanmıştır (Buğra ve Savaşkan, 2014:149). Bunu sağlayan üç önemli gelişme şöyle sıralanabilir: (1) özelleştirmelerin hız kazanması; (2) belediye ve KİT'lerin eskisinden daha âdem-i merkeziyetçi hale gelmesi ve rekabette önemli aktörlere dönüşmesi; (3) dış ekonomide ihracatın ve bölgeye gelen yabancı yatırımların artması. Bu dönemde devletin köprü, liman, otoyol gibi kamusal inşaat projeleri için açtığı ihaleler özel sermaye için fırsatlar oluşturmuş, yine aynı dönemde doğal tekellerin ve müşterek mülkiyet konusu olan varlıkların özelleştirilmesi, sosyal hizmetlerin ticarileştirilmesi, enerji, inşaat, turizm, sağlık alanlarında özel yatırımcıların sermaye biriktirmesi için olanaklar sağlamış, sağlık alanında ciddi reformlar yapılarak sosyal güvenlik sisteminin dışında kalanların da sağlık hizmetine erişimi kolaylaştırılmış ve aynı zamanda özel hastanelere yapılan kamu transferi ile hem özel hastane sayısı artmış hem de devletin geri çekilmesi yerine kamu-özel sektör iş birliği sağlanmıştır (Buğra ve Savaşkan, 2014: 123-136).

Bir diğer sosyal politika ise konut alanında gerçekleştirilmiştir. 1980'lerden itibaren Türkiye'de yaşanan gecekondulaşma sorununu çözmek için 1984 yılında kurulan TOKİ'nin mevcut hükümet döneminde faaliyet alanı ve kaynakları genişletilmiş, 2004'te ise özel bir yasa ile TOKİ Başbakanlık'a bağlanmıştır. Konutta da kamu-özel sektör iş birliğine gidilerek 2004 yılında TOKİ kontrolündeki kamu arazisi miktarı 64,5 milyon m²'ye ulaştırılmıştır (Buğra ve Savaşkan, 2014:138). Aynı zamanda TOKİ bunları özel sektöre devretme hakkına da sahip olmuş, 2004 yılında çıkarılan 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası ile yerele yetki aktarımı gerçekleştirilerek belediyeler merkezi hükümetin tek başına yetkili olduğu alanlarda söz hakkına sahip olarak önemli aktörler haline gelmiş ve altyapı yatırımları konusunda merkezi hükümetin bazı ayrıcalıklarını paylaşmış ve hatta 2005'te çıkarılan 5393 sayılı

kanun ile alt yapı yatırımlarındaki sorumlulukları artırılanyerel yönetimlerin de planlama yetkilerine dahil olmuştur, Böylece küresel sermayeyi kentlere ve kentsel rant alanlarına çekmenin önü açılmıştır. (Doğan, 2011:69; Bal, 2011:144; Buğra ve Savaşkan, 2014:138; Çavdar, 2016:113).

4.3.2. Ulus-Devletin Mekân Üretiminden Neoliberalizmin Mekânlarına: Türkiye’de Kentleşmenin Evrimi

Kapitalist kentleşme sürecinin özgün bir biçimini temsil eden Türkiye için Şengül (2009:103) üç ayrı kentleşme dönemi önermektedir:

4.3.2.1. Ulus-Devletin Kentleşmesi (1923-1950)

1923-1950 yılları arası dönem Cumhuriyet Halk Fırkası’nın hem siyasete hem de bürokrasiye egemen olduğu bir dönem olmuş ve bu dönemde yeni yönetim tüm bürokratik kurumlarıyla birlikte iktidarını inşa etmeyi ve yeni bürokratik yapılanmasıyla (örneğin CHF il başkanlarının aynı zamanda vali ve belediye başkanı olarak atanmaları gibi) inkılaplarını hayata geçirmeyi görev edinmiştir. Bu dönemin en dikkat çeken özelliği ulus-devletin tüm ideolojik pratikleriyle kendini gerçekleştirme hedefi olmuştur (Paşaoğlu, 2015). 20. yüzyılın başında Türkiye’de korumacı sanayileşmeye yönelik devletin teşvik ve müdahaleleriyle milli bir sanayi burjuvazisinin yetiştirilmesini savunan “milli iktisat” anlayışı mevcut olmuş, Alman tarihçi okulunun korumacı doktrininden ilham alan bu sav, kalkınmanın milli sanayi ile gerçekleşeceğini savunmuştur (Boratav, 2014:25). Bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin öne çıkan üyeleri olan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Tekin Alp gibi düşünürler, İktisadiyyat Mecmuası ve Türk Yurdu adlı yayın organında bu savı yaymaya başlamış ve milli iktisat görüşü, gerekli olması durumunda savaşın neden olduğu kıtlık koşullarından yararlanarak ve devlet tarafından desteklenen yerli ve milli burjuvanın

yetiştirilmesi gerektiğini, bunun kalkınma ve modernleşme için gerekli olduğunu savunmuştur (Boratav, 2014:26-27).

1920’li yıllara gelindiğinde ise Türkiye üç kıtaya yayılmış bir imparatorluktan ulus-devlete geçişi deneyimleyen bir ülke konumunda olmuştur (Pamuk, 2014:179).Bu dönemde Türkiye dünya ekonomisine hammadde satıp tüketim malı almış ve genel hatlarıyla liberal ekonomik düzeni sürdürmüş fakat Cumhuriyet öncesi dönemin getirdiği bazı politikaların yönlendiriciliği de söz konusu olmuştur: Dışsal bir faktör olarak Lozan Antlaşması kapsamında sanayi sektörü üzerindeki bazı kısıtlamalar; yabancı tekellerin tasfiyesi sırasında devlet tekellerinin oluşturulması; yabancı sermaye ile yerli sermaye ortaklığının devletleştirilerek yürütülmesi vb. (Eraydın, 1988:137). Kısacası, Lozan Antlaşmasının neden olduğu kısıtlamalar yüzünden milli iktisat görüşü kısmen arka planda kalmıştır ancak 1923 sonrası iktisat politikalarına devlet desteği ile yerli ve milli burjuvazinin yetiştirilmesi görüşü güçlü bir biçimde dahil edilmiştir (Boratav, 2014:40).

Ulus-devletin inşa sürecine denk gelen bu dönem, Osmanlı’da başlayan ulus-devletleşme sürecinin devamı niteliğinde olup, modernleşme olarak da adlandırılmış devletin daha fazla kontrol ve gözetleme gücünün olduğu bir örgütlenme dönemine karşılık gelmiştir. Bu dönemde vergilendirme, askerlik vb. bir dizi işlem ile kurumsallaşmanın adımları atılmış ve merkezîleşme önceki döneme göre daha da yoğunlaşmıştır. Bu dönemde Kemalizm anlayışı modernite ve ulus-devlet projesine eklemlenmiş, dönemin kentleşmesini temsil eden en önemli aktörler devlet bürokrasisi iken orta sınıfın bu sürece eklemlenme çabası dikkat çekmiştir ve aynı zamanda Osmanlı’dan kalan çok kimlikli yapı yerine Türk kimliği ile temsil edilen bir toplum kurma ve de yeni kurulmuş bir devletin vatandaşlarına anavatan düşüncesi kazandırma çabaları olmuştur (Şengül, 2009:114-115).

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'lere kadar olan dönemde ülkenin mekân organizasyonunun düzenlenmesinde asıl hedefler Batılılaşma, Osmanlı imajının kaldırılması, emperyalist etkilerin azaltılması, sanayide millileşme ve Anadolu'nun geliştirilmesi olmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemine karşılık gelen bu süreç Tekeli'ye (2008:53) göre, Osmanlı düzenine bir tepki olarak dört politika ile temsil edilir: (1) Yeni yönetim merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması; (2) birçok il merkezinin idari ve kültürel anlamda dönüştürülmesiyle çevrelerini de geliştirebilecek modern kentler haline getirilmesi; (3) ülkeyi demir ağlarla örüp ulaşım sistemi üzerinden yeni modern kentlerin kurulması; (4) Anadolu'nun küçük kentlerine modern sanayi tesislerinin kurulması.

Mustafa Kemal Atatürk'ün "Her fabrika bir kaledir" sözünden hareketle bu dönemin en dikkat çeken özelliği aslında sanayinin millileştirilmesi ile bir devletin küllerinden yeniden doğması hareketidir ve bu sayede orta ölçekli pek çok kentte sanayi tesisleri ve fabrikalar kurularak belirli kentlerin hinterlandının genişletilmesi amaçlanmış, kentlerin milli ekonomi ile kalkınması hedeflenmiştir. Aynı zamanda başkentin Ankara'ya taşınmasıyla hem ulus birliğinin sağlanması hem de yeni Cumhuriyet devletinin anavatanının Anadolu olduğu bilincinin aşılması amaçlanmıştır. Ancak Şengül'e (2009:121-122) göre modern bir mekân yaratma çabasına giren Kemalist proje beklenmedik bir darbe ile karşılaşmış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kırsal nüfusun kitleler halinde kentlere göç etmeye başlaması kalabalıklaşan kentlerin taleplerine cevap veremeyen devletin kentler üzerindeki otoritesini kısmen de olsa sarsmıştır.

4.3.2.2.Emek Gücünün Kentleşmesi (1950-1980)

Uluslararası konjonktürün savaş sonrası dayattığı kapitalist ekonomik büyüme gereği bu dönem dışa kapalı ekonomi ve siyaset yapısından çıkılarak ABD

egemenliğine girip uluslararası kapitalist sistemin bir parçası olma özelliğine sahip olmuştur. Dolayısıyla bu dönem devletçi ekonomiden liberal ekonomiye, tek partili hayattan çok partili hayata geçiş ile temsil edilmiştir. Sermaye birikiminin ivmesi tarım sektörünün yanı sıra tarımdan sağlanan artığın vergilendirilmesi ve fiyatlandırılması gibi yollarla sanayiye aktarılması; KİT'lerin kurulması ve iç kaynaklara dayalı bir birikim modelinden dış kaynaklara dayalı birikim modeline geçiş özelliği göstermiştir. Bu dönemin en önemli kazananları toprak sahipleri ve tüccarlar, CHP'den hoşnutsuz olan kırsal kesimin oylarını alarak iktidara gelen Demokrat Parti ve onu destekleyen burjuva sınıfı olmuştur (Doğan, 2002:135).

Türkiye 1948-1951 yılları arasında Marshall Yardımı kapsamında ABD'den hibe alarak tarımda modernleşme politikası uygulamayı amaçlamıştır. Yardımlarla birlikte tarım sektöründeki modernleşme kırsal alanlarda ihtiyaç fazlası emeğin ortaya çıkmasına neden olmuş ve 1950'li yıllardan itibaren kırdan yaşanan çözümlenmeyle birlikte nüfus kitleleri halinde kentlere göç etmiştir. Devletin minimalist politikalarla kentsel alanlara sınırlı müdahalesi devlet ve orta sınıf merkezli bir kentsel gelişmeden topluluk merkezli kentsel gelişme dönemine geçilmiştir. Kentin yeni gelenlerinin konut sorunu bir yandan gecekondulaşma sorununu ortaya çıkarırken, işsizlik sorunu enformel sektörlerin oluşmasına neden olmuştur (Şengül, 2009:122-123). Dahası 1953'te 80.000 olan gecekondu sayısının 1960'ta 240.000'e ulaşması kentlerdeki sermaye birikiminin (Eraydın, 1988:146) kapıcılık, oto yıkayıcılığı veya işportacılık gibi buluşçu (innovative) iş olanaklarının yaratılmasına (Tekeli, Gülöksüz ve Okyay, 1976:209) katkı sağlamıştır. Bununla birlikte gecekondu kentsel alan bir rant mekanizmasına da dönüşmüştür. Öyle ki 1953 yılında çıkarılan 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun ile gecekondu yasallaştırılarak gecekondu sahiplerinin kentin değişim değerinden rant sağlamalarının önü açılmıştır.

1950 yılında devletin yatırımlar içindeki payı %38,7 iken bu oran 1960'ta %45,5'e yükselmiştir. Fakat yer seçim kararlarının özel sermayeyi destekleyen liberal devletçilik anlayışı gereği 1950'lerden itibaren parlamaya başlayan sanayi sermayesinin yer seçimi kapitalizmin eşitsiz mekânsal bir örüntü yaratmasına neden olmuştur. Özellikle belirli kentlerin altyapı olanakları, daha nitelikli iş gücüne sahip olması, dış ticaret bağlantıları, yabancı sermaye girişinin mümkün olması aynı zamanda kırdan göç ile gelen ucuz iş gücünün de varlığı sermayenin İstanbul ve yakın çevresindeki alanlara çökmesini sağlamıştır. Bu durum ise bölgeler arasındaki eşitsizliğin ciddi boyutlara ulaşmasına yol açmış, aynı zamanda birikimin mekânı haline gelen kent gittikçe daha fazla nüfusu ve yatırımı kendine çekmeye başlamıştır. Bu da kentsel rant sektörünün hareketlenmesi anlamına gelmektedir (Doğan, 2002:141).

Diğer yandan kentsel toprağın gecekonducular tarafından kuşatılması hem orta sınıfın varlık çabasına hem de devletin otoritesine ve saydam vatandaş yaratma projesine neşter vurmuş (Şengül, 2009:122-123), modernleşme hayali bir kez daha hüsrana uğramıştır. Bu dönemin mekânsal örüntüsü kentlerde modernleşmenin temsili olan apartmanlar ve hemen yakınında mantar gibi çoğalan gecekondu mahalleleri arasındaki tezatlık ile temsil edilmiştir. Başlangıçta devlet gecekondu nüfus ve kent üzerindeki etkilerini görmezden gelse de çok partili hayata geçişle birlikte, oy kaygısı çeşitli partilerin gecekondu nüfusa ve onun sorunlarına yönelmesine yol açmıştır. Hatta başlangıçta sadece orta sınıfı dikkate alarak toplumun diğer kesimleriyle kucaklaşamayan ve 1960'lı yıllardan itibaren sol görüş çerçevesinde kendini yeniden tanımlamaya çalışan Kemalist projenin yeni savunucuları kendilerini gecekondu nüfusun haklarını savunmaya adanmıştır (Şengül, 2009:123).

1950'lerden itibaren kentlerin sermaye birikiminin sağlandığı ve buna bağlı olarak emeğin de yeniden üretildiği; rant gelirlerinin oluştuğu ve de aramalı sanayi ve

hizmetler sektöründe yeni istihdam alanlarının oluşmasıyla yeni ekonomik kanalların meydana geldiği mekânlar haline geldiği söylenebilir. Bununla birlikte 1960'lara geldiğinde ithal ikameci ve korumacı sanayileşme politikaları ile kentlerde ekonomik büyüme hızı artmış (Eraydın, 1988:146) böylece sanayiye bağlı sermaye birikimi 1974 küresel krizine kadar devam etmiştir.

Bu dönemin en dikkat çeken özelliklerinden biri de kalkınmacı anlayışın kutsadığı “planlama” dönemi olmasıdır. Bu bağlamda, 1952 yılında İstanbul’a yönelik “Beyoğlu ciheti” ve “İstanbul ciheti” diye iki elden planlanması yoluyla kapsamlı planlama anlayışı benimsenmiştir kimekân politikalarını İstanbul üzerine yoğunlaştıran Menderes hükümeti 1956 yılında büyük bir imar operasyonu⁹ başlatmış ve “Süleymaniye’ye giden muazzam yol” diye tanıttığı Vatan ve Millet caddelerinin yapımında semtin sakinleri yerinden edilmiştir (Paşaoğlu, 2015). 1963-1977 yılları arasında kapsayan 1., 2. ve 3. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında kırdan kente göçlerin yol açtığı barınma sorunu, gecekondulaşma ve gizli işsizliği önleme veya köy konutlarının iyileştirilmesi gibi sosyal meselelere yönelik kararlar alınmış (DPT, 1963; 1968; 1973) fakat uygulamada yeterince başarılı olamamıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1978-1982) ise bir önceki dönem kentleşme politikalarının uygulanmasındaki başarısızlıktan söz edilerek (DPT, 1979) kurumsal düzenlemeye ivedilikle ihtiyaç

---

⁹ İgüs ve İslamoğlu (2014:133-134), Demokrat Parti’nin 27 Mayıs 1960 ihtilali ile iktidardan uzaklaştırılana kadar Başbakan Adnan Menderes’in uygulamaları ile İstanbul kent kimliği ve tarihî dokusuna zarar verdiğini ifade eder. Menderes hükümeti iktidarın ikinci aşamasında imar faaliyetlerini hızlandırmış, mevcut projelerin mimarı Prost’un işine son vermiş ve imar planları gereği istimlaklere başlamıştır. Kapitalist düzenin de benimsenmesiyle bu dönemde sanayileşmenin hız kazanması İstanbul’a göçleri artırmış ve 1956 yılında imar işleri hükümet politikası ve söylemi halini almıştır. Hatta halkın zihninde başbakan “Mimar Menderes” olarak anılmaya başlamıştır. Bununla birlikte hükümet imar mitini 1958 seçimlerinde kalkan olarak kullanmış, yazılı basın ve vilayet tarafından 1958 yılında yayınlanan İstanbul’un Kitabı adlı eserde siyasal nitelik taşıyan İstanbul’un imarı meselesi tam aksine şehri değiştiren, modernleştiren ve Avrupalılaştıran sihirli bir değnek olarak sunulmuştur.

olduğu ifade edilmiş ve böylece 1980 sonrası döneme hazırlık yapılmıştır (Paşaoğlu, 2015).

Her ne kadar devlet gecekondulaşmayı önlemeye girişse de uygulamada başarılı olamamış ve gecekondulu nüfusun varlığını kabullenmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda boş araziler üzerine inşa edilen gecekondulu mahallelerine elektrik, yol, su hizmetleri sağlanmıştır. Buna karşılık gecekondulu nüfusun kentsel arsadan rant sağlama taleplerine de cevap veren devlet, çeşitli kanunlar ile gecekondulu bölgelerinin yasallaştırılmasının önünü açmıştır. 1970’li yıllardan itibaren CHP’nin parti politikasını gecekondulu nüfus ve kent yoksullarının haklarını savunmaya adanması 1973 yerel seçimlerinde tüm büyük kentlerde CHP’nin iktidara gelmesini sağlamıştır. 1980’lere kadar devam eden iktidar 1980 darbesiyle sona erdirilmiş ve bütün belediye başkanları görevden alınmıştır (Şengül, 2009:132-135). Bu sırada Türkiye’de kentleşme serüveni yeni bir ekonomi politikasının etkisiyle birlikte sermayenin daha da yoğunlaştığı neoliberal sürecin kapılarını aralamakla meşgul olmuştur.

4.3.2.3. Sermayenin Kentleşmesi (1980 ve Sonrası)

İthal ikameye dayalı ve iç piyasaya dönük bir sermaye birikim modeli benimseyen Türkiye, 1970’lerdeki küresel krizden etkilenerek dış ödemeler sorunuyla karşılaşmıştır. Mevcut ekonomik model dış borca, krediye dayalı ve önemli ölçüde uluslararası ekonomik ve politik kurumların kontrolünde olduğu için (Doğan, 2002:156) yaşanan ve etkisi gün geçtikçe daha fazla belirginleşen ekonomik krize önlem olarak yeni bir yapılanma ve istikrar paketi gündeme gelmiştir. 24 Ocak Kararları İstikrar Paketi’ne ilişkin Boratav (2014:147) üç ana öge tespit etmektedir: Bunlardan *birincisi*, devalüasyon, KİT zamları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması şeklindeki “şok doktrini/tedavisi” ile IMF’nin (bundan önceki) 3 yıl boyunca Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinden istediklerini fazlasıyla karşılaması. *İkincisi*, bu kararlar istikrar

programının ötesinde sermayenin Dünya Bankası aracılığıyla pazarladığı iç ve dış piyasa serbestliği ve yerli sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi şeklindeki iki stratejik hedeften dolayı “yapısal uyum” niteliği de taşıması. *Üçüncüsü*, Demirel hükümetinin sermayenin lehine ve emeğin aleyhine olan bu programı uygulayabilecek araçlardan yoksun olması. Bu nedenle 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile programın önündeki engeller kaldırılmış ve Turgut Özal sadece fiilen değil aynı zamanda resmen de “ekonominin patronu” konumuna getirilmiştir (Boratav (2014:148).

Bu bağlamda IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşların önerileri doğrultusunda hazırlanan paket ile ithal ikameci sanayileşme biçiminden ihracatın teşvik edildiği, özelleştirmelerin en üst düzeye çıkarıldığı, ülkenin yabancı sermayeye açıldığı bir döneme geçilmiş fakat her ne kadar ihracatın artışına vurgu yapıлып, ihracat oranında artış görülse de üretimin büyük bir bölümü iç pazarda değerlendirilmiştir (Doğan, 2002:157). Bu nedenle söz konusu dönem, ihracat artarken dış borç ve ithalatın da arttığı, buna bağlı olarak sanayileşme ve tarımsal üretimin gerilediği bir özellik ile temsil edilmiş ve yapılan devalüasyonlarla ABD dolarının Türk Lirası karşında 15 kat değer kazandığı 1980-1985 arası dönemde ihracatın yalnızca 3 kat artması birikim tarzının yoksullaştırıcı yüzünü göstermiştir (Doğan, 2002:157). “*Alternatifi yoktur!*” iddiasıyla kamuoyuna sunulan modele ilişkin zamanla “serbest piyasa ekonomisi”, “hür teşebbüs”, “orta direk”, “köşeyi dönme” gibi terimlerle (Boratav, 2014:156) kamu rızası oluşturulmaya çalışılmıştır. Zaten darbe nedeniyle ekonomik ve toplumsal hayatın asker kontrolünde olmasından dolayı kamunun başka bir şansı da olamamıştır.

Neoliberal yeniden yapılanma süreci yerellikleri ön plana çıkarınca büyük sermaye kapitalist kentleşmeden doğan ranttan faydalanma arayışına girmiştir (Doğan, 2002:158). Devlet politikaları da doğrudan bu arzuyu uyandıracak biçimde düzenlenmeye hazır olduğu için sermaye daha öncesinde siyasal muhalefetten dolayı

giremediği en uç köşelere kadar ulaşım kentsel mekândaki hegemonyasını ilan etmeye koyulmuştur (Şengül, 1009:139). 1980 yılından itibaren devletin ekonomideki etkisinin zayıflatıldığı ve özelleştirmelerin ön plana çıktığı neoliberal yeniden yapılandırma süreciyle birlikte kentsel mekân rantın üretim alanına dönüşmüş ve kentin sosyo-mekânsal örüntüsü önemli ölçüde değişime uğramıştır. Bu dönemde merkezi yönetimden yerel yönetimlere kaynak aktarımı ile ulaşım, sağlık, altyapı vb. alanlarda özel sektör iş birlikleri ile kentsel girişimciliğin önü açılmış ve bu sayede özel sektöre verilen ihaleler sermayeye kaynak aktarımı için kentleri araçsallaştırmıştır. Aynı zamanda büyük konut yatırımlarıyla beraber sermaye, tercihini sanayiden değil ticaretten ve daha yoğun olarak inşaat sektöründen yana kullanmıştır (Eraydın, 1988:151; Şengül 140). Dolayısıyla büyük şirketler için kentler elbette yatırım yapmak için en kârlı alanlar olarak görülmüştür.

Turgut Özal'ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı yaptığı (1983-1991) dönemde konut politikalarında gecekonduya yönelik aflar ve özel sermayenin lehine alınan kararlar dikkat çeker. 1984 yılında çıkarılan 2981 sayılı yasayla İslah İmar Planları ile gecekondulaşmada kısmen azalma görülmüştür. Ayrıca gecekondu yasallaştırılmış, apartmanlarda kat sayısını artırma izni verilmiş ve kentsel dönüşümler için ilk adımlar atılmıştır. 1984 tarihli Toplu Konut Yasası ise kentleşmeyi önemli ölçüde etkilemiştir. 1989 yılında yapılan Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi ile gecekondu sahipleri 80 m²'lik apartman dairesi sahibi olmuş, konutların tamamlanma sürecindeki konaklama masrafları belediyece karşılanmıştır. 1991'de başlatılan Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Gelişme Projesi ise başlangıçta iki lüks konut kulesi ve bir ofis binasını kapsarken ardından projeye 50 bin m²'lik bir yeşil alan, iki yeni konut bloğu ve alışveriş merkezi inşaatı dahil olmuş, bölgedeki gecekondu sahipleriye Karapürçek ilçesine gönderilmiştir. 1995 yılında uygulamaya konulan Gecekonduyan Çığdaş Konuta

Dönüşüm Projesi de 47 aileye ev vaat ederken, sadece 8'i için bu vaadi gerçekleştirmiştir. (Uzun, 2006: 206-211; Paşaoğlu, 2015).

2002 yılı genel seçimleri meclisteki muhalefet partileri için parlak bir seçim olmamış ve 1980 sonrası Türkiye siyaset sahnesinin alışıldık aktörleri olan ANAP, DYP, DSP ve MHP büyük oy kayıpları yaşayarak parlamento dışı kalmıştır. Buna karşılık GP gibi siyasi geçmişi olmayan ve hiçbir siyasi ideolojiyi benimsemeyen bir parti beşinci sıraya yerleşirken, seçimlerden çok kısa bir süre önce kurulan AKP, Türkiye'nin Özal döneminden bu yana hiç görmediği bir çoğunluğu sağlayarak iktidar olmuştur. Dolayısıyla 2002 Genel Seçimleri Türk siyasetinde en büyük alt üst oluşlardan birini temsil eder. Şaşırtıcı olan sadece seçim sonuçları değil, seçimi kazanan partinin çizgisi hakkında ortak bir karara varılamamış olmasıdır ki parti tanımlamasında Müslüman demokrat, ılımlı İslamcı veya muhafazakâr gibi birbirinden farklı hatta birbiriyle çelişkili ifadeler de kullanılmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2006:247).

AKP iktidarı, 2000'li yıllardan itibaren Türkiye kentleşmesinde önemli rol oynamıştır. Her ne kadar kentleşmeye pek çok yenilik getirse de mevcut hükümet 1990'lardan miras alınan kentsel dönüşüm projelerini sahiplenmiştir (Paşaoğlu, 2015). 2000'li yıllarda itibaren özellikle imar mevzuatında yapılan değişiklikler ile Türkiye'de sermayenin kentleşmesinin ikinci evresi başlamıştır. Bu kapsamda neoliberal yapısal reformlar ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda en dikkat çeken kanunlar şunlardır:

- 10.07.2004 tarihinde *5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası* ile yerel yönetimin yanı sıra özel kuruluş temsilcilerine de yer verilmiştir: *“Büyükşehir içindeki alt yapı hizmetlerinin koordinasyon içinde yürütülmesi amacıyla büyükşehir belediye başkanı ya da görevlendirdiği kişinin başkanlığında, yönetmelikle belirlenecek kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşların temsilcilerinin*

katılacağı alt yapı koordinasyon merkezi kurulur” (madde 8) ve “kamu yararı görülen konularda yurt içi ve yurt dışı kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum örgütleriyle yapılan ortak hizmetler ve diğer proje giderleri” (madde 24/n)’ne yer verilmiştir. Bu bağlamda, hizmetlerin yerine getirilmesinde kamu, özel sektör ve STK birlikteliğinden oluşan yönetim yapısı ön plana çıkarılmıştır (Bal, 2011:137). 12.11.2011 tarihinde ise 6360 Sayılı kanun ile değişikliğe gidilerek “... yeni kurulan büyükşehir belediyeleri ile Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun büyükşehir belediyelerinin görev ve sorumluluk alanları il mülki sınırlarına genişletilmiştir” maddesi eklenmiş ve büyükşehir belediyelerinin görev, yetki ve sınırları genişletilmiştir. Bu değişimin amacı ise “hizmet siyasetinin, dolayısıyla çağdaş belediyecilik anlayışının gerekliliği olan en yüksek verimlilikle, hızlı ve kaliteli hizmet bütünlüğünün sağlanması”(Ak Parti, 2012:9) şeklinde gerekçelendirilmiştir.

- Kentsel dönüşüm adının verildiği ilk yasal ve özel düzenleme, 4 Mart 2004 tarihli Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesiydi. 03.07.2005 tarihli ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 73. maddesinde yapılan değişiklik ile kentsel dönüşüm projesi uygulama yetkisi belediyelere devredilmiştir. Buna göre “belediye, belediye meclisi kararıyla; konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir” (Değişiklik: 17/6/2010-5998/1 md.). Kanun kapsamında karar verme ve uygulama aşamasında belediyeler geniş yetkilerle donatılmış ve bu

uygulama ile yüksek ranta sahip alanlardaki yasal engeller kaldırılarak sermayenin önü açılmıştır (Türkün, 2014: 132).

- 02.03.1984 tarihli 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu'nun 2. Maddesinde yapılan değişiklik ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na geniş yetkiler verilmiştir. Bu kapsamda “Başkanlık, gecekondü dönüşüm projesi uygulayacağı alanlarda veya mülkiyeti kendisine ait arsa ve arazilerde veya valiliklerce toplu konut iskân sahası olarak belirlenen alanlarda çevre ve imar bütünlüğünü bozmayacak şekilde her tür ve ölçekteki planlar ile imar planlarını yapmaya, yaptırmaya ve tadil etmeye yetkilidir” (Değişiklik: 5/5/2004–5162/2 md.). Bu değişiklik ile TOKİ neredeyse planlama konusunda bağımsız bir kurum haline getirilmiştir (Bal, 2011:144; Türkün, 2014:144). Erdoğan hükümetleri döneminde TOKİ'ye oldukça geniş bir iktidar alanı sağlanmıştır: “konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek; yurtiçi ve yurtdışında proje geliştirmek; idareye kaynak temini için kâr amaçlı projeler uygulamak” vb. yetkiler tanınmıştır. 15 Aralık 2004'te Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü lağvedilerek arazilerinin büyük bir bölümü başbakanın onayıyla TOKİ'ye devredilmiştir. Türkün'ün ifadesiyle, TOKİ'nin arsa stoku iki sene içinde 16,5 milyon m²'den 194 milyon m²'ye çıkarılmış ve hazineye ait arazileri de bedelsiz devralma hakkı verilen TOKİ, zamanla yasa denetiminden de hariç tutularak kentsel dönüşüm bölgelerinin tamamında imar ve ıslah uygulamaları yapabilir hale gelmiştir (Türkün, 2014:132). Her ne kadar TOKİ amacını düşük gelirli ailelere konut sağlamak olarak açıklasa da maliyeti karşılamak için lüks konutlar üretim yatırım arzını genişletmektedir. Dolayısıyla 2000'li yıllarda da sermayenin dolaşımına uyumlu bir biçimde üreten kent politikaları yine sermayenin dolaşım koşullarına bağımlı hale getirilmiştir (Paşaoğlu, 2015).

1980 sonrası Türkiye’de sermayenin kentleşmesini maddeler halinde özetlemek gerekirse;

- Daha önce de ifade edildiği üzere, neoliberal model mekânsal olarak yerellikleri ön plana çıkararak kentleri sürecin en önemli araçlarına dönüştürmüştür. Bu bağlamda İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana gibi kentler dış ticaretin artmasıyla sermaye birikimindeki konumlarını güçlendirmiştir.
- Yukarıdaki şehirlerde sermayenin aşırı birikimiyle taşıma kapasitesinin aşılması yeni sermaye mekânlarına olan ihtiyacı açığa çıkarmış ve “Anadolu Kaplanları” olarak tabir edilen ikincil şehirlerin yükselişi gündeme gelmiştir (TEPAV, 2015:2).Dış ticarete açılan ve uluslararası sermaye ile ilişkilerini güçlendiren Denizli, Gaziantep, Maraş, Çorum Kayseri, Konya, Eskişehir, Gaziantep gibi Anadolu Kaplanları ile kent temelli moderniteye geçiş sağlanmış ve kapitalizm Türkiye’nin Anadolu kentlerinde yeniden örgütlenmiştir (Keyman ve Lorasdağı, 2010:19). Aynı zamanda kıyı alanlarındaki hızlı gelişmeler ile birlikte orta sınıfın toprak rantından aldığı pay artırılmış ve kıyıları ikincil konutların istilasına uğramıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:133).
- 24 Ocak Kararlarından sonra kurların serbest dalgalanmaya bırakılması, turistik ürünlerin yabancılar tarafından daha ucuza satın alınması ve 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu ile turizm merkezlerinin belirlenmesi ve bu alanlardaki kamu arazilerinin yatırımcılara tahsis edilmesi yönündeki uygulamalar ile Antalya ve Muğla gibi kentler turizm açısından kurumsal olarak da cazip kentlere dönüştürülmüştür (Şanlıoğlu ve Özcan, 2017:101).
- Kentsel rantın toplumsal gruplar arasındaki ve bunun üzerine kurulan ittifaklarda da değişim olmuştur. İthal ikameciliğin birikim olanaklarından yoksun kalan

büyük sermayenin kentsel ranttan faydalanmak istemesi rantın dağıtım alanını kısıtlamış, böylece kent dışındaki araziler topluca imara açılmıştır. Bu alanlarda toplu konutlar, villa, eğlence yerleri, plazalar, alışveriş merkezleri, özel eğitim ve sağlık kuruluşları inşa edilmiştir (Doğan, 2002:161).

- Bu dönemin en dikkat çeken etkilerinden bir diğeri perakende ticarete etkili olmaya başlayan büyük sermayenin perakende sektöründe attığı adımlardır. Türkiye’de 1990’lardan itibaren Kipa gibi çok ortaklı büyük hipermarketler açılmış, ardından Fransız asıllı Carrefour 1993 yılında ilk mağazasını İstanbul’da kurmuştur. Ayrıca eskiden küçük ve orta ölçekli ticaret ile uğraşan sermayenin bu alana yönelmesi ile taşra sermayesi de hatırı sayılır bir güce erişmiştir. Birikim gücünün değişmesi, özel otomobil sahipliği vb. faktörlerden dolayı Galeri, Akmerkez, Atakule gibi lüks mağaza, restoran ve eğlence yerlerini barındıran alışveriş merkezleri rağbet görmeye başlamış (Doğan, 2002:163), böylece toplumun tüketim alışkanlıkları da değişim göstermiştir¹⁰.
- Kırdan kente göçün artmasıyla birlikte kent merkezlerinin yoğunlaşması orta sınıfın yaşam tarzında değişimlere zemin hazırlamıştır. Kent çeperindeki büyük araziler imara açılmış ve bu alanlara “güvenlikli” konutlar inşa edilerek yalıtılmış bölgelere dönüştürülmüştür. Aslında hedefi prestij sahibi olmak olan fakat bu arzusunu kalabalıklaşan kent merkezinden uzaklaşmak ve güvenlikli ortamda yaşamak üzerine tanımlayan orta ve üst sınıfın yeni arayışları, kent örüntüsüne yeni bir dinamik eklerken, kendini tehdit altında hisseden yeni orta

---

¹⁰1990’lı yıllarda oldukça az sayıda olan ve lüks tüketime hitap eden AVM’lerin sayısının 2016 yılında 350’ye, 2018 yılında ise Gümrük ve Ticaret Bakanlığı verilerine göre 396’ya yükseldiği ve bunların 114’ünün İstanbul, 38’inin Ankara, 24’ünün İzmir’de yer aldığı açıklanmıştır (*Hangi şehirde kaç AVM var?*, (14 Nisan 2016), Sabah Gazetesi; *Türkiye’deki AVM sayısı açıklandı* (14 Mart 2018), Sol Gazetesi.

sınıfın (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:140) bunalımları konuta yönelik yepyeni bir tüketim biçimini ortaya çıkarmıştır.

- Neoliberal yeniden yapılanma ile belediyelere verilen yetkiler kentin planlanmasına ilişkin “ıslah imar planları” gibi mekanizmaları düzenleme aracı olmaktan çıkarıp belirli kesimlerin çıkarlarını gözeten araçlara dönüştürmüştür. Bu çerçevede kentsel yaşam peyzaj, estetik, tasarım vb. üzerinden yeniden uyarlanıp kent topraklarından sağlanan rantın belediye meclisinde belli ağırlığı olanlar arasında bölüştürüldüğü yeni bir yerel yönetim anlayışı doğurmuştur. Yerel yönetimlerin son dönemlerde ekonomik kaynaklardan daha fazla pay almak için kimlik, özgünlük, farklılık, küreselleşme vb. kavramları kullanması ise kenti sermayeye pazarlama trendi yaratmıştır (Doğan, 2002:173).
- Kentsel yönetim anlayışındaki bir diğer eğilim ise özelleştirme, maliye sisteminin dış kredilere dayandırılması ve personel yapısını değiştirilmesi yönünde olmuştur. İçme suyu, temizlik, çöp toplama, toplu taşıma vb. hizmetler özelleştirilip, düşük ücretli, sigortasız, sendikasız ve geçici taşeron işçi çalıştırmaları ön plana çıkmıştır (Doğan, 2002:174).
- Yeni dönemle birlikte 1970’lerde CHP kent yoksullarının gözetimini görev edinirken, bu görev günümüzde AKP tarafından devralınmıştır. Ulusal düzeyde IMF-Dünya Bankası modellerini uygulayan, (başlangıçta) AB ile ilişkilere önem veren mevcut iktidar sol ideolojiden inandırıcı bir alternatifin yokluğuyla neoliberal politikaları önemli ölçüde hayata geçirmiş, özellikle yerel yönetimlere aşırı yetki aktarımının yapılmasıyla birlikte AKP’li belediyeler toplumun yoksul kesimiyle patronaj ilişkisi içinde kalıp kaynakları cömert bir biçimde kullanmış ve bununla birlikte sermayenin kentleşmesi açık bir dille kutsanmıştır (Şengül, 2009:148-149). Dolayısıyla bu dönemle birlikte alt gelir gruplarının konut

ihtiyacını karşılamak söyleminden de hareketle özel şirketlere tahsis edilen kamu arazileri üzerinde çok sayıda toplu konut inşası gerçekleştirilmiştir.

- Neoliberal yeniden yapılanmanın gereği olarak birtakım yasal değişiklikler oluşturularak sermaye ile kentsel rant arasındaki pürüzler ortadan kaldırılmıştır. Gerek yerel yönetimlerin yetki alanının genişletilmesi gerekse de TOKİ vb. kurumlara aşırı yetki aktarımı ile devlet yeniden ölçeklendirilmiş ve yönetim hegemonyası sermaye sınıfının da çıkarlarını koruyacak biçimde yeniden düzenlenmiştir ve bu bağlamda kentleşmenin merkezine konuşlanan sermayenin birinci çevrimi ile ikinci çevrimi arasındaki ilişkinin yeniden tanımlandığı (Şengül, 2009:137) ve sermayenin kentsel mekânda yapılı çevrenin üretimini üstlendiği bir döneme girilmiştir. Bu dönemde artık devletin ekonomi üzerindeki kontrolü önemli ölçüde zayıflatılmış, devlet ve özel sektör işbirliği ile kentsel mekân sermayenin yoğun bir biçimde sömürdüğü alanlara dönüşmüştür.

4.4. Bölümün Değerlendirmesi

Serbest kalan piyasanın tüm sorunları çözeceği söyleminden hareketle ABD merkezli neoliberal ideoloji özelleştirme, deregülasyon ve devletsizleştime kuralları ile özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere çeşitli üst kurullar aracılığıyla dayatılmıştır. 1900'lü yılların başından itibaren serbest piyasa ekonomisinin tüm dünyadaki egemenliği 1950'li yıllara doğru İkinci Dünya Savaşı'nın da etkileriyle krize girmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir yandan gelişmiş ülkelerin ekonomilerini yeniden toparlama arzusu diğer yandan Sovyetler Birliği'nin yükselişi krizi derinleştirmiştir. 1974'te tüm dünyayı etkileyen petrol krizi ise liberal ekonominin revize edilmesi ihtiyacını doğurmuş ve kapitalist ekonomilerin de desteğiyle yeni bir ekonomik sömürü biçimi tüm dünyaya bahşedilmiştir. Batı'da Thatcher ve Reagan gibi politikacılar neoliberal ideolojiyi desteklerken Türkiye'de bu anlayışın savunucusu

Demirel ve Özal olmuş, bu tarihten itibaren sağ-muhafazakâr hükümetlerin tamamı hatta sosyal demokratların içinde yer aldığı bazı koalisyonlar neoliberal siyasi ve ekonomik anlayışı benimsemiştir.

Neoliberal anlayışın kutsadığı serbest piyasa ve özelleştirme ilkelerinin en iyi uygulanabileceği yerlerin kentler olması ise 1980'lere kadar sermayenin aktarım alanının sanayide tıkanıp göçle birlikte emek gücünün de kentlere yoğunlaşmasıyla söz konusu aktarım alanının kentlere kaymasına yol açmıştır. Bu anlamda emeğin kentleşmeye başladığı bir önceki dönemde devletin yapımına göz yumduğu gecekondular sermayenin kentleşmesi döneminde çeşitli düzenleyici mekanizmalarla “daha yaşanabilir barınma alanları inşa etme” adına sermaye sınıfına feda edilmiştir. 2000'li yıllarla birlikte Türkiye’de merkezi yönetim mekânın üretilmesine yönelik özellikle kentsel dönüşüm projeleri, yeni iş merkezleri, mega projeler, kanal projeleri vs. ile kentsel mekâna aşırı bir biçimde müdahale etmiştir (bkz. Bal, 2011, 2015, Candan ve Özbay, 2014, Kurtuluş, 2005, Türkün, 2014, Penbecioğlu, 2011, 2012). Her ne kadar iktidarlar sürekli olarak değişime uğrasa da kalkınmacı anlayış her dönemde varlık göstermiş ve kentler bu kalkınmanın kilit noktaları olarak görülmüştür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN ESKİŞEHİR ve KONYA'DAKİ POLİTİK, EKONOMİK ve SOSYO-MEKÂNSAL GÖRÜNÜMÜ

5.1. Eskişehir ve Konya'da Kentleşmenin Gömülülüğü

Eskişehir ve Konya'da kentleşmenin nasıl deneyimlendiğini sürecini geçmişteki tarihsel kökler, siyasi yapı, kültürel ve ekonomik özellikleri birarada değerlendirmek gelişim sürecinin kentsel mekânı nasıl şekillendirdiğini anlamlandırmak açısından önemlidir. Bu nedenle beşerî coğrafyanın alt alanları sürecin anlaşılmasına önemli katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu bölümde, Eskişehir ve Konya'da kentleşmenin gömülülüğü tarih, kültür, nüfus, ekonomi, politika vs. özellikler dikkate alınarak, değişimin çizgisel bir biçimde ortaya konulması amaçlanmıştır.

5.1.1. Antik Dönemden Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Olan Dönem

Eskişehir kenti ilk ve orta çağda Yunanca “Dorylaion”, Latince “Dorylaeum” ismi ile tanınır ve kente ait ilk bilgiler, Batı Anadolu'da ihtişamlı bir uygarlık kuran Frigler dönemine rastlar. Kentin “Erythraion” Dorylaous” tarafından kurulduğu kabul edilir. Tarım kenti olan Dorylaion'un ulaşım açısından da avantajlı konumda olması bu kentte artı ürünün değerlendirilmesi ve ticaretin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Eskişehir il sınırları içerisinde yapılan arkeolojik araştırmalar, ilk yerleşmenin MÖ 3500 yıllarında Şarhöyük ve çevresinde kurulduğunu göstermiştir. Demircihöyük'teki buluntular ise Eskişehir ve çevresinde tarih öncesi yerleşmenin MÖ 5500 yıllarına kadar uzandığı yönündedir ve Türkiye'nin en eski kentlerinden biri olan Eskişehir'in temelleri antik dönemde kurulan Dorylaeum kentiyle atılmıştır. Her ne kadar Eskişehir İlkçağ Tarihi boyunca birçok kez düşman orduları tarafından tahrip edilse de daha sonra yeniden kurulmuştur. Bu nedenle dışarıdan gelen istilalara karşı koyabilmek için kent

en az üç kez yer değiştirmiştir. Önceleri Porsuk Çayı çevresinde yani ovada kurulan kent, dışarıdan gelen istilalara karşı savunmasız bir yapı arz ettiğinden ikinci kez Porsuk Ovası'nın gerisindeki plato üzerine taşınmış (şimdiki Karacahisar) ve böylece kale kent tarzında yapılanmıştır (Sivri, 2013:76).

Bizans döneminde Hristiyanlığın etkisi ile tek tanrılı dine geçilmiş ve üretim faaliyetleri kilisenin kontrolünde gerçekleşmiştir. Manuel Komnenos tarafından 1175 yılında savunma amaçlı olarak Karaca şehrinin bulunduğu platoya taşınan kentin Dorylaion'un geride kalan harabelerinden dolayı "Eskişehir" adını aldığı tahmin edilir (Albek, 1991:101). Türkler döneminde daha farklı bir mekân örüntüsü benimsenerek özellikle Miryakefalon Savaşı'ndan sonra yeni merkez Odunpazarı ve çevresinde oluşmuş ve böylece modern Eskişehir'in temelleri atılmıştır. Eskişehir yöresi Osmanlı İmparatorluğu'nun da beşiği olmuştur (Sivri, 2013:76). Selçuklular ile birlikte Hristiyanlar sanat ve zanaat ile uğraşırken, Türkler ticaret ve mülk edinimini üstlenmiştir ve kentin çekirdek yerleşim merkezi 1220'de inşa edilen Alâeddin Camii'dir (Ertin, 1994:12).

Osmanlı idari teşkilatının ilk uygulandığı yerlerden biri olan Eskişehir, Sultanönü sancağının merkez kazası durumunda olmuş ve Anadolu beylerbeyliğine bağlı olan sancak 16. yüzyıl başlarında Eskişehir, Bilecik, İnönü, Seyitgazi kazaları ile Karacahisar ve Günyüzü nahiyelerinden oluşmuştur. Cihannüma'ya göre ise 17. yüzyılda Eskişehir İnönü (Bozöyük), Bilecik, Seyidgazi, Karacaşehir, Kalacık-1 Sultanönü ve Akbıyık kazalarından ibaretti. Sancak beyi ise Eskişehir'de ikamet etmiş ve Sultanönü Sancağı 19. yüzyılda yeni idari teşkilatlanma gereği kaldırılarak Eskişehir sancağı Hüdavendigâr vilayetine bağlanmıştır (Emecen, 2002:401). Osmanlı döneminde önemini yitiren kent, bu dönemde büyük ölçüde harabe durumundadır (Ulu, 2003:148). Evliya Çelebi 1648 yılında kentin 17 mahalle, 800 dükkândan oluştuğunu, çarşı ve

hanlardan oluşan ticaret alanının ovanın kaplıcalarında, yerleşim alanlarının ise güneydeki tepenin yamaçlarında yani bugünkü Odunpazarı bölgesinde toplandığını ifade etmiştir (Ertin, 1994:14).

Eskişehir'in kentsel mekân olarak gelişmeye başlaması 19. yüzyılın ortalarında göçmenlerin kente yerleştirilmesi ve onlar sayesinde ticaretin gelişmesi ile gerçekleşmiştir. Özellikle 1877 Kırım Harbi'nden sonra Eskişehir'e gelen muhacirlerin bir kısmı Porsuk'un karşı sahiline yerleştirilmiş ve peyderpey süren bu göç akışı ile 1860-1890 yılları arasında kent kuzeye ve ova kesimine doğru gelişmiştir. Demiryolu Eskişehir'e gelmeden önce kentte bir gelişme ve inşa faaliyeti ortaya çıkmış ve her gün sayıları biraz daha artan muhacirlerle kent hayatı canlanmıştır (Tunçdilek, 1957:42).

Bununla birlikte kentin doğal kaynaklarından olan lületaşının ticarileşmesi de kent hayatını etkilemiş ve bu sayede tüccar ve işçi sınıfının kümelendiği bölgeler oluşmuştur. Nitekim lületaşının Avrupa'da büyük ilgi görmesi ve Avrupalılar ile kurulan ticari ilişkiler, kentte Avrupa mimarisinin gelişimini sağlamış ve kentte Viyana tipi evler inşa edilmiştir (Ertin, 1994:16). 1890'lara doğru kente demiryolu inşaatı nedeniyle gelen Avusturyalı işçiler için Porsuk Çayı boyunca yeni ticarethaneler ve oteller inşa edilmiş ve de 1892 yılında Eskişehir-İstanbul hattının seferleri başlamıştır (Tunçdilek, 1957:43; Ulu, 2003:150). Anadolu-Bağdat demiryolu ağının en önemli hatlarından birini oluşturan bu hattı Bağdat ve Basra'ya kadar uzatmak isteyen Almanlar 1894 yılında lokomotif ve vagonların bakımını yapmak üzere cer atölyesi kurmuştur. Bu tesis kentteki işçi yoğunluğunu artırarak işçi kültürünü güçlendirmiştir (Yakut, 2015:59). 1893'te Osmanlı-Rus savaşından kaçan göçmenler ile de kentin nüfusu hızla artmıştır (Tunçdilek, 1957:43; Ulu, 2003:150). Kırım, Kafkasya ve Rumeli'den gelen göçmenlerin Eskişehir'e iskân edilmesinde dikkat çeken hususlardan biri, demiryolu hattının Ankara ve Konya'ya uzatılması sürecinde göçmenlerin hat

boyuna iskânlarının gerçekleştirilmesi olmuştur. Osmanlı yöneticileri göçmenleri hat boyunca uzanan uçsuz-bucaksız tarım alanlarına iskân ettirerek, bu alanların işlenmesini istemiştir (Yakut, 2015:208).

Göçlerin Osmanlı toplumu üzerinde değiştirici etkisi olduğu muhakkaktır. Her Şeyden önce demografik yapının değişmesi sonucu Müslüman-Türk unsurun hâkim olduğu yeni bir kimlik oluşmaya başlamıştır. Sermaye sahibi bazı göçmenler ve ticari hayatın canlanmasına doğrudan etki yaparak Eskişehir'e iskân ettirilen Kırım Tatarları girişimci bir orta sınıfın oluşmasını da kolaylaştırmıştır. Tatarlar Eskişehir, Ankara ve Konya üzerinde tahıl üretimi yaparak ekim alanlarını genişletmiş ve kentin bir ticaret merkezi olarak yükselişi ise Tatarların ileri düzeyde buğday yetiştiriciliği ile sağlanmıştır (Yakut, 2015:209). Albek'e (1991:171) göre, göçmen yerleşmeleri ile kent nüfusu 20. yüzyıl başlarında 20.000'in üzerine çıkmış, bu durum kentin hem fiziksel görünümlünü hem de toplumsal yapısını değişikliğe uğratmıştır.

1905 yılında çarşıda meydana gelen yangın şehrin dokusunu önemli ölçüde zedelemiştir. 1922'de Yunanlılar çekilirken de kentte yangın çıkarmış vekent nerdeyse yarı yarıya yok olmuştur (Tunçdilek, 1957:43). Bu nedenle Eskişehir 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren elde ettiği sermayeyi ve zenginliği büyük ölçüde yitirmiştir. Önce Birinci Dünya Savaşı, ardından Kurtuluş Savaşı ve Eskişehir'in işgali de kentin gelişme ivmesine büyük bir darbe vurmuştur. Avrupa ekonomisiyle bütünleşme konusunda büyük aşama kaydetmiş olan kent, bozkırın ortasında tekrar harabe bir kente dönüşmüştür (Yakut, 2015:27).

Konya ise adını binlerce yıldır sürdüren nadir kentlerden biridir. Türklerin geç-Bizans dönemindeki İkonium'dan Türkçeleştirdikleri Konya'nın Firig dilinde Kawania veya Yunancada Eikon'dan çıktığı kabul edilir (Baykara, 1985:15). Ortaçağ'da Araplar El-Koniya'yı kullanırken, Türkler de son şekli olan Konya adını vermişlerdir. Türklerin

verdiği bu ad bir efsane ile süslenerek kalıcı hale getirilmiştir. Bu anonim efsaneye göre, Horasan'dan uçup gelen dervişler, Konya'nın bulunduğu ovaya şöyle eğilip bir bakmışlar, yemyeşil bir ova. Aralarında konuşmuşlar ve burada güzel bir kent kurmaya karar vermişler. Efsane bu ya, dervişlerden biri, 'Kon yaaa dervişşş!..' demiş, konmuşlar ve kurdukları kente Konya demişler (Bahar, 2015:272).

Arkeolojik kazılara göre Konya Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Kentin tarihi MÖ 7000'lere uzanmaktadır. Hititler, Frigler, Lidyalılar, Persler, Romalılar ve Bizanslılar kente hakimiyet kurmuştur. Roma dönemindeki adıyla Lykaonia'da uygulanan yönetim sistemi ile kentleşme faaliyeti arasında bağlantı vardır. Özellikle tarım alanları, su kaynakları, ulaşım ve güvenlik faktörlerinin elverişliliği yerleşimde süreklilik sağlamıştır. Klaudius döneminde Roma barışının yerleştirilmesi adına Lykaonia çevresine konumlandırılan koloni yerleşmeleri kentleşme sürecini hızlandırmıştır. Roma'nın özellikle MS 2. yüzyıldan itibaren ağırlık verdiği yol ağının da bu sürece katkısı olmuştur (Kurt, 2010:8).

Kentin İslam'la ilk buluşması Hz. Muaviye döneminde olsa da asıl karşılaşma Malazgirt Zaferi'nden sonra gerçekleşmiştir (Çiçekli, 2005:24). Antik çağlardan itibaren yerleşim yeri olma özelliğine sahip Konya bugünkü görünümüne Selçuklu döneminde kavuşmuştur. Türklerin kenti alması ve Selçuklu'nun başkenti olmasından sonra Konya'nın büyümesi hızlanmıştır. Cami, mescit, çarşı, han, hamam, eğitim kurumları, imarethane ve eğlence yerleriyle kent bir devlet merkezi olarak metropol konumuna geçmiştir (Baykara, 2002:185). Alaeddin tepesindeki kalıntılara göre Selçuklular döneminde kentin kuzey tarafı Türklere, güney tarafı Hristiyanlara ayrılmıştır. Tarihçilere göre bu iki mahallenin bir duvarla ayrıldığı tahmin edilmektedir (Karpuz, 2002:189).

Türkler Konya'ya ilk kez 1069 yılında gelmiş, 1071 yılında ise fetih gerçekleşmiştir. Konya'nın tarihteki en önemli olayı Selçuklu payitahtının İznik'ten Konya'ya dönüşüdür. Türkler ilk önce İstanbul'u hedef edinerek İznik'i payitaht yapmıştır. Ancak İznik'teki Türk hakimiyeti 1197 yılında Haçlılar tarafından kırılınca büyük kayıplar verilmiş ve Anadolu'da yeni bir payitaht arayışı başlamıştır. Bu arayış içinde olan Kılıçarslan'ın Konya'yı payitaht seçtiğine dair kesin bir kanıt yok iken, oğlu Mesud devrinde Konya Türkiye Selçuklularının payitahtıdır (Baykara, 1985:26). Selçuklu Devleti'nin başkenti olan kent, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Osmanlı hakimiyetine girene kadar birkaç kez Selçuklu, Karamanoğlu, Moğol, İlhanlı güçlerinin iktidar mücadelesine sahne olarak birkaç kez el değiştirmiştir. 1466'da ise bir daha değişmemek üzere Osmanlı topraklarına katılmıştır (Çiçekli, 2005:25).

Osmanlı devlet yapısı içinde Karaman ili olarak geçen kent, Kanuni devrinde eyalet statüsüne ulaşmış, Larende (Karaman), Seydişehir, Beyşehir, Niğde, Kayseri, Aksaray, Maraş, Elbistan, Bozok sancaklarından oluşan Karaman Eyaleti'nin sınırları Maraş'ın ayrı bir eyalet, Bozok'un başka bir eyalete bağlanmasıyla daralmıştır. 17. yüzyılda Osmanlı'da devlet ve toprak bütünlüğünün sarsılmasıyla çıkan Celali isyanları Konya'yı da etkilemiştir. Konya Meydan Muharebesi'nde Mısır ordusu Konya'yı ele geçirse de Kütahya Antlaşması gereği Konya'yı boşaltmak zorunda kalmışlardır (Çiçekli, 2005:25).

1867'de Konya vilayetinin sınırları Niğde, Isparta, İçel ve Teke sancaklarını kapsamaktadır. 19. yüzyılın sonralarına doğru kent büyük bir yangın geçirmiş ve bakımsız bir hale bürünmüştür. Bu dönemde harabe görünümlü kentte hayat durgundur fakat 1896'da Eskişehir-Konya demiryolunun açılmasıyla ticari hayat canlanmıştır. 1902'de makineli tarıma geçiş ve Abdülhamit döneminde ülke geneline uygulanan

ulaşım, eğitim, restorasyon alışmaları Konya için de önemli adımlar olmuştur (iekli, 2005:25).

5.1.2. 1923-1950 Arası Dönem: Kentleşme Süreci

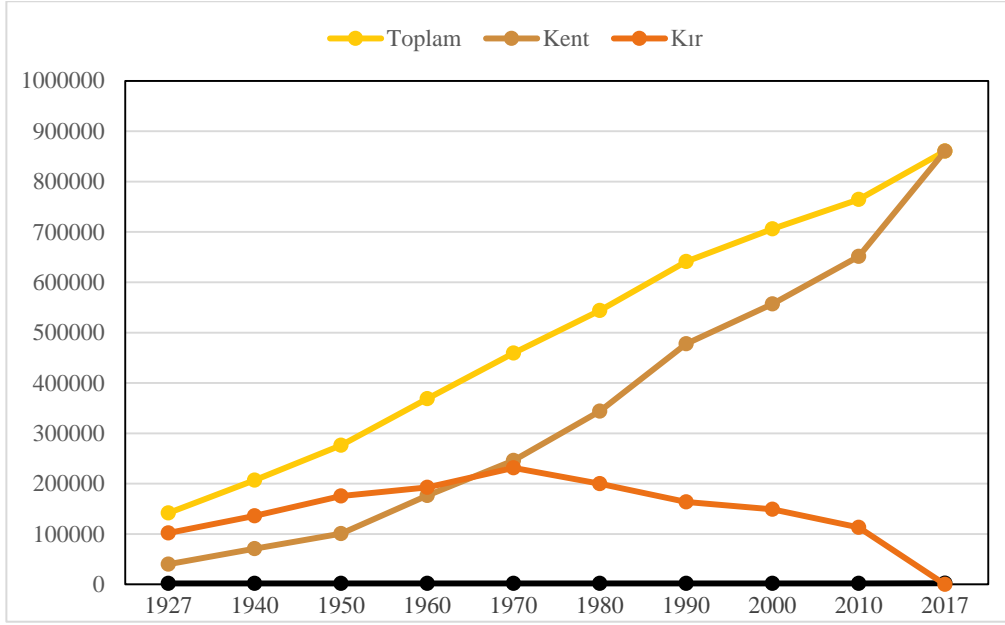
2 Eylül 1922’de on u aylık Yunan işgalinden kurtulan kent neredeyse bir harabe haline gelmiş, kentin ortasındaki ticaret merkezi Yunanlılar tarafından yıkılmıştır. 1925 yılında vilayet merkezi olan Eskişehir bu tarihten itibaren toparlanmaya ve gelişmeye başlamış (Tuncel, 2002:401) ve 1950 yılına kadar geçen sürede çok fonksiyonlu bir kent halini almıştır (Ertin, 1994:22). Yangın sonrasında kent önemli lde harap olmuştur. Bu dönemde iki önemli yerleşim birimi vardır. Birincisi Odunpazarı, ikincisi ise kuzeyde Porsuk çevresinde ticari faaliyetlerin yapıldığı (günümüzde Yalaman Adası veya Suboyu olarak adlandırılan) ve özellikle göçmenlerin oturduğu bölgedir. İşgal yıllarından sonra kentte hızlı bir yapılanma başlamış ve ticari faaliyetler ile birlikte tarım faaliyetlerinin de devam ettirilmesi yeni iş kollarını meydana getirmiştir (Ulu, 2002:6). Cumhuriyet’in ilanından sonra sanayinin toparlanma süreciyle birlikte 1930’lu yıllarda ikişeker fabrikasının ülke ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığı ve dolayısıyla yeni bir fabrikanın açılması gündeme gelmiş, Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odası’nın 1932 yılında hazırladığı bir raporda dünya ekonomik bunalımından önce kentte bir şeker fabrikası açma hazırlıkları başlamıştır. Fakat hem kuraklık hem de ekonomik bunalım bu durumu geciktirmiştir. 1931 yılında Sovyet heyeti Porsuk ayı üzerinde incelemeler yapmış ve kentin yeni fabrikaya ihtiyaç ve potansiyelinin olduğu heyet tarafından ifade edilmiştir. Bunun zerine siyasetçi, bürokrat ve tüccarlar bir araya gelerek halkın mensucat ve iplik fabrikasına değil, şeker, ispirto ve bira fabrikasına ihtiyaç duyduğu sonucuna ulaşmış ve 1932 yılında bir şeker fabrikasının kurulması kararı alınmıştır (Yakut, 2015:64).

Sanayinin millileştirilmesine karşılık gelen bu süreç, Türkiye genelinde olduğu gibi Eskişehir’de de benzer biçimde gelişim göstermiştir. Nitekim savaş sırasında yakılıp yıkılan kentlerin bir an önce imar edilebilmesi için Cumhuriyet’in ilk yıllarında ülke geneli için ihtiyaç duyulan temel inşaat malzemelerinden biri de kiremit ve tuğla olmuştur. Yerli üretim çok az olduğu için Fransa’nın Marsilya kentinden ithal edilen bu malzemelerin üretimi fabrikaların kurulması ihtiyacını ortaya çıkarmış ve Eskişehir gerek konumu gerekse de uygun toprağa sahip olmasından dolayı en uygun yerlerden biri olarak kabul edilmiştir. Çünkü üretilecek tuğla ve kiremitlerin demir yolu ile taşınmasında kent sayısız avantaja sahip olmuştur (Yakut, 2015:71). 1926 yılında ilk girişimler başlamış ve 1927’de hisse paylaşımlı olan ilk tuğla ve kiremit fabrikası kurulmuştur. 1924 yılında millileştirilen demiryolu cer atölyesi iki katı genişletilmiş, 1926 yılında tayyare bakım atölyesi ve 1933’te şeker fabrikası kurulmuştur. Aynı dönemde un değirmenleri inşa edilmiş, ardından mektep ve meydanlar kurulmuş, kiremit ve tuğla fabrikalarının sayısı 10’u aşmış, atölye, yağhane, tabakhane, banka, ticari tesis ve oteller inşa edilmiştir. 1922’den önce bir ziraat kasabası olan Eskişehir 1925’ten sonra endüstri ve ticaret alanında da gelişmiş ve tek fonksiyonlu bir kent olmaktan çıkıp zirai, ticari ve kısmen endüstriyel bir kent karakterini kazanmıştır. Bu da kenti bir cazibe merkezi haline getirmiş ve nüfus hızla artmıştır (Tunçdilek, 1957). Sanayide çalışan işçi nüfusu ile askeri üste görevli memurların kent bünyesinde yer alması Eskişehir’e işçi kenti kimliği kazandırmış ve yerleşme alanının büyümesini sağlamıştır (Ertin, 1994:23).

1934 belediye seçimlerinde belediye başkanlığını yürüten ve tekrar aday olan Kâmil Bey su sorununun çözülmesi, caddelere parke taşı döşeme, heykel ve ağaç dikimi gibi vaatleri ile modern bir kent tahayyülü geliştirmeye çalışmıştır. Böylece resmî ideoloji doğrultusunda toplumsal mekânın ve gündelik hayatın biçimlendirilmeye çalışıldığı bir döneme girilmiştir. Yakut’a (2015:135) göre, Cumhuriyet Meydanı,

bulvar ve Atatürk heykeli gibi çalışmalar kent tasarımı ve ideoloji arasındaki güçlü bağı göstermektedir. Bu dönemde aynı zamanda pek çok eğitim kurumu açılmış ve devlet eliyle kamusal mekânlar oluşturulmuştur. Kısacası bu dönemde kentin mekânsal kullanımı ticarethaneler, eğitim kurumları, sağlık kurumları ve resmi kurum binalarından oluşmakta olup, bunların yer seçiminde ticari alanlara yakınlık ön planda tutulmuştur. Böylece kentin merkezi dairesel olarak kamu yatırımları ile şekillendirilmiş, tek çekirdekten oluşan merkez ve onu besleyen yol boyu ticari fonksiyonlar geliştirilmiştir (Ulu, 2002:8).1895 yılında kurulan Eskişehir Sanayi ve Ticaret Odası'nın yanı sıra 1925 yılında kurulan Ticaret Borsası, Osmanlı ve Ziraat Bankası'nın 19. yüzyılda açtıkları şubelere 1929 yılında Türk Ticaret Bankası, Eskişehir Bankası vb. bankaların eklenmesi kentin ticari yaşamını hareketlendirmiş ve bu durum kenti bölgesel merkez konumuna getirmiştir (Ertin, 1994:25). Bu dönem Türkiye geneline paralel olarak hem sanayinin millileştirilmesi hem de bankacılık, eğitim vb. alanlarda kurumsallaşmanın sağlanması ile temsil edilir.

1927 yılı nüfus sayımına göre Eskişehir'in toplam nüfusu 141.830'dur. Kentte yaşayan nüfus yaklaşık 40.000 iken, geriye kalanı kırsal nüfustan oluşmuştur. 1950 yılı nüfus sayımına göre ise kent nüfusu 100.000'i geçerken, kır nüfusu 175.400'a ulaşmış ve kentin toplam nüfusu 276.164 kişiden oluşmuştur (Eskişehir Yıllığı, 1973).

Şekil 8: Eskişehir’de 1927-2017 yılları arası nüfus gelişimi
Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır

Şekil 8’de görüldüğü üzere, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren Eskişehir’in toplam nüfusu ve bunun içinde yer alan kent nüfusu sürekli olarak artış eğilimi göstermiştir.

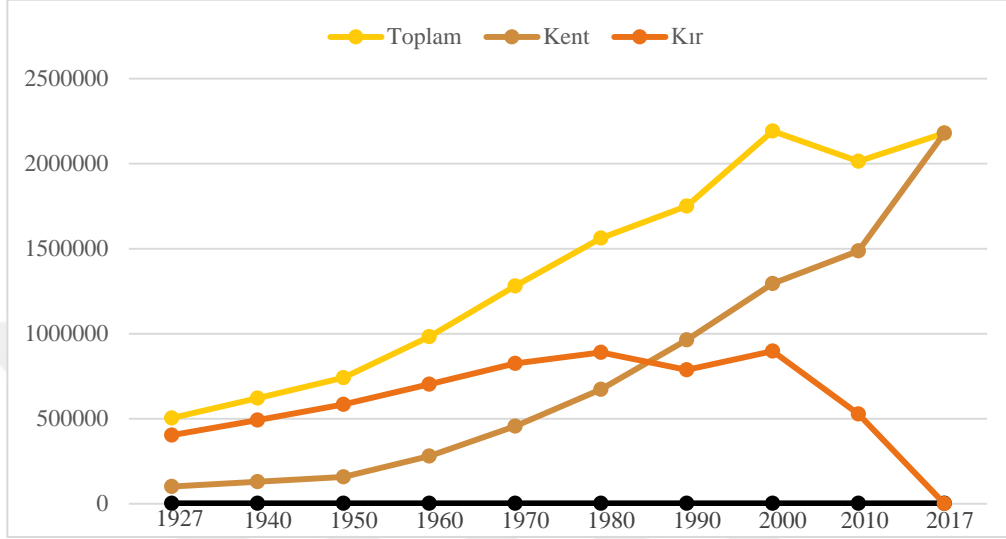
1923-1950 yılları arası dönemde Konya kenti de savaşın verdiği ağır sonuçlar ile uğraşmaktadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Konya kenti Ocak 1920’de önce İngilizler daha sonra İtalyan kuvvetlerince işgal edilmiş ve işgalciler Mart 1920’de Konya’dan ayrılmıştır. Ardından Konya’da dört ayaklanma girişimi yaşanmış, Millî Mücadele yıllarında Konya’da muhalefet hareketleri başlamıştır. Konya’da 1920 Ekim’inde başlayan isyan Ankara Hükümeti kuvvetleri başta olmak üzere Kuvâ-yi Milliye’nin (Milli Kuvvetler) çabası, halkın desteği ve de Babalık ve Öğüd gazetelerinin Millî Mücadeleyi desteğiyle bastırılmıştır. Ardından Büyük Taarruz’da önemli rol oynayan Konya, milli mücadele zaferinden sonra gelişen kentler arasına girmiştir (Baykara, 2002:185; Çiçekli, 2005:25).

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Konya’da sosyal ve ekonomik hayat açısından hareketlilik başlamıştır. Zaten 1896’da açılan demiryolu kentte nüfusun artmasına ve ticaretin canlanmasına katkı sağlamıştır. Demiryolu sayesinde ithal eşya ticareti de

Konya'ya getirilmiş ve 20. yüzyılın başlarında Konya İç Anadolu'nun en büyük şehri olma özelliğine kavuşmuştur (Baykara, 2002:187). Kendine yeten ve küçük ölçekli üretim yapısına sahip kentte sanayiden ziyade tarım faaliyetleri etkili olmuştur. Özellikle fiziki koşulların uygunluğu hem tarımı hem de artı ürünün pazarlanmasını kolaylaştırmıştır. Cumhuriyet öncesinde kentin en dikkat çeken özelliği ise özel girişimciliğin öncü olmasıdır. Şirketleşmede ortaklık ya da çok ortaklık kültürü yaygın olmuş ve 1920'lerde 19 anonim şirket ile milli şirketlerin en yaygın olduğu il olmuştur. Cumhuriyetten sonra ise tarım ekonomisine bağlı olarak buharlı değirmencilige önem verilmiş ve 22 un fabrikası ve 7 buharlı un fabrikası açılmıştır (Şahin, 2011:269). Kentin yerleşim bölgesi Alâeddin Tepesi'nin doğu ve güney kısmına yayılırken, ticaret alanları Mevlâna türbesinin doğusunda ve hükümet binasının güneyinde toplanmıştır (Yenice, 2005:42). Kentte tarım faaliyetlerinin ön planda olması nüfus ve yerleşmenin kentin doğu ve güney kesimlerinde yoğunlaşmasını sağlamış, ticaret alanları ise Mevlâna-Alâeddin Tepesi arasında kümelenmiştir ve oldukça az miktarda olan sanayi tesisleri ise kent içine dağılmıştır (Aka, 2007:199).

Bu dönemde Konya'nın gelişimi oldukça yavaştır. 1923 ve 1950 arası dönemde Konya'nın tarım ve küçük ölçekli imalata dayanan bir ekonomik yapısı vardır. Bu dönemde Ereğli dokuma tesisi dışında Konya'da ciddi bir kamu girişiminin varlığından söz edilemez (Şahin, 2011: 271). Sanayileşmeden ziyade ticaret ve tarım faaliyetlerinin yürütüldüğü kentte nüfus hareketleri de oldukça yavaş ve doğal bir artış göstermektedir. Fiziki coğrafyasının sunduğu avantaj sayesinde planlı gelişen yerleşme özelliğine sahip Konya, aynı zamanda 1940'lı yıllarda ilk kent planına sahip şehirdir (Yenice, 2012:344). Buna göre kent planında; tek merkezli, kompakt kent modeline uygun bir yapı benimsenerek yerleşme tarihi kent merkezi odaklı gelişme deseni göstermiş, kentin Batı yönünü kapatarak dairevi bir kent modeli oluşmuştur. Ayrıca demiryolu ve istasyon bölgesi kentin gelişiminde yönlendirici unsurdur (Yenice, 2005:52). Kent

nüfusu ise 1927 yılı sayımına göre 100.946 kişiden oluşmaktadır. Kentin nüfusu 1940 yılında 129.045'e, 1950 yılında ise 157.421'e ulaşmıştır. Kır nüfusunun oldukça yoğun olduğu bu dönemde kırsal nüfus da sürekli olarak artış eğilimi göstermiş, 1927'de 403.179, 1940'ta 455.633, 1950'de ise 157.421'e ulaşmıştır (Şekil 9).

Şekil 9: Konya'da 1927-2017 yılları arası nüfus gelişimi

Kaynak: TÜİK ve Konya Valiliği'ne (2017) ait verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır

5.1.3. 1950-1980 Arası Dönem: Kalkınmacı Anlayış

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik ve sosyal yaşamda yeni bir toparlanma süreci başlamıştır. Bu döneme kadar Eskişehir'de devlet yatırımları ve özel yatırımlar sanayinin gelişmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, 1950 yılı sonrası ülke genelinde yaşanan nüfus artışı kentte de kendini göstermiştir. Göçle gelenler, memur olarak gelenler, işçi aileleri vs. kentin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Göçmenlerin sağladığı kuzine ve soba üretim teknolojisi ile 1960 yılında ilk küçük ölçekli sanayi sitesi kurulmuştur. Türkiye genelinde 1950'li yıllardan itibaren demiryolunun önem kaybetmesi, buna karşılık karayollarının gündeme gelmesi söz konusudur. Yine konumundan dolayı Eskişehir karayolları için de önemli kavşak noktası halindedir ve bu durum kentin gelişimini sağlamıştır (Tuncel, 2002:401). Devam eden eğitim, sağlık hizmetlerine yönelik binaların inşası, park, bahçe ve camiler kentin mekânsal olarak yayılmasını sağlamıştır. Temel olarak 4 bölgede gelişim

mevcuttur: kuzeybatıda DDY tesisleri ve özel sektör fabrikaları, kuzeydoğuda şeker fabrikası eski alanları, batıda Eskişehir Basma Fabrikası ve doğuda küçük sanayi sitesi. Ticarethaneler ise kent merkezinde yoğunlaşmıştır (Ulu, 2002:10).

1950 yılından itibaren hızlı bir kalkınma dönemine giren Eskişehir, ekonomi ve sanayide 1961 yılına kadar Bursa'dan daha ön sıralarda yer almaktadır. Ancak daha sonraki yıllarda Eskişehir'de yaşanan durağanlığın sebebi olarak Gaziantep, Konya, Kayseri ve Mersin gibi illerdekine benzer büyük ortaklıklı girişimlerin ve yatırımların olmaması ve bölge teşviklerinin Bilecik'e kaydırılmış olması gösterilmiştir (Albek, 1991:289). Kentin 1950'lere kadar olan gelişiminde etkili bir faktör de demiryoludur. Demiryolunun kent makro formu içinde yer alması demiryolunun mekânsal olarak payını da artırmıştır. Aynı zamanda demiryolunun kent içinden geçmesiyle çevresinde konut ve ticaret alanlarının kurulması kentin alansal olarak yayılmasını kolaylaştırmıştır (Ulu, 2002:10). Bu dönem aynı zamanda göçe bağlı olarak gecekondulaşmanın da yeni yeni başladığı bir döneme karşılık gelir.

Söz konusu dönemde yaşanan ve ileride Eskişehir'e "üniversite kenti" kimliği kazandıracak olan belki de en önemli gelişme, 1958 yılında Prof. Dr. Orhan Oğuz'un öncülüğünde İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin (İTİA) kurulmasıdır. 1960'lı yıllardan itibaren kent mekânsal olarak kabaca bugüne benzer halini almaya başlamıştır. Ankara-İstanbul çevre yolunun yapılması kentin kuzeyinde yeni konut alanlarını oluşturmuştur. 1960'lara kadar tek ya da iki katlı konutlar hakimdir. 1965'lerden sonra ise apartmanlaşma eğilimi başlamıştır. Özellikle kent merkezindeki boş alanlarda yüksek katlı binalar inşa edilmiş ve konut yoğunluğu artmıştır (Ulu, 2002:12). 1968 yılında Bulgaristan ve Türkiye arasında yapılan antlaşma ile 1969 yılında kente gelen göçmenlerin belediye sınırları içindeki boş alanlara ev yapmalarına izin verilmiştir (Ertin, 1994:61).

Ayrıca yüksek öğrenim kurumlarının kentin kuzey ve güneyine toplanması da yeni yerleşme birimlerini oluşturmuştur. 1982 yılında Anadolu Üniversitesi'ne dönüştürülecek olan İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin ve bugünkü Osmangazi Üniversitesi'nin temelini oluşturan tıp fakültesinin eğitime açılması kent içi arazi kullanımını etkilemiştir. Bununla birlikte müzeler ve parkların da açılması arazi kullanımını etkileyen unsurlardandır (Ulu, 2002:15). 1960-1980 arası dönemde kent sanayi alanları bakımından bir organizasyon dönemine girmiştir (Ertin, 1994:38). 1969 yılında Eskişehir Sanayi Odası tarafından OSB'nin kurulması gündeme gelmiş ve ilk tesis 1973 yılında kurulmuştur. Bu dönemde şehrin ticaret alanı Porsuk çayının kuzeyinde bu çaya paralel uzanan eksen ile bu çaya dik olarak ulaşan ve Porsuk çayı güneyinde devam eden eksen ve bu iki caddeye kavuşan yan yollar üzerinde kuruludur (Tuncel, 2002:402).

1955'te nüfus kent nüfusu 120.000'i, 1960'ta 170.000'i geçmiş ve kent kuzeye doğru gelişmeye devam etmiştir. Bu dönemde kamu ve özel teşebbüse ait sanayi kuruluşlarının çevresinde meskenler inşa edilmiş, yeni yapılan kooperatifler kentin gelişimini hızlandırmıştır. 1970'te kentin nüfusu 245.905'e ulaşmıştır. Bu yıllardan sonra özellikle kenti çevreye bağlayan karayolu hatları boyunca mesken kümelenmeleri oluşmuş ve ilk gecekondulaşma alanları meydana gelmiştir. Özellikle İstanbul-Ankara karayolunun kuzeyinde yoğunlaşan gecekondu nüfusla beraber kentin nüfusu 1980'de 300.000'i aşmıştır (Eskişehir Yıllığı, 1973; Tuncel, 2002:402).

1950-1980 arası dönem Konya'daki kentsel gelişim Eskişehir'e oranla daha farklıdır. Bu farklılığı Sefa Odabaşı şöyle ifade etmiştir:

“Karamanoğulları ile çatışmaları yüzünden Osmanlılar Konya'yı yok sayıyorlardı... Osmanlı döneminde gerileyen Konya Selçuklu yönetimi altında yaşadığı görkemi de kaybetti; Cumhuriyet dönemine kadar küçük bir kent gibi kendi kabuğu altında

yaşayacaktı artık. Yalnız Cumhuriyet süresince ve daha öncesinde bazı ayaklanmalar ve isyanlar yaşanmaktaydı. Belki Konyalılar tamamen masumdu ama yine de oluyordu isyanlar; Konya'nın ünü zedeleniyordu. Cumhuriyet'in başından 1950'ye kadar Konya durağan pozisyonunu yavaşça terk etti ve hareketlendi. 1950'den beri de gelişmekte olan bu günümüz Konya'sı oluştu.” (Akt. Çiçekli, 2005: 29).

Konya'da Türkiye'deki sanayileşmeden farklı olarak fabrikalaşma süreci 1950'lerden sonra başlamıştır. Ülke genelinde kalkınmacı anlayışa karşılık gelen bu dönemde tarımda makineleşme, tarımsal destek ve çiftçilerin desteklenmesi ulusal pazarın genişlemesini sağlamıştır. Konya'da da 1950'lerden itibaren tarım, hayvancılık ve sanayi alanında gelişmeler gözlenmiştir. Her ne kadar 1960-1980 arasındaki Planlı Kalkınma döneminde Konya'nın ekonomik yapısında köklü bir değişim sağlanmasa da özellikle 1970'lerde özel teşebbüsün ön plana çıktığı ve geleneksel iş ortaklıkları dışında kalan çok ortaklı model denemelerinin yapıldığı görülmüştür (Şahin, 2011:270). Bu hareketlenme Konya'nın nüfusunu da önemli ölçüde etkilemiştir.

1950'den 1980'e kadar olan dönemde tarım ve sanayinin bir ivme kazanarak geliştiği görülmektedir. Tarımda artan makineleşme ile üretim artarken, sanayide şeker, çimento, krom, magnezit ve alüminyum gibi kamu ve özel sektör yatırımlarıyla sanayileşmenin geliştiği görülmüştür. Özellikle 1970'lerde görülen çok ortaklı bazı girişimler ise Konya'da özel girişimciliğin gelişimi açısından önem taşımıştır (Şahin, 2011:272).

1980'lere kadar olan dönemde kentin yoğun bir göç akışına maruz kalmasından dolayı konut alanlarının inşasına öncelik verilmiştir. 1960'lara doğru kentin boş arazileri apartmanlar ile doldurulmuş ve özellikle otobüs terminali kuzeye inşa edilerek kentin bu yönde gelişimi sağlanmıştır (Aka, 2007:209). Bu dönemde de ticaret alanları Alâeddin Tepesi ve Mevlâna arasında kalan bölgede yoğunlaşmış, ayrıca Larende Caddesi,

İstanbul Caddesi ve Fuar Alanı yeni ticaret alanı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla 1980’li yıllara kadar devam eden süreçte kırdan kente göçlerle oluşan konut açığı ve gecekondulaşmayla oluşan denetimsiz kentleşmenin yol açtığı birtakım sosyal ve mekânsal sorunları çözmeye yönelik önlemlerin alınması şeklinde olmuştur (Yenice, 2012:344). 1950-1980 arası dönemde kent nüfusu artış göstermeye devam etmiş ve 1980 yılında 672.695’e yükselmiştir. Türkiye’de kırsal nüfusta yaşanan çözümlenin aksine, bu dönemde Konya’da kır nüfusu da artış eğiliminde olmuştur (Çizelge 8).

5.1.4. 1980 ve Sonrası Dönem: Mekânsal Üretim Yarışı

1980’lerden itibaren Eskişehir’de gelişim gösteren kooperatifleşme kentin konut alanlarını etkilemiştir. Boşluklara inşa edilen konutlarla birlikte kentte konut alanı miktarı artarken, kooperatiflerle planlı bir gelişim sağlanmış fakat dış çeperdeki mahallelerde gecekondulaşma eğilimi başlamıştır. Aynı zamanda imar planı kararları çerçevesinde birkaç katlı binalar yıkılarak yerine 7-8 katlı binalar inşa edilmiştir. 6 Ekim 1986 yılında onanan Eskişehir Nazım İmar Planı ve Islah İmar Planları çerçevesinde, 1-2-3 katlı konut parselleri üzerinde kat sayısı 4’e, ana caddelerde ise 7-8 kata çıkarılmış ve bu durum da kentte dikey büyümeye ve yoğunlaşmaya neden olmuştur. Bu dönemde verimli tarım alanları konut imarına açılmıştır (Ulu, 2002:18). Söz konusu dönemin kentleşmesi modern yaşamı temsil ettiği düşünülen apartmanlaşma eğilimi ile temsil edilmiştir.

Nitekim 1980-1992 yıllarını kapsayan dönem Türkiye’de konut açığının kooperatifler aracılığı ile kapatılmaya çalışıldığı bir dönemdir. Bu durum Eskişehir için de geçerlidir. 1950-1960 yılları arasında iç göçe bağlı olarak kent nüfusunda önemli artışlar meydana gelmiştir. 1980 yılında nüfus 309.431’e ulaşmıştır. Nüfus artışı ve kentleşme arasındaki ilişki düşünüldüğünde Eskişehir bu dönemde Orta Anadolu’nun en hızlı kentleşme oranına sahip şehirleri arasında yer almaktadır (Ertin, 1994:39).

Kentte kooperatifleşme sayesinde planlı bir yapılaşma olmuş fakat dış çeperde devam eden gecekondulaşmadan dolayı İmar ve İskân Bakanlığı ve belediye tarafından bazı girişimlerde bulunulmuş, Karapınar mahallesinin güneyindeki alan gecekondulu önleme bölgesi ilan edilmiştir. Bu dönemin mekânsal gelişim üzerindeki bir diğer özelliği Anadolu Üniversitesi'nin kuzeyde yer alan Yunus Emre kampüsünün alanının genişletilmesi ve güneyde ikinci bir kampüs inşaatının başlanmasıdır. Daha sonraki yıllarda üniversitenin eğitim alanındaki fonksiyonu kentin etki alanını Türkiye geneline yaymıştır (Ertin, 1994:83).

Bu dönemde organize sanayi alanları kurulmuş, kültür ve ticaret merkezleri açılmıştır. 1985 yılında Esnaf Sarayı, ilk modern alışveriş merkezi olarak açılmıştır (Eskişehir Valiliği, 2010:52). 1973 yılında 500 ortağın bir araya gelerek oluşturduğu bir iş yeri yapı kooperatifi olarak kurulan Esnaf Sarayı'nın inşaatına 1979 yılında başlanmış ve 1985 yılında işletmeye açılmıştır. Bugün ise Eskişehir'in simgesel mekânlarından biri haline gelmiştir. Eğitim ve kamu yatırımları yoğunlaşmış, 1993'te Osmangazi Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte Eskişehir'in üniversite kenti kimliği güçlenmiştir. Kentte hizmetler sektörünün de gelişmesi, kentin fiziksel alanının ve merkezi iş alanının büyümesi talebini doğrulamış ve şehirler arası otobüs terminali şehrin dışına çıkarılmıştır. 1980 yılında kentin nüfusu 543.802'dir ve bu rakam 2000 yılında 706.009'a ulaşmıştır (TÜİK, 2017). Aynı zamanda 1993 yılında 504 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Eskişehir'e "büyükşehir" statüsü verilmiştir.

Eskişehir'in kentsel gelişimi Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tedrici de olsa tek merkez etrafında bir yağ lekesinin büyümesi şeklinde olmuştur. Bugünkü fiziksel görünümüne kaba taslak 1960'lı yıllardan itibaren kavuşmaya başlasa da kentin esas gelişimi 2000 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bu anlamda kentin fiziksel görünümünü etkileyen en önemli gelişme Porsuk Çayı'nın ıslah edilerek kente yeniden

kazandırılmasıdır. Sakarya Irmağı'nın en uzun kolu olan Porsuk çayı, şehrin tam ortasından geçmektedir. 2002 yılında Büyük Porsuk Projesi başlatılarak çay temizlenmiş ve proje 2008 yılında tamamlanmıştır. Yine 2002 yılında kentin ulaşım sisteminde değişikliğe gidilerek hafif raylı sistem kullanılmış ve yine kent merkezini hareketlendirecek güzergâh üzerinden tramvay projesi 2004 yılında hayata geçirilmiştir. 2002 yılında kentin fiziksel görünümünü önemli ölçüde etkileyen bir diğer çalışma ise Köprübaşı Bölgesi'nde yapılan modernleşme çalışmasıdır. Porsuk'un ıslahının da bir devamı niteliği olan bu çalışma ile Büyükşehir Belediyesi tarafından 1/5000'lik ve 1/1000'lik imar planları ile Köprübaşı Bölgesi'ndeki caddeler ve binalar kentsel yenilemeye tabi tutulmuş ve yeni alışveriş mekânları açılmıştır. Bu çalışmaların devamı olarak Kentsel Gelişim Projeleri adı altında Odunpazarı Tarihi Koruma ve Geliştirme Projesi ile bölgedeki metruk binalar yenilenmiş ve daha modern bir görünüme kavuşturulması sağlanmıştır. Yine bu kapsamda Eskişehir'de bulunan tarihî Yaş Sebze ve Meyve Hali Binası restore edilerek bünyesinde hediyelik eşya dükkânları, büfeler, kafeler, barlar, tiyatro sahnesi, sergi ve nikah salonunu barındıran Haller Gençlik Merkezi adı altında kentli yaşamına yeniden sunulmuştur. Kısacası Eskişehir'de 2000 yılı sonrasında kent estetiğine odaklanılmış ve kentin yenilenmesine yönelik projelere ağırlık verilmiştir. 2017 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre kent nüfusu 860.620 kişiden oluşmaktadır.

Konya'da ise 1980'lerden sonra demiryolunun batısında da kentin gelişmeye başlaması Meram'ı yerleşme açısından cazip hale getirmiş ve 1980'de 6000.000'i geçen nüfus, 1990'da 1 milyona yaklaşmıştır. 2000 yılında kent nüfusu 1.294.817 iken kır nüfusu 897.359'dur (Konya Valiliği, 2018; Tuncel, 2002:188). Bununla birlikte 1980'li yıllar hızlı kentleşmenin doyma noktasına ulaştığı dönemdir ve artık benimsenen politikalar ile küresel pazarlara açılma çabaları ortaya çıkmıştır (Yenice, 2012:344). Böylece kentlerde meydana gelen aşırı yüklenmeyi bertaraf etmek adına yeni planların

yapılması gündemdedir ve plan yapma yetkisi bu dönemde merkezi yönetimden yerel yönetimlere aktarılmıştır (Yenice, 2012:344).

1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de hareketlenen mekânsal gelişim Konya’da da görülmüştür. Bu dönemden sonra özellikle kooperatifleşme hareketleri ile çok sayıda konut inşaatı başlamıştır. 1980’li yıllarda, 1950 ve 1960’lı yıllarda iskân alanı haline gelmiş olan ve büyük çoğunluğu tek katlı ve bahçeli evlerden oluşan Alaattin Tepesi batısındaki fuar ile demiryolu arasındaki alanlardan, terminal binasına kadar olan kesimlerin büyük bir kısmı çok katlı yapılarla kaplanmış ve 1990’lı yıllarda çok katlı binalar bu bölgeyi tümüyle işgal etmiştir. Bu sayede bölge artık kentin en gözde yerlerinden biri haline gelmiş ve 1966 planında yeşil alan olarak kabul edilen söz konusu bölge imara açılmıştır. Böylece yüksek bina yapılmaması istenen Meram Eski Yol, Meram Yaka Yolu ve şeker fabrikası civarı yüksek gelir grubuna hitap eden çok katlı yapılarla dolmuştur. Bu bağlamda kentin batı kesiminin nezih mekânlar olması orta ve yüksek gelir grubu tarafından tercih edilerek rant alanı haline gelmiştir (Aka, 2007:214).

Aynı zamanda 1975 yılında kurulan Selçuk Üniversitesi kentin gelişimini hızlandırmış ve kentin yeni üyesi olan öğrenciler için yeni konut ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte üniversiteden dolayı kentin kuzeye doğru gelişim gösterdiği görülmüştür. Artan nüfusun barınma ihtiyacı ile kent bu dönemde merkezden başlayıp otogar, sanayi çarşıları, İstanbul Yolu, 1 ve 4 nolu Gecekondu Önleme Bölgeleri ile kuzeye doğru lineer bir gelişim göstermiştir (Yenice, 2005:71).

1980’lerden sonra konutlaşma eğilimi tarım alanları için tehlike oluşturmuştur. 1983 planıyla birlikte 1. ve 2. OSB alanlarının dolmaya başlamasıyla imarlı OSB arsalarının arzında azalma olmuş ve arsa fiyatlarında yükseliş yaşanmıştır. Mevzi imar planlarıyla ilçe belediyeleri kendi sınırları içinde sanayi bölgeleri oluşturmak istemiş ve

ortaya çıkan sanayi siteleri plan sınırlarını aşmıştır. Böylece kuzeydoğudaki bazı alanlar Selçuklu Belediyesi tarafından imara açılmıştır (Yenice, 2005:79). Bu durum ise merkezden yerele yetki aktarımının etkilerinin başarılı bir biçimde işlediğini göstermiştir.

1980'den itibaren ekonomik kalkınma modeli olarak dışa açık bir modeli seçen Türkiye'de yapılan piyasa reformları ekonomide rekabetçi bir anlayışı getirmiştir. Bu dönemde Konya'nın üstün olduğu gıda ve sanayinden sonra 1990'larla birlikte otomotiv, makine ve ayakkabı sanayinde öne çıkması, kentin sadece tarıma dayalı bir ekonomi olarak değil sanayiye dayalı bir ekonomi olarak da öne çıktığını göstermiştir. Küreselleşmeyle birlikte Konya ekonomide özel girişime dayalı bir modeli benimsemiş ve dış pazarlarla bütünleşerek ticari kazançlarını artırmıştır (Şahin, 2011: 272).

1980'li yıllar aynı zamanda Konya için ıslah imar planlarının da gündemde olduğu dönemdir. Artan nüfusla birlikte gecekondulaşma sorununa radikal bir çözümün bulunamamasıyla 1984 tarihli İmar Affı Kanunu ile kentin güneyindeki kaçak yapıların önlenmesi ve denetimi adına bir dizi girişimde bulunulmuştur (Yenice, 2012:348). Konya'ya 20.06.1987 tarihli 3399 sayılı kanun ile üç ilçeden (Meram, Selçuklu ve Karatay) meydana gelen "büyükşehir" statüsü verilmiştir. Bu süreçten itibaren Konya'da kentleşme süreci yapılan yatırımlar ile birlikte hızlanmıştır. 1980 sonrasında kentte meydana gelen en önemli değişim ulaşımda raylı sisteme geçilmesidir. 1987 yılında temel atılarak 1992'de işletmeye açılan (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2018) Konyakent içi tramvay sistemi Türkiye'de ilk kez tramvay ulaşım sisteminin kullanıldığı yer olması bakımından önemlidir. Ardından pek çok büyük kentte tramvay ulaşım sistemine geçilmiştir.

5.2. Neoliberalizmin Eskişehir ve Konya Kentlerindeki Mekânsal Pratikleri

Eskişehir ve Konya kentlerinde neoliberalizmin mekânsal olarak deneyimlenmesi 2000 yılından sonra büyük ölçekli/mega kentsel projeler üzerinden gerçekleşmiştir. Hem katılımcılar ile yapılan mülakatların analizleri hem de her iki kentin yerel yönetimleri tarafından hazırlanan hizmet bültenleri ve web sayfaları üzerinden yapılan betimsel analiz ve içerik analizi ile mekâna yönelik projeler tespit edilmiştir. Buna göre hem Eskişehir’de hem de Konya’da yapılı çevrenin üretimi *neoliberalizmin fiziksel ve temsili mekânları* ile şemsiye kategori oluşturulmuş ve bu kategorinin altında üç tema ortaya çıkmıştır: Bunlar *yeni kentsel mekânlar*, *klonlanmış mekânlar* ve *yeniden canlandırılan mekânlardır* (Çizelge 7).

Çizelge 7: Eskişehir ve Konya kentlerinde neoliberalizmin fiziksel ve temsili mekâna yansımaları

Temalar	Alt Temalar	Eskişehir'deki Mekânsal Pratikler	Konya'daki Mekânsal Pratikler
Yeni kentsel mekânlar	<i>Sosyal/Kültürel/Sanatsal yapılar ve tesisler</i>	Atatürk Kültür Sanat ve Kongre Merkezi Balmumu Heykeller Müzesi Büyükşehir Sanat Merkezi Cam Heykel Müzesi Çağdaş Cam Sanatları Müzesi Kentsel heykeller Kongre Merkezi Necati Bey Kültür Merkezi Opera Sanat ve Kültür Sarayı Senfoni Orkestrası Turgut Özakman Sahnesi	Akören Kültür Merkezi Büyükşehir Belediyesi Spor ve Kongre Merkezi İl Halk Kütüphanesi İslam Kültür Merkezi Karadığın Kültür Merkezi Kılıçarslan Gençlik Merkezi Konya Ordu Evi Mevlâna Kültür Merkezi Selçuklu Kongre Merkezi
	<i>Eğitim kurumları</i>	Anadolu Üniversitesi Osmangazi Üniversitesi	Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi KTO Karatay Üniversitesi Necmettin Erbakan Üniversitesi Selçuk Üniversitesi
	<i>Spor tesisleri</i>	Yeni Atatürk Stadyumu	Büyükşehir Belediyesi Stadyumu (Torku Arena)
	<i>Kapalı yerleşmeler</i>	Odunpazarı'nda 2, Tepebaşı'nda güvenli site (gated community) yerleşmesi	Selçuklu Bölgesinde 40, Meram'da 13 olmak üzere toplam 53 güvenli site (gated community) yerleşmesi
	<i>Toplu konut projeleri</i>	Sultandere Toplu Konut Projesi	Adalet, Ak-Saray, Akabe-1. ve 2. Etap, Akbel, Akcami, Akçaşehir, Akçelebi, Akhüyük, Akkale, Akköprü, Aksarnıç, Akşehir, Aksinan, Aksite, Aktömek, Akyıldız, Akyurt, Karatay Bahçelievler, Karbel, Karfet, Karpol, Kerimdede, Keykubat Konakları olmak üzere toplam 27 Toplu Konut

			Projesi (Karatay Bel.) Yazır Bölgesi Toplu Konut Projesi (Selçuklu Bel.).
Klonlanmış Mekânlar	<i>Ulaşım projeleri</i>	Bulvar yenileme Cadde asfaltlama Tekne ve gondollar Teleferik Tramvay	Alt ve üst geçitler Caddelerin genişletilmesi Köprülü kavşaklar Tramvay
	<i>Tüketim mekânları</i>	Bademlik Beş Yıldızlı Termal ve Hidroterapi Tesisi (Yap işlet devret) Beş Yıldızlı Otel Espark AVM Kanatlı AVM Koçtaş AVM Neo Plus AVM Özdilek AVM	Kent Plaza AVM Kipa AVM Konya Koçtaş AVM Kule SiteAVM Metro AVM Novada Outlet AVM Real AVM 42. CaddeAVM
	<i>Temalı parklar</i>	Anıt Park Bilim Deney Merkezi Hayvanat Bahçesi Kentpark Masal Şatosu Sazova Bilim Sanat ve Kültür Parkı Sualtı Dünyası Şehri-Aşk Adası	80 Binde Devr-i Alem Parkı Adalet Parkı İstiklal Harbi Şehitleri Abidesi Japon Kyoto Parkı Kelebekler Vadisi Konya Bilim Merkezi Macera Kulesi Olimpiyat Parkı Selçuklu Çiçek Bahçesi Türk Yıldızları Parkı Yazır Huzur Bahçeleri
Yeniden	<i>Kentsel yenileme mekânları</i>	Eski Buğday Silosu (Otel Ibis)	2. Kılıçarslan Yenileme Projesi

canlandırılan mekânlar	(restorasyon)	Haller Gençlik Merkezi İsmet İnönü Karargâh Binası Eskişehir Kurtuluş Müzesi Köprübaşı Bölgesi Yenileme Projesi Köprübaşı Tarihi Belediye Binası (Porsuk Otel) Odunpazarı Turistik Gelişim Projesi Porsuk Islahı	Alâeddin Tepesi Asmalı Valide Sultan Camii Aya Elenia Müzesi Restorasyonu Aziziye Camii Bulgur Dede Camii Çukur Camii Gazeler Kültür Konağı Tantavi Ambarı Hacıveys Camii Hoca Hasan Camii Kapu Camii Kışla Saray Camii Konya Hakimevi Kosova Camii Kültürpark Projesi Mengüç Sokak Mevlâna Kültür Vadisi Projesi Mevlâna Müzesi Rüstem Paşa Kervansarayı Saka Mescidi Sille Köyü Yenileme Projesi Sokullu Mehmet Paşa Sokağı Sultan Selim Camii Tahir Paşa Camii Tarihi İstasyon Evleri Tarihi Konya Bedesten Çarşısı Tarihi Konya Surları
---------------------------	---------------	--	---

		<p>Yıldız Köşkü Hariciyesi Zabıta Karakolu ve Mebkam Binası Kızılören Han Hacıcihan Han Nakıp H. İbrahim Hanı Dedeler Han Mecidiye Han Söylemez Türbesi Murseman Türbesi Gömeç Hatun Türbesi Şeyh Sucaeddin Türbesi Şeyh Halili Türbesi Beyhekim Türbesi Müze-i Hümayun Rekonstrüksiyonu Ateşbaz-ı Veli Türbesi Ali Gav Medresesi Yılanlı Medrese Ahmet Efendi Hamamı Sille Cephanelik Koyunoğlu Konya Evi 217 tarihi çeşmenin restorasyonu</p>	
	<i>Soylulaştırılmış mekânlar</i>	-	Bosna-Hersek Mahallesi
	<i>Kentsel dönüşüm (projeleri) alanları</i>	Sazova, Vişnelik, Karapınar, Büyükdere, Gündoğdu 1, Gündoğdu 2, Gündoğdu 3, Keresteciler Sitesi, Küçük Sanayi Sitesi, Mustafa Kemal Paşa, Baksan Sanayi Sitesi, M. Kemal Paşa-Kurtuluş-Yenimahalle KDP (Toplam 12 ayrı bölge)	<p>Akçeşme KDP Aksinne Mahallesi KDP Çaybaşı ve Hacı Fettah Mahallesi KDP Kazım Karabekir KDP Mevlâna Bölgesi KDP</p>

		Mustafa Kemal Paşa Mah. Tamamı ile Deliklitaş, Kurtuluş, Yeni, Işıklar, Mamure, İhsaniye ve Hacılibey Mahalleleri Riskli Alan Projesi	Sanayi Bölgesi (Eski Sanayi-Karatay Sanayi) KDP Şükran Mahallesi Riskli Alan KDP Turgut Reis-Küçük Aymanas-Büyük Aymanas Mahallesi Riskli Alan KDP Turizm Bölgesi KDP Ulurmak Mahallesi Riskli Alan KDP
--	--	---	--

5.2.1. Yeni Kentsel Mekânlar

Söz konusu tema daha önce var olmayan, uygulamalara karşılık gelmektedir. Üretilen mekânın hizmet amacına göre yeniden alt temalara bölündüğü yeni kentsel mekânlar kendi içinde beş gruba ayrılmaktadır: Bunlar sosyal/kültürel ve sanatsalyapılar, eğitim kurumları, spor merkezleri, kapalı yerleşmeler ve toplu konut projeleridir.

5.2.1.1. Sosyal/Kültürel/Sanatsal Yapılar ve Tesisler

Araştırma bulgularına göre Eskişehir kentinde yapılı çevrenin fiziksel mekândaki temsili ağırlıklı olarak sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerinin yürütüldüğü mekânlara yoğunlaşmıştır (Şekil 10). Bu kapsamda kentte Atatürk Kültür Sanat ve Kongre Merkezi, Büyükşehir Sanat Merkezi, Necati Bey Kültür Merkezi, Sanat ve Kültür Sarayı ve Turgut Özakman Sahnesi inşa edilerek bu mekânlarda senfoni, opera, bale, tiyatro, konser, sergi ve çeşitli sanat etkinlikleri yürütülmektedir. Ayrıca kente özgünlük kazandıran müzeler de bu kategori içine yerleştirilebilir. Balmumu Heykeller Müzesi ile Çağdaş Cam Sanatları Müzesi kentte iç turizmi canlandırmak adına projelendirilmiş mekânlar arasında yer almaktadır. Kentin çeşitli noktalarına konumlandırılan heykeller ise sanata yönelik yeni mekânlar oluşturmakta ve kentin cazibesini artırmaktadır.

Konya'da ise kültür ve sanat faaliyetlerine yönelik üretilen yeni kentsel mekânların Eskişehir'den farkı çok geniş komplekslere sahip olmalarıdır. Anadolu'nun en büyük spor ve kongre merkezi olan Büyükşehir Belediyesi Spor ve Kongre Merkezi ve bünyesinde iki semahane, fuaye, sergi salonları, kafeterya, kütüphane, araştırma merkezi barındıran Mevlâna Kültür Merkezi, yapım aşamasında olan ve Konya'daki diğer pek çok yapının aksine post-modern bir mimariye sahip Selçuklu Kongre Merkezi kentin önemli kültür merkezlerindedir. Yaklaşık olarak 11 milyon liraya mal olan ve

yapımı devam eden İslam Kültür Merkezi ise Mevlevihane ve sergi salonu (Panorama) olmak üzere iki bölümden oluşmakta ve merkezde, semahane, dünyadaki önemli Mevlevihanelerin minyatürleri, eğitim odaları, fuaye, müze, seminer salonu bulunmaktadır (KBB Hizmet ve Faaliyet Bülteni, 2015, Şekil 9).

Şekil 10: Eskişehir ve Konya kentlerindeki kültür-sanat tesisleri

5.2.1.2. Eğitim Kurumları

Neoliberalleşmenin kentsel mekâna bir diğer yansıma biçimi ise eğitim kurumları yani üniversite kampüsleri ile gerçekleşmektedir. Bu kapsamda özellikle son

20 yıldır Türkiye'nin genelinde yeni açılan üniversiteler ile yapılı çevrenin üretimine katkı sağlanmıştır. Araştırma alanı olan Eskişehir ve Konya kentlerinde de benzer biçimde bir eğilim görülmektedir. Eskişehir'de Anadolu Üniversitesi ve onun bünyesinde açılan Osmangazi Üniversitesi oldukça geniş bir arazi üzerine konumlanmış ve çok sayıda fakülteyi bünyesinde barındırmaktadır. Konya'da ise süreç daha iştahlı bir biçimde gerçekleşmiş ve Selçuk Üniversitesi'nin yanı sıra Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, KTO Karatay Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi açılmıştır. Üniversitelerin kent ekonomisine yaptığı en önemli katkılardan biri de harcama etkisidir. Bu harcama kurumsal olarak değerlendirilebileceği gibi hem çalışanların hem de öğrencilerin harcamalarını kapsayabilir (Işık, 2008:124). Bu bağlamda, her iki kentteki üniversiteleşme eğilimi çarpan etkisi yaparak yeni yapı (konut, derslik, yurt vs.), tüketim (yeme-içme mekânları, alışveriş merkezleri vs.) ve eğlence mekânlarını (kafe, bar, spor salonları vs.) zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte Konya'da özel sektör ve onun temsilcileri tarafından kurulan iki vakıf üniversitesinin bulunması eğitim kurumundan ziyade kâr amaçlı özel girişimin kentteki önemini ortaya koymaktadır.

5.2.1.3. Spor Tesisleri

Özmertyurt ve Oral (2018:46), Türkiye'de özellikle neoliberal politikalar ekseninde kentsel mekânın dönüştürülmesiyle oluşan yeni mekânların dönüştürülmesi ve yeni mekân arama mücadelesi arasında kalmışlığı kamusal boşluk kavramı ile ele almıştır ve özellikler stadyumlar, eski tren istasyonları, eski askeri kışlalar veya taşınan otopark binalarını örneklemiştir. Buna göre, eski yapılar kent merkezinden daha uzak bölgelere yeniden inşa edilmek suretiyle taşınmakta ve eski alanların oldukça değerli araziler üzerinde yer alması önemli bir sorun haline gelmektedir. Stadyum inşaatında da her iki kent neoliberal akımın etkisinde kalmıştır. Merkezi hükümetin TOKİ'ye aşırı yetki aktarımı ile birlikte son yıllarda Türkiye'de stadyumların yeniden inşa edilmesi

Eskişehir ve Konya kentlerinde de etkisini göstermiştir. Her iki kentte de eski stadyum binaları kent merkezinin uzağında ve oldukça gösterişli bir mimariyle yeniden inşa edilmiştir (Şekil 11).

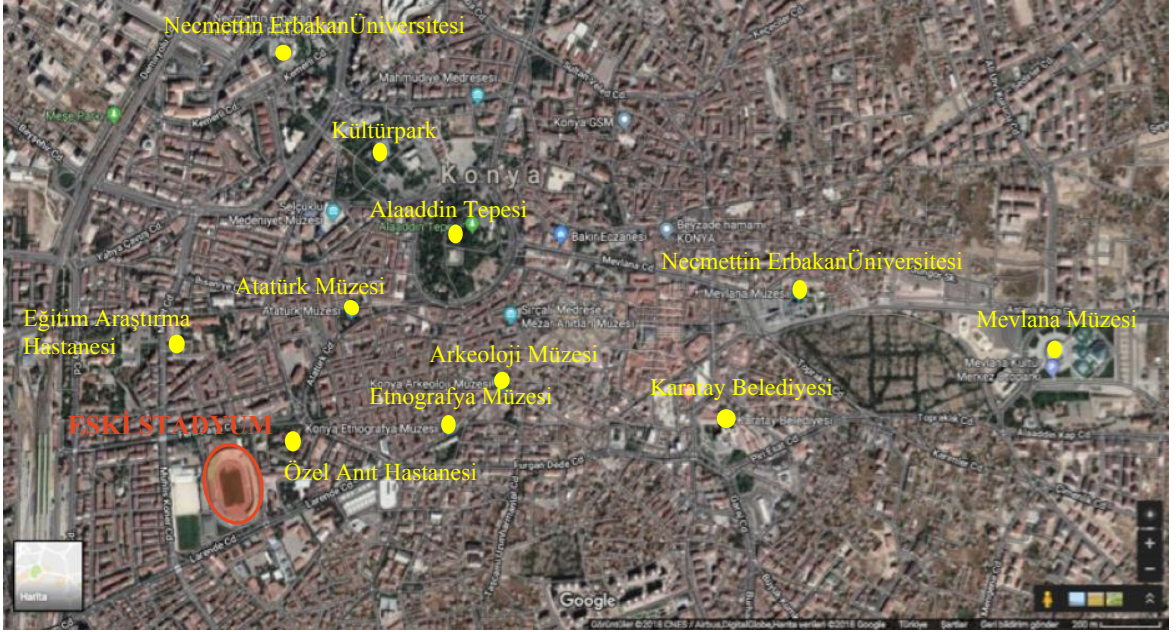
Şekil 11: Eskişehir ve Konya kentlerindeki yeni stadyumlar

Eskişehir’de eski stadyum alanında önemli kamu binalarının yer almasından dolayı (Şekil 12) korunması gerektiği yönünde görüşler ağırlık kazansa da diğer yandan valilik tarafından halka yapılan anketler sonucu bu bölgenin kent meydanı olarak kalması konusunda karara varılmış fakat belirsizlik devam etmiştir (Şensoy ve Tural, 2015; Özmertyurt ve Oral, 2018:46). Konya’da ise Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından eski stadyum alanının kent meydanı ve yeşil alana dönüştürüleceği açıklanmış (Sabah Gazetesi, Eski Stadyum Park Olacak, 16 Mart 2018) fakat henüz bir gelişme yaşanmamıştır. Geride kalan eski stadyum binalarının akıbeti ise Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekilliği Seçimleri öncesine kadar belirsiz iken merkezi yönetim tarafından bu tarz kamu arazilerinin “millet bahçeleri”ne dönüştürüleceği sözü verilmiştir (Deniz Zeyrek, Hürriyet Gazetesi, Hayaller Millet Bahçesi Gerçekler ANKAPARK, 16 Haziran 2018). Bu bağlamda, konum itibarıyla oldukça değerli bir arazi üzerinde yer alan her iki eski yapının oluşturduğu kamusal boşluğun rant amaçlı kullanılıp kullanılmayacağı ise ilerleyen zamanlarda ortaya çıkacaktır (Şekil 13).

Şekil 12: Eskişehir’de eski stadyum ve çevresi

Şekil 13: Konya’da eski stadyum ve çevresi

5.2.1.4. Kapalı Yerleşmeler

1980’lerden itibaren Türkiye’nin neoliberal politikaların etkisine girmesiyle birlikte kentsel mekânda başlayan dönüşüm 1990’larda hız kazanmış ve nihayet 2000’li yıllarla birlikte yeni bir yerleşme biçimi olarak kapalı yerleşmeleri (gated community) ortaya çıkarmıştır. Ekonomik refah seviyesi artan kesimlerin sosyal statülerini yükseltme çabası kentsel mekândan fiziksel bir kopuşla sonuçlanmış ve böylece yeni

zenginler genel olarak mekânla, özel olarak da konutla kurdukları ilişkide ayrıcalık ve seçkinlik sembolü olarak kendini toplumun geri kalanının yaşam alanından soyutlama çabasına girmiştir (Perouse ve Daniş, 2005:104).

Günlük yaşamda güvenli site olarak karşılık bulan bu soyutlanma çabası özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlerde hızla yaygınlaşmış, son 10 yıldır inşaat sektöründeki yükselme ile orta ölçekli kentlere de sıçramıştır. Bu yeni yerleşme (yaşam) biçimi, modern kapitalist kentin orta sınıf alt kentlerinden farklı bir alt kentleşme yaratmaktadır ki bu farkkamuya kapalılık ve bunun en temel sebebi olarak derinleşen “güvenlik ihtiyacı”dır (Kurtuluş, 2005:162). Her iki kentte de bu yerleşme biçimlerine rastlamak mümkündür. Özellikle 2000 yılından itibaren yaygınlaşmaya başlayan kapalı yerleşme sayısı Eskişehir kentinde 27’dir ve daha çok Tepebaşı bölgesinde yoğunlaşmıştır (Çizelge 8). Konya’da ise Selçuklu bölgesi ön plana çıkmış ve sayı 52’ye ulaşmıştır (Çizelge 9). Her iki kentte de yaygın bir biçimde görülen bu yeni yerleşme biçimi güvenlikten ziyade her iki kentte de prestij kaynaklı olarak tercih edilmektedir.

Nitekim neoliberal politikalar ekseninde devlet çeşitli düzenlemeler ile sermaye piyasasına ve yatırımcılara güvenli siteleri konut sorununa çağdaş bir çözüm olarak sunmuş, böylece konut piyasası üzerinden kentsel mekândaki metalaşma giderek şiddetlenmiştir (Geniş, 2009:124). İdealdeki ev mitolojisini pazarlama stratejisinin kaynağında da Amerikan hayalinin yer alması ve metalaştırılmış orta sınıf ütopyaları pazarlanırken kullanılan reklamlar Amerikan hayalinin örnek alındığı yeni bir Türk orta sınıf yaratma çabası üzerinden yükseldiği için buna ilişkin reklamlar ayrıcalık, prestij, seçkinlik, statüyü pazarlamıştır (Kurultay ve Peksevgen, 2012:190). Hem Konya hem de Eskişehir kentlerinde güvenli sitelere yönelik reklamlar incelendiğinde kullanıcılara yaşam alanından ziyade yaşam tarzının sunulduğu görülmektedir.

Konya örneğinde korku ve güvenlik faktörlerinin temelinde yatan statü arayışı konut yatırımcıları tarafından da çeşitli söylemler ile cazip hale getirilmektedir. Nitekim bir inşaat firmasının “şehre en tepeden bakın” söyleminin altında alıcı kitlesine fiziksel konumdan ziyade sınıf temelli olan prestij odaklı bir ayrıcalık sunma vaadi yatmaktadır (Şekil 13). Bu siteden ev alan müşteriler ayrılmak istedikleri diğer kent sakinlerine tepeden bakma “fırsat”ı da elde edeceklerdir. Eskişehir örneğinde ise inşaat firması kullanıcılara İtalya’nın Roma kentinde yer alan Collesium’un mimari olarak neredeyse birebir kopyası olan bir konut projesi sunmakta ve “ilk rezidansı biz inşa etmedik ama son noktayı koyduk” diyerek bundan daha ihtişamlı bir yaşam alanının (tarzının) olmadığını/olmayacağını vurgulamıştır (Şekil 14). Gladyatör savaşlarının yapıldığı Collesium’da oturma düzeninin sosyal sınıflara göre yapıldığı ve yapının inşası sırasında yüzlerce köle ve hayvanın öldüğü dikkate alınırsa, üstlenici firmanın söyleminde örnek alınan yapının sadece ayrıcalıklı kesime hitap ettiğini söylemek mümkündür (Şekil 15).

Şekil 14: Güvenlikli sitelere ilişkin reklamlar

Çizelge 8: Eskişehir’de mevcut güvenli site projeleri

Proje Adı	Üstlenici Firma	Bulunduğu Yer
Roza Park Evleri	Görkem İnşaat	Tepebaşı
Hitit Home Ofis	Keleşoğlu İnşaat	Tepebaşı
Natura Evleri	Koray Şirketler Topluluğu	Tepebaşı
Blue Towers	Atabir İnşaat	Tepebaşı
Soho Business Center	Atabir İnşaat	Tepebaşı
Nova City Eskişehir	Atabir İnşaat	Tepebaşı
Irmak Konutları	Kar İnşaat	Tepebaşı
White Star Homes	Hasan Atalan İnşaat	Tepebaşı
Mercan Konutları Eskişehir	Kar İnşaat	Tepebaşı
Doracity Eskişehir	Atabir İnşaat	Tepebaşı
Eskişehir Flora Evleri	ESOTO inşaat	Tepebaşı
West Village Eskişehir	Yalçın İnşaat	Tepebaşı
Yenişehir Konakları	Arıkanlı İnşaat	Tepebaşı
Başak Residence Eskişehir	Başak Konut	Tepebaşı
Selvi Evleri	İmmotrust A.Ş.	Tepebaşı
Nehir Park Evleri	Görkem İnşaat	Tepebaşı
Drusilya Evleri	AYD Yapı	Tepebaşı
Collesium Residence	Özsoy İnşaat	Tepebaşı
Panorama Plus	Halk GYO	Odunpazarı
Capella Park	Aydoğanlar İnşaat	Odunpazarı
Lindenpark	Gold Yapı	Odunpazarı
Tiliapark	Gold Yapı	Odunpazarı
Vişne Elit	Kar İnşaat	Odunpazarı
Vişne Life	Evrenay İnşaat	Odunpazarı
Markiz İhlamurkent	Marşandiz	Odunpazarı
Terrace Park Eskişehir	İmmotrust A.Ş.	Odunpazarı
White Star Home	Hasan Atalan İnşaat	Odunpazarı

Kaynak: <https://3dkonut.com/> sitesindeki proje ilanlarından yararlanılarak hazırlanmıştır

Tepebaşı’ndan bir güvenli site projesi Collesium Meram’dan bir güvenli site projesi Temaşehir

Şekil 15: Eskişehir ve Konya’da lüks konut projesi örneği

Çizelge 9: Konya’da mevcut güvenli site projeleri

Proje Adı	Üstlenici Firma	Bulunduğu Yer
Yıldız Kule Residence	FAM İnşaat	Selçuklu
Doğa Şehir Plus	Dağ Mühendislik	Selçuklu
Arma Kent	Okkalar İnşaat	Selçuklu
Genç Osman Konakları	Esbey Mimarlık	Selçuklu
Esflorya	Esbey Mimarlık	Selçuklu
Terra’s Konutları	Esbey Mimarlık	Selçuklu
Motto Residence	Somuncu Grup	Selçuklu
Meva Kule	Fam İnşaat	Selçuklu
V75 Residence	Vav İnşaat	Selçuklu
Sille Göztepe Konutları	Kom Yapı	Selçuklu
Sultan Makamı Konya	Siyal İnşaat	Selçuklu
Doğa Şehir Plus	Dağ Mühendislik	Selçuklu
Sancak Life	Kom Yapı	Selçuklu
Floraşehir	Dağ Mühendislik	Selçuklu
Vüska Evler	Vav İnşaat	Selçuklu
Seha Reyhan Konutları	Seha Yapı	Selçuklu
Konya Prestij Park	Bak Yapı	Selçuklu
Kayra Park Evleri	Okkalar İnşaat	Selçuklu
Osmanlı Konutları Konya	Beğen İnşaat	Selçuklu
Zirve Park	Somuncu Grup	Selçuklu
Seha Panorama Evler	Seha Yapı	Selçuklu
Can Vadi Konutları	Can İnşaat	Selçuklu
Kobisan Evleri	Kobisan	Selçuklu
Mete Konakları	Mete Şirketler Grubu	Selçuklu
Kanyon Park	Seha Yapı	Selçuklu
Altın Park Konutları	Tepekent Mimarlık	Selçuklu
Arma Liva	Okkalar İnşaat	Selçuklu
Arma Park	Okkalar İnşaat	Selçuklu
Adakule Sitesi	Yalçınlar İnşaat	Selçuklu
Livapark Konya	Yalçınlar İnşaat	Selçuklu
Dört Mevsim Konutları	Bolay İnşaat	Selçuklu
Palmaris Botanica	Siyal İnşaat	Selçuklu
Doğa Şehir	Dağ Mühendislik	Selçuklu
Residence Hill	Dağ Mühendislik	Selçuklu
Hâkim Konakları	Okkalar İnşaat	Selçuklu
Kobisan Evleri	Kobisan	Selçuklu
Bahçe Meram	CMY Gaz Ürünleri	Meram
Beğen Koza	Beğen İnşaat	Meram
Park Mahal Konutları	Deha Grup	Meram
Marya Gold	Helya İnşaat	Meram
Adolya	Helya İnşaat	Meram
Yaka Plus	Siyal İnşaat	Meram
Beğen Bahar Evleri	Beğen İnşaat	Meram
Altınşehir Meram	Tepekent Mimarlık	Meram
Temaşehir Konya	Torkam İnşaat	Meram
Zermeram	Seha Yapı	Meram
Beğen Esinti Köşk	Beğen İnşaat	Meram
Beğen Açelya Siteleri	Beğen İnşaat	Meram
Karatay Konakları	Biberci İnşaat	Karatay
Beğenkent Konutları	Beğen İnşaat	Karatay
Mozaikpark Konya	Somuncu Grup	Karatay

Kaynak: <https://3dkonut.com/> sitesindeki proje ilanlarından yararlanılarak hazırlanmıştır

5.2.1.5. Toplu Konut Projeleri

Türkiye’deki neoliberal kentleşme uygulamalarının en dikkat çeken çıktılarında biri de toplu konut projeleridir. 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları oluşturmak ve kentin eskiyen kısımlarını yenilemek, deprem riskine karşı tedbirler alarak kentsel dönüşüm projeleri uygulama yetkisi verilmiştir. 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu’nda yapılan değişiklik ile de TOKİ gecekondü dönüşüm projelerini uygulayacağı alanlarda veya mülkiyeti kendine ait arsalarda her türlü imar planı yapmaya, yaptırmaya veya tadil etmeye yetkili kılınmıştır. Bu bağlamda hem belediyelere hem de TOKİ’ye verilen yetkiler yoluyla neoliberal politikaların uygulanması için yasal zemin hazırlanmış ve Türkiye kentlerinde toplu konut üretimi üzerinden kentsel mekân rant amaçlı olarak yeniden üretilmeye başlanmıştır.

Özellikle kentsel dönüşüm projeleri kapsamında “depreme dayanıklı” yeni konut alanlarının üretimi TOKİ’yi konut üretiminde önemli bir aktör haline getirmiştir. Fakat TOKİ ve özel sermaye iş birliğinde yürütülen bu süreçte imar planlarının öngörülerini bir kenara itilip, dönüşüm projeleri sadece rant sağlayan gecekondü alanlarına uygulanmakta ve böylece kentsel alanların hem kullanım hem de mülkiyet hakkı alt gelir gruplarından üst gelir gruplarına, kamu mülkiyetinden özel mülkiyete taşınmaktadır (Karasu, 2009:259).

Birey için barınmanın yanı sıra huzur, güven ve aidiyetin inşa edildiği yer olan “konut”un, çok sayıda sektörü de harekete geçirerek ekonomide çarpan etkisi yarattığı daha önce de ifade edilmiştir. 2000 yılından itibaren kentlerde yaşanan hızlı dönüşümün mekâna yansıması kendini toplu konut projeleri ile de açığa çıkarmıştır. Daha çok sosyal hizmet alanına giren toplu konut projeleri mevcut iktidarın da desteğiyle -kuruluş amacı dar gelirliyle ulaşılabilir fiyattan barınma hedefi olan- Toplu Konut İdaresi’ne

yetki aktarımı yapılmıştır. Ancak son dönemlerde TOKİ'nin bu amaçtan saparak konut inşaatı, alt yapı yatırımları ve lüks konut üretimlerine yer vererek dar gelirlilere kalitesiz konut sunması, buna karşılık siyasi iktidara yakın sermaye gruplarına büyük bütçeli işler sunması, denetimsizlik, haksız rekabet ortamı yaratması vs. konularında (Yılmaz, 2016:39) yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır.

TOKİ'nin konut sunumundaki seçiciliği dikkate alındığında, yapılan eleştirilerin pek de haksız olmadığını söylemek mümkündür. Nitekim Eskişehir'de 2000 yılı sonrasında tamamlanan ve 6.160 konutluk Sultandere Uydu Kent Projesi'nde Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin sorumlu olduğu 684 konut hak sahiplerine iletilmiştir (Şekil 16). 2001 yılında proje tamamlandığında dönemin iktidarının (Demokratik Sol Parti önderliğindeki koalisyon) desteğine belediye bülteninde yer verilmiştir (Bizimşehir, Sayı 2:4).

Konya kentinde ise TOKİ destekli toplu konut projelerinin mekân üzerindeki baskısı daha yoğundur. Buna göre Yazır Bölgesi'nde Selçuklu Belediyesi ve TOKİ iş birliği ile 2.656 konut inşa edilirken (KBB Faaliyet ve Hizmet Bülteni, 2015:189, Şekil 17), Karatay Belediyesi'ne ait sınırlar içinde 27 toplu konut projesi (Karatay Belediyesi, 2018) hayata geçirilmiştir. Belediyelerin web sayfaları üzerinden, toplu konut projeleri incelendiğinde, bunların TOKİ ve özel sektör işbirliği ile üretilen konut projelerinden oldukça farklı olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, özellikle Konya'da toplu konut projeleriyle alt gelir grubuna yapılan konut sunumunda kamu mülkiyetinin kullanım hakkınınbu grup için daraltıldığını ve ayrılmış mekânların yaratıldığını söylemek mümkündür.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ İKİ YILDA 684 AİLEYİ KONUTA KAVUŞTURDU

Büyükşehir Belediyesi deprem sonrası, pek çok sıkıntıya rağmen Sultandere'de sorumlu olduğu konutları tamamladı.

Eylül 2001'de evlerini teslim alan hemşehrilerimiz Vali Başkan ve Müteahhit İsmail Ödemir ile birlikte.

Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde yapılan 6.160 konutluk Sultandere Uydükent Projesi'nde Büyükşehir Belediyesi'nin yükümlü olduğu 684 konutluk projede yer alan konutlar tüm güçlüklerle rağmen tamamlandı.

Konutların anahtar teslimi etap etap yapılırken son bölüm olan 120 konutun anahtar teslim tarihi olarak yıl başı anıste seçildi. Konutların tamamlanması ile ilgili bir açıklamaya yapan Büyükşehir Belediye Başkanı Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen, yanının Çağdaş Eskişehir'i yaratma mücadelesi içinde olduklarını belirtti ve çağdaş kentleşmede uydu kentlerin önemli olduğunu vurguladı. Sultandere Toplu Konut Projesi'nin de bu açıdan oldukça

Değişik tarihlerde yapılan anahtar teslim törenlerine Vali Sönmez ile Tepebaşı Belediye Başkanı Ataç ve meclis üyelerinin yanı sıra İl Genel Meclis Üyeleri de katıldılar.

önemli olduğunu söyleyen Büyükerşen, Büyükşehir Belediyesi İmar İnşaat ve Ticaret Limited Şirketi aracılığı ile yapımı gerçekleştirilen 684 konutluk projenin 1996 yılında başlatıldığını, ancak konutların pek çoğunun kendi dönemleri içinde tamamlandığını açıkladı.

Büyükerşen sözlerini şöyle sürdürdü: "Konutların yapımını üstlenen inşaat firması işi tamamlayamadı. İnşaatların yarıda kalmaması için kolları sıvadık ve işi bırakan müteahhitin nam-ı hesabına mahkeme kararını çıkarttık. Ardından konutları tamamlamak üzere yeniden ihale açtık ve "Bir İnşaat Şirketi" ihaleyi kazandı. İlk müteahhitin işi yarıda bırakmasının yanı sıra, deprem felaketi de bizi güç durumda bıraktı. Deprem nedeniyle kredi kaynaklarımız kesildi, elimiz kolumuz bağlandı. Ancak ortada bitirilmesi gereken bir iş vardı, hak sahiplerinin mağdur olmaması için harekete geçtik ve Ankara'daki yoğun gayretlerimizle Eskişehir'i deprem afet bölgesi olarak ilan ettirdik, ardından da kredi akışını tekrar sağladık ve konutları tamamladık."

Geçen yılki törende hak sahipleri anahtarlarını Vali Sönmez, Başkan Büyükerşen, İsmet Erden, Ahmet Ataç, Meclis Üyeleri ve gazeteciler ile Erhan Yenerkol'un elinden aldılar.

Şekil 16: Eskişehir'den toplu konut projesi örneği

Kaynak: Bizimşehir, Sayı 2:4

“ Yazır bölgesinde yeni bir toplu konut alanı planladık. Toki ile işbirliğiyle 2 bin 656 adet konutu hak sahiplerine teslim ettik. ”

Şekil 17: Konya'dan toplu konut projesi örneği

Kaynak: KBB Faaliyet ve Hizmet Bülteni, 2015:189

5.2.2. Klonlanmış Mekânlar

En etkin bir biçimde kent ve kentli yaşamında varlığını hissettiren küreselleşme ile tüketim alışkanlıkları önemli ölçüde değişim göstermiş, küreselleşmenin dayattığı ilkeler yerel yönetim sistemlerinden kentin fiziksel yapısına, ekonomik ve toplumsal yaşamına enjekte edilmiştir (Kiper, 2004:14). Bu yeni küresel sistemde yerel yönetimlerin son dönemlerde yoğun olarak başvurduğu yöntem Avrupa, ABD ya da Uzakdoğu'daki örneklerden esinlenerek oluşturdukları yapıları çevre ürünleridir. Alan araştırması sonucu *klonlanmış mekânlar* olarak temalanan bu bölümde ulaşım projeleri, tüketim mekânları ve temalı parklar olmak üzere üç alt tema oluşturulmuştur.

5.2.2.1. Ulaşım Projeleri

Neoliberal kentleşmenin en dikkat çeken bir diğer tezahürü ulaşım projeleridir. Özellikle 2000 yılından itibaren inşaat sektöründe yaşanan gelişmede mevcut iktidarın kamusal yatırımlara verdiği önemin etkisi olmuş ve iktidarın başından beri duble yol, köprü, kavşak vb. altyapı yatırımlarına öncelik vermesi, 2008 yılından sonra kentsel dönüşümün hız kazanması ve 2011 yılından itibaren stratejik söylem olarak "çılgın" projelerin gündeme gelmesi ile İstanbul'da üçüncü köprü, üçüncü havalimanı ve Kanalistanbul gibi kamu-özel ortaklığına dayalı projeler kentin çehresini önemli ölçüde etkilemiş büyük kamu yatırımları olarak karşımıza çıkmaktadır (Yeşilbağ, 2016:613). Bu projeler ile bir yandan inşaat firmaları kentsel ranttan yüksek oranda gelir elde ederken, diğer yandan yerel ve merkezi yönetimler için ulaşım projeleri oy potansiyeli de oluşturmaktadır.

Eskişehir'de ise kent içi ulaşımın temel unsuru olan tramvay Avrupa'daki örneklerinden klonlanarak kente uygulanmış ve hemen her dönemde seçim aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca ulaşımdan ziyade turistik amaçlı olarak Porsuk'ta kullanılan tekne

ve gondollar, kent içindeki bulvarların genişletilerek yenilenmesi, cadde asfaltlama gibi işlemler ile neoliberal mekânın üretimine katkı sağlanmıştır. Konya’da ise Eskişehir’deki örneğinden çok daha baskın bir biçimde ulaşım projeleri neoliberal mekânsallaşmanın güçlü bir aracı haline gelmiş, öyle ki raylı ulaşım sistemleri ile kent içi ulaşım rahatlatılmaya çalışılırken, diğer yandan yoğun bir biçimde köprülü kavşaklar, alt ve üst geçitlerin üretilmesi ve de caddelerin genişletilmesi yerel yönetimler için önemli övünç kaynakları arasında yer almıştır (Şekil 18). Fiziki coğrafyanın sunduğu avantajdan da yararlanılarak kentte cadde, sokak, köprülü kavşak vb. inşasına yönelik yenilikler gerçekleşmiştir. 2004 yılı öncesinde alt-üst geçit sayısı 12 iken, bu sayı 2015 yılında 65’e çıkarılmıştır (KBB Faaliyet ve Hizmet Bülteni, 2015:23). Bu kapsamda 132 km uzunluğunda 43 yeni cadde açılmıştır (KBB Faaliyet ve Hizmet Bülteni, 2015:33). Aynı zamanda Zindankale ve Meram Katlı otoparkları ile Konevi ve Buğday Pazarı yeraltı otoparkları inşa edilmiştir.

Her ne kadar ulaşım projeleri ilk etapta kamu hizmeti olarak algılansa da özel sektör odaklı projeler kapitalist kentleşmenin itici gücü olarak değerlendirilebilir. Nitekim Eskişehir örneğinde, tramvay duraklarının alışveriş merkezlerine göre konumlandırılması aslında tüketimi teşvik etmenin de başarılı bir yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Konya’da ise kentin oldukça geniş bir alana yayılmasına rağmen 65 alt-üst geçidin yapılmasını ihtiyaca cevap vermekten ziyade inşaaataya yönelen sermaye sınıfının lehine alınmış bir uygulama olarak okumak mümkündür. Kısacası her iki kentte de ulaşım projeleri kapitalist kentleşmeye hizmet edecek biçimde mekânsallaştırılmıştır.

Şekil 18: Eskişehir ve Konya kentlerinde ulaşım projeleri

Kaynak: Bizimşehir, Sayı 5:1 ve 43:1; KBB Faaliyet ve Hizmet Bülteni, 2015:29,43

5.2.2.2. Tüketim Mekânları

Küreselleşme dalgasıyla birlikte yerel yönetim ve merkezi yönetim ilişkisi de yeniden düzenlenerek belediyecilik anlayışı değişime uğramış ve yerel yönetimlerin kamuya hizmet sunumu azaltılarak, bu sunum özel sektöre devredilmiştir (Kiper, 2004:15). Özel sektörün elde ettiği bu fırsat ise kısa zamanda daha fazla kâr sağlayan yatırımların önünü açmış ve bu durum özellikle yapı sektörünü harekete geçirerek modern tüketim mekânları olan AVM'lerin türemesine olanak tanımıştır. Bununla birlikte daha fazla iç ve dış yatırımı kendine çekme çabasına giren belediyeler de kamu yararını görmezden gelerek kentleri adeta işletme mantığında yönetmeye koyulmuştur (Kiper, 2004:15). "Amerikanlaşma" tipi gelişim olarak da adlandırabileceğimiz bu

süreçte kentler artık gösterişli AVM'ler ile temsil edilmeye başlamış, üstelik neoliberal anlayış ile birlikte kentlilerin tüketim kalıplarında değişimler meydana gelmiş ve eski geleneksel alışveriş dükkanları yerini geniş alanlar üzerine inşa edilen alışveriş merkezlerine bırakmıştır.

Öyle ki alışveriş merkezlerini kapitalist tüketim biçiminin mekândaki en güçlü temsilcisi olarak görmek dahi mümkündür. Büyük miktarlarda sermaye yatırımı gerektiren alışveriş merkezleri sermaye sınıfına sağladığı rantların yanı sıra tüketicilerine alışverişten yeme-içmeye, sinemaya, oto yıkama hizmetlerine kadar geniş bir alanda tüketim olanağı sunmakta ve hizmetler sektörünü canlı tutmaktadır. Bu anlamda Eskişehir Espark, Kanatlı, Neo Plus, Koçtaş ve Özdilek olmak üzere beş alışveriş merkezi ile sınırlı iken, Konya'da Kent Plaza, Kipa, Koçtaş, Kule Site, Metro, Novada Outlet, Real ve Emlak Konut GYO ile TOKİ iş birliğinde inşa edilmekte olan 42. Cadde olmak üzere toplam sekiz alışveriş merkezi bulunmaktadır (Şekil 19).

Bu bağlamda modern dünyanın en önemli tanımlayıcıları arasına girmeyi başarak yaşamın vazgeçilmez mekânlarından birine dönüştürülen AVM'lerin para mübadelelerinin rasyonellik doğrultusunda biçimlendirildiği yapılar olarak kenti temsil etme misyonu üstlendiği (Bayhan, 2011:242) kabul edilirse, her iki kentte de kapitalist sistem çarkının kurallarına uygun bir biçimde döndürüldüğünü söylemek mümkündür. Nitekim kapitalizmin yok saydığı tarihsel ve toplumsal bellek de dikkate alındığında, Eskişehir şeker fabrikasının bulunduğu yerde bugün Espark AVM'nin, Konya eski otoparkının bulunduğu yerde ise Kulesite AVM'nin yer alması her iki kentte de hem tarihin hem de kamusal boşluğun kapitalist sisteme teslimiyetinin en açık göstergeleridir.

Kanatlı Alışveriş Merkezi

42. Cadde

Espark Alışveriş Merkezi

Kulesite Alışveriş Merkezi

Şekil 19: Eskişehir ve Konya kentlerinden AVM örnekleri

5.2.2.3. Temalı Parklar

Eğlence sektörü, küreselleşmeyle birlikte modern dünyanın verimlilik ve kâr elde etmede en etkili sektörleri arasında yer almış, bununla birlikte yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın herkesi müşteri olarak kabul ederek tüketime yönlendirmesinden dolayı ekonomide etkili bir alan haline gelmiştir (Yıldız-Altın, 2017:622). Yine küreselleşme dalgasının tüm dünyada yaygınlaştırmaya başladığı temalı parklar turizm için de önemli cazibe merkezleri haline gelmiştir. Yüksek bütçeli yatırım gerektiren bu parklar bir nevi Disneyland’ın kopyalanmış hali olarak Türkiye kentlerinde de inşa edilerek özellikle orta ölçekli kentlerde yeni cazibe merkezleri yaratılmaya çalışılmıştır. Bu merkezler bir yandan yerel halk kültüründen esinlenerek yerli figürleri yansıtmaya çalışırken diğer yandan post-modernizmin “kopyala-yapıştır” mantığına esir olmak gibi bir ikilem de yaşarlar. Nitekim Yıldız-Altın’a (2017:625) göre, “küresel düşün-yerel hareket et” prensibiyle çalışan kültür endüstrisinde Disneyland’ın Hong

Kong şubesinde Mickey Mouse'un HongKong'un, Tokyo'da ise kimono kıyafetini giymesi yerel kültürün nasıl gelir kaynağı haline getirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, kültürün son yıllarda sağlık kültürü, kent kültürü, eğlence kültürü, tüketim kültürü vb. içerik temelli sınıflandırmaya tabi tutulması kültürün ekonomide yeni bir araç haline getirildiğinin de işaretidir (Yıldız-Altın, 2017:622).

Yeşil alan üretiminin ön planda olduğu park projelerinde her iki kentte de temalı park sayısı oldukça fazladır. Eskişehir'de en dikkat çeken örnek Türkiye'nin ilk yapay plajına sahip Kentpark projesidir (Şekil 19). Bünyesinde plaj ile birlikte kafeterya, hediyelik eşya dükkânı, çocuk oyun alanları, yüzme havuzlar büfeler, restoranlar barındıran park oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Kent için önemli olan bir diğer yapılı çevre ürünü ise Sazova Bilim Sanat ve Kültür Parkı'dır. Hem çocuklar hem de yetişkinler için öğrenen bölge yaratma vaadiyle kurulan park aynı zamanda Disneyland'a benzer biçimde tasarlanmış ve içinde masal kahramanlarının üç boyutlu olarak sunulduğu Masal Şatosu'nu barındırmaktadır. Yine Eskişehir'de Bilim Deney Merkezi ve Sualtı Dünyası ile ziyaretçilerin öğrenen bir sürece dahil edilmesi amaçlanmıştır. Konya'da da temalı parkların üretimine yönelik bir eğilim söz konusudur. Türkiye'nin ilk temalı parkı sloganıyla yola çıkan Japon Kyoto Parkı ile Japon kültürüne ait unsurlar park alanı içinde temsil edilmeye çalışılmış ve Uzakdoğu kültürü yerel ölçeğe taşınmıştır. Yine Türkiye'nin ilk havacılık temalı parkı olan Türk Yıldızları Parkı'nda gösteri uçakları sergilenmekte ve havacılık müzesi yer almaktadır. 80 Binde Devr-i Alem Parkı'nda tarih önce yaratıklara, minyatür eserlere ve masal kahramanlarına yer verilmiştir (Şekil 20). Konya Tropikal Kelebek Bahçesi de ilginç projelerden biridir. 98 türe ait 20.000 kelebeğin bulunduğu bahçede aynı zamanda doğa eğitimi de verilmektedir. Konya Bilim Merkezi ise Konya Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde Konya Sanayi Odası, Konya Ticaret Odası, Milli Eğitim, TÜBİTAK ve Üniversite iş birliği ile kurulmuş, TÜBİTAK destekli ilk bilim merkezi özelliğine

sahiptir. İstiklal Harbi Şehitleri Parkı ise müze niteliğinde olup parkta Kurtuluş Savaşı ve savaş yıllarındaki yaşam koşullarını canlandıran özel maket ve figürler sergilenmektedir.

Şekil 20: Eskişehir ve Konya’da temalı park örnekleri

Türkiye’de Ankara, Antalya gibi büyük kentlerde başlayıp daha sonra Konya, Eskişehir gibi orta ölçekli kentlere yayılan temalı parklar belediyeler tarafından kurulmuş, Disneyland benzeri bu parklarda hem Doğu hem de Batı kültürüne ait figürleri bir arada barındırmaktadır. Öyle ki Eskişehir’deki Sazova Bilim, Sanat ve Kültür Parkı’nda Türk kültürünü temsil eden Nasreddin Hoca ve Keloğlan’ın yanı sıra Batı kültürünü temsil eden Alice’e rastlamak da mümkündür (Yıldız-Altın, 2017:626). Konya’da 80 Binde Devr-i Alem Parkı’nda ise sadece masal kahramanlarına değil, tarihi eserlerin minyatürlerine de yer verilerek, park alanı içinde Türkiye’nin pek çok farklı kentinde yer alan eserlerin küçülmüş birer kopyası oluşturulmuştur. Ancak söz konusu parkta Ayasofya Müzesi’ni temsil eden minyatürün hemen arkasına devasa bir dinazor heykeli yerleştirilmiş ve aslında her iki kentteki bu çelişkiler ile hem zaman hem de mekân bağlamından koparılarak kültürün metalaşmasına katkı sağlanmıştır. Her ne kadar bu tür parklara giriş ücretleri düşük düzeyde olsa da küreselleşmenin etkisiyle oluşturulan Disneyleşme yerel yönetimlerce birer övünç kaynağı olarak görülmekte ve seçim yatırımları hanesine yazılmaktadır.

5.2.3. Yeniden Canlandırılan Mekânlar

Neoliberalizmin fiziksel ve temsili mekân yansımasında üçüncü tema *yeniden canlandırılan mekânlar* olarak belirlenmiştir. Bu temada daha önce var olan yapıların restorasyon işlemleri sonrasında mekânı yeniden nasıl temsil ettiği dikkate alınmış ve buna göre üç alt tema belirlenmiştir: Bunlar kentsel yenileme mekânları/alanları, soylulaştırılmış mekânlar ve kentsel dönüşüm (projeleri) alanlarıdır.

5.2.3.1. Kentsel Yenileme Mekânları/Alanları

Kapitalizmin kentleşmesinin mekâna yansımalarından biri olan kentsel yenilememekânlarının üretimi genellikle tarihi mekânların yeniden dönüştürülüp sermayeye kazandırılması biçiminde gerçekleşmektedir. Ülkemizde kentsel yenilemeye yönelik net bir politika bulunmamasıyla birlikte Menderes Hükümeti ile gerçekleştirilen ve Amerika'nın buldozerlerle yıkıp yeniden yapma politikasına benzer bir anlayış ülkemizde de geliştirilmiş, kültür varlıklarını korumaksızın gerçekleştirilen bu eylemler ile özellikle Büyükşehir Belediyeleri tarafından yenileme, rehabilitasyon adı altında pek çok çalışma yapılmıştır (Özden, 2008:346). Kavramsal olarak kentsel yenileme kaçak yapıların dönüştürülmesi, doğal afet riski altındaki konut veya diğer kullanım alanlarının dönüştürülmesi, kent içindeki niteliksiz ve sağlıksız alanların yaşanabilir hale getirilmesi, işlevini kaybetmiş tarihi mekânların dönüştürülmesi ve böylece daha “yaşanabilir ve sağlıklı” kentlerin yaratılması şeklinde tanımlanır (Çağla ve İnam, 2009:2). Kentsel yenileme projeleri her ne kadar tarihe ve kültür bilincinin yaşatılması amacıyla hareket edilse de bu amaç zamanla rant kazanma kaygısıyla birleşip tarihin metalaştırılması ile sonuçlanmaktadır.

Eskişehir ve Konya kentlerini bu bağlamda ele alırsak, geniş ölçekli kentsel dönüşüm projeleri kapsamında kentin tarihi unsurları canlandırılarak yeniden

kullanıma açılmıştır. Örneğin Eskişehir’de ses getiren en önemli yenileme projesi Odunpazarı evlerinin yeniden restore edilerek turizme kazandırılmasıdır. Turistik Gelişim Projesi adı altında bölgedeki evler yerel mimariye uygun bir biçimde iyileştirilmiş ve bölgenin iç turizm açısından canlandırılması sağlanmıştır. Yine kentte âtil halde bulunan eski yaş sebze-meyve hali yeniden restore edilerek bugünkü Haller Gençli Merkezi’ne dönüştürülmüş ve kentlilerin kullanımına sunulmuştur. Bünyesinde çok sayıda restoran, kafe, hediyelik eşya dükkânı ve bar bulunduran merkez kentin canlı kalan önemli noktaları arasındadır. Bir diğer önemli yenileme mekânı Eski Buğday Silosu’dur. Orijinal hali korunarak bugünkü Ibis Otel’e dönüştürülen silo Eskişehir’in gözde otelleri arasında yer almaktadır (Şekil 21). Köprübaşı’ndaki tarihi belediye binası da restore edilerek bugünkü Porsuk Otel’e, İsmet İnönü Karargâh Binası ise yenilerek Kurtuluş Müzesi’ne dönüştürülmüştür. Kentte en önemli yenileme faaliyeti ise Porsuk Islahı Yenileme Projesi’dir. Kente adeta yeniden hayat veren Porsuk, bugün en önemli rekreasyon alanı haline gelmiştir.

Şekil 21: Eskişehir’deki tarihi Porsuk Otel’in önceki ve sonraki hali
Kaynak: <http://www.porsukbutikotel.com/foto-galeri>

Konya’da kentsel yenilemeye yönelik mekân üretimi Eskişehir’e göre çok daha geniş ölçeklidir. Yine kentsel dönüşüm projeleri kapsamında tarihi mekânların yenilenerek turizme kazandırılması söz konusudur. Mevlâna Kültür Vadisi Projesi yenilemeye yönelik en geniş ölçekli proje olma özelliğine sahiptir. 3 milyon 950 bin m² alanı kapsayan proje ile tarihi eserlerin restorasyon projeleri hazırlanarak tarihi, kültürel ve mimari özelliği olan 300’e yakın yapının turizme kazandırılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda Konya Tarihi Bedesten Çarşısı’nın yenilenmesini de içeren bu projede 7.316 bina, 17 müze ve 371 tescilli binanın yer aldığı proje ile Tren Garı’ndan başlayıp Kazım Karabekir Caddesi ve Kent Meydanı’nı içine alan Mevlâna Kültür merkezine ve oradan da Yenimahalle’ye uzanan oldukça geniş bir alana yayılmıştır (KBB Faaliyet ve Hizmet Bülteni, 2015:11, 120). Projenin alt birimleri olarak Mevlâna Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi ve Kazım Karabekir Kentsel Dönüşüm Projeleri oluşturulmuştur. Bu kapsamda Mevlâna Müzesi ve Konya Tarihi Bedesten Çarşısı aslına uygun bir biçimde yenilenmiştir. Yine proje sınırları içinde kalan 2. Kılıçarslan Köşkü Yenileme Projesi şu anda devam etmekte ve Alâeddin Tepesi yenilenmektedir. Konya’nın eski adliye binasının yıkılıp yaklaşık 150.000 m² alan üzerine yapılan Kültürpark ise şehrin çekim merkezi haline getirilmiştir. Ayrıca rekreasyon alanı içinde belediyeye ya da özel işletmelere ait çok sayıda kafe, büfe ve restoran bulunmaktadır. Sille Kültür Vadisi Projesi ile de eski Rum Köyü yenilenerek turizme kazandırılmaya çalışılmıştır (Şekil 22).

Her iki kentte kentsel yenilemeye yönelik uygulamalar yaşanabilir ve sağlıklı kent yaratma söylemleri üzerine konumlandırılrsa da yapılan uygulamaların neredeyse tamamı turizmin canlandırılmasına yöneliktir. Kent belleğini oluşturan tarihi ve kültürel mekânların yenilenerek kentin pazarlanmasının da önü açılmıştır. Öyle ki Eskişehir’de Eski Buğday Silosu’nun zincir marka olan Ibis Otel’e dönüştürülmesinidaha sağlıklı bir kent yaratma çabasından ziyade kentin küresel piyasaya sunulması, yanı sıra Konya

Alâeddin Tepesi'nde yer alan Orduevi'nin kentsel yenileme projesi kapsamında yıkılmasını yine sağıklaştırma çabasından ziyade toplumsal hafızanın yok edilmesine yönelik bir girişim olarak okumak da mümkündür.

Mevlâna Kültür Vadisi Projesi'nin sınırları ve Konya Tarihi Bedesten Çarşısı
http://www.akpartikonya.com/ak-yatirimlar/yatirim/22360_dunyanin-en-buyuk-yenileme-projesi--mevlana-kultur-vadisi-

Konya Kültürpark
<http://www.selcuklu.bel.tr/ilcemiz/detay/299/kultur-park-alaeddin-tepesi.html>

Eski Rum Yerleşmesi Sille Köyü
<http://www.selcuklusille.com/>

Şekil 22: Konya'da kentsel yenileme örnekleri

5.2.3.2. Soylulaştırılmış Mekânlar

Soylulaştırma kavramı,19. yüzyıl sonlarında İngiliz kırsal aristokrasisinin “taşrayı sahiplenmesi” hareketine atıfta bulunan Ruth Glass tarafından aynı zamanda 1960’larda Londra’nın merkezi işçi semtlerinin orta sınıflarca işgal edilmesini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır (Behar ve Perouse, 2006:2). Kavram 1982 yılında yayınlanan *American Heritage* sözlüğünde işçi sınıfının yaşadığı mahallelerdeki köhnemiş konutların orta ve üst sınıflar tarafından yenilenmesi şeklinde tanımlanırken, 2013 yılında yayınlanan *Oxford American* sözlüğünde ise orta sınıf ailelerin kentsel alanlara taşınması sonucunda konut değerlerinin yükselmesi ve düşük gelirli ailelerin buralardan sürülmesi şeklinde tanımlanmıştır (Smith ve Williams, 2015:12).

Soylulaştırma ile birlikte yaşanan değişim sadece fiziksel mekânla sınırlı kalmaz, yanı sıra o mekânın kullanıcısı ve ait olduğu sosyal sınıf da değişime uğrar (İnce, 2007:25). Türkiye’de soylulaştırmanın ilk örnekleri İstanbul’un eskiden Ermeni, Rum ve Musevi gibi gayri Müslimlerin yaşadığı ve tarihi mimariye sahip yerler olan Ortaköy, Fener-Balat, Cihangir, Galata ile eski boğaz köyleri olan Kuzguncuk ve Arnavutköy semtlerinde görülmüştür (Şen, 2005:151). 1980’li yıllara doğru tarihi semtler ve eski kent merkezi olan Beyoğlu ve Galata-Pera çevresinin boşalmasıyla bu alan konut fonksiyonu özelliğini terk ederek yerini imalathanelere, depolara ve ticarethaneler bırakmış, 1990’larda ise kente göç eden yoksul kesimin yaşam alanına dönüşmüştür (Şen, 2005:152). 2000’li yıllardan itibaren ise bu alanlar dönüşüm projelerine tabi tutularak yenilenmiş ve eski semt sakinleri yerinden edilerek üst gelir grubunun yeni yaşam alanlarına dönüştürülmüştür.

Hem Eskişehir’de hem de Konya’da doğrudan İstanbul’daki Balat, Cihangir semtlerindeki benzer bir soylulaştırma örneği olmasa da yerel düzeydeki “öğrencileştirme geleneksel soylulaştırma süreçlerinin etkilerine benzer sonuçlar ortaya

çıkarmıştır” (Tuncer ve İslam, 2017:303). İstanbul’daki soylulaştırma süreci boğaz manzarası, mimari yapı ve tarihsellik gibi öğeler ile özdeşleşirken, Eskişehir’de kent merkezinde gözlemlenen soylulaştırma süreci tüketim mekânları ve AVM’lere yakınlık ile eşgüdümlüdür. Nitekim eskiden geleneksel aile yerleşmesi olan ve üniversite çevresinde yer alan mahallelerde kentlilerin yatırım amaçlı olarak apart dairelere gösterdikleri talep rant ekonomisi oluşturmuştur. Bu durum söz konusu bölgelerde sosyal dokuyu etkilemiştir: eve yemek siparişleri, gece sokaklarda hareketlilik, öğrenciye hitap eden tüketim mekânları gibi (Akarçay ve Sungur, 2016:811).

Tuncer ve İslam’ın (2017:311) Konya üzerine yaptıkları çalışmada da Selçuk Üniversitesi’nin yanı başına konumlanmış Bosna-Hersek Mahallesi’nde öğrencileştirme sonrası ortaya çıkan mahalle örüntüsünün soylulaştırma alanlarına benzer özellikler taşıdığı görülmüştür. Bunlar gayrimenkul değerlerinin yükselmesi, konut ve ticari yapının sonradan gelenlere göre yeniden şekillenmesi, tek bir sosyal grubun egemenliği ve ilk sakinlerin fiziksel olarak olmasa da sosyo-kültürel olarak yerinden edilmesi. Kısacası her iki kentte de öğrenci sayısında meydana gelen artış ile yaratılan rant ekonomisi tüketim kalıplarında değişikliklere yol açarak soylulaştırmanın yeni biçimlerini meydana getirmiştir.

5.2.3.3. Kentsel Dönüşüm (Projeleri) Alanları

Kurtuluş’a (2012:51) göre 1980’li yıllardan bu yana hem dünyada hem de Türkiye’de mekânsal dönüşüm iki temel olgu üzerinden gerçekleşmektedir: (1) neoliberal politika uygulamaları ile sermaye ve devlet ilişkilerinin yeniden düzenlenerek, sermaye sınıfı lehine kararların alınması, (2) kentsel mekânın metalaştırılması yoluyla sermaye birikiminin hizmetine sunulması ve kentin kamusallığının aşındırılması. Bu sayede inşaat sektörü üzerinden yeni bir sermaye sınıfı ortaya çıkmış ve hükümetin aşırı yetkilendirdiği TOKİ’nin yanı sıra kentsel mekânda

söz hakkına sahip yeni bir aktör oluşturulmuştur. Kentin gecekondulu alanlarının tam olarak düzenlenemeyişinden kaynaklanan mülkiyet hakları ve imara yönelik sorunlar sermaye sınıfının lehine kararlar için meşru zemin oluştururken, kent yoksullarının sağlıksız yaşam koşulları ve yaşam alanlarındaki suç oranlarının yüksekliği bu meşruiyeti güçlendirmektedir (Kurtuluş, 2012:51). Böylece kentsel dönüşüm Türkiye'nin yeni kentleşme aracı olarak karşımıza çıkmakta, sermaye rant piyasasına en yüksek getiri sağlayan konut alanlarına ve özellikle gecekondulu alanlarına yönelerek kentsel dönüşüm projesi adı altında gecekonduluların hakları üst gelir grubuna aktarılmaktadır (Güzey, 2012:70).

Türkiye'de kentsel dönüşümün özellikle son yıllarda gündemde tutulmasındaki en etkili meşrulaştırma söylemi “afet” ve “sağlıklı kentler” üzerinedir. Burada uyandırılan algı ise sosyal refah devleti anlayışı ile gecekondulu ya da köhnemiş kent alanlarının sağlıklılaştırılarak ve aynı zamanda yüksek afet riskine karşı yeniden inşa edilerek kentli hayatına sunulduğu olsa da bunun temelinde neoliberal politikalar çerçevesinde devletin küresel sistemlere ve sermaye piyasasına eklemleme çabası yatmaktadır (Güzey, 2012:65). Aynı zamanda TOKİ'nin yanı sıra yerel yönetimlere de aşırı yetki aktarımıyla birlikte kentsel dönüşüm projelerinin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmış ve artık yapı sektöründe yerel yönetim ve özel sermaye ilişkisi yeniden düzenlenmiştir. Özellikle 5393 sayılı Belediye Kanunu ile kentsel dönüşüm projelerinin uygulanmasında güçlü bir yasal zemin oluşturularak belediyeler bu sürecin kilit aktörleri haline getirilmiştir.

İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropollerde başlayan ve ardından orta ölçekli kentlere sıçrayarak kapitalist kentsel mekânın yeniden şekillendirilmesinde rol oynayan bu projeler günümüz kentleşmesinin önemli araçları haline gelmiştir. Araştırma alanları dikkate alındığında, 2010 yılından önce Eskişehir'de dört bölgede kentsel dönüşüm

projesi gündeme gelmiştir. Bunlar Tepebaşı Belediyesi sınırlarında yer alan Sazova Mahallesi, Elmalık Mevkii, Zincirlikuyu Mahallesi, Bahçelik Mevkii ve Odunpazarı Belediyesi sınırları içinde kalan Büyükdere, Gültepe ve Karapınar mahalleleridir. TOKİ ile ortaklaşa yürütülmesini istemeyen halkın karşı çıkmasından dolayı sadece Odunpazarı Bölgesindeki Karapınar Kentsel Dönüşüm Projesi hayata geçirilmiştir (Yıldız, 2013:112). Bu dönemde yani 2009-2014 yılları arasında Odunpazarı Belediyesi AKP yönetiminde iken Tepebaşı Belediyesi ve Büyükşehir Belediyesi Demokratik Sol Parti'dedir. Öte yandan İl Genel Meclisinde birinci parti AKP'dir. Bu yüzden siyasi çatışmalardan dolayı kentsel dönüşüm projelerinde de mutabakata varılamamıştır. 2010 yılında 5393 sayılı belediye kanununun 73. maddesinin değiştirilmesi ile Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi Alanı ilan etme yetkisi Büyükşehir Belediyesi'ne verilmiş ve böylece dört olan proje sayısı 12'ye çıkmıştır. Ancak yerel yönetimler ile il genel meclisi üyeleri arasında yaşanan siyasi anlaşmazlıklar bu projelerin işleyişini sekteye uğratmış (Yıldız, 2013:126-136) ve kentsel dönüşüm projeleri hayata geçirilememiştir. 2012 yılında kabul edilen 6306 nolu Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümü Hakkında Kanun ile bir kırılma noktası yaşanmış ve daha önce 6393 sayılı Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi Alanı olarak ilan edilen Mustafa Kemal Paşa Mahallesi'nin tamamı ve Deliklitaş, Kurtuluş, Yeni, Işıklar, Mamure, İhsaniye ve Hacılibey mahallelerinin bir kısmıEskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin talebi ile riskli alan ilan edilmiş ve oldukça büyük ölçekli olan bu projeler için İstanbul Teknik Üniversitesi ile iş birliği yapılmış ve çalışmalar hâlen sürdürülmektedir (Bizimşehir, Sayı 50:12, Şekil 23).

ESKİŞEHİR'İN KALBI YENİLENİYOR

Gerçekleştirdiği projelerle Eskişehir'i modern bir çehreye kavuşturan Büyükşehir Belediyesi, şimdi de şehir merkezindeki 8 mahalleyi içerisine alan dev bir kentsel dönüşüm projesini başlatıyor. Proje hayata geçtiğinde çokünü halinde bulunan mahalleler, Avrupa kentlerini aratmayacak görünüme kavuşacak.

Su Öğeleri

Porsuk Kıyısına Geniş Yaya Yolları

Taşıt ve Bisiklet Yolları

Engellilerin Erişimi

Şekil 23: Eskişehir'de kentsel dönüşüm projesi örneği

Konya'da ise yerel yönetimler arasındaki siyasi uyum kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla mekânın üretimini kesintisiz bir biçimde sürdürmektedir. Özellikle eskijen ve köhne bir görünüme sahip Karatay ve Meram bölgesinde kentsel dönüşüm çalışmaları yoğunlaştırılmıştır. Kentin büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerinden biri olan Mevlâna Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi'yle Mevlâna Müzesi ve çevresine

yönelik düzenleme yapılmış ve bir mahalle kentsel dönüşüm ile kamulaştırılmıştır. Halihazırda ise devam eden on kentsel dönüşüm projesi bulunmaktadır.

Sonuç olarak her iki kentin mekânsalörüntüsü yerel yönetimler tarafından kentsel dönüşüm projeleri ile yeniden şekillendirilmektedir. Dikkat çeken husus ise Eskişehir’de 2009 yılında AKP yönetimindeki Odunpazarı belediyesi kentsel dönüşümü uyguladığında gerek Büyükşehir Belediyesi gerekse de kent sakinleri kentsel dönüşüme mesafeli yaklaşmış ve uygulayıcı belediyeyi yoğun bir biçimde eleştirmiştir. Fakat bugünkü pozisyonda Büyükşehir Belediyesi “Eskişehir’in kalbi yenileniyor” söyleminden hareket etmekte ve adeta böyle bir proje hayata geçirilmezse kentin “ölü kent”e dönüşeceği algısından hareketle kent merkezine yönelik yeni bir kentsel dönüşüm projesi uygulama çabasındadır. Bu da gerekli yasal zemin oluşturulduğunda, bu tarz projeler ile gerek merkezi gerekse de yerel yönetimlerin kapitalist sisteme eklemlenme isteklerinin körüklendiğini ve hizmet üretme anlayışının sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak neoliberal anlayışa evrildiğini göstermektedir.

5.3. Eskişehir ve Konya Kentlerinde “Filen Var Olan Neoliberalizm”in Coğrafyaları

5.3.1. Neoliberalizmin Mekânları (1): Türkiye’de Neoliberal Belediyeciliğin/Yerel Yönetimin Yol Bağımlılığı

Neoliberal yeniden yapılandırmanın Ortodoks biçimini az sayıdaki gelişmiş kapitalist devletler benimsemiş olsa da söz konusu yeniden yapılandırma projelerinin yörüngesinin ulusüstü, ulusal ve ulusaltı alanlara dönük olduğu daha önce de ifade edilmiştir. Deregülasyon, gelişmiş sermaye hareketliliği, ticaretin serbestleştirilmesi ve metalaştırma gibi neoliberal hedeflere açık ve saldırgan bir biçimde yönelen IMF, Dünya Bankası, GATT, OECD ve Avrupa Komisyonu gibi ulusüstü kurumların hegemonik rolü bu durumun esas belirleyicisi olarak kabul edilebilir. Diğer yandan zayıf/yalın bürokrasi, mali kemer sıkma, gelişmiş emek piyasası esnekliği, toprak/territorial rekabet gücü ve de yatırım ve sermayenin serbest akışı gibi temel neoliberal öncelikler “küreselleşme”nin kaçınılmaz eğilimleri ya Yeni Kamu Yönetimi gibi apolitik söylemler yoluyla ana akım politik programlara entegre edilmiştir (Jessop 2002; Leitner ve Sheppard 2002; Peck ve Tickell 2002; Brenner ve Theodore, 2002:361).

Söz konusu entegrasyon sürecinin tedriciliği ile neoliberal politika anlayışı yaklaşık 40 yıldır düzenleyici mekanizmalar ve politik kararlar yoluyla bir dönüşüm geçirmekte ve hem merkezi hem de yerel politik düzene sinsî bir biçimde sızmaktadır. Dolayısıyla 1970’lerin saf ve katı iktisadi doktrini olan neoliberalizm, 1980’lerde Fordist-Keynesyen ekonominin kaldırılması, 1990’larda daha sert politik kararların uygulanmasıyla yeniden düzenleme reformlarının uygulandığı bir sürece evrilmiştir (Peck ve Tickell, 2002:202). Bu politik-ideolojik kayma ise önemli ölçüde yola bağımlı evrimsel bir yörünge boyunca ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de 1980’lerde Özal döneminde başlayan neoliberal politikaların hayata geçirilmesi dünyadaki örneklerine de benzer biçimde istikrar programları aracılığıyla gerçekleşmiştir. Nitekim Türkiye’de çok partili hayata geçişle birlikte siyasi eğilim sağa kaymış ve 1950 yılından itibaren devletçi ve milli ekonomi terk edilerek kalkınmacı anlayış benimsenmiştir. Yine bu dönemde kapitalist ekonomilerin hakimiyeti ile az gelişmiş ülkelere yapılan yardımlar Türkiye için de gerçekleşmiş ve tarımda makineleşme ile toplumsal bir dönüşüm sürecinin temelleri atılmıştır. Kırsal alanda meydana gelen emek gücü fazlalığı 1960’lara doğru kente göçü hızlandırmış ve kente enformel yollarla eklenmeye çalışan bir göçmen nüfus kitlesi oluşmuştur. 1960’lı yılların ortalarından itibaren, orta sınıfın öncülük ettiği ve kendisini solda tanımlayan toplumcu bir hareketlenme başlamış ve göçmen nüfusun dışlanması, enformel işlerde düşük ücretlerle çalışmaya mecbur bırakılması, gecekondu bölgelerinin dışlanması vb. durumlara karşı toplumun geniş kesimlerine yönelik sosyal adalet ve refah talep eden bu hareketlenme gelişme olanağını büyük ölçüde Cumhuriyet Halk Partisi içinde bulmuş ve de 1973 yerel seçimlerinde neredeyse tüm büyük kentlerde belediye yönetimleri sosyal demokratlara geçmiştir (Bayraktar ve Penpecioğlu, 2008:55). Bu dönemin belediyecilik anlayışı Tekeli (1992:89) tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

- Demokrat ve özgürlükçü,
- Hizmet üreten,
- Tüketimi düzenleyen,
- Kapsayıcı,
- Kendi kaynaklarını kendi oluşturan belediyeler

Bu dönemde iktidarı elinde bulunduran sağ partiler, mali ve idari olarak merkeze bağlı yerel yönetimler üzerinde tüm baskı olanaklarını kullanarak, onları başarısızlığa uğratmak için çabalamıştır. Bu kapsamda toplumcu belediyeçilik uygulamalarının önu 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile kesilmiş (Adıgüzel, 2013:106) ve sosyal demokrasinin yereldeki tezahürü 24 Ocak 1980 Kararları'na varlık kazandıran söz konusu darbe ile birlikte sonlandırılmıştır. Darbe sonrasında iktidara geçen merkezi ve yerel yönetimler neoliberal politikaları büyük bir istekle uygulamış ve Türkiye kalkınma ve tüketim odaklı yeni bir sürece girmiştir. Askeri müdahale sonrası yapılan seçimlerde söz konusu dönemin kamu politikalarına hâkim olan yeni sağ anlayışı kendine misyon edinen Anavatan Partisi hem merkezi hem de yerel yönetimlerde iktidara gelerek yeni liberal ilkelerin yerel yönetimlerde de egemen kılınması için çaba harcamıştır. Böylece yeni liberal belediyeçilik anlayışının ilk adımları atılmış ve kentleşme yeniden hızlanmıştır (Adıgüzel, 2013:104). Bu dönemde, 1982 Anayasasının bu konudaki hükmü gereğince 1984 yılında 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası çıkarılmıştır. Bu anlayışın yasal altyapısı daha sonraları, 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Yasası ile güçlendirilmiştir (Adıgüzel, 2013:104).

Askeri darbeden 1984 yılına kadar geçen sürede belediyeler valiler tarafından yönetilmiş ve 1984 yerel seçimlerinde ANAP, başta büyük kentler olmak üzere pek çok yerel yönetimi elde etmiştir. Böylece sahip olduğu güç ile birlikte, çıkarmış olduğu yasalar (1984 Gecekondu ve İmar Affı Yasası, Toplu Konut Yasası, Büyükşehir Belediye Yasası, 1985 İmar Yasası vs.) yoluyla neoliberal anlayışın uygulanmasının zemini güçlendirilmiştir. Aynı zamanda imar planlama yetkisinin belediyelere devredilmesi, çöp toplama vb. faaliyetlerin ve hizmet alanlarının özelleştirilmesi özel sektöre kaynak aktarımını kolaylaştırmıştır. Yeni liberal politikalar ekseninde başlangıçta ANAP'lı belediyeler, ardından iktidara gelen diğer belediyeler,

belediyeciliğin sosyal boyutunu ihmal edip, sermayenin kentsel alanlarda üretilen rantlardan nemalanmasına hizmet etmişlerdir (Adıgüzel, 2013:109). 1989 yılı yerel seçimlerinde ise toplumsal huzursuzluk, yolsuzluklar, gecekondular vs. yerelde halkı yeni arayışlara sevk etmiş ve 1970’li yıllarda CHP’li belediyelerin geliştirdiği toplumcu belediye anlayışını miras alan Sosyal Demokrat Halkçı Parti, ANAP’ın liberal anlayışının kentlerde yarattığı tahribatı hafifletmek amacıyla yerelde başarı sağlamıştır. Bu kapsamda, tanzim satış mağazaları kurulmuş, toplu ulaşımı geliştirilmiş, konut kooperatiflerine ucuz arsa temin edilmiştir ancak diğer taraftan ANAP’tan miras alınan bir anlayış olarak belediyelerin taşeronlaşması veya ihale yoluyla piyasadan mal ve hizmet alım gibi yöntemlerden de vazgeçememişlerdir (Adıgüzel, 2013:110). SHP’nin bir yandan içine düştüğü ikilemin yanı sıra seçkin bir tutumla artık halktan kopmaya başlaması, diğer yandan 1992 sonrasında ekonominin durgunluğa girerek kentsel yoksulluğun derinleşmesi ve süreklilik kazanması ve 1991 yılı genel seçimlerinde “Kutsal İttifak”¹¹ ile kentte birinci parti konumuna yükselen Refah Partisi (RP) ve çevresindeki İslami hareketin kentte güçlü hayırseverlik eğilimi göstererek yoksul kesime yardımda bulunması 1994 yılı yerel seçimlerinde SHP’yi başarısızlığa uğratmıştır (Doğan, 2007:177).

ANAP’tan miras kalan liberal belediyecilik uygulamaları 1994 yılı yerel seçimlerinden sonra Refah Partisi belediyelerine geçmiş ve bu kapsamda şu uygulamalar devam ettirilmiştir: Belediyelerde çalışan sayısının azaltılması, çalışanları Hizmet-İş’te örgütlenmesini sağlayarak personel giderlerinin düşürülmesi, yoksul

---

¹¹Necmettin Erbakan, 1987 yılında siyaset yasağının kalkmasının ardından genel başkanı olduğu Refah Partisi’ni Meclis’e taşıyabilmek amacıyla 1991’de Milliyetçi Çalışma Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş ve İslahatçı Demokrasi Partisi Genel Başkanı Aykut Edibali ile ittifak yapmış ve başarılı olmuştur. %10’luk seçim barajı, “kutsal ittifak” diye de anılan bu ittifakla delinmiş ve Erbakan Meclis’e girmeyi başarmıştır (Fikret Bila, Erbakan’ın ittifak planı, 01.03.2011, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/erbakan-in-ittifak-plani-1358793/>)

mahallelere yönelik yardımların vakıflar eliyle yeniden örgütlenmesi, halkın geleneksel-kültürel değerlerine hitap eden uygulamaların geliştirilmesi (iftar çadırı, sünnet şöleni, Osmanlı/Selçuklu kent kültürüne ait motiflerin kentin çeşitli noktalarında kullanılması) (Doğan, 2007:86). RP’li belediyeler ekonomik liberalizmi toplumsal ve siyasal muhafazakârlık ile harmanlayıp, sözleşmeli personel devrimini destekleyerek aslında iş gücünün yeniden üretiminden ziyade sermayenin büyütülmesi adına işe koyulmuşlardır. Bu anlamda, kamusal hizmet kurumu olmaktan çıkıp bir nevi hizmet şirketine dönüşmüşlerdir (Adıgüzel, 2013:110). Bu dönemde ulusal düzeyde yeni liberal politikalar yürütülürken liberal belediyeçilik anlayışı yaygınlık kazanmış ve yerel yönetimler kendilerini ulus devletinin oluşturucu bir parçası olarak gördükleri anlayıştan uzaklaşarak, küresel ölçekte gezinen ve sermayeyi kendilerine çekmek için projeler geliştiren bir yerellik anlayışına geçmişlerdir. Bu durum yerel yönetimlere kolektif hizmetlerin sunumundan ziyade büyümeye önem veren ve sermaye taleplerine daha duyarlı bir anlayış benimsetmiştir. Böylece artık “yarışan kentler” söylemiyle yerellikler üzerinden yükselmeye odaklanan bir kentsel gelişim süreci başlamış ve devlet desteğiyle birlikte Anadolu Kaplanları oluşturulmuştur ki bu tür bir yerel kalkınmanın ideolojik gıdası yerel kültür ve kimlikler olunca, en önemli müttefiki de siyasal İslam olmuş ve pastadaki en büyük dilimi yereldeki muhafazakâr yönetimler kapmıştır. Önce RP ile başlayan daha sonra AKP ile güçlenen süreç yandaş sermayeyi yaratmış, var olan sermayeyi güçlendirmiş ve artık belediyeçilik anlayışı “ticari zekayı zorunlu kılan” işletmelere dönüşmüştür (Şengül, 1999:11; Adıgüzel, 2013:111). Dolayısıyla kentler artık onları yönetenlerin söylem gücü üzerinden yükselmeye başlamıştır. Bu süreçte sosyal demokrasi giderek gücünü yitirmiş ve kentsel mekânda emeğin yeniden üretiminden ziyade sermayenin üretimi parlamaya başlamıştır. Bu da son dönemlerde Türkiye’de sosyal demokrasinin, içine girdiği krizden dolayı büründüğü sessizliği ve toplumcu belediyeçiliğin 1970’li yıllarda doğup, kaldığını söylemek mümkündür. Her

ne kadar daha sonraki yıllarda kentlerde kolektif hizmetlerin üretimine yönelik çabalar olsa da neoliberalizmin yol bağımlı karakteri ve piyasacılık mantığı, diğer ideolojileri önemsizleştirerek egemen hale gelmiştir.

Mevcut kurumsal formlar ve acilen uygulanması gereken neoliberal politikalar arasındaki yol bağımlılığı etkileşimi Türkiye’de dünyadaki örneklerine benzer biçimde gerçekleşmiştir. Buna göre, özellikle kalkınmacı iktidarlar başka alternatifin olmadığı inancından hareketle (örneğin, Süleyman Demirel’in 24 Ocak Kararları ile ilgili basın açıklaması, syf. 122-123) 1950 yılından itibaren ekonomide millileşme hareketini terk ederek liberal politikaları uygulamışlardır. Hükümetler dışa açılma, özelleştirme, deregülasyon ilkelerini hayata geçirmiş, istikrar paketleri ve kalkınma planları ile sermayenin kentleşmesine ortam hazırlanmıştır. 1990’lardan itibaren kültürel kimlikler üzerinden yükselen kentleşme, 2000 yılından sonra yapılı çevre ile temsil edilmeye başlanmıştır. Her ne kadar 1970’lerin başında tüm dünyayı sarsan ekonomik krizin etkilerinin Türkiye’ye de yansımaları fırsata çevirerek, 1973-1980 arası yıllarda kentlerdeki yönetimi almayı başaran sosyal demokrat yönetim anlayışının-kalkınmacı anlayışın aksine- sosyal demokrasiyi yaymaya yönelik girişimleri olsa da 12 Eylül 1980 darbesi ile bu süreç sona erdirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de neoliberalizmin yol bağımlı karakteri terkedilmeksizin, bağlı bulunduğu parti hangisi olursa olsun, kalkınmacı/muhafazakâr yönetimlerin neoliberal sürece adaptasyonu yeni bir stratejinin geliştirilmesi şeklinde olmuştur ki bunun en açık örneği askeri darbe ile neoliberalizmin önündeki engellerin neredeyse tümüyle kaldırılmasıdır.

5.3.2. Neoliberalizmin Mekânları (2): Eskişehir ve Konya Kentlerinde Yaratıcı Yıkım Sürecinin İşleyişi

Neoliberalizmin mekânsallaşmasında yaratıcı yıkım süreci iki diyalektik momentile gerçekleşmektedir. Bunlardan *birincisi*, piyasa odaklı girişimlerle kurumsal

düzenlemelerin parçalanmasına ve siyasi uzlaşmaya karşılık gelen “yıkıcı moment”tir. *İkincisi* ise piyasa odaklı ekonomik büyüme, metalaşma ve sermayenin üstünlüğü için yeni bir alt yapı oluşturmaya karşılık gelen “yaratıcı moment”tir. Bu bağlamda, Eskişehir ve Konya kentlerinde neoliberalizmin mekânsallaşmasında yıkıcı momentler neoliberalizmin üst kurumları tarafından dayatıldığı biçimde, dünya kentlerine benzer bir gelişim göstermektedir. Fakat yıkıcı momentlerin yerini doldurmak adına yapılan girişimler yerel bağlama gömülü bir biçimde gerçekleşmektedir (Çizelge 10).

5.3.2.1. Yönetimler Arası İlişkilerin Yeniden Ayarlanması

Neoliberalizmin kentsel ölçekte, merkez ile yerel arasındaki ilişkilerin yeniden ayarlanmasındaki düzenleme mekanizması “merkezi hükümetin desteğinin ayrılması” şeklinde gerçekleşmektedir. Her ne kadar devletin yeniden ölçeklendirilmesi ile merkezden yerele yoğun bir yetki aktarımı yapılsa da bu süreçte merkezi otoritenin etkisi önemli ölçüdedir. Nitekim, yol bağımlılığı da esas alındığında her iki araştırma alanında benzerlik dikkati çekmektedir. 1993 yılında Hüsamettin Cindoruk’un Eskişehir milletvekili ve meclis başkanı olduğu dönemde kent “metropol” olma özelliklerini taşımamasına rağmen, Cindoruk kentin metropol kapasitesine uygun olduğunu ifade ederek Eskişehir’i metropol ilan etmiştir ki bu dönemde büyükşehir belediyelerinin en az üç alt belediyesinin olması gerektiği kuralına rağmen iki alt belediyeye sahip kente 9 Eylül 1993 tarihli 504 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile “Büyükşehir” statüsü verilmiştir (Civelek, 2013:52). Dolayısıyla o dönemde Eskişehir kenti iktidar partisine yakın olmanın avantajını kullanmış ancak 2002 yılından itibaren kentin merkezi hükümete göre muhalefet konumuna geçmesi kente yönelik mekân projelerine finansman sağlamak konusunda zorluk çekmesi ve bazı projelerin engellenmesiyle karşılık bulmuştur (Şekil 24).

Çizelge 10: Eskişehir ve Konya’da neoliberal kentleşmenin yaratıcı ve yıkıcı momentleri

NEOLİBERAL KENTLEŞMENİN MEKANİZMALARI	YIKICI MOMENT	YARATICI MOMENT	
		ESKİŞEHİR	KONYA
Yönetimler arası ilişkileri yeniden ayarlama	Merkezi hükümet desteğinin ayrılması	Kaynak yaratıcı Girişimci faaliyetler Yerellikler üzerinden büyüme	Merkezi hükümet desteğinin sağlanması Girişimci faaliyetler Yerellikler üzerinden büyüme
Kamu finansman tasarrufu	Yerel yönetimlere mali açıdan sıkı tedbirler getirmek	Kredi sistemli finansman	Merkezi hükümet destekli finansman
Refah devletinin yeniden yapılandırılması	Sosyal yardımlaşmacı yerel hükümet aygıtlarına saldırı, sosyal yardımlara ilişkin kısıtlamalar	Söylemsel düzeyde sosyal belediyecilik anlayışının devamı	Söylemsel düzeyde sosyal belediyeciliğin varlığı/doğuşu
Belediyeye ait kamu sektörü ve kolektif altyapıların özelleştirilmesi	Kamu hizmetlerinin kamu tekelinden tasfiyesi	Hizmet dağıtımında yeni pazarlar (elektrik, gaz, su vs. dağıtımının özelleştirilmesi)	Hizmet dağıtımında yeni pazarlar (elektrik, gaz, su vs. dağıtımının özelleştirilmesi) Özelleştirilmiş, kişiye özel hale getirilmiş kentsel alt yapı yatırımı
Kentsel konut piyasasının yeniden düzenlenmesi	Düşük kirali barınmanın diğer türleri ve sosyal konutların yok edilmesi	Lüks konut piyasası	TOKİ’nin çelişkili yaklaşımı Lüks konut piyasası
Yapılı çevre ve kentsel formun dönüşümü	Kentsel kamusal mekânların tasfiyesi Topluma yönelik planlama girişimlerinden geri çekilme	Genişleyen hizmet alanı	Arsa üretimi TOKİ Belediye arazi kazanımı
Yerellikler arası politika transferi	Yerel politika oluşturmaya yönelik bağlamsal açıdan duyarlı yaklaşımların aşındırılması Yerelleştirilmiş pazar ve yönetim başarısızlıklarına olan “kendi bahçesinde yetiştirilmiş” çözümlerin marjinalize edilmesi/dışlanması	Dışarıdan politika, uygulama vs. transferi	Merkezden politika, uygulama vs. transferi

Kentsel sivil toplumun yeniden düzenlenmesi	Tüm yaşayanlarına temel sivil özgürlükler, sosyal hizmetler ve temel politik hakların kazandırıldığı “liberal kent” tahrip edilmesi/yok edilmesi	Sosyal hizmetlerde indirgemecilik	Sosyal hizmetlerde indirgemecilik
Kentin yeniden temsili	Endüstriyel işçi sınıfı kentinin savaş sonrası imajı kentsel düzensizlik, “tehlikeli sınıflar” ve ekonomik gerileme üzerine yapılan (yeniden) vurgu yoluyla yeniden düzenlenir	Metropolitan sınırlar içinde kalan alanlara yeniden canlandırma, yenileme, “Çağdaşlaşma” söylemleri üzerine odaklanan girişimci temsiller	Metropolitan sınırlar içinde kalan alanlara yeniden canlandırma, yenileme, “Tarihe Vefa” söylemleri üzerine odaklanan girişimci temsiller

Kaynak: Brenner ve Theodore’dan (2002) yararlanılarak yeniden hazırlanmıştır.

Şekil 24: Merkez- Eskişehir yerel yönetimi arasındaki çatışmaya yönelik haberler

Kaynak: Bizimşehir, Sayı 43:5 ve Sayı 10:1

Merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasındaki güç ilişkilerinin kentsel mekân üretim sürecine nasıl yansıdığına dair soruya katılımcılar birbirinden ilginç cevaplar vermiştir. Buna ilişkin birkaç örnek aşağıda sunulmuştur:

“...proje üretildikten sonra finans kaynağınız yok ise hayatta geçmesi mümkün değil. Sosyal Demokrat Belediye olarak bizim finans kaynaklarımız her yıl Merkezi Hükümet tarafından kesintiye uğrattılıyor. Proje üretme konusunda önümüze bürokratik engeller çıkartılıyor. Sonuçta; siyasi davranarak yatırımlarımız engelleniyor ve maalesef halkımız Sosyal Demokrat Partiye oy verdiği için cezalandırılıyor. Örnek verdiğimiz aktörlerin konjonktürde bize hiçbir katkısı olamıyor, maalesef.” (Eskişehir, Katılımcı 10)

“Etkiliyordur yani merkez yönetim ile arasında sıkıntı vardır herhalde bilemiyorum.” (Eskişehir, Katılımcı 5) [Hükümete yakın bir gazete olması nedeniyle kaçamak cevap veriliyor, cevaplandırılmak istenmiyor]

“Çok olumsuz, çok olumsuz yani Eskişehir’de iktidar ve yerel yönetimler farklı partilerden olduğu için burdaki belediyelerin en büyük problemi engelleniyor olmaları.

Yani bunu bu kadar çok sık duyuyoruz ki söylentilerin birçoğu da doğruluk payı taşıyor. Onu da söylüyüm. Yaşanmış olaylar ve örnekler bunları gösteriyor. Örneğin siyasal açıdan burayı elde etmeye çalışan Merkezi İktidar belediyelerin icraat yapmalarını engellemeye çalışıyor. Bu net. Bu da belediye başkanlarının çok zor şartlar altında çalışmalarını sağlıyor. Yani Eskişehir'deki durum çok çok fecaat boyutlarda yani komedi noktasında.” (Eskişehir, Katılımcı 1)

“Yani nasıl yansıdı? Mesela Karapınar [kentsel dönüşüm projesinde] Burhan Sakallı Ak Partiliydi. O dönemde de Ak Parti iktidarda olduğu için önünü açtı ve gerçekleştirdi o proje. Mesela Tepebaşı şeyiküçük sanayiye dönüştürmek istiyordu hala da istiyordu. Ama iktidar partisinden dolayı süreç uzuyor. Yani doğruluğu ya da yanlışlığını bilemiyorum. Büyükşehir Belediyesi için bir şey diyemiyorum büyükşehirbelediyesi kent merkezinde kentsel dönüşüm çalışması var hükümet beni engelliyor diyor ordaki yorumum iyi ki engelliyor” (Eskişehir, Katılımcı 4)

Yukarıda anlatılanlar yerel yönetim anlayışının ülkemizde ne yazık ki siyasetten bağımsız olmadığını ve farklı ideolojiye sahip seçmenlerin cezalandırıldığı yönündedir. Bu durumda Eskişehir'in mekânsal projeleri yerel yönetimlerin kaynak yaratıcı girişimleri ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Tasarruf sağlamak adına kent mobilyaları, asfaltlama vb. inşaat malzemeleri belediye şirketlerinde üretilmektedir. Aynı zamanda kente ek gelir kapısı sağlamak için turizm faaliyetleri desteklenerek, buna yönelik mekânlar üretilmektedir. Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan ve daha sonra özel bir şirkete devredilen beş yıldızlı termal otel, kentin çeşitli noktalarına inşa edilen otoparklar, üretim tesisleri geliştirilen Kalabak Suyu vs. kent yönetimi için önemli kaynak sağlayan girişimler (Şekil 25) olarak yansıtılmaktadır. Ancak her ne kadar Eskişehir'de yerel yönetimlerce yapılan bu çalışmalar “kaynak yaratma” adı altında söylemselleştirilse dedaha öncesinde de ifade edildiği gibi AK Parti'li belediyenin yaptığı kentsel dönüşüm projesine karşı çıkan Eskişehir Büyükşehir

Belediyesi bugün kent merkezinde büyük ölçekli bir proje ile Eskişehir'in çehresini yenilemeyi vaad etmekte, hatta mevcut hükümetin engeli ile karşılaşmaktadır. Bu durumu, neoliberal kentleşme süreci içinde sosyal demokrat bir ideoloji ile yönetildiği varsayılan ve bu tür söylemler üzerinden icraatlerini tanıtan Eskişehir yerel yönetiminin, mali olarak merkezi hükümet desteğinin ayrılması sonucu giderek liberal ekonomiye evrildiği şeklinde okumak mümkündür.

ESKİŞEHİR'E YENİ BİR TURİZM TESİSİ DAHA KAZANDIRDIK
TARİHİ PORSUK OTELI BÜYÜKŞEHİR İLE YENİDEN HAYAT BULDU

Eskişehir'in tarihinde önemli yeri olan yapılar, Büyükşehir Belediyesi'nin projeleriyle yeniden hayat buluyor. 1930'da Büyük Porsuk Oteli olarak açılan daha sonra işsiz uzan yolları belediye tarafından Küprübaşı'ndaki tarihi bina, aslına uygun olarak restore edilerek "Porsuk Termal Bütik Oteli" olarak hizmet vermeye başladı.

Borç batağından zirveye

Bir zamanlar kapanma noktasına gelen Büyükşehir Belediyesi İmar İnşaat ve Ticaret Limited Şirketi, Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen döneminde Anzem Şirketi oldu ve sektöründe en iyiler arasına girdi.

Uygun fiyat kaliteli ürün

YILLARIN ÖZLEMİ, BAŞKAN BÜYSERKŞEN VE BAŞKAN ATAÇ'IN ÇABALARIYLA SONA ERİYOR BEŞ YILDIZLI OTELE KAVUŞUYORUZ

ANZEM

Büyükşehir Belediye Başkanı Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKERŞEN
 Tepebaşı Belediye Başkanı Dr. Mehmet ATAÇ

Şekil 25: Eskişehir kaynak yaratmaya yönelik girişimler
 Kaynak: Bizimşehir, Sayı 45:7; Sayı 4:14; Sayı 10:7; Sayı 8:11

Konya kentinde de Eskişehir'dekine benzer bir durum yaşanmış ve 2002 yılı öncesinde merkezi hükümete göre muhalefette kalan kent, 2002 yılından sonra merkezi hükümet ile aynı partide olmanın avantajını kullanmıştır. Böylece Konya'da merkezi

hükümetin tam desteği sağlanmış (Şekil 26) ve mekân üretiminde kent oldukça hızlı ve finansman bakımından rahat bir süreç yaşamıştır. Yine merkezi hükümet ile yerel yönetim arasındaki uyumun sürece katkısı sorulduğunda katılımcılar şu yanıtları vermiştir:

“Bu ilişki olmak zorunda ki burası merkezi hükümetin gözbebeği. Çünkü kurucu üyelerin bi çoğunluğu burda. Samimi bir cevap vereyim ben çatışma varsa da hiç duymadım. Ki bence yok. Olsa bu kadar işi yapamazdık biz. Ben belediye başkanını bi devlet bakanının ya sen bunu buraya niye yapıyorsun? Yani rastlamadım rastlayamam da.”(Konya, Katılımcı 20)

Burada katılımcı Konya'nın merkezi hükümet açısından değerini ortaya koymuş ve bu değer sayesinde Konya'da işlerin oldukça rahat ve yolunda gittiğini aktarmıştır. Bir başka katılımcının aşağıdaki ifadelerine göre Konya'nın Türkiye'deki diğer illere göre daha değerli oluşunun sebebi, 1989 seçimlerinde MSP'nin kazandığı ilk belediye olmasıdır. Konya'da dikkat çeken bir detay da siyasal geleneğin hâlâ Millî Görüş hareketi üzerine temellendirilmesidir.

“Kolaylaştırıyor hep. Tüm açılışlarda merkezi hükümet geliyo mesela ayın 28'inde Cumhurbaşkanı yine gelecek. Açılışta milletvekilinin kızın mı oğlunun mu ne düğünü var, oraya gelecekmiş. Ordan şeye açıklamayı gördüm Cumhurbaşkanı hem düğünüme katılacak hem de Konya'daki açılışlara katılacak diyo ve her birine de gelir, sürekli.”

Araştırmacı: Peki Konya niçin bu kadar önemli?

“İlk kazandıkları yerel yönetimler olduğu için. Yeni de Türkiye Belediye Başkanları Birliğinin başkanı oldu ama o yeni işte Kadir Topbaş'tan sonra seçildi. Ve esas bi etki burda Konya Belediyesi imkânlarını büyük ölçüde o siyasi şeylere ayırabiliyor. Mesela yardım adı altında mesela büyükşehir olunca bi sıkıntı yok da büyükşehir olmazdan

önce bütün ilçelere yardım yapıyordu. Niye yardım yapıyordu Konya Büyükşehir Belediyesi geliri çok yüksek bi belediye. Altyapıya çok para harcamaz. Yol yapar düzler sıkıştırır asfaltını yapar ama engebeli bi yer olsa orayı düzelterek orda daha çok iş yapacak. Ama düz olduğu için çok bi harcama yapmadan merkezi bütçeden aldığı para elinde kalıyo. Nereye harcicak? İşte bu tür sivil toplum kuruluşlarıydı, diğer kardeş belediyeler onlara iyi yardımlar yapıyor. Yani bu yardımlar belki Merkezi Hükümeti buraya tutuyor. Bi de Konya Belediyesi şu anki siyasi iktidarın ilk belediyesi. Tabi 1989'da kazanmıştı yani Konya. Ondan sonra da hiç aynı şeyde devam ediyö değişmedi yani. Tabi bu da örnektir yani Türkiye belediyeciliğine ilk örnek burdadır. Bundan sonra da zaten şu anda zaten Cumhurbaşkanı kendi belediyeciliğini ön planda tutuyo. Yani İstanbul'un ama temeli Konya'dır. Kazandıkları ilk büyükşehir belediyesi çünkü.”

(Konya, Katılımcı 17)

Şekil 26: Konya kentinde merkezi hükümetin desteği

Yukarıdaki fotoğraflarda da görüldüğü üzere, Konya'da merkezi hükümetin büyük bir desteği vardır ve yapılan hizmetlere yönelik kent bülteninde hemen her proje

açılışlarında Cumhurbaşkanı, Başbakan ya da Bakanlar yer almıştır. Aynı zamanda kentin pek çok noktasına Cumhurbaşkanına ait sözler ya da resimler yerleştirilmiştir. Bu bağlamda, neoliberal kentleşmeye yönelik olarak gerçekleştirilen yönetimler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesi mekanizması Eskişehir açısından mali olarak yıkıcı bir sonuç yaratarak yerel girişimcilik adı altında kaynak yaratma çabaları ile sonuçlanmıştır. Konya’da ise her ne kadar işleri kolaylaştırıyor gibi görünse de mali açıdan merkezi hükümete aşırı bağımlı bir yerel yönetim biçimi ortaya çıkarmıştır.

5.3.2.2. Kamu Finansman Tasarrufu

Avrupa ve ABD’de neoliberalizmin kentleşme mekanizmalarından biri de merkezi hükümetin yerel yönetimlere mali açıdan sıkı tedbirler getirerek kamu finansman tasarrufu sağlanmaya çalışması şeklinde olurken, söz konusudurum Türkiye’de yerelin kendi bağlamında yaratıcı momentler geliştirmesi ile karşılık bulmuştur. Şöyle ki, kaynak yaratıcı girişimciliğe benzer biçimde, Eskişehir’de kentsel mekânların üretimi, kredi sistemli finansman ile gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, devletin kefilliği ile Estram veya Kentpark gibi projeler için Avrupa bankalarından vadeli krediler alınmıştır (Şekil 27). Konya’da ise yukarıda da ifade edildiği gibi merkezi hükümet destekli finansmanın kolaylaştırıcı etkisi olmuştur. Eskişehir Şehir Plancıları Odası’nın bir üyesinin anlattıkları bu bakımdan önemlidir:

“Yani daha adil olmak gerek. Yani mesela Antalya ile Eskişehir turizm açısından kıyaslanmaz. Ama Eskişehir’i Konya ile Kayseri ile kıyaslarım. Ama Malatya ile kıyaslamam. Konya Kayseri ile kıyaslarım çünkü orda da bi iktidar desteği var. Yani işin içine siyaset karıştı. Eskişehir devlet yatırımını en az alan illerden biriyiz. Tramvay ya da Porsuk Avrupa Bankasından kredi ile alındı. Haa devlet bu sırada sadece kefil oldu. Ama zaten tramvay kendi borcunu ödüyö. Yani kıyaslarken devlet ne yatırım yapıyo, belediye ne yapıyo buna bakmak lazım. Antalya’daki kavşakların, binaların

yapımını devlet üstlendi, belediye değil. Mesela büyükşehirlerde metroların yapımını artık belediye değil bakanlık üstlendi. Mesela Kayseri, Konya belediyesi ha bire metro yapıyo ama bunu biliyoruz ki devlet yapıyo yine de belediyenin başarısı gibi lanse ediliyor. Bunu Ulaştırma Bakanlığı yapıyo. Keşke Eskişehir'e de yapsa. İzmir'dekini de belediye yıllarca sürdürdü açılışını Ulaştırma Bakanlığı tamamladı. Yani projelerin devletten aldığı paylar konusunda biz Konya ya da Kayseri'ye göre kısıtlıyız.”
(Eskişehir, Katılımcı 14)

Anlatılanlar iktidar-muhalefet partilerinden olmaya göre kamu finansman tasarrufu ilkesinin uygulama biçiminin değiştiğini göstermektedir. Dolayısıyla Eskişehir kendi imkânları ile yerel özerkliğini kazanırken, Konya'da ise merkezin mali açıdan sıkıyönetim yoluyla yereli kendine daha fazla bağlamasının ve yerel kararlarda merkezin daha fazla müdahil olmasının önü açılmıştır ki bu durum merkezin yerel üzerinde tahakküm kurması ve merkezin neredeyse yerel yönetim gibi karar alarak yerel yönetime dâhil olması anlamına gelmektedir.

BİZİM
ŞEHİR
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Bülteni Yılı 1 Sayı 2

Gerçekleşen bir rüya daha...
Ormanda yollar açıldı, kayalar kentle, 42 km yeni boru döşendi ve artık Kalabak Suyu sikintisi kalmadı.
11.11.2007 sayfa 2-3

Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Hocamızın biraz zamanını aldı ama sonunda:

İM KANSIZI BAŞARDIK

AVRUPA'NIN ULUSLARARASI ÜÇ BÜYÜK BANKASI'NDAN, BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NİN 232 MİLYON EURO GEREKTİREN ÜÇ BÜYÜK YATIRIMINA, HAZİNE GARANTİLİ FİNANSMAN KREDİSİ SAĞLANDI.

Büyükşehir Belediyesi iki yıldır belediye olarak çalışıyor. Haziran 2006'da Eskişehir'in 40 yıldan bu yana bitirilemeyen temel sorunlarını öznel projelerini hayata geçirebilme olanağına kavuştu. Türkiye'nin son yıllarda içinde bulunduğu ekonomik kriz nedeniyle uluslararası finansman kuruluşlarının kredi sunmaları kaçınması ve geçirilemez bir kredi olan belediyelerin borçlarını geri ödemesini reddetmesi, Hazine'nin belediyelere kredi olmasını gibi olumsuz şartlara rağmen Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin bu başarıyı şurt içinde ve şurt dışında yarınlar için sağladığı. Devamı sayfa 2-3'te.

Şekil 27: Eskişehir yerel yöneticileri ve Avrupa Bankası üyeleri arasındaki anlaşmaya ilişkin bir haber

Kaynak: Bizimşehir, Sayı 2:1

5.3.2.3. Refah Devletinin Yeniden Yapılandırılması ve Kentsel Sivil Toplumun Yeniden Düzenlenmesi

Faillen var olan neoliberalizm modeline göre, kent yaşayanlarına temel sivil özgürlükler, sosyal hizmetler ve politik haklar vaadeden “liberal kent” anlayışı tahrip edilmiştir. Buna göre neoliberalleşme sürecinde sosyal devlet anlayışından uzaklaşarak refah politikalarının daraltılması yıkıcı bir mekanizma olarak işlev görürken, yerel düzeyde sosyal belediyeçilik anlamında birtakım yaratıcı momentler oluşturulmaya çalışılmıştır. Söz konusu mekanizmanın yerele yansımaları ise sosyal hizmetlerde indirgemecilik şeklinde olmuştur. Eskişehir’de sosyal belediyeçilik olgusu üzerinden

aşevi, giysi yardımı veya kentin yoksul kesiminin kültürel faaliyetlere katılımını teşvik etmeye yönelik faaliyetler yürütülmektedir. Bu anlamda, 1970'lerin sosyal belediyeçiliğine benzer girişimlerde bulunulsa da (Şekil 28) bazı katılımcılar bu konuda ilginç örnekler vermiştir:

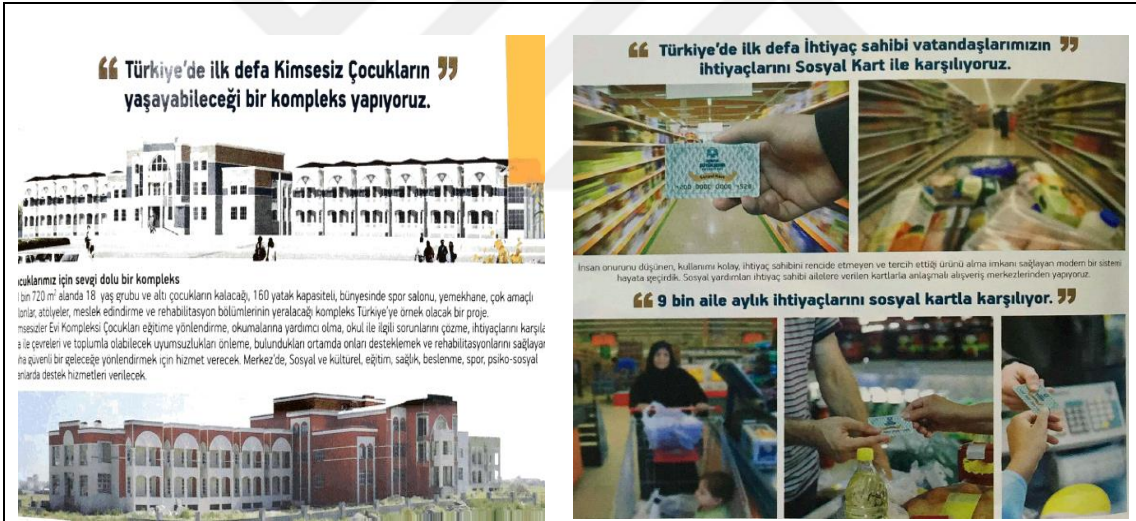
“Başkan gidiyo gecekondlu mahallesine bir belediye otobüsü gönderip içini dolduruyor. Neymiş onlar opera, bale izlesin kültürlü olsunmuş, sosyal demokrat ya hani. Onların ihtiyacı opera bale mi?”(Eskişehir, Katılımcı 7)

“Ben görmedim ama duyduğuma göre tiyatrolara gecekondlu mahallerlerinden belediye otobüsü kalkıyomuş izlesinler diye. Bitince de tekrar evlerine bırakıyolarmış. Ama şu var mesela ben şu halimle, şu birikimimle tiyatroya gideyim desem talep çok olduğu için biletler tükeniyor hemen. Yani ucuz olsa da herkes yararlanamıyor. Siz kalırsanız bilet almakta yararlanamıyorsunuz. Ha bide opera, tiyatro vs. halkın yüzde ellisi için tercih edilebilir ama diğer yüzde elli kesim bundan hiç hoşlanmıyor. İşte belediyenin parası boşa harcanıyo diyorlar. Bu paralar başka yerlere harcansa diye de bir eleştiri var. Yani bu faaliyetler belli bi kesim için gereklidir. Başkası için değildir. Benim için tiyatro, opera iyi bir faaliyettir. Başkası için mehter takımı kurmak olumlu bir faaliyettir.”
(Eskişehir Katılımcı 14)

Her iki katılımcının ifade ettiklerine göre, Eskişehir’de refah devleti anlayışı opera ve bale gibi günümüz Türkiye koşullarında aşırı elitist düzeye indirgenmiştir. Aşağıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere, alt gelir grubuna yönelik sosyal yardımlar Türkiye genelinde uygulananlardan farklı değildir. Sadece Eskişehir’de kültürel faaliyetler biraz daha desteklenerek doğrudan neoliberal uygulamaların yumuşatılması ya da daha açık bir ifadeyle sosa bulanarak sunulması söz konusudur.

Şekil 28: Eskişehir’de sosyal yardım örnekleri
Kaynak: Bizimşehir, Sayı 4:12 ve Sayı 46:1

Şekil 29: Konya kentinde sosyal politikalar
Kaynak: KBB Faaliyet ve Hizmet Bülteni, 2015:182-187

Konya’da ise refah devletinin yeniden yapılandırılmasıyla sosyal hizmetlerin yeniden sunumu daha güçlü projeler ile gerçekleşmektedir. Bu kapsamda, kimsesizler yurdunun inşa edilmesi, yeni doğan bebeklere hediye takdimi vb. faaliyetler yapılmaktadır (Şekil 29). Sosyal devletin bir üretimi olan toplu konut inşası ise oldukça gösterişli bir hâl almıştır. Öyle ki merkez ilçe belediyesinden üst düzey bir yönetici ürettikleri toplu konut projelerinden büyük bir övgüyle şu şekilde bahsetmektedir:

“Bizim burda genelde halkın istekleri doğrultusunda yapılan çalışmalar var. O da hükümet politikasıyla zaten ters düşmüyor. Dolayısıyla kesinlikle halktan gelen talep doğrultusunda yapıyoruz ve yapılan çalışmalar sürekli takdir topladığı için de devamı isteniyor. Yani örnek vereyim ben buna, belediyemiz konut projesi ürettiğinde, önümüzdeki günlerde var mesela. 1200 dairelik bir konut projesi bu. Bunun yarısı arsa sahibi olduğu düşünüldüğünde gerisini üye alcaz. 500 tane üye alacağımız bir konut projesinde 500 üyeliğe 5000 kişi müracaat eder. Bu da arz talep meselesi. Dolayısıyla bizim vatandaşın isteklerini halkımızın istediğini yaptığımızı gösterir.”(Konya, Katılımcı 18)

Burada katılımcı belediye olarak ürettikleri toplu konutlarla birlikte yaptıkları diğer hizmetlerin kendilerini güçlü kıldığını, hizmet üretmemeleri durumunda halkın onları seçmeyecek kadar “bilinçli” olduğunu tekrarlamış ve ısrarla yerel seçim sonuçlarını referans göstermiştir. 1200 dairelik konut projesinden geriye kalan 700’ünün akıbeti hakkında cevap vermemenin yanı sıra kendinden oldukça emin olan katılımcı kullandığı ekonomi diliyle yerel yönetimdeki başarılarının sebebini şu şekilde açıklamıştır:

“Belediyecilik halkın taleplerini kanunlar çerçevesinde arz ve taleplerine mümkün olduğu kadar uyabilmektir, karşılayabilmektir. Yani kesinlikle siyasi iradedir çünkü belediyeler. Siyasetle gelirler, seçimle gelirler. Vatandaşın taleplerini karşılamadığınız sürece memnun edemezsiniz. Ama bunlar çok ilginç talepler de olabiliyor. Mesela adam evine özel bakım tadilat istiyor. Ama zaten gerekliyse ihtiyacı varsa sosyal yardım müdürlüğümüz var. İhtiyaç varsa tabi ki yardım yapılır. Yapılmasaydı burda olmazdı zaten.” (Konya, Katılımcı 18)

Yine aşağıdaki metinde Konya’da farklı bir merkez ilçe belediyesinin üst düzey yöneticisi önceki katılımcıya benzer bir biçimde ekonomi dili kullanarak mekân üretim projelerinde nasıl bir yöntem izlediklerini anlatmaktadır:

“Yani burada aslında kamu yararı esas. Yani yapılan işlemlerde biz bunu yapıyoruz ama bu kime ne kazandıracak sorusu devamlı var. Kamu yararıyla beraber kullanan kullanıcıyla yani müstakbel kullanıcıyla karşılıklı bir alışverişle oluyor bu yani...Belediyecilik mantığı güzel, halkla iç içe. Yani böyle dikta yoluyla değil de ya ben bunu yaptım sen de kullanacaksın değil de ‘sen neyi istiyorsun?’dan dolayı. Arz-talep meselesi. Zaten biz birşey yaparken, vatandaş sosyal medyayı kullanıyo. Ya burda bunu niye yapmadınız diyo ve bunların hepsi not alınıyor tarafımızca ve önem sırasına göre hepsi hayata geçiriliyor.”(Konya, Katılımcı 20)

Konya’daki yöneticiler her ne kadar kamu yararının esas alındığını belirtse de kent sakinleri için durum tam tersidir ve yapılanlar rant kaygısından öteye gidememektedir. Kısacası her iki kentte de yoksul kesime sağlanan destek ile sosyal belediyecilik anlayışı söylemsel olarak inşa edilmiştir. Ancak yine de her iki kentte de “sosyal hizmet” anlayışı üzerinden kömür, aş, giysi yardımı gibi günlük çözümler üzerinden popülist politikalar üretilmiştir (Şekil 28). Her ne kadar özellikle Konya’daki katılımcılardan yerel yönetimde olanlar ürettikleri projeleri “kamu yararı” ilkesi üzerine konumlandırırsa da kullandıkları ekonomi dili durumun hiç de öyle olmadığını göstermektedir.

5.3.2.4. Belediyeye Ait Kamu Sektörü ve Kolektif Alt Yapıların Özelleştirilmesi

Kapitalist ekonomi biçimiyle birlikte kamu hizmetleri kamu tekeline tasfiye edilerek özel sektöre devredilmiştir. Bu durum ise özellikle yerel ölçekte hizmet dağıtımında yeni pazarların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda elektrik, gaz, su vs. dağıtımı, temizlik ve fen işleri, imar denetimi vb. pek çok hizmet alanında özelleştirme her iki kentte de görülmektedir. Aynı zamanda kişiye özel hale getirilmiş kentsel alt yapı yatırımları yine kentte sermaye sınıfının pastadaki payını da ortaya koymaktadır. Katılımcılara niçin kentsel mekâna yönelik yoğun bir biçimde proje

üretildiği sorulduğunda alınan cevaplar, projelerde hangi kesimlerin söz sahibi olduğu hakkında ipuçları sunmuştur:

“Şimdi bakıyorsun mesela bazı hizmetleri hep bazı şirketler yapıyo. Mesela Konya’da tramvay hizmetleri yani tramvay sisteminin çalıştırılması bir firmaya ihale edildi. Firma yandaş firma ve hani çok karına zararına da bakmıyor. Bu işi al dediler aldı. İkinci o işle alakalı şartnameye iş bitirme şartı koydular. Şimdi biraz yaygınlaştı da o dönemde Türkiye’de Konya’nın haricinde tramvay olan şehir yoktu. Şimdi Bursa’da var, Eskişehir’de var, Antalya’da var. Dolayısıyla bitirmesi olan firma da olmayacak. Ve o bir iki firma o işi istediği fiyata alacak. Çünkü şartnamede diyo ki tramvay işletmeciyse alakalı iş deneyim belgesi istiyoruz diyor. Kimde olacak o belge? Tramvay yok ki Türkiye’de şimdi o firma belediyenin yan kuruluşu gibi bi kaç firma var. Otobüslerin hatları işletmesi de o firma da temizlik işleri de onda, mezarlıkların bakımı da.”(Konya, Katılımcı 23)

“Ben ticari bişey konuşmak için gittim geçenbelediyeye, sonra işte samimiyet ortamı olunca yani dedim ki müdürüm dedim bakın dar ve orta gelirliye yönelik konut yapıyorsunuz. Yaptığınız konut bitiyö, şak şak kurdele kesiyosunuz, törenlerde anahtar dağıtıyorsunuz. İnsanlar üç ay sonra tamirata başlıyo. Yaborusu patlıyo, ya sıvası dökülüyor, ya penceresi kapanmıyo. Bu nedir dedim ya? Ya dedi biz de rahatsızız dedi. Şimdi biri geliyo, atıyorum bu pis su borusu. Üretici geliyo bunu alın diyo. Almıyoruz diyo bi saat sonra bakan müsteşarı arıyor, bu beyin borusunu niye almadınız diyo. Yani almadıysa var bi nedeni diyor, adam atık malzemedden yapılmış kanserojen malzemedden yapmış ya da uygun değil diyor, bunun patlayacağını biz de biliyöz diyor. Ama maalesef ülkede bu şeyi kıramıyoruz diyor. Birine yok desen birine diyemiyoruz diyor. Bu maalesef ülkenin gerçeği.” (Konya, Katılımcı 22)

“Siyasi anlamda dersek yani tam olarak siyaseten hareket ediliyor. Burada da büyük çoğunlukta rantı görüyoruz. Kendi ve çevresine rant. Bunu yani şöyle örnek vereyim...Ondan sonra misal belediye başkanının kilitli taş kaldırım taşı yapma işi

akrabasında. Ondan sonra son dönemde şeye döndük hani andezite dönük. Andezit de aynı şekilde yine belediye başkanının memleketinde üretiliyor. Ordan geliyo yani Seydişehir tarafından bi yerden. Bu tamamen şey ranta dönük kendi siyasi şeyine dönük yani. Muhafız bir firma şirket ben Konya’da duymadım, gelişmesinde. Yani belediyeye ortak çalışması süreç böyle.” (Konya, Katılımcı 17)

Yukarıda üç katılımcının da aktardıklarına göre, Konya’da kamu hizmetine yönelik hizmet sunumunun belirli şirketlerin, grupların ya da kişilerin tekeline bırakıldığı ve özellikle siyasi sermayesi bulunanların bu süreçten en kârlı çıkanlar olduğu anlaşılmaktadır. Eskişehir’de aktarılanlar da bundan farklı değildir:

“Tramvay yapıldıktan sonra trafik sorunu arttı. Çünkü tramvay tüm yolları kapattı. Yağmurda dükkanları su basıyor belediyeyi arıyoruz telefonları kapalı. Bir şey olduğunda kendimiz sorunu çözmeye çalışıyoruz. Öyle reklamlardaki gibi yeşil alan falan hikâye yani. Büyükerşen parkları bahçeleri damadına, heykelleri kızına verdi. Yine onlar kazanıyor yani.” (Eskişehir, Katılımcı 8)

“Park bahçeler, otoparklar ücretli. Asfalt parasını alıyor ama asfalt yapmıyor. Hep böyleydi. Burada öğrenci çok fazla, onlar da AKP’ye karşıtlar. Adalar’da öğrencilere ev yaptı. Çünkü onlar oyu Büyükerşen’e veriyor. Maç konser olduğundaysa trafik berbat. Ama ben Ankara’ya da gittim orası öyle değil. Yani en azından 5 milyon nüfusu var. Burada öğrencileri Gezi Parkı zamanında besledi. Sonra yine onlardan destek aldı...Bu altyapı da zaten 1990’dan kaldı... Eskişehir zaten su şehri, sıcak doğal suyu var. Ama bakan işleten yok. Kaynak direk Rixos’a gidiyo. Artık esnafı da sıkıntıya soktu. Özellikle Hamamyolu’nda eskiden bazı esnafın 5 masası vardı şimdi 2 masa veriyor. Kendi yerlerini de çok kıymetlendirdi. Ama buradaki en büyük sorun trafik şehir küçük ve herşey bir yere sıkışmış. Başkanın oturduğu mahalle en güzel mahalle. Sokak taşları solmadan değiştiriyorlar. Ama kenar mahalleler harap. Ben senfoniye plaja gidemiyorum, zaten asgari ücretle geçiniyorum.” (Eskişehir, Katılımcı 7)

5.3.2.5. Kentsel Konut Piyasasının Yeniden Düzenlenmesi

Neoliberal anlayış ile 1980'lerden itibaren kapitalist dünyada -sosyal devletin yeniden yapılandırılması kapsamında- alt gelir grubuna hitap eden düşük kirali ya da sosyal konut uygulamaları rafa kaldırılmıştır. Sermayenin kentleşmesi için kolaylaştırıcı bir unsur olan bu uygulama ile kentsel düzeyde ortaya çıkan yaratıcı momentler Eskişehir ve Konya'da benzer biçimde sonuçlanmıştır. Oluşan boşluğun doldurulması her iki kentte de belirli şirketlerin kontrolünde olan lüks konut piyasasını oluşturmuş ve kentsel mekânın üretiminde yapı sektörü lüks hayatın sembolü haline gelen güvenli site, rezidans, ev-ofis tarzı konut tipine yönelmiştir. Fakat diğer taraftan Konya'da TOKİ'nin alt-gelir grubuna yönelik toplu konut uygulamaları mekân üretiminin bir parçası olmaya devam etmektedir. Örneğin aşağıdaki resimlerden yapımı devam eden Temaşehir Konut Projesi'nin AVM konsepti olan 42. Cadde projesi TOKİ, Emlak Konut GYO ve Torkam İnşaat ortaklığı ile gerçekleştirilmektedir. Akbel Toplu Konutları ise TOKİ'nin Karatay'da inşa ettiği projelerden yalnızca biridir (Şekil 30).

Şekil 30: TOKİ'nin Konya'daki konut projelerinden iki örnek

Yukarıdaki her iki resim incelendiğinde, birinci projenin oldukça yüksek maliyetli bir yatırım olduğu ve ancak üst gelir grubunun erişebileceği bir kapalı yerleşme olduğu dikkati çekmektedir. İkinci resimde ise alt gelir grubuna düşük kalitede, yeşil alandan ve hatta topraktan yoksun (diğer toplu konut projelerinde olduğu

gibi) bir yaşam alanı sunulduğu görülmektedir. Bu bağlamda neoliberal düzenlemelerin kentsel konut piyasasını yeniden düzenlerken TOKİ'yi kimlerin hizmetine sunduğunu görmek mümkündür.

5.3.2.6. Yapılı Çevre ve Kentsel Formun Dönüşümü

Sermayenin mekânsallaşmasının en somut göstergesi olan yapılı çevrenin üretimi günümüz kentsel politikalarına eklenerek kent mekânını hızlı bir biçimde yeniden üretmektedir. Her ne kadar söz konusu olan şey kentin yeniden üretimi olsa da bu süreçte kent aslında Şengül'ün (2009:22) de ifadesiyle mekânın kendisi metalaşarak bir üretim nesnesine dönüşmüştür. Mekânsal bağlamda kentler sermayenin ikinci çevriminin konuşlanabileceği en uygun alanlardır. Yasal ve kurumsal düzenlemeler ile kentsel kamusal mekânlar tasfiye edilmekte ve toplumun geniş kesimlerini kapsayacak planlama girişimlerinden ziyade sermayeye hizmet edecek girişimler ön plana çıkmaktadır. Yapılı çevrenin üretimine yönelik neoliberal yeniden düzenleme ile Türkiye'de 5216, 6306, 6360, 3194 sayılı yasalar yaratıcı momentler olarak iş görmeyi başarmıştır.

Devir Tasfiye ve Paylaştırma Komisyonu kararları BÜYÜKŞEHİR'E VARLIKLAR YERİNE BORÇ DEVRETTİLER

Büyükşehir 6500 işçiyi 1999'da 1100 kişiye düşürdü. Bu süreçte 1100 kişiye düşürülen işçilerin 1100 kişilik kadrosuna, belediye başkanlığına ve diğer birimlere atanmış. Bu süreçte 1100 kişilik kadrosuna, belediye başkanlığına ve diğer birimlere atanmış. Bu süreçte 1100 kişilik kadrosuna, belediye başkanlığına ve diğer birimlere atanmış.

Devir tasfiye ve paylaştırma komisyonu kararları ile devredilen varlıkların toplam değeri 7.954.449,43 TL'dir. Bu süreçte 1100 kişilik kadrosuna, belediye başkanlığına ve diğer birimlere atanmış. Bu süreçte 1100 kişilik kadrosuna, belediye başkanlığına ve diğer birimlere atanmış.

BAŞKAN BÜYÜKŞEHİRİN AÇIKLAMALARINDAN SATIR BAŞLARI

ESKİŞEHİR VALİLİĞİNCE OLUŞTURULAN VE BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN İTİRAZ ETTİĞİ DEVİR, TASFIYE VE PAYLAŞTIRMA KOMİSYONU KARARLARI İL ÖZEL İDARESİNİN MİLYONLARA İRALKI BORÇLARI BÜYÜKŞEHİR VE ESKİŞEHİR BELEDİYESİNE ÇOK AZ NAKİT VERİLDİ.

- Büyükşehir Belediyesi Hizmet alanı 1440 Km² den 13.925 Km²'ye çıktı; Hizmet alanı %939 oranında genişlemiştir.
- Büyükşehir sınırları dahilinde 480.496 olan nüfus, yeni kamula 799.724'ü yüzde otuz ve %17 oranında artmıştır.
- Büyükşehir Belediyesi Hizmet alanı içerisinde 2 ilçe, 94 mahalle ve 51 köy varken, yeni kamula ilçe sayısı 14'ü ve mahalle sayısı 539'a yükselmiştir. Böylece, daha önce hizmet verilen yerleşim alanı sayısı 147 iken, bu sayı 551'ye yükselmiş ve % 276 oranında artmıştır.
- Büyükşehir Belediyesi hizmet alanındaki büyüme %839 artış göstermesine rağmen, nüfusa dayalı olarak alınan İller Bankası Payı artışı %17 ile ne kadar yetersiz kaldığı çok açık bir şekilde ortadadır.
- Kapanılan İl ve İlçe Özel İdareleri ile Belediye İlçe Belediyelerinden 139 işçi ve 180 memur personel olmak üzere toplam 319 personel devir alınmıştır.
- Devir alınan işçi personelin aylık ücret tutarı 420.795,00 TL ve memur personelin aylık maaş tutarı 742.620,00 TL olmak üzere, devir alınan 319 personelin aylık ücret tutarı 1.383.415,00 TL'dir.
- İl Özel İdaresinin kapanışından ve Büyükşehir Belediye sınırlarının sınırları olarak belirlenmesinden sonra, Merkez Yönetim Vergi Gelirlerinden Alınacak Paylarda meydana gelen artış tutarı 1.200.000 TL'dir.
- Hizmetlerin hemen hemen tamamı Büyükşehir Belediyesi'ne devir edildiği halde, kapanılan İl Özel İdaresine ait toplam 7415 makine, araçlar, taşıtlar, taşınmaz ve demirbaşları, sadece 1096'sı (%14,7) Büyükşehir Belediyesi'ne, 6319'u da (%85,22) diğer kurum ve kuruluşlara devir edilmiştir.
- Kapanılan Belediye Başkanlıkları ve mahalliyeye dönük bölümlerinin mülkiyetinde bulunan toplam 35.982.692,79 m² alanından, 7.288.293,08 m²'ni Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmiştir, bu oran % 20,31'dir. 7.288.293,08 m²'lik bu alanın 3.696.444,04 m²'si MEZARLIK YERİ OLUP, devredilen toplam alanın yarıya mı geçmektedir. İl Özel İdaresi mülkiyetinde bulunan toplam 735.594 m²'lik taşınmazların, Büyükşehir Belediyesi'ne 327.431 m²'ni devredilmiş olup, oranı % 45'tir.

Devredilen toplam borç	53.151.172,45 TL
Akardan toplam tutar	7.954.449,43 TL
KALAN TOPLAM BORÇ	45.196.502,91 TL

“Belediyemize bir taraftan arsa stoğumuzu artırırken, diğer taraftan altyapılarını sağladığımız alanları satışa sunarak gelirlerimizi artırıyoruz.”

REKOR ARAZİ KAZANIMI

KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ DÖNEMLERE GÖRE ARAZİ KAZANIMLARI

Şekil 31: Eskişehir ve Konya'da Büyükşehir Belediye Yasasının her iki kente etkisi
Kaynak: Bizimşehir, Sayı 36:1; Sayı 39:4 ve KBB Faaliyet ve Hizmet Bülteni, 2015:154, 159

Eskişehir'de özellikle Büyükşehir Belediye Yasası ile hizmet alanının genişlemesi merkezi yerel yönetimin bir propagandası haline gelmiştir. Nitekim genişleyen hizmet alanında mekânsal müdahale yetkisi de pekişmiştir. Bununla birlikte Eskişehir'de eski fabrikaların yer aldığı kamu arazileri, yapılı çevrenin üretimi için önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Kentpark, şeker fabrikası, buğday silosu, eski meyve sebze hali vs. Fakat İl Özel İdaresi'nden borç devri sorunları da beraberinde getirmiştir. Konya'da ise süreç daha şiddetli olmakla birlikte Konya açısından olumlu işlemektedir. Buna göre, yerel yönetimlerin arsa üretimi ile kazandıkları arazi miktarları her geçen gün artmaktadır. Özel sektör ve TOKİ ortaklığı ile yapılan projeler ise Eskişehir'e oranla kentsel formun dönüşümünü daha hızlı ve etkili bir biçimde sağlamaktadır (Şekil 31).

5.3.2.7. Yerellikler Arası Politika Transferi

Brenner ve Theodore'a (2002) göre neoliberal kentleşmenin mekanizmalarından biri de yerellikler arası politika transferinde yapılan dönüşümdür. Buna göre, kendi yerelliği içinden doğmuş yerel politikalar bu süreçte aşındırılmıştır. Eskişehir ve Konya örneğinde bu durumun somut çıktılarını görmek mümkündür. Her iki kentte de kentin “yerellik” üzerinden yükselmesine yönelik söylemler söz konusu olsa da Eskişehir’de kentsel forma yönelik projelerde dışarıdan politika ve uygulama transferi yapılmaktadır (Şekil 26). Söz gelimi Porsuk çayından alınıp şehir şebekesine verilen suyun niteliğinin artırılarak içilebilir hale gelmesi, Eskişehir Su ve Kanalizasyon İdaresitesislerinin modernizasyonu vs. işlemlerini kapsayan İçme Suyu Proje, Kent İçi Ulaşım Projesi ve Porsuk yatağının yanı sıra sulama kanallarının sel baskını ve kıyılarındaki zemin sıvılaşması tehlikesini önleyecek Doğal Afet Riskini Azaltma Projesi için Avrupa Yatırım Bankası, Kuzey İskandinav Ülkeleri Yatırım Bankası ve NKE Finans Ajansı’ndan 14 Aralık 2001 tarihinde 20 yıl vadeli ve devlet kefilliği ile kredi alınmış (Bizimşehir, Sayı 2:3, Şekil 32) ve bu durum dönemin iktidarı tarafından desteklenmiştir. Konya ile kıyaslanırsa benzerlik içinde farklılık, farklılık içinde benzerliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak Konya’da kentsel politikalar üzerinde merkezi yönetimin uygulama ve politikaları hâkim olsa da “küreselleşme” üzerinden dış dünyaya eklemlenme çabası dikkat çekmektedir.

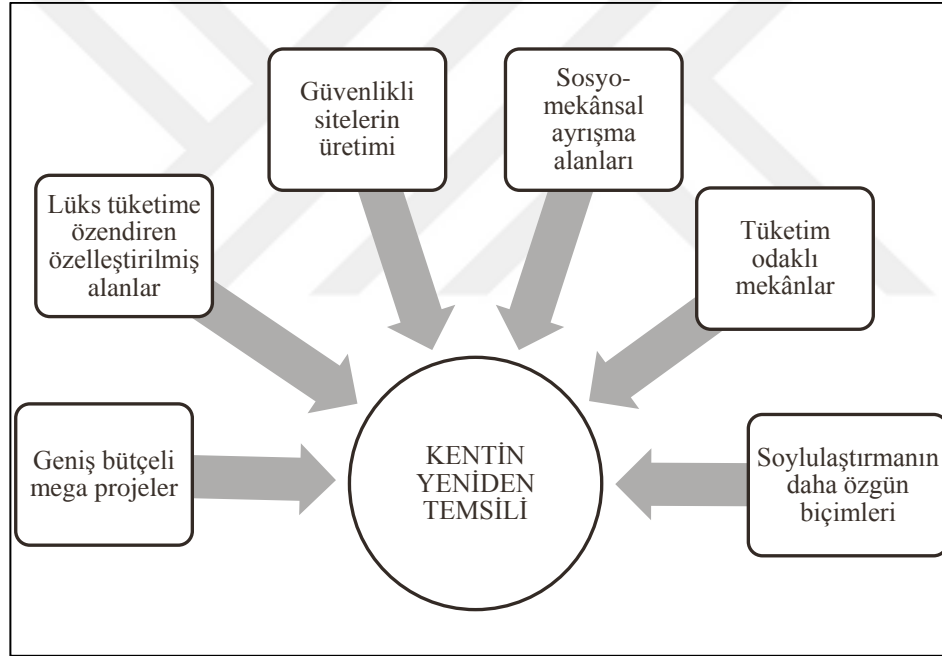
Şekil 32: Yerellikler arası politika transferinin aşımına örnek
 Kaynak: Bizimşehir, Sayı 2:3

5.3.3. Neoliberalizmin Mekânları (3): Eskişehir ve Konya’da Kentin Yeniden Temsili

Kentler mali krizler ve finansal sermayenin spekülatif hareketleri ve yoğun rekabet koşulları tarafından karakterize edilen belirli bir küresel ekonomik çevre içine gömülmüştür. Neoliberal programlar, kentsel politik rejimleri doğrudan benimser. Deregülasyon, özelleştirme, esnekleştirme, ciddi düzeydeki kemer sıkma politikaları gibi girişimler yoluyla yerel ekonomilerde birtakım yenilikler yapılır. Bu bağlamda kentler; piyasa, kurumsal ve güçlendirme zonları, yerel vergi indirimleri, kentsel kalkınma şirketleri, kamu-özel ortaklıkları ve yeni yerel destekleme biçimlerinden emek politikaları, mülkiyeti yeniden geliştirme programları, projeler, sosyal kontrol stratejileri ve yerel bölgesel devlet araçları içindeki diğer kurumsal düzenlemelere kadar çeşitli neoliberal politika deneyimleri için kurumsal bir laboratuvar ve önemli bir coğrafi hedef haline gelmiştir (Brenner ve Theodore, 2002:368). Yeniden üretim ve mutasyonun merkezi haline gelen kentler bu süreçte neoliberal politika deneyimleri, kurumsal

inovasyon ve politik-ideolojik projelerin stratejik hedef noktaları ve hatta kuluçka makinelerine dönüşmüştür (Brenner ve Theodore, 2002:375-376). Kısacası kentler yıkım ve yaratımın yeni hedefleri ve kaynak noktaları haline gelmiş ve bu sirkülasyonu destekleyen coğrafi araçlar olmuştur.

Kentsel mekânın neoliberal programlar çerçevesinde ulaştığı nihai sonuç kentin yeniden temsili ile karşılık bulmaktadır. Nitekim hem Eskişehir’de hem de Konya’da 2000 yılından itibaren kentsel mekânın üretimi hız kazanmış ve gerek yönetici sınıfı gerekse de sermaye sınıfı tarafından kent hızlı bir dönüşüm sürecine dahil olmuştur. Bu anlamda her iki kentin mekânsal temsili aynı sonuçta birleşmektedir (Şekil 33).

Şekil 33: Eskişehir ve Konya’da neoliberal uygulamalarla kentin yeniden temsili

Şekilde de görüldüğü üzere her iki kentte mekânsal temsil neoliberal anlayışa uygun olarak tüketimi destekleyecek biçimde gelişmiştir. Eskişehir’de kent merkezini canlandıran Porsuk Çayı ile kente yeni bir temsil kazandırılmıştır. Ardından kent içi ulaşımı sağlayarak kent merkezini canlı kılmak için Estram tramvay hattı kent temsilinde yapılı çevre üretimini güçlendirmiştir. Merkeze erişim sağlandıktan sonra tüketimi teşvik edecek odaklar ise Porsuk Çayı kıyısına ve Estram hattı boyunca konumlandırılan tüketim mekânlarına konumlandırılmıştır. Oluşan rant ekonomisi

bununla sınırlı kalmayıp özellikle Tepebaşı Bölgesi lüks tüketime yönelik konut, rezidans, ofis ve yeme-içme yerleri ile taçlandırılmıştır. Aynı zamanda Odunpazarı Evleri veya Haller Gençlik Merkezi gibi restorasyonlar kenti tüketici sınıf için çekici kılmış yeni mekân temsilidir.

Konya’da mekânın temsili aynı şekilde yapılı çevre ile desteklenmiştir. Fiziki coğrafyanın avantajından yararlanan kent birden fazla merkeze sahip ve yayılmış durumdadır. Özellikle 2000 yılı sonrasında türeyen orta sınıfın “güvenlik kaygısı” Selçuklu Bölgesi’nde lüks tüketime yönelik mekânların üretimini desteklemiştir. Yine bu sınıfın ihtiyaçlarına binaen tüm alışveriş merkezleri bu bölgede konumlandırılmıştır. Kentin ilk gelişim bölgesi olan Karatay’da ve kısmen de olsa Meram’da ise neoliberal çerçeveye uygun bir biçimde kentsel mekân dönüşüm ve restorasyon projeleri ve de alt gelir grubunun daha yoğun olması nedeniyle toplu konut projeleri ile temsil edilmektedir. Her iki kentte de soylulaştırmanın özgün bir biçimi olarak kabul edilen “öğrencileştirme” (Tuncer ve İslam, 2017) kentte rant ekonomisi yaratarak mekân temsilini etkileyen bir diğer unsurdur.

5.4. Bölümün Değerlendirmesi

Eskişehir ve Konya kentlerinde politik arka plan farklı olsa da kentleşmenin mekâna yansımaları benzer biçimde gerçekleşmiş ve her iki kent de kapitalizmin mekânsal araçları tarafından şekillendirilmiştir. Her ne kadar Eskişehir kentinde sosyal demokrat kimliğinden dolayı kapitalist kentleşmenin daha soft biçimi izlense de her iki kentte de rant baskısı yapılı çevrenin üretimine yönelik projeler ile kent merkezinde birikmiş ve neoliberalizmin yol bağımlı karakteri politik ve ideolojik zemini önemli ölçüde görmezden gelmiştir. Aynı zamanda neoliberal düzenlemeler Konya kenti için yaratıcı momentler oluşturmuş ancak merkezi hükümete göre muhalefette kalan Eskişehir için yeterince avantajlı sonuçlar üretememiştir. Bu durumda Eskişehir kendi

yaratıcı momentlerini kurarak kapitalist kentleşmeyi daha yavaş bir biçimde takip eden eklemlenme süreci yaşamıştır. Kentin yeniden temsilinde Konya'ya kıyasla Eskişehir'de daha yumuşak geçişlerin yaşanması ise yine Eskişehir'in sosyo-kültürel yapısından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim her iki kentte de kendini “sağ muhafazakâr”, “muhafazakâr” veya “sağcı” biçiminde tanımlayan katımlıcular ile “sosyal demokrat” olarak tanımlayan katımlıcuların kente ilişkin mekân üretim projelerine yaklaşımları, tepkileri veya eleştirileri bu görüşü destekler niteliktedir.

ALTINCI BÖLÜM

ESKİŞEHİR VE KONYA KENTLERİNDE

NEOLİBERAL MEKÂNSALLAŞMANIN SÖYLEMSEL İNŞASI

6.1. Projelere İlişkin Karar Alma Sürecinin Politik Arka Planı

Eskişehir ve Konya’da kentsel mekânın temsil sürecine ilişkin üç tema oluşmuştur. Buna göre kentsel mekânın üretimine yönelik projelerde *yapıyı* oluşturan kanunlar ile kolaylaştırıcı süreç başlatılmaktadır. Sürecin ardından *aktörler* girmekte ve son olarak çeşitli söylemler üzerinden *meşruiyet zemini* oluşmaktadır (Çizelge 11).

6.1.1. Karar Alma, Uygulama ve Aktörler

6.1.1.1. Yaratıcılık ve Özgünlük mü? Avrupa’dan İmaj Transferi

Eskişehir kenti, kentsel mekânın üretim sürecini aktör bağımlı olarak deneyimlemektedir. Sürecin tek karar mekanizması Büyükşehir Belediye Başkanı’dır. Her ne kadar sosyal demokrat kimliğinden dolayı farklı kesimlerin bu üretim sürecine dahil edilmesi beklense de hemen tüm katılımcılar aksini iddia ederek Büyükşehir Belediye Başkanı’nın oldukça katı olduğuna ve kent ile ilgili kararlarda katılımcılığın olmadığı bir yol izlendiğine ilişkin ifadelerde bulunmuşlardır. Mekân üretim sürecinde farklı aktörlerin katılımına ilişkin sorulan soruya şu şekilde cevaplar verilmiştir:

“Beklentilerin dışında bir cümle kullanıcam. Yılmaz Büyükerşen’in olduğu yerde bütün kararlar ordan çıkar. Sadece bu kadarını söylüyüm. Yani Yılmaz Büyükerşen şöyle söylüyüm boş vakitlerinde Eskişehir’i gezip şöyle durup hemen eline cetveli alıp kaldırım taşını ölçüp 15 cm bu fazla olmuş deyip orayı komple yıktırıp yeniden yaptıran bi adam. Bu galiba açıklayıcı değil mi?” (Eskişehir, Katılımcı 1)

Çizelge 11: Mekânsal proje oluşturma, karar alma, meşrulaştırma ve uygulama

ESKİŞEHİR		KONYA	
TEMALAR	ALT TEMALAR	TEMALAR	ALT TEMALAR
Yapılar Kanunlar 5216, 6306, 6360, 3194 sayılı kanunlar	Engelleyci Aktif/Pasif Çatışmacı	Yapılar Kanunlar 5216, 6306, 6360,3194 sayılı kanunlar	Kolaylaştırıcı Aktif/Pasif İşbirlikçi
Aktörler Temel Aktörler Belediye Bşk. Siyasi Partiler Hükümet (kredi kefilliği) ve Bağlı Birimler (TOKİ dâhil) Yardımcı Aktörler Piyasa yapımcılar/aracılar Mekân üreticileri STK'lar Merkez/Yerel güç dengesi Yereller arası güç ilişkisi Avrupa Bankaları (kredi) Yerel Halk Pasif	Gizlenen çatışma/gölgede kalma (yereller arası) Kentsel estetik/Model-Marka olma arayışı Kentsel girişimcilik Cazibe merkezi İmaj Marka Popülerlik /ayrıcalık Turizm kenti Üniversite kenti Kültür kenti	Aktörler Temel Aktörler Merkezi Hükümet Siyasi Partiler Hükümet ve Bağlı Birimler (TOKİ dâhil) Sermaye sahipleri Mülk sahipleri Yardımcı Aktörler Piyasa yapımcılar/aracılar Mekân üreticileri STK'lar Merkez/Yerel güç dengesi Yereller arası güç ilişkisi Yerel Halk Pasif	Gizlenen çatışma/gölgede kalma (Merkez-yerel arası) Kentsel estetik/Model-Marka olma arayışı Kentsel girişimcilik Cazibe merkezi İmaj Marka Popülerlik /ayrıcalık İslam kenti İnanç turizmi kenti Üniversite kenti
Meşruiyet zemini (temalar ve söylemler) Hegemonya		Meşruiyet zemini (temalar ve söylemler) Hegemonya (kendinden menkul)	

Burada katılımcı Belediye Başkanı'nın bir yandan mükemmeliyetçi kişiliğine vurgu yapmaya çalışıp meseleyi daha olumlu bir biçimde aktarmaya çalışsa da aslında memnuniyetsiz bir biçimde sürecin tek bir kişinin kontrolünde olduğunu aktarmaktadır. Eskişehir'deki bir başka katılımcı ise mekâna ilişkin projelerde karar alma ve uygulamaya yönelik şunları aktarmıştır:

“[Katılımcı]-mış gibi yapılıyor ama yok. Ama şöyle Yılmaz Bey ilk geldiği zaman ortak akıl toplantıları beyin toplantıları falan yapıldı. Her sivil toplum örgütünün görüşü alınmış gibi yapılıyor. Böyle toplantılar düzenleniyo ama sonuçta yapılan şey yani kafada yapılmak istenen ne varsa sanki o toplantılarda da o kafadaki fikir empoze ediliyor ve sonuçta o toplantıdan o sonuç çıkmış gibi lanse ortaya çıkıyo. Yani tamamen bağımsız olarak aaa bişey yapmak istiyoruz ama hadi toplayın insanları fikirleri neymiş tamamen onları yapalım gibi birşey olmuyo. Ama sonuç olarak burda öyle bi hava varki yani ne yapılsa beğenilcek nasılsa veya beğeniliyo diye veya öyle bir şey varki yani Yılmaz Bey'in yaptığı herşeyi beğenen bir kesim var yaptığı şeylerin hiçbirini beğenmeyen de bir kesim var” (Eskişehir, Katılımcı 13)

Yukarıda ifade edilenler göre, yapılan projeler daha önceden belirlenerek göstermelik toplantılar yoluyla sembolik katılım sağlanmaktadır. Bununla birlikte katılımcı Büyükşehir Belediye Başkanı'nın ikna kabiliyetine de vurgu yapılarak yapılan toplantı sonuçlarının algısal boyuttan öteye gidemediğini belirtmektedir. Şehir plancısı olan bir başka katılımcının da aktardıkları yukarıdaki ifadeleri destekler niteliktedir:

“Türkiye'de cumhurbaşkanlığı ne ise Eskişehir'de de Yılmaz Büyükerşen odur. Birçok özellikleriyle yani sadece simgesel olarak değil eylemsel olarak da odur yani. Ekibi o belirler. İşte meclis üyelerini o belirler. Parti ya da herhangi birşeyin bi anlamı yok yani...[Vatandaş] kendi düşünmek istemez tembeliz nasıl olsa. Birileri onun yerine düşünüp karar veriyo nasıl olsa. Yani eksiklerimizi bence vatandaşımız ancak

yaşayarak algılayabilecek. O da iş işt en geçmiş olacak. Yani hoca pek danışmaz, pek değil hiç danışmaz yani. Yapar...” (Eskişehir, Katılımcı 4)

Katılımcı, aktörün otoriter tutumuna vurgu yapmaktadır. Nitekim otoritenin kendisi bir aktör tarafından üretilen ve diğerlerinin ona itaat etmesi beklenen emirler olarak karakterize edilir ki birey bu önerinin haklılığını düşünmeksizin onu gerçekleştirme ve yanlış olduğuna inansa bile bir öneriyi yerine getirmesi şeklinde iki duruma atıfta bulunabilir (Bağbaşı, 2010:19). Bu bağlamda, katılımcıların aktardıklarına göre Eskişehir’in mekân üretiminde tek egemen olan aktör otoriter bir tutum izlemektedir ve takipçileri yalnızca seçmenler değil aynı zamanda medyadır. Öyle ki, her ne kadar yerel medya tarafından mekâna yönelik projeler yaratıcı ve özgün olarak lanse edilse de bu projeler Avrupa kentlerindeki örneklerinin birebir uygulaması şeklindedir (Şekil 33). Örneğin, Eskişehir’de en fazla ön plana çıkan üç proje Porsuk’un Islahı Projesi, Sazova Bilim Parkı Projesi ve Kentpark Projesidir. Bunların her biri kendi başına oldukça değerli ve ilgi çekici projelerdir. Hayata geçirilmesinde ise Paris Seine Nehri ve hemen yanı başındaki plaj, Venedik gondolları ve Amsterdam’dan örnek alınan nostalji treni ile kent merkezi ön plana çıkarılmıştır. Böylece bir nevi “imaj transferi” yapılarak post-modern mekânlar yaratılmış (Şekil 35) ve rant baskısının kent merkezinde birikmesi sağlanmıştır. Porsuk çayı ve tramvay hattı boyunca serpiştirilen tüketim mekânları ise bu baskıyı yoğunlaştırmıştır.

Gerek görüşme metinlerine gerekse de bülten ve raporlara yapılan içerik analizi, betimsel analiz ve söylem analizleri sonucu Eskişehir’de aktör bağımlı bir mekân üretim modeli ortaya çıkmıştır (Şekil 34). Buna göre, projelerin belirlenmesi ve hayata geçirilmesinde tek aktör Büyükşehir Belediye Başkanı’dır. Her ne kadar görüşme formunda doğrudan şahıslara yönelik soru sorulmasa da özellikle de Eskişehir’deki

katılımcılar, sorulara verdikleri cevapları Büyükşehir Belediye Başkanı'na atfen cevaplamışlardır. Bazı katılımcıların aktardıkları dikkat çekicidir:

“Hocanın hizmetlerinden memnunuz. Burada belki insanlar trafikten muzdariptir. Ben de taksiciyim bazen trafik sıkışıklığı oluyo ama hocaya kötü bişey diyemem. Kışın taksicilik yapıyorum, yazın üç ay plajda çalışıyorum. Ekmeğini yediğim için kötü bişey diyemem. Ama hoca gelince şehir çok değişti. Her yer bakımlı hale geldi. Eskiden bilmezdim ben heykel meykel ama en azından şimdi çocuğum heykellerin kötü bişey olmadığını biliyo.” (Eskişehir, Katılımcı 2).

“Porsuk... Yılmaz Hoca olmasaydı Porsuk belki 200 yıl 300 yıl daha öyle dökülüüyodu. Birisi mutlaka o tramvayı yapardı parkları yapardı yani sıradan ya da sıradanın bi tık üstü başkanlar da bence Porsuk hariç bütün işleri yapabilir ama Porsuk'u bu hale kesinlikle sıra dışı biri getirebilir..... Porsuk da şimdi dönüp tekrar bakıyorum olağanüstü deli cesareti nerdeyse.” (Eskişehir, Katılımcı 10)

“...Hoca kıvrak zekalı. Merkezi ön plana çıkardı. Eski proje olan Porsuk'u temizledi. Bu da onu başarılı kıldı. Halk için yapılıyor yani orada bir çıkar yok birkaç kafeterya var sadece. Yılmaz Hoca olduğu sürece devam eder..... Yılmaz Hoca'nın varlığı ona bağlı. Uzun bir süre de kalır. Yani insanlar Yılmaz Hoca'ya oy veriyor partisine değil.” (Eskişehir, Katılımcı 1)

Her üç katılımcı da Büyükşehir Belediye Başkanına liderlik vasfı yüklemiş ve belediye başkanından söz ederken “hoca” şeklinde bir hitapta bulunarak aslından bireyin akademisyen kimliğine duydukları güveni dile getirmişlerdir. Katılımcılara göre Yılmaz Büyükerşen “hoca” olduğu için hata yapmayacaktır ve yaptığı her faaliyet elbette alkışlanacaktır. Bu bağlamda, katılımcılar arasında özellikle kent sakinlerinin

hale etkisiyle¹²Büyükşehir Belediye Başkanı'na koşulsuz itaat ile bağlı olduklarını ve saygı duyduklarını söylemek mümkündür. “Hoca” kimliği üzerine inşa edilen bu liderlik konumlandırması bizi Burns'ün (1979:3, Akt. Bayraktar ve Penbecioğlu, 2008:57)liderlik teorisindekiamaç, müştereklik ve nedenselliğe dayalı 3 boyutlu düzleme götürür. Buna göre,

Amaç: Lider belli bir değişim yönünü işaret eden ve bu yönde çaba sarf eden bir siyasal aktördür. Gerçek lider ihtiyaçlara dokunan, beklentiyi yükselten ve değerleri biçimlendiren kişidir.

Müştereklik: Lider kendi amaçlarına odaklanırken takipçilerinin yönelimlerine hitap edebilen aktördür.

Nedensellik: Bu müşterek amaçlar yönünde sarf edilen emeklerin somut bir çıktıya ulaşması gerekir. Bu da liderin etkinliğini belirler.

Bayraktar ve Penbecioğlu'na (2008:58) göre liderlik yazınında konuya ilişkin çalışmalar genellikle iki temel yaklaşımda ele alınır: Bunlardan *birincisi* liderin kişisel özelliklerine odaklanan ve ilgili dönemi kişinin kendi ürünü olarak gören ‘davranışçı okul’. Başarılan ya da başarılmayan her şeyin temelinde aktörün kendi özelliği yatar, incelenen dönem tek bir aktörün kişisel eseridir ve bu daWeber’in karizmatik otoritesine benzer. *İkincisinde* ise yapısal değişkenler o kadar önemlidir ki, liderin karizması gölgede kalır ve lider burada tarihin kendine biçtiği rolü oynayan herhangi bir aktördür. 1977-1980 yılları arasında Ankara’da 1001 gün belediye başkanlığı yapan ve sosyal

---

¹²Hale etkisi (halo effect), “kendimizi tek bir unsurundan etkilenmeye bırakarak, bir olgunun bütünü için geçerli bir sonuç çıkarmak” olarak tanımlanır. Psikolojide düşünme hatalarından bir olarak kabul edilen hale etkisi ile insanlar kişi, olay veya olgu hakkındaki eksileri ve artıları hesaba katmaksızın tek bir faktöre (bu bazen bir kişinin bir sözü, davranışı, kökeni, mevkii ya da cinsiyeti olabilir) bağlı kalarak değerlendirme yapma yanılıgısına düşerler (Dura, 2014).

demokrat kimliğe sahip Ali Dinçer gerek şehircilik ve planlama anlayışında gerekse de sosyal belediyecilik alanında amaç, müştereklik ve nedensellik düzleminde başarılı bir dönem geçiren lider olarak tanımlanmıştır (Bayraktar ve Penbecioğlu, 2008:85-87).

Eskişehir örneğindeki aktör ise amaç ve nedensellik düzleminde somut çıktılar sunmuştur. Öyle ki, Büyükşehir Belediye Başkanı'nın hayatını anlatan kitapta verdiği demeç, *amacımı* net bir biçimde ortaya koymaktadır:

“Üniversitede rektörken, şehir bizim istediğimiz gibi değilken sempozyumlar, bilimsel toplantılar düzenledik. Ama derdimizi anlatamadık. Şehirleri adam etmenin gerektiğini, kırsal nüfusu şehirleştirmek gerektiğini anlatamadık. Yani bilimsel olarak anlatıyorsun, anlaşılıyor. Etkisi olmuyor. Yoksa elbette herkes anlıyor. Bülent (Ecevit) Bey'in 'model bir şehir' yap teklifi bu yüzden cazipti. 'Madem anlatamadık, yapıp gösterelim' dedim. Yapalım, görülsün, anlaşılsın.” Yılmaz Büyükerşen, Zamanı Durduran Saat (Taşçı, 2009:409-410)

Başkanın yukarıdaki ifadelerine göre, belediye başkanı seçilmeden önce rektör olduğu dönemlerde kentin durumu oldukça vahim ve kırsal hayat yaşanmaktaymış. Bu durumun düzeltilmesi için atılan akademik adımlar yetersiz kalınca kendisine gelen belediye başkanlığı teklifine kabul edip, daha önce zihninde tasarladığı “öncelikli projeleri” kente uygulamaya başlamış. Böylece kendisinin istediği biçimde çağdaş bir kent yaratarak örnek bir kent sunduğu da satır aralarından anlaşılmaktadır. Bir başka demecinde ise amacını şu şekilde ifade etmiştir:

“Şehri yönetirken iş daha da vahim. Çöpleri toplayan, asfaltları döken herkes, iyi belediye başkanı olduğunu zannetmeye başlıyor. Seçmenlere makarna, nohut dağıtırsan, seçmenlerin arasına girip güler yüz gösterirsen, oy almak için gereken sempatikliği sergilersen, kendince iyi siyasetçi de oluyorsun. Şehir ölmüş, ne gam. Nasılsa kimse farkına varmıyor. Kimse adını koyamıyor. ‘Bir şey vardı, eksildi’ diyor

insanlar, ama adını koyamıyorlar. Dolayısıyla sen de kurtarıyorsun.” Yılmaz Büyükerşen, Zamanı Durduran Saat (Taşçı, 2009:428)

Yukarıdaki alıntıda ise yine kendisi belediye başkanlığına gelmeden önce kentin geri kalmışlığından yakınlıkla Eskişehir için yaptığı hizmetleri yüceltmektedir. Bu bağlamda, diğer belediye başkanlarını makarna dağıtarak oy toplamakla suçlarken, kendisinin öyle olmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte kentin geri kalmışlığı ile kaybolan “şey”i kendisinin tekrar yarattığını ifade ederek, asıl amacının kenti kurtarmak olduğunu dile getirmektedir.

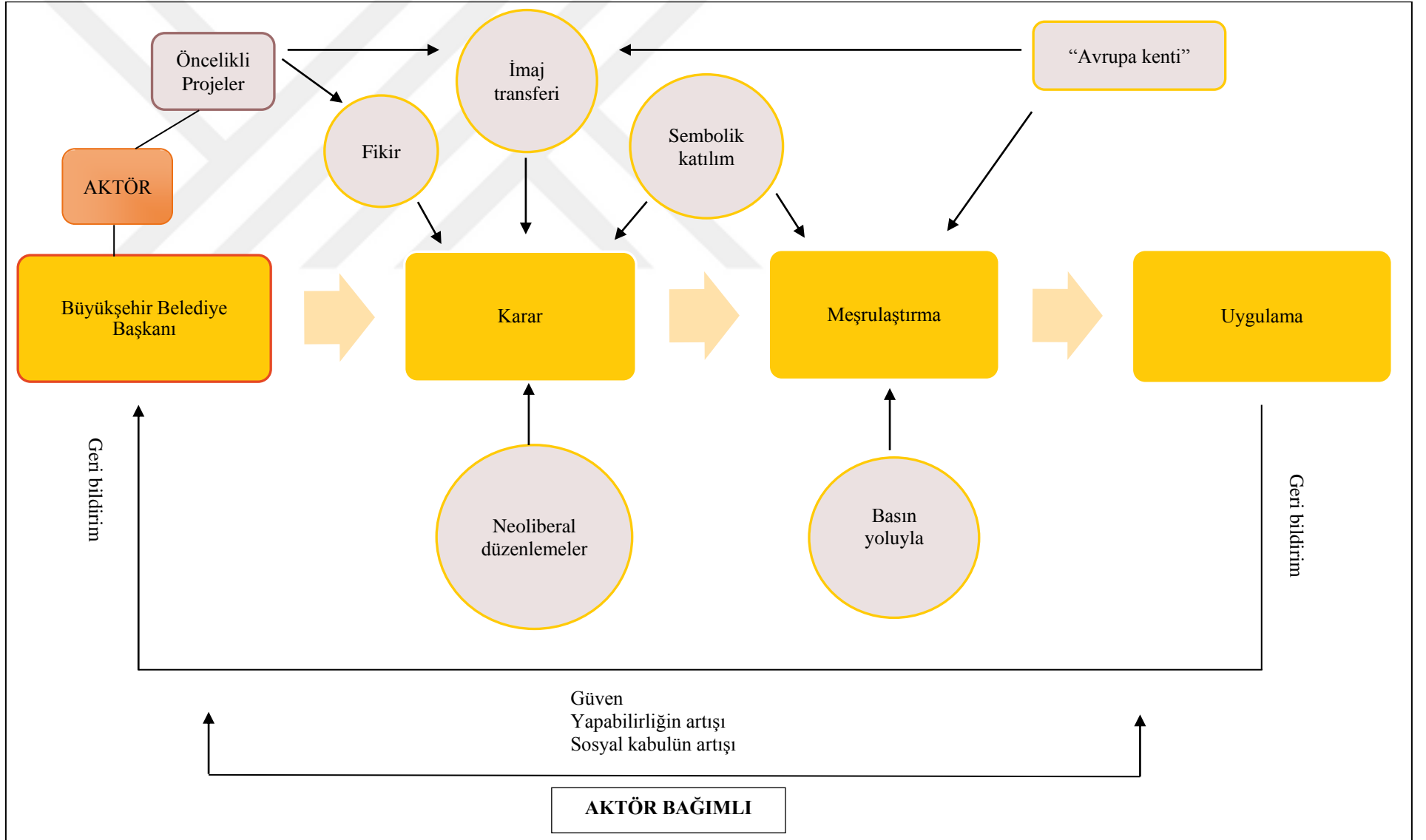
Aktörün *nedensellik* düzleminde yeni bir kent yaratmasının çıktısı ise kendisine olumlu geri bildirimler sağlayarak dört dönem boyunca Belediye Başkanlığı görevini sürdürmesinin yolunu açmıştır. Özellikle Eskişehir kentinin fiziksel görünümünde büyük değişim sağlayan Porsuk’un Islahı Projesi seçmen tarafından aktöre duyulan güveni sağlayarak sosyal kabulün artışını sağlamıştır. Ardından imaj transferi yapılarak oluşturulan tramvay projesi “Avrupa kenti” havasının yaratılmasını destekleyerek zaten sosyal olarak daha dışa dönük bir toplum olan Eskişehirli taraflardan hızlı bir biçimde benimsenmiş ve aktörün kente yönelik projelere dair somut çıktılara güven artmıştır. Böylece Burns’ün (1979) de teorisinde ifade ettiği üzere liderin etkinliği tam olarak belirlenmiştir.

Müştereklik düzleminde ise kendi amaçlarına yönelen aktör, yukarıdaki iki demecinde de ifade ettiği üzere, oldukça kötü durumda olan kente yeni bir nefes getirerek zaten “hizmete susamış olan” seçmenin kabulünü almıştır. Ardından otorite ve hegemonya devreye girerek aktörün siyaset sahnesindeki varlığının sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Nitekim, Gramsci hegemonyayı üst yapının devlete ait olmayan düzeylerinin rolü içine yerleştirerek meselenin toplumsal kısmına vurgu yapar. Buna göre, toplumsal hegemonyayı kapitalist toplumlarda toplumsal düzeni korumanın

başlıca aracı olarak zora başvurmaktan ayrı bir yere koyar (Marshall, 1999:299). Bu bağlamda hegemonya, güce başvurmayı veya emretmeyi değil, tam aksine iknayı ve rızayı ortaklıklar ve yaygın bir işbirliği yaratarak diğer tüm unsurları bu sistemin bünyesine dahil etmeyi ifade etmektedir (Bağbaşı, 2010:51). İşte bu haliyle hegemonya, egemenlik (hâkimiyet) kavramından oldukça farklı bir anlama bürünmektedir. Çünkü egemenlik kavramı salt güce dayanan ve ideoloji, ahlâk, ortak değer gibi kavramlara yer bırakmayan bir zorlama ilişkisiyle hegemonya bir seçkin grubun dayatması değil, tabi grupların, bu seçkin grubun değerlerini ve önderliğini kabul etmesine ve bunun gerekliliğine inanmalarına dayanır ve böylece hegemonla bağlı olan yapı içinde ortak bir iyi algısı oluşur ve yapının tamamı olağandışı koşullarda bu ortaklık kapsamında işler (Bağbaşı, 2010:46). Gelişmiş kapitalizmdeki burjuva iktidarının temel tarzı olarak “hegemonya”nın “zor”a üstünlüğü de söz konusudur ki hegemonya sivil topluma özgü olduğundan ve sivil toplum da devletten üstün olduğundan, esasında kapitalist düzenin istikrarını sağlama alan yegâne şey yönetici sınıfın kültürel egemenliğidir (Thomas, 2010:106).

Machiavelli ise ister korku ister ikna yoluyla olsun, esasın toplumun itaatinin sağlanması olduğunu ifade ederek egemenin bunu sağlamak için hiçbir kayıt altında olmadığını ve “tuzakları tanımak için tilki, kurtları ürkütmek için aslan gibi” olması gerektiğini savunarak halkın, başında biri olmadığı zaman çaresiz, kararsız, iyi ve kötüyü tam anlayamayacağını, ve bu nedenle egemenin, halkın tek yol göstericisi, iktidarın birlik ve bütünlüğünün tek teminatı olduğunu savunur (Bağbaşı, 2010:21).

Şekil 34: Eskişehir’de mekân üretim modeli

Disneyland/Paris

Masal Şatosu/Eskişehir

Venedik/İtalya

Porsuk/Eskişehir

Amsterdam/Hollanda

Eskişehir Tramvayı

Seine Nehri/Paris

Kentpark/Eskişehir

Şekil 35: Avrupa kentleri ve Eskişehir’de mekân temsili

6.1.1.2. Mutlu Beraberlik: “Birlikte Konya’yız Birlikte Türkiye’yiz”

Konya’da birden fazla aktör ve yapı bağımlı bir süreç işlemektedir (Çizelge 10, Şekil 36). Buna göre, hükümetin (ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanı ve ikinci sırada Başbakan’ın) aldığı kararlar kentsel mekânın üretiminde önem taşımaktadır (Şekil 37). Yol bağımlı bir siyaset geleneği ile Millî Görüş’ün devamı ve hatta modernize edilmiş hali ile iktidarın kent üzerinde güçlü bir otoritesi söz konusudur. Daha önce de katılımcılar tarafından ifade edildiği üzere Konya kenti iktidarın yerel yönetimi ilk kazandığı yerdir ve bu anlamda kendinden menkul bir değere sahiptir. Konya’da merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki uyumprojelerin bütün aşamalarında kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Burada da paket program halinde gelen projeleri yerel yönetimler, merkezin hem siyasi hem de finans gücünden yararlanarak hayata geçirmektedir. Dolayısıyla kentsel mekânın üretiminde Ankara’dan gelen kararlar etkilidir ve Eskişehir’in aksine Büyükşehir Belediye Başkanın bir bakıma pasifize edilmiş durumdadır. Bu durumda yapısal değişkenler devreye girdiğini ve Eskişehir’deki durumun aksine yerel yöneticinin jakoben biçimde alınan kararlardan dolayı “tarihin kendine biçtiği rolü oynadığını” (Bayraktar ve Penbecioğlu, 2008:58) söylemek mümkündür. Konya kenti için karizmatik lider Cumhurbaşkanı’dır ve bu durum merkez-yerel arasındaki bağı güçlendirmiştir (Şekil 36). Farklı merkez ilçe belediyesinden iki üst düzey yöneticisi merkezi hükümet-yerel yönetim arasındaki uyuma ilişkin şunları aktarmıştır:

“[Merkezi hükümet ile yerel yönetimlerimiz arasındaki uyum] kesinlikle katkı sağlıyor. Şöyle yani yapılacak bir proje alanının dediğim gibi imar mevzuatı veya kanunlar çerçevesinde olması halinde herhangi bir hükümetten kesinlikle şey olmaz, engelleme olmaz, olamaz da zaten. Ama şöyle söylüyüm irtibatın sağlanması veya karşılıklı anlaşmanın sağlanması durumunda işi hızlandırıyor. Hükümetle yerel yönetimlerin aynı siyasi partiden olması işi hızlandırıyor. Bu açık ve net” (Konya, Katılımcı 20).

Katılımcı merkez ve yerel yönetim arasındaki uyumun da ötesine geçip aynı siyasi partiden olmanın projelerin her aşamasında hızlandırıcı etkiye sahip olduğunu vurgulamış, ayrıca görüşme boyunca katılımcı ısrarla kanunlar çerçevesinde hareket ettiklerini de dile getirmiştir. Diğer katılımcının merkezi hükümet-yerel yönetim ilişkisi hakkında aktardıkları şu şekildedir:

“Bu ilişki olmak zorunda ki burası merkezi hükümetin gözbebeği. Çünkü kurucu üyelerin bi çoğunluğu burda. Samimi bir cevap vereyim ben çatışma varsa da hiç duymadım. Ki bence yok. Olsa bu kadar işi yapamazdık biz. Ben burdaki belediye başkanlarına bi devlet bakanının ya sen bunu buraya niye yapıyorsun? Yani rastlamadım rastlayamam da. Yok çünkü.” (Konya, Katılımcı 21).

Konya’da mekân üretim sürecinin diğer üyeleri ise büyük ölçüde hükümete bağlı bir birim olan TOKİ, sermaye ve mülk sahipleri şeklinde sıralanabilir. Zaten neoliberal kentleşme sürecinde ihtiyaç duyulan yasal zemin özellikle 2004 yılı sonrasında yapıyı oluşturan parçalar olarak sahneye çıkan 5216, 6306, 6360, 3194 sayılı kanunlar ile hazırlanmıştır. Tekeli (2013:14-15) bu durumu kentsel dönüşüm projeleri örneğinde açıklamaktadır:

“Söz konusu projelerin uygulanması ve parçaların eklenmesi ile kentin büyümesi için ihtiyaç duyulan şey büyük toprak parçalarının mülkiyetidir. Kurumsallaşmış imar planı yapma yöntemleri büyük toprakları parçalayarak parsel düzeyinde mülkiyetlerin oluşmasına yol açmaktadır. Kentlerin büyümesi için büyük toprak parçaları kıt bir kaynak haline gelmektedir. Bu durumda var olan bina yapım süreçleri ile kentlerin büyüebilmeleri için yeniden büyük toprak mülkiyetine geçilebilmesi gerekmektedir. Bunun için de aşırı yetkilendirilmiş TOKİ, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Büyükşehir Belediyeleri gibi kurumlar oluşturulmaktadır. Bunların oluşturulmasındaki temel gerekçe ise işlerin hızlandırılmasıdır. Yerel aktörler ile müzakere etmekten kaçınan merkezi hükümet, bu aşırı yetkili kurumlar sayesinde topluma karşı emrivakiler yaparak

iş i hızlandırmakta, aynı zamanda demokratik krize zemin hazırlamaktadır. Neoliberal hegemonyadan elde edilecek rantın çekiciliği ise demokratik krizi önemsiz düzeye indirgemektedir.”

Eskişehir’de Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulanmak istenen fakat Bakanlar Kurulu tarafından bazı engellemelerin çıkarıldığı iddia edilen kentsel dönüşüm projesinin Konya’da oldukça hızlı ve kesintisiz bir biçimde kentsel mekâna uygulanması, söz konusu sürecin “seçici” bir biçimde ilerlediğini göstermektedir. Bu bağlamda, neoliberal düzenlemelerin bir parçası olan yasalar Konya için güçlü bir yapısal zemin oluşturmaktadır. Sürecin yerel katılım boyutu ise Eskişehir’de olduğu gibi Konya’da kriz ile karşı karşıyadır. Katılımcılara mekânın üretim sürecine katılımlarının ne düzeyde olduğu sorulduğunda konuya ilişkin olarak aşağıdaki şekilde aktarımda bulunmuşlardır:

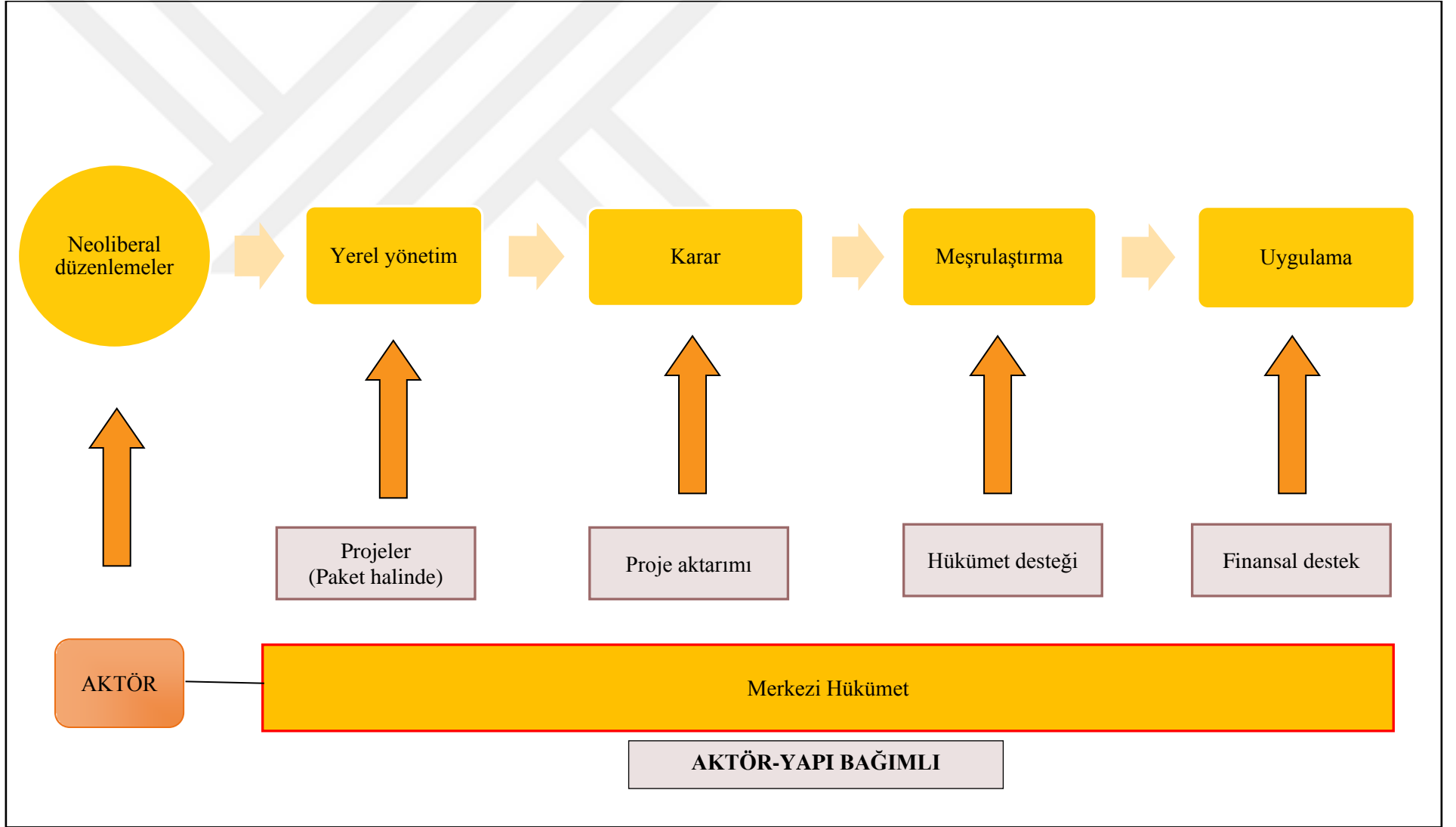
“Sıfırdayız. Yani hiçbir yerinde değiliz. Beş tane müteahhidi var, yaptıklarını da onlarla birlikte başarıyor. Yani orda burda birlikten bahsettiği şey müteahhitler, işte rantı kimle sağlayacaksa onlar. Halkla da ilgisi yok, kendisine oy verenlerle de ilgisi yok.” (Konya, Katılımcı 19).

“Sadece açılışlara davet ediliyoruz, telefonumuza mesajlar geliyor. Ama biz bunu yapalım mı diye halka soran yok. Bunların yapılmasına da rütbesi yüksek olanlar karar veriyor.” (Konya, Katılımcı 25)

“Başta müteahhitler bu işin içinde. Zaten belediye de onlarla ortak. Belediye de böylece ordan rant sağlıyo, müteahhitler zaten çok büyük rant sağlıyor. Onun haricinde siyaseten çok yani belediyenin dışında çok hani siyasilerin karıştığını düşünmüyorum. Belki il başkanlığı karışıyor olabilir... Yani bu kadar il başkanlığı bile bu işlere girdiyse emin olun kentsel dönüşüm işinde de vardır.” (Konya, Katılımcı 23).

Katılımcıların da aktardıklarına göre, Konya’da mekân üretim süreci kent sakinlerinin soyutlandığı ve sermayenin ön planda olduğu bir biçimde gerçekleşmektedir. Oysa ki merkez ilçe belediyesinden üst düzey yöneticiler, söylemlerinde “kamu yararı” ve “halkın talepleri”ni dikkate aldıklarını ısrarla vurgulamışlardı. Bu bağlamda, Sabancı-Eren ve Özden’e (2014:189) göre, siyasal iktidar “ortak iyi” ve “kamu yararı” ilkesinin ne olduğunu sadece kendisi belirleyemez; çünkü kent yaşayanlarının, kendini toplumun bir parçası olarak kabul etmesi ve ister yerel ister ulusal düzeyde olsun devlete karşı aidiyet hissetmesi ancak ve ancak ortak çıkarların birleşmesi ile mümkün olacaktır. Aksi durumda kent yaşayanlarından kopuk bir süreç temsili demokrasinin de krizi anlamına gelmektedir. Nitekim kapitalist toplumsal yapı ve onun üretim ilişkileri hem liberal demokrasinin temelini hem de sınırını oluştururken, kapitalizm ve demokrasi arasındaki çelişki süreç içerisinde giderilemeyerek demokrasinin krizi ile sonuçlanmaktadır (Keskin, 2017:485).

Özetle, Konya’da projelerin hayata geçirilmesindeki modelde (Şekil 36) öncelikli olarak “üretilen kanunlar” ile sürecin yasal boyutu deregüle edilmekte ve ardından aktörlerin de uygun gördüğü ölçüde projeler uygulanmaktadır. Konya kentinde mekânın üretimi neoliberal kentleşme ile oldukça uyumlu bir biçimde ve mega projeler üzerinden gerçekleşerek, kalkınmacı partilerin Türkiye kentleşmesinde izledikleri yol bağımlı karaktere paralel olacak biçimde sermayenin kentleşmesiyle karşılık bulmaktadır.

Şekil 36: Konya'da mekân üretim modeli

Şekil 37: Konya'da merkezi hükümetin izleri

6.1.1.3. Meşrulaştırma Temsili

Mekânın üretim sürecinin sonuçlanabilmesi için ihtiyaç duyulan şey elbette meşru bir zeminin oluşturulmasıdır. Türkiye genelinde kapitalizmin kentleşmesine ortam hazırlayan yasaların yanı sıra kamu rızasının oluşturulmasında politik olarak inşa edilen söylemler mevcuttur. Öncelikli olarak projelerin oluşturulma ve karar alma aşamalarından sonra (varsa) muhalifler bertaraf edilerek ikna süreci başlatılmaktadır. Eskişehir’deki süreci yani kamu rızasının alınması Büyükşehir Belediye Başkanı’nın iletişimci kimliği sayesinde medya yoluyla sağlanmaktadır. Yapılan görüşmelerde gazeteci olan katılımcılar da bu durumu kabul etmiş ve onaylamıştır. Bu durumda yerel medyanın kontrol altında tutulduğu bir ortamda aktörün faaliyetlerini daha kolay gerçekleştirmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla Eskişehir’in mekân üretim projelerinde “medyatik meşrulaştırma”nın hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Meşrulaştırma temsilinin medya üzerinden gerçekleştiği kentte kullanılan hâkim söylem ise “Avrupa kenti” yaratmak üzerine yoğunlaşmıştır (Şekil 38 ve Şekil 39). Söylemin açık amacı kentte Avrupa havası yaratıp turizmi canlandırmak iken örtük amacı kenti “marka”laştırılarak bir metaya dönüştürmek ve başarıyla pazarlamaktır.

Şekil 38: Eskişehir kentinde mekân üretiminin meşrulaştırma temsili

Büyükşehir: "Vaad ettiklerimizi sırasıyla gerçekleştiriyoruz"

MODERN TRAMVAY PROJESİ BAŞLIYOR...
AVRUPA KENTİ OLUYORUZ

ESKİŞEHİR'E 10 YENİ HEYKEL DAHA

Büyükşehir Belediyesi 1. Uluslararası Eskişehir Taş Heykel Sempozyumu düzenledi. Başkan Büyükşehir, yerli ve yabancı heykeltıraşların büyük mermer bloklarını yontarak yaptıkları heykellerin Eskişehir'in parklarına yerleştirileceğini söyledi.

Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin de katıldığı Büyükşehir Belediyesi 1. Uluslararası Taş Heykel Sempozyumu'nun Giresun, Avustralya, İtalya, Çin ve Türkiye'den katılan heykeltıraşlar, büyük mermer blokların 20 gün boyunca yontarak, birer sanat eserine dönüştü.

Fabrika Bölgesinde oluşturulan sempozyum alanında çıkan heykeltıraşların eserleri burada dinleyenler için sergileniyor. Eskişehirli heykeltıraşlar da sempozyuma katılarak, "Sanat güzellikler alemidir. Eskişehir'i bu güzelliklerle tanıştırıyoruz" dedi.

Sempozyum boyunca yapılan heykelleri, parklarımıza koyacağız. Sempozyuma katılan tüm heykeltıraşlara sahnenin ve Eskişehirli adna şükranlarını sunuyorum" dedi.

ESKİŞEHİR'DE YENİ İSTİHDAM VE GELİR KAYNAĞI TURİZM

Büyükşehir Belediyesi'nin gerçekleştirdiği projeler sonrası Eskişehir her geçen gün daha fazla turisti misafire etmeye başladı. Şehrimizdeki turizm hareketliliği kent esnafına yeni kazanç kapıları sunuyor. Eskişehir'de birbirini ardına yeni oteller yükseliyor, hizmet sektörü büyüyor.

Sayfa 8-9'da

ŞEHİR
Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Duyuru Bülteni Sayı 7

BUYUKSEHIR BELEDİYESİ'NİN BÜYÜK KENTSEL GELİŞİM PROJELERİ AVRUPALILAR'IN DİKKATİNİ ÇEKİYOR

ESKİŞEHİR AVRUPA BASININDA
"BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI KENDİ ŞEHRİNİ TÜRKİYE'NİN STRASBOURG'U YAPMAYI DÜŞÜYÖ"

"ANADOLU'NUN VENEDİK'İ..."

Büyükşehir Belediyesi'nin Eskişehir'de gerçekleştirdiği örnek şehircilik çalışmaları, yerli ve yabancı yaygın organlarına konu olmaya devam ediyor. Son olarak, Türkiye'de bulunan tüm yabancı büyükelçilikler ile misyon temsilciliklerine ulaştırılan Issue Dergisi Eskişehir'i ve Başkan Büyükşehir'i Ağustos sayısında haber konusu yaptı.

Eskişehir ve Büyükşehir Belediye Başkanı Prof. Dr. Yılmaz Büyükşehir'e altı tam sayfa ayıran dergi, röportaj haberi "Anadolu'nun Venedik'i..." başlığıyla yayımlandı. Başkan Büyükşehir ile yapılan röportajda, Eskişehir'in bozkırın ortasında unutulmuş bir şehir iken Başkan Büyükşehir'in projeleriyle Avrupa standartlarında bir kent haline geldiği vurgulandı. Ayrıca Eskişehir'in bir turizm kenti olarak değer kazandığı ve görülmesi gereken kentler arasına girdiği, dergi aracılığıyla tüm yabancı büyükelçiliklere ve misyon temsilcilerine duyurulmuş oldu.

KONGRE TURİZMİNDE DE SÖZ SAHİBİ OLUYORUZ

Büyükşehir Belediyesi'nin, evvelce eski İtfaiye merkezinin bulunduğu yerde inşa ettiği "ATATÜRK KÜLTÜR SANAT VE KONGRE MERKEZİ" tamamlanmıştır. Eskişehir'in kültür-sanat hayatı ve kongre turizmine büyük katkıları sağlayacak 1200 kişilik dev tesis, sanat galerileri ve kapalı otopark da bulunuyor.

Büyükşehir Belediyesi ATATÜRK KÜLTÜR SANAT VE KONGRE MERKEZİ'nde içinde orkestra çukuru da olan, en ileri ses-ışık teknolojisiyle donatılan ve modern iç mimarisi ile dikkati çeken sahnenin yanı sıra, sanat galerileri ve bina altında 3 katlı otopark da yer alıyor.

Şekil 39: Eskişehir'den meşrulaştırma temsiline örnekler

Mesleği gazetecilik olan ve devlete ait bir basın kuruluşunda görev yapan bir katılımcı Eskişehir kentinin değişim sürecini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bundan 20 yıl öncesine kadar Eskişehir Ankara’nın gölgesinde kalan İç Anadolu’da bozkır diye tabir edilen küçük bir şehirdi. Ama özellikle son 20 yılda bu adeta Avrupa’nın bir küçük şehir örneğini temsil etti. Neden? Bu kapsamda kentin merkezinden geçen bir Porsuk çayı vardı o rehabilite edildi. Onun ardından büyük parklar yapıldı. Ve ardından reklamı insanlarda kulaktan kulağa yayılarak yapıldı. Dolayısıyla büyük bir potansiyel olduğu, insanların burada güzel zaman geçirebilecekleri, bu parkların aynı zamanda sadece gezilecek görülecek değil, eğlence olarak da değerlendirilebileceği, öğrenilecek birçok konunun yer aldığı, donenin bulunduğu bi yer olduğu anlaşıldı. Tabii bu da kent için büyük bi değişim, dönüşüm oldu ve muazzam bi turist akışı gerçekleşmeye başladı. En azından bunu görebiliyoruz, son 20 yıldaki bu değişimi.” (Eskişehir, Katılımcı 5)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, katılımcı Eskişehir’in değişimini “Avrupa kentine dönüşüm” olarak yorumlamaktadır. Yine Eskişehir’de yerel bir gazetede görev yapan bir başka katılımcı ise dönüşüm sürecini şöyle ifade etmektedir:

“Bozkırda suni deniz, bu da Türkiye’de bir ilk. Bu da çok büyük bir olay bence. Bunların tamamını bir araya getirdiğiniz zaman Eskişehir’de insana dokunan, bunun altını çiziyorum, insani merkezine alan projeler olduğunu görüyoruz. Yani burda amaç, hedef merkezinde insani değiştirmek ve dönüştürmek olan projeler olduğunu görüyoruz. İşte bu galiba sosyal demokrat belediyeciliğin de anahtar sözcüğü olmalı. Merkezine insani almış, insanın değişim ve dönüşümünü bunu pat diye değil orta ve uzun vadede koyan bir anlayış olduğunu düşünüyorum ben.” (Eskişehir, Katılımcı 1)

Her iki örnekten de anlaşılacağı üzere, yapılan projelere karşı yerel basın mensuplarının olumlu yaklaşımı söz konusudur. Ancak yerel basının bu tutumu şehir plancısı bir katılımcı tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir:

“Büyükşehir’in bu sıra gündeminde olan kentsel dönüşüm projesini yapma şansları yok, ekonomik anlamda, yok ama bir maket yapıldı İTÜ tarafından. Bir otobüs dolusu gazeteci götürüldü gazeteciler İstanbul’da en lüks otellerde ağırlandı kahvaltılar yaptırıldı... Bu ne? Olmayan şeyi pazarlamak. Maketi de profesyonel bi maketçi yaparsa karşı tarafı büyölürsünüz bu tür maketlerle. Oradaki 15 katı 10 kat da gösterebilirsiniz. Yani açık alan gerçekte yüzde 20 ise onu yüzde 30, yüzde 40 da gösterebilirsiniz. Kimse ölçü alıp ölçmez orda. Bu ortamda Eskişehir’in bütün gazetecileri istisnasız bütün gazetecileri ağızlarının suları akarak geldiler Eskişehir’e. Hoca da yapmışmış dediler. O an yine ben tek başıma kaldım, çok kötü proje dedim. Sonra aradan 6 ay falan geçti gazeteler tek tek proje uygulanabilir mi acaba uygulanabilirliği var mı diye eleştirmeye başladılar. Şimdi yavaş yavaş bakanlık bu ne ya deyince gazeteciler bi toparlanmaya başladılar. Yani medyaymış, suymuş, sivil toplum örgütüyümüş... algı operasyonunu profesyonelce yaparsanız hepsini iyi oynatırsınız. Yani algı operasyonu konusunda da Eskişehir gayet iyi.” (Eskişehir, Katılımcı 14).

Katılımcı, yapılan göstermelik toplantılar ile gazetecilerin kolayca ikna edildiğini ve bu sayede meselenin kolayca manşetlere yansıdığını aktarmıştır. Bu bağlamda Eskişehir’de medyanın güçlü bir biçimde yerel yönetimleri ve özellikle de Büyükşehir Belediye Başkanı’nı desteklediğini söylemek mümkündür.

Konya’da ise meşruiyet halkın kendinden sağlanmaktadır. Yerel yöneticiler bu konu hakkında doğrudan bilgi vermektan kaçınırsalar da “halkın istediğini yapıyoruz” şeklindeki söylemleri bunu doğrular niteliktedir. Nitekim yapılan tüm projelerde Cumhurbaşkanı’nın açılışa gelmesi veya projeyi tanıtan reklam panolarında yer alması ikna yöntemi hakkında bilgi vermektedir. Bununla birlikte iktidar tarafından Konya’nın bir dünya kentine dönüştürülme çabası da mevcuttur. Dolayısıyla her ne kadar yerel yönetimler “halkın istekleri”ne vurgu yapsa da meşrulaştırma hem söylemsel hem de davranışsal olarak “merkezden meşrulaştırma” yolu ile sağlanmaktadır (Şekil 40).

Şekil 40: Konya kentindemekân üretiminin meşrulaştırma temsili

“...yani şimdi Ankara’yı eleştiriyoruz ama en son Ankara’da otobüs alınacağında otobüs ne renk olsun diye halka soruluyor. Burda da o yapıldı ama bu kentsel dönüşüm projelerinin hiçbirinde halkın onayı alınmadı ki. Biz buraya gelecek böyle bi dönüşüm yapamaz, ne istersiniz, içinde ne bulunsun hiç bunlara girilmedi. Yani dolayısıyla neyin birlikteliğini savunuyorlar ben anlamıyorum. Şunu da söylüyüm Konya’da yani tamamıyla belediye başkanlarının seçilmesi özellikle Meram ve Büyükşehir’de, Karatay ve Selçuklu biraz daha iş yaptıkları için halkın gözünde biraz daha kredileri olan ama Büyükşehir ve Meram tamamen işte.... Oyumuz başka partiye gitmesin o yüzden seçiliyor.” (Konya, Katılımcı 22)

Ben bu hükümetin yaptığı hizmetlerden memnunum, yoksa ev falan alamazdık. Bu yüzden de işte ben eşim burda belediye seçimlerinde de onlara oy veriyoz. Tabi çok iyiler diyemem ama kötü de değiller hani. O kadar park, yol yapıyorlar. Bide seviyoruz yani” (Konya, Katılımcı 30).

Burda parti güçlü olmasa kimse bu adamları seçmez. Haa Allah’ı var, bak Selçuklu Belediyesi çok iyi çalışıyor, Karatay çok iyi. Ama bilmiyorum yani diğerleri. Partiden olmasa kimse seçmez yani, ben de seçmem. Ama işte Türkiye’de böyle. Kim yakın geliyorsa seçmen lazım.” (Konya, Katılımcı 26)

Yukarıdaki her üç katılımcı da yerel seçimlerde Konya’da belirleyici olan unsurun aday değil, parti olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle Konyalıların Cumhurbaşkanı’na olan sempatisi de seçim dönemlerinde belediye başkanı adayları açısından avantajlı bir durum yaratmaktadır. Kısacası, Konya’da meşruiyet zemin halk tarafından oluşturulmuş ve merkezi hükümet bu süreçte belirleyici rol oynamıştır.

6.2. Neoliberal Mekânsallaşmanın Bireysel ve Toplumsal Yansımaları

Neoliberalizmin kentsel mekân üzerindeki muazzam baskısı elbette o mekânın kullanıcıları üzerinde birtakım etkiler bırakmaktadır. Özellikle küreselleşme furyası ile birlikte post-modern mekânların yaratılması hem kent insanının yaşam tarzını hızlı bir dönüşüm sürecine dâhil etmiş hem de aşırı tüketim odaklı ve benzer yaşam biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu süreçte kapitalizmin sürekli hareketli kalma isteği ise tüketimi canlı tutacak özel mekanizmaları devreye sokmakla birlikte bu tüketimi destekleyecek özel sınıfların varlığını da zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla yaşam biçimleri ve tüketim alışkanlıkları kendine özgü tüketim sınıfları ve tüketimin dağıtımından kaynaklanan tabakalaşmalar ortaya çıkarmıştır (Harvey, 2002:5).

Marx’a göre yeni tüketim biçimleri ve yeni toplumsal ihtiyaç ve isteklerin yaratılması kapitalizmin varlığını sürdürmesi bakımından hayati önem taşır ki aksi durumda sermayenin aşırı birikimi aşırı üretim ve kriz ile karşılaşacaktır ve eksik üretim kapitalizmde tehlike yaratacaktır (Harvey, 2002:5). Dolayısıyla kapitalist kentleşmenin dinamiği sürekli tüketen bireyler ve toplum ile güçlenecektir. Bu bağlamda hem Eskişehir hem de Konya kentlerinde kapitalist kentleşmenin dinamiklerine uygun mekânlar üretilmiş ve kentin mekânsal örüntüsünde özellikle son yirmi yılda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Eskişehir’de bilim kültür merkezleri, tiyatro ve opera sahneleri kent sakinleri açısından “kültürümüz arttı”, kentin çeşitli noktalarına

yerleştirilen heykeller ise “Avrupalı olduk” şeklinde yorumlanmaktadır. Eskişehir’den bir kent sakinin konuya ilişkin düşünceleri şu şekildedir:

“Valla Hoca sayesinde Avrupalı olduk, yabancı gazeteler bizi yazıyo. Bi bakıyosun her yer heykeller işte tiyatro, opera programları oluyor. Bazen arkadaşlarla gidiyoruz. Eskişehir çok kültürel bir kent oldu. Normalde biz sağcıyız ailecek, ama adam geldi Eskişehir değişti, yani en azından babamlar öyle diyor, iş yapıyor sağolsun.”
(Eskişehir, Katılımcı 16).

Bununla birlikte kenttehem öğrencileşme sürecinin deneyimlenmesi hem de turizm açısından kentin bir cazibe merkezi haline gelmesinden dolayı ekonomik hayatın canlanmasından duyulan bir memnuniyet de söz konusudur. Buna ilişkin kent sakinlerinin yorumları dikkat çekicidir:

“Aşağı yukarı şu anda 70 bin talebe var yani 70 bin turistimiz var. Bu da kent şeyine ticaretine çok büyük katkı getirdi. O zaman kentli de talebeyi sahiplendi. Çünkü onların ekonomik desteği oldu.” (Eskişehir, Katılımcı 10)

Buna göre kentlilerin öğrenci sayısının artışını olumlu karşılamaında öğrencilerin kentlilere sağlamış oldukları ekonomik getirinin önemli bir payı bulunmaktadır. Nitekim bugün her ilde bir üniversite açılmasının temel sebeplerinden birinin oradaki ekonomik hayatı canlandırmak olduğu düşünüldüğünde, neoliberalizm ve üniversite sayısının artması arasındaki ilişki daha kolay anlaşılır. Artan öğrenci sayısı hem barınma hem de tüketime yönelik yeni mekânların üretilmesine olanak tanımıştır (Tuncer ve İslam, 2017). Turizme yönelik ekonomik hayatın canlanmasına ilişkin görüşler ise şu şekildedir:

“Valla esnaf çok memnun. Ticari hayat çok hızlandı. Oteller hep yüzde yüz dolu. Şu an bile hafta sonu gidin bakın 20-30 tane otobüs bekliyo [dışarıdan gelen tur otobüslerini kastediyor]. Porsuk projeni de anlatayım. Porsuk eskiden ben bi yerde lisede

müdürdüm. Azot sanayi ve basma fabrikası bütün atıklarını bırakırlardı şeye Porsuk suyuna.” (Eskişehir, Katılımcı 2)

Olumlu değişti tabii. Yani Eskişehir’imiz çok güzelleştirdi Odunpazarı çok harika oldu gezilecek tam bir turistik yer oldu. Eskişehir bazı yerlerinde kurulan parklar sayesinde Eskişehir’imizin turist oranlarının çok yükseldiğini okudum. Ve kendim de görüyorum zaten. Çünkü otobüslerle Kentpark’ımızda olsun Sazova’da olsun gezerken veya Odunpazarı’nda bir sürü seyahat acentelerini görüyorum. Yani bunlar gözlemlediğim şeyler. Demek Eskişehir’de çok yüksek bir turist akımı var yani. Bu da tabii bizim ve çalışanlar için, esnaf arkadaşlar için iyi bir gelişme. Çünkü haliyle bir para akışı olacak, esnaflarımız da para kazanmış olacak. Onun dışında parkların gelişmesi, AVM’lerin yapılması, şehrin gelişmesi daha bir güzel olması hepimiz adına onur verici. (Eskişehir, Katılımcı 3)

Yukarıdaki her iki katılımcının aktardıklarına göre Porsuk çayının temizlenmesi ve yapılan parklar kentin çehresini değiştirmiş ve bu durum kenti turizm cazibe merkezine dönüştürmüştür. Zaten Büyükşehir Belediyesi’ne ait yayın organlarında da “cazibe merkezi yaratma” söylemlerine sıklıkla başvurulmuştur. “Turizm cazibe merkezi yaratma”nın başarıya ulaşması durumunda istihdam veya yeni ekonomik gelir kaynaklarının oluşacağı vaadi dikkate alınır, bu tür söylemlerin kent sakinlerinin rızasını almada başarılı olduğunu söylemek mümkündür. -Farkında olmaksızın- kentin metalaşmasına yönelik böyle bir değişimi naif bir biçimde ifade eden yukarıdaki katılımcıların aksine mekânsal değişimin yarattığı rantsal değeri doğrudan dile getiren katılımcılar da mevcuttur. Değişimin kent sakinleri açısından nasıl bir etki meydana getirdiği sorusuna verilen yanıtlardan biri aşağıdadır:

“Aslında cevaplama çok zor bir soru değil. Nasıl etkiledi bir kere maddi ve manevi diye ikiye ayırmak lazım. Maddi anlamda nasıl etkiledi? Evinizin önünden tramvay hattı geçmeye başladı. Eviniz 1 liraya gidiyorsa 3 lira olmaya başladı. Evinizin önüne park

yapıldı, e park manzaralı eviniz oldu. Şimdi bunlar bile çok basit bir maddi getiri. Değer kazanıyo, değer katıyo. Şimdi yaşamın olduğu yerde, hareketin olduğu yerde bir değer oluyo. Değer arttıkça da o halk yaşamdan memnun olmaya başladı. Yaşayan bir kent haline geliyorsun, bu da işin diğer yani manevi dediğimiz boyutu. Yaşayan kentte noluyo? İnsanlar “bugün napalım?” sorusunu rahatlıkla cevaplandırabilecek hale geliyor.”(Eskişehir, Katılımcı 1)

Yukarıdaki katılımcı, yapılan projeler sayesinde kent sakinlerinin nasıl bir kazanım elde ettiklerini dile getirerek kentsel rantın bölüşümünden söz ederken, meydana gelen değişimin sağladığı manevi doyumu neredeyse görüşme boyunca sürekli olarak tekrar etmiştir. Ancak yine de mekânın hızlı bir biçimde üretilirken, eş anlı olarak tüketim nesnesine dönüştürülmesinin verdiği maddi hazzın da er ya da geç tükenip, o kentin yaşayanları açısından olumsuz sonuçlar yaratıp yaratmayacağı sorulduğunda ise böyle bir kaygının gereksiz olduğunu da aktarmıştır. Bir siyasi partinin il temsilciliğinde görevli olan bir katılımcının aktardıkları da yukarıdaki ifadelere benzer biçimdedir:

“Bu projeler bize gelirken önce çevreye zararı var mı? Ondan sonra kimleri... biraz da rant. Rant derken insanlara rant. Şimdi sana rant. İş kapısı olaraktan düşünüyorum. Ki işveren kesinlikle para kazanacak buradan, sonuçta çok büyük bi yatırım var yani...Mesela bana gelmeden önce der ki benim 1 milyonum var ben bunu bi değerlendirmek istiyorum. Bana arazi verin ben şeyi yapayım. Bunlar için de çok büyük bişeydir. Ama öncelik olan şehirdir yani. Ne diyeyim yani ya işsizlik çok, bunu yaparsan 1000 kişi işe girecek. Özel sektörde iyi. Kent merkezinde mesela Espark'ın yapılması kötü mü? Çok da kötü değil gayet de iyi. Mesela aynı büyüklükten biraz daha büyük Neo Alışveriş Merkezi biraz şehir dışında, sakin. Ama o kadar, Espark kadar bi rağbet yok. Önce kaç kişi işe alacak kaç kişinin bundan para kazanacağı... şimdi illegal kısmına giriyorsanız bilmiyorum.” (Eskişehir, Katılımcı 6)

Yukarıdaki katılımcı da Eskişehir'deki alışveriş merkezlerinin güçlü yatırımlar olduğunu vurgulamış ve bunların sadece insan odaklı yatırımlar olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı, yerel yönetime göre muhalif bir siyasi partinin temsilciliğinde yer almasına rağmen, -görüşmenin devamında- bugün AVM işçilerinin çalışma koşullarının insan haklarına neredeyse aykırı boyutlarda olduğunu kabul etmemiş ve meseleyi rakamlara indirgeyerek 1000 kişiye istihdam sağlamasını neredeyse alkışlamıştır. Oysa ki AVM çalışanları uzun saatler boyunca ayakta çalışarak, bazen yemek yiyecek ve hatta tuvalete gidecek vakti bulamayarak, yöneticilerin mobbingine, müşterilerin kaprislerine maruz kalmakta ve gerçekçi olmayan satış değerlerini tutturamadıklarında primelerini dahi alamama riskiyle karşılaşmaktadırlar (bkz. Bektaş, 2017). Dolayısıyla kapitalizmin rantından alınan payın bölüşümü katılımcılar tarafından görmezden gelinmiştir.

Neoliberal kentleşme deneyimini tüm hücrelerinde yaşayan Konya'da da Eskişehir'dekine benzer biçimde bireysel ve toplumsal değişimler yaşanmıştır. Özellikle yerel yönetimde yer alan katılımcıların bu değişime ilişkin gözlemlerinden aktardıkları şu şekildedir:

“Yaşam kalitesi arttı. Sosyal profil değişti. Selçuklu'nun profili Meram ve Karatay'dan farklı. Karatay eski Konya olarak nitelendirilen yer, Meram işte bahçeli Konya'nın eski zenginlerinin kaldığı, işte çiftçilik yapan insanların kaldığı yer. Selçuklu ise akademik insanların, böyle çift maaşlı, böyle karı koca çalışıyor, çocuk kreşte ve site tarzının geliştiği yer. Ve biz de bunu destekliyoruz. Yani baktığım zaman 10-15 yılda daha çok site yapıldı. Gated community diye bi kavram var eee bunu eleştirsem de yani kimi kimden koruyoruz tam olarak? Ama bi şekilde kanalize ediyoruz işte.” (Konya, Katılımcı 18)

Katılımcı, kendi yaşadığı bölgeyi diğerlerinden soyutlayarak Selçuklu'nun prestijli olduğunu vurgulamakta ve yerel yönetim olarak kendi bölgesinde site tarzı yapılaşmaları desteklediklerini dile getirmektedir. Bununla birlikte güvenli sitelerin

bu bölgede yaygınlaşmasını eleştirse de belediye olarak arz oluşturmaya yönelik girişimlerinin de bulunduğunu dile getirmektedir. Aslında katılımcının bu denli çelişkili cümleler kurmasının altında yatan nedeni kendilerini kapitalist bir üretim biçimi benimsediklerini kabul etmeyerek sadece -masumane bir biçimde- bir yaşam tarzı sunduklarına inan(dır)mak şeklinde okumak mümkündür. Bir diğer yerel yöneticinin aktardıkları da oldukça ilginçtir:

“Eskiden beri hep söylenir. Karatay koskocaman bir köydür. Yani bu yakın zamana kadar. Yani yapılan kentsel dönüşümler, 24 tane 2004’ten beri. 24’ün yirmisinde imzam vardır ve şu anda biz kentsel dönüşümü bıraktık. Sebebi de şu çok ciddi şekilde revizyon imar planları yaptık. İşte sosyal donatı alanlarını oluşturmak için. 12 milyon 850 bin metrekare bu. Karatay merkezdeki yaklaşık yüzde yetmiş yüz ölçümüdür. Bu alanda revizyon plan yaptık ve çok ciddi şekilde yapılaşmaya gidiyo. Yani Karatay’ın eskiliği tarihe karıştı...Biz konut yapıyoruz onun neyini eleştirecek vatandaş?” (Konya, Katılımcı 21)

Yukarıdaki alıntıda yönetici yaptıkları projeler sayesinde Karatay ilçesinin daha modern hale geldiğini savunmaktadır. Ona göre kentsel dönüşüm projeleri ile Karatay büyük bir evrim geçirmiştir ve bu durum yapılaşma sayesinde sağlanmıştır. Her iki katılımcının inşaat sektörünü destekleyecek ifadeleri kapitalist kentleşmenin Konya’daki etkinliğini oldukça açık bir biçimde -Eskişehir’dekinin aksine- göstermektedir. Kentin yapı sektörü ile geçirdiği bu evrim bazı kent sakinleri tarafından olumlu algılanmamaktadır:

“Tamam parklar falan oldu. İnsanlar daha dışarı çıkmaya başladı. Gittiğiniz zaman görürsünüz zaten sizde hep dolu dolu, herkes orda. Ha bu konuda başarılı olmuşlardır. Ama zihniyet olarak aynı. Diyolar ki Konya’yı modernleştirdik. Değil yani. En ufak örneğini vereyim size. Mevlana’dan örnek vereyim. Şeb-i Arus işe ilgili bir tane bişey var mı? İstanbul’da yapıyo Şeb-i Arus. Var mı belediye bişey yapıyor mu? E o zaman

nasıl küreselleşcez biz.... Belediye ve Valilik bunun duyurusunu yapmıyor. Bu mu küreselleşme? Sadece parkla, bahçeyle, yolla, TOKİ ile küreselleşme olmaz. Modernleşmiyoruz aslında daha çok binalaşyoruz, yapılaşıyoruz.” (Konya, Katılımcı 19)

“Buraya ilk geldiğimde en çok dikkati çeken şey her yerde inşaat faaliyetlerinin olmasıydı. Her yerde bakıyorsunuz bi beton makinesi 8-10 usta ya yolu yıkıp yeniden yapıyorlar ya da birkaç bina dikiyorlar.” (Konya, Katılımcı 25)

Rantın sağladığı fayda ile birlikte sosyo-kültürel anlamda bir ilerlemenin yaşanmadığını ifade eden bir katılımcı ise şunları aktarmıştır:

“Öğrenci sayısının artması ile kira fiyatları arttı. Daha fazla kafeterya açıldı. Böylece esnaf da kazanıyor. Yani bence ekonomik anlamda bir değişim oldu, yani fayda sağlandı. Onun dışında insanları çok değişmedi, herşey daha iyi oldu diyemem. Ben buralıyım, yıllardır hiç değişmedi. Haa şehir eskiye göre güzelleşti, insanlar artık öyle evde oturmuyor, dışarı çıkıyor ama hala herkes kaba, insanların kendisi değişmedi. Mesela biraz daha kültürel etkinlikler olsa daha iyi olmaz mı yani?” (Konya, Katılımcı 24)

Toplu konut projesi ile ev sahibi olan bir katılımcının kentsel ranttan sağladığı faydaya dayanarak neoliberal projelere olan olumlu yaklaşımını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Belediyemiz sağolsun. Kredi çekip öyle ev alamazdık biz. Ama Toki ile ev sahibi olduk. Haa bazen eksikleri yok mu? Oluyo tabi. Ama ben ev alamazdım hayatta emekli maaşım. Bi de bu parklar bak nasıl? Şimdi geliyoruz torunlarla.” (Konya, Katılımcı 26)

Nitekim Aytaç’a (2004:123) göre, kapitalist sistem herşeyi kâra odaklayarak, yeni değer ve ideolojileri devreye sokmuş ve “hırsı”, “arzuyu”, “hazzi”, “hedonizmi”,

“prestiji”, “seçkinliği”, “gözde olmayı” kutsayarak birey ve toplumlari tüketime, rekabete, sınıf atlamaya, prestij ve statü sahibi olmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, neoliberalizmin mekânsallaşması bireyi derinden etkilemiş ve tüketim odaklı bir toplum yaratarak, bu yolda harcanacak tüm çabaları mübah sayarak özellikle kentsel mekânı topyekûn metalaştırmış ve kent yaşayanlarını ranttan payını almak isteyen bireylere dönüştürmüştür.

Öyle ki, her ne kadar Eskişehir’de heykeller kent sakinleri için ilgi çekici ve “Avrupalı olma”nın bir parçası olarak görülse de öğrencileşmenin yarattığı rant ekonomisi veya taşıma kapasitesini aşacak biçimde kentin turist çekmesi olumlu karşılanmaktadır. Konya’da ise park ve yeşil alanların üretilmesi “içe kapanık Konyalılar”ın “ev” dışına çıkmasına katkı sağlamış gibi görünse de, toplu konut üretimi ve kentsel dönüşüm projeleriyle düşük gelir grubunun ev sahibi olma imkânı memnuniyetle karşılanmış, diğer yandan pastadan aldığı pay daha da büyüyenlerin ise zenginleşmenin güvenlik ihtiyacını zorunlu kıldığı bir inançla “korku” kültürüne teslim oldukları iddia edilse debu gruptakiler kapitalizmin onlara sunduğu ayrıcalıklı yaşam biçimine kavuşmuştur.

Dahası, Eskişehir’de bazı katılımcılar bir vatandaş olarak kendi kendini süreçten pasifize etmiş ve “hoca zaten herşeyi biliyor” mantığını kabullenmiştir. Yani burada zaten yapılan projeler otomatik olarak kamu rızasını inşa etmiş durumdadır. Fakat Konya’da ise tam aksine bu rızayı inşa etmeye ihtiyaç bile yokmuşçasına yerel yöneticiler “biz zaten yapıyoruz vatandaş daha neyden şikâyet edecek?” şeklinde ve kendinden emin bir tavırla aslında sürecin içinde vatandaşın olmasına gerek olmadığını dile getirmeye çalışmıştır.

6.3. Bölümün Değerlendirmesi

Eskişehir ve Konya kentlerinde kentsel meaknın üretimini söylemsel inşası üç aşamada ele alınmıştır. Buna göre karar alma mekanizması ve uygulama aşaması Eskişehir kentinde tek aktörlü bir sürece ve buna bağlı olarak temsili demokrasinin krizine karşılık gelmiştir. Her ne kadar aktörün sosyal demokrat kimliğe sahip olduğu düşünülse de paydaşların saf dışı bırakıldığı ve medya yoluyla kamu rızasının söylemsel olarak inşa edilmesi bu durumu desteklemiştir. Nitekim “Avrupa kenti” söylemi kamu rızasının alınmasında en güçlü araç olarak kullanılmaktadır. Konya’da ise aktör-yapı bağımlı bir süreç işlemiştir. Buna göre, projelerin karar alma, uygulama aşamalarında merkezi hükümetin büyük bir desteği bulunmakta ve burada yerel yönetim saf dışı bırakılmaktadır. Süreçte yer alması beklenen paydaşlar ise yine Eskişehir’deki gibi pasifize edilmiştir. “Küreselleşme” ve “dünya kenti” söylemleri ise yerel yönetimlerin başarısı olarak gösterilmiş ve yönetimin devamlılığı merkezi hükümetin desteği sayesinde sağlanmıştır. Kısacası her iki kentte de katılımcılık veya birlikte karar alma uygulamaları neoliberalizmin kentleşmesinde yalnızca söylemsel boyutta kalmış, kent sakinlerinin bu durumu kabulünde ise kapitalizmin sağladığı rantsal faydacılık önemli ölçüde etkili olmuştur.

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ YERİNE

7.1. Küreselleşen Dünyanın Neoliberal Pratiklerinin Eskişehir ve Konya

Kentlerindeki Mekânsallığına İlişkin Tartışma

1980 yılından itibaren Türkiye’de benimsenen yeni politik anlayış kentleri sermayenin mekânı haline getirmiştir. Keynesyen anlayışın yerini alan bu yeni politika biçimi kentleri ulusları sürükleyen sermaye birikim sürecinin ve kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretildiği mekânlara dönüştürmüştür. Kentsel mekânda yaşanan bu dönüşümü tek yönlü olarak küreselleşmenin ya da Avrupalılaştırmanın etkilediği tek taraflı bir gelişme, yani bu süreçlerin parametreleri dâhilinde yaşanan bir “tek tipleşme” olarak görmek, söz konusu değişim ve dönüşümlerin kapsamlı bir biçimde değerlendirilmesine imkân vermez. Neoliberal süreçlerin kentsel mekândaki tezahürleri olarak sermaye ve mekân arasındaki diyalektik, piyasa ve toplum, ekonomi ve kültür, din ve modernite gibi kavramlar arasında yeni dinamikler meydana getirerek, bu etkileşim, çatışma ve müzakere sürecinin tek bir formunun olmadığına, aksine farklı yerelliklerde farklı tezahürleri olabileceğine işaret etmektedir (Keyman ve Lorasdağı, 2010:16). Dolayısıyla neoliberalizmin dayattığı “tek beden herkese uyar anlayışı” bu noktada çürütülerek her bir yerelin kendi gömülülüğünü ortaya çıkarmaktadır.

Fakat yine de 1994 yılında Refah Partisi’nin yerel seçimleri kazanmasıyla başlayan ve 2002’den bugüne Türkiye’nin Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından yönetilmesiyle devam eden, var olan merkez sağ ve merkez sol partilerinin küçülmesi, hatta yok olması, buna karşı yeni merkez arayışları ya da oluşturma süreciyle yaşanan siyasi dönüşüm süreci (Keyman ve Lorasdağı, 2010:272), kentsel mekânın üretimini etkilemiş ve Lefebvre’in deyiimiyle kentsel mekânın “farklılıkların mekânı” olarak farklı aktörlerin, sosyal yapıların, kültürel kodların,

ideolojilerin,sembollerin farklı kentsel ritimlere dönüştüğü bir mekân olarak tahayyül edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda düşünüldüğünde, kentsel mekân artık yönetimin her ölçüğü tarafından kutsanmakta ve adeta “koltuk” için vazgeçilmez bir araca dönüşmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın sonuçları şu şekilde özetlenirse;

Eskişehir nüfusu, 2017 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 860 bin 620 kişidir ve dört dönemdir oldukça istikrarlı bir biçimde aynı sosyal demokrat yerel yönetici tarafından yönetilen Eskişehir’de yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, bu kentte her ne kadar “sosyal demokrat” bir siyasi söylem olsa da kentsel yönetim süreçlerinin katılımcı bir demokrasiyi temsil etmediği gibi, mekânsal üretimin aktör bağımlı bir mekanizmanın varlığına işaret ettiği belirlenmiştir. Ayrıca kentsel mekânda hizmet sunumuna yönelik yapılan çeşitli görsel pratiklerin kent sakinlerinin “rıza”sını almada önemli hegemonik araçlar olarak kullanıldığının ipuçlarına rastlanmıştır. Bu nedenle Eskişehir örneğinde Türkiye’de neoliberal kentleşmeye ilişkin hâkim söylemlerden farklı bulguların olmadığı görülmüştür. Nitekim Eskişehir kentinde mekân üretimine yönelik projelerde şu hususlar dikkat çekmiştir:

- Proje çalışmaları iktidar tarafından ya da il genel meclisi (AKP’li meclis üyesi sayısının fazla olduğu dönemde) tarafından engellenmeye çalışılmaktadır (Örneğin, projelerin uygulanması için gerekli olan izinler karşılığında kamu arazilerinin TOKİ’ye devredilmesi baskısı). Fakat DSP’nin iktidarda olduğu dönemde Eskişehir’in merkezi hükümet ile ilişkilerinin günümüzdeki Konya’nın merkez ile ilişkisine benzer olduğu dikkat çekmektedir.
- Projeler için gerekli olan kaynaklar belediyenin kendi bünyesi tarafından oluşturulmaktadır (belediye şirketleri, 2000’li yılların başında Avrupa bankalarından kredi sağlama vs.) ve buna ilişkin yerel medya gücü kullanılarak

iktidarın sürekli olarak projeleri engellediğine yönelik bir baskı oluşturulmaktadır. Bu durum ise kent sakinleri tarafından “iktidara rağmen başarılı” algısı oluşturmuştur.

- Aynı zamanda katılımcılar kentsel mekânın üretimini Büyükşehir Belediye Başkanı üzerinden inşa etmiş ve adeta kentin sahibiymiş gibi bir izlenim uyandırmıştır. Her ne kadar katılımcılardan kentin paydaşları arasında yer alanlar eleştirel bir pozisyon belirlese de kent sakinlerinde kamu rızasının başarılı bir biçimde oluşturulduğu gözlenmiştir.

Yaklaşık 1 milyon 300 bin kent nüfusuna sahip Konya ise 2004 yılından beri aynı yerel yönetici tarafından yönetilmektedir. Üç dönemdir oyların yarısından fazlasını alarak yönetimde bulunan belediye başkanının kente ilişkin projeleri, yerel ve ulusal basında sıkça yer almıştır. Bununla birlikte kentte sunulan ulaşım hizmetleri, özellikle tramvay hattı belediye başkanının takdir toplamasını sağlamıştır. Son zamanlarda ise Konya’da yeşil alan üretimine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Büyükşehir Belediyesi’nin web sayfasında kentsel dönüşüm, tarihi alanların dönüştürülmesi, ulaşım sistemi, altyapı ve park alanlarına yönelik projelere sıkça yer verilmektedir. Aynı zamanda proje açılışlarında Cumhurbaşkanı, Başbakan ya da Bakanların mutlaka yer alması, bununla birlikte belediye bültenlerinde ‘*birlikte başardık*’, ‘*hep birlikte yaptık...*’, ‘*şehrimizi birlikte yönetiyoruz*’ şeklindeki söylemler de dikkat çekicidir. Bu aşamada Konya kentindeki mekân üretimine yönelik projelerde şu hususlar dikkat çekmiştir:

- Konya Büyükşehir Belediyesi iktidara yakın olmanın verdiği avantajları kullanarak kapitalist kentleşmenin gereklerini daha hızlı ve etkin bir biçimde gerçekleştirmektedir.

- Yapılan projeler oldukça maliyetlidir ve büyük mali yatırımlar gerektirmektedir. Bu anlamda, yerel yönetimin arkasında çok güçlü bir iktidar desteği hissedilmektedir.
- Belediye hizmetlerinde “birlikte başardık”, “halkın isteği” gibi toplumsal temelli veya “arz-talep” şeklinde ekonomi odaklı çelişkili ifadeler dikkat çekmektedir.
- Söylemlerde muhafazakârlık, din, İslam vb. kültürel olguların kullanılması muhafazakâr yapıya sahip Konyalıların rızasını almada önemli araçlar olarak kullanılmaktadır.

Her iki kentte yapılan alan araştırmaları sonucu elde edilen bulgular ile mekânın üretim sürecine yönelik ortak bir model geliştirilmiştir (Şekil 41). Buna göre her iki kentte de kentsel aktör “liderlik” vasfına sahip kişilerden oluşmaktadır. Eskişehir’de kentsel mekânın üretimine yönelik tek karar mekanizması Büyükşehir Belediye Başkanı iken, Konya’da Merkezi Hükümet bir aktör niteliği taşımaktadır. Bu da kentsel siyasette interlokütör yani “arabulucu”nun varlığına işaret etmektedir. Interlokütör kavramı Keyman ve Lorasdağı (2010: 31) tarafından dönüşüm sürecinde kent yönetiminde etkili, vizyon sahibi ve liderlik kapasitesi taşıyan aktör olarak tanımlanır. Bu kişi bir belediye başkanı, güçlü bir sanayici ya da güçlü bir ailenin temsilcisi olabilir ve onun varlığı ya da yokluğu kentlerin başarı ya da başarısızlığın bir ölçütü olabilir.

Kentsel aktör ve siyasetin birlikteliği ile birlikte kent artık bir üretim mekânı olarak sahneye çıkmış ve bu bağlamda hem Eskişehir hem de Konya mekânsal anlamda yapılı çevre ile yeniden temsil edilen bir dönüşüme uğramıştır. Yapılan projeler dikkate alındığında hemen hepsi tasarlanan mekânlara karşılık gelmiş ve “cazibe merkezi”, “marka kent”, “istihdam”, “Avrupalılaştırma”, “kültür başkenti” söylemleri üzerinden kamu rızası alınarak kentlerin kendisi adeta bir tüketim nesnesine dönüştürülmüş ve bu

şekilde söz konusu kentler yerel yönetimlerce sermayeye daha kolay bir biçimde pazarlanmıştır.

Casstels'e göre bir kentin mimarisi o kentin sosyal grupları arasındaki ilişkiyi yansıtır ki yüksek binalar güç ve parayı sembolize eder (Aktr. Güllüoınar, 2013:74) Dolayısıyla metalaşan bir kentsel mekân elbette rant odaklı bir yaşam biçimini dayatacaktır. Bu anlamda, Eskişehir'de öğrencinin ya da turistin ekonomik gelir kapısı olarak görülmesi rant odaklı ve çıkarıcı bireylere dönüşümün sinyallerini verirken, Konya'da kentlilerin güvenli sitede yaşama isteği neoliberal anlayışın dayattığı yeni yaşam kalıplarının oldukça hızlı bir biçimde benimsendiğini göstermektedir. Bu nedenle her iki kentte sermayenin şekillendirdiği mekân yeni sosyal sınıfları da yaratmıştır.

Lefebvre'a göre kapitalizm mekânı işgal edip yeni mekânlar üretirken kendi iç çelişkilerini çözmek yerine bu çelişkileri hafifletip varlığını sürdürmüştür (Akt. Şengül, 2001:14). Yapılı çevre üretimine yapılan baskı ile de kullanım değeri bertaraf edilerek değışim değeri ön plana çıkarılmıştır. Ortaya çıkan rantın bölüşümünde ise büyük pay Hess'in (2014:15) deyimiyle kapitalizmin bütünü planlama yetkisi verdiği teknokrasiye ayrılmış, demokrasi ise ancak bu çatlaklardan sızmaya çalışmıştır. Nitekim her iki kentte de paydaşlar süreçten soyutlanmış ve sus payı niyetine TOKİ konutları veya yeşil alan vaatleri yerine getirilmiştir. Zaten Lefebvre'a (2014:326) göre kapitalist kentleşme sürecinde üretilen mekânlar, ekonomik olanı siyasal olana dahil ederek mekânın üretiminden ziyade toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi ve ortamı olarak işlev görmüştür. Böylece siyasal iktidar için mekân ekonomik kâr elde etmenin yanı sıra iktidarın kendini gösterdiği hakimiyet alanı olarak da okunabilir. Çalışma bulguları da göstermektedir ki, neoliberal politikalar öncelikli olarak devlet tarafından kurumsal değışime uğratılmış ve böylece neoliberal politika araçları ile kentin sermayeleşmesi kolaylaştırılmıştır. Böylece sermaye sınıfına hizmetin yanı sıra kentler devletin

araştırıldığı ve gerek merkezi gerek yerel iktidarın kendini var ettiği arenalara dönüştürmüştür. Bu durumaynı zamanda Castells'in (Akt. Şengül, 200:40) kapitalist kentleşme sürecinde devletin hâkim üretim ilişkilerinden doğan ihtiyaçlara cevap veren bir araca dönüştüğü görüşünü de desteklemiştir.

Her ne kadar neoliberalizmin yol bağımlı karakteri kalkınmacı ve muhafazakâr yönetimlerin bu anlayışı daha kolay benimsediğini gösterse de Eskişehir örneği sosyal demokrat ideolojinin de kapitalist sistemin çarkına takılarak bu rüzgârın etkisine girdiğini göstermektedir. Bu anlamda, Eskişehir'de öncelikli olarak kamu rızası alınarak ve daha soft bir biçimde neoliberal kentleşme anlayışı uygulanmaktadır. Bu çalışma kapsamında Eskişehir kentindeki uygulamalar sürecin "utangaç neoliberalizm" olarak tanımlanmasını olanaklı kılmaktadır. Nitekim kentsel mekânın üretimine yönelik tüm projeler -ister aktörü desteklesin ister desteklemesin-neredeysse tüm katılımcılar tarafından yüceltilmiş ve görüşme sonunda kent ile kapitalizm arasındaki ilişki sorulduğunda böyle bir durumun Eskişehir'de olanaksızlığına vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte Eskişehir AKP döneminde yapılan kentsel dönüşüm girişimlerine karşı çıkan veya Gezi Parkı olaylarına ilişkin süreçte kent sakinlerinin sokağa döküldüğü bir sosyal yapıya da sahiptir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, neoliberal kentleşmenin var olan çatlaklardan sızmasının elbette diğer kentlerden yavaş olması kuvvetle muhtemeldir. Buna karşılık Konya'da ise yol bağımlı karakterin verdiği güç ile neoliberal kentleşme politikaları herhangi bir kamu rızasına da ihtiyaç bırakmadan oldukça sert ve "usulüne uygun bir biçimde" uygulanmış ve de bu çalışma kapsamında sürecin "mutlak¹³ neoliberalizm" olarak tanımlanmasını mümkün kılmıştır ki

---

¹³Arapça kökenli bir kavram olan mutlak kelimesi koşulsuz, sınırlandırılmamış ve salıverilmiş anlamında kullanılmaktadır. Felsefi olarak ise Türk Dil Kurumu tarafından "kendi başına var olan, hiçbir şeye bağlı olmayan, bağımsız ve salt" şeklinde tanımlanmaktadır.

kapitalizmin mekânsal örüntüyü değiştirmesi dünyadaki diğer kapitalist ülkelerde olduğu gibi daha kuvvetli ve hızlı bir biçimde gerçekleşmiştir.

Kısacası neoliberalizmin kentleşmesinde ister sosyal demokrat olsun ister liberal muhafazakâr olsun her iki kentte de farklı yöntemler ile uygulanmaktadır. Eskişehir’de kent merkezinde biriken rant baskısı (Ek 2) teknokrasi arasında daha soft bir biçimde dağıtılmış ve kentin makyajlanması ile süreç bulanıklaştırılmıştır. Bu süreçte merkezi hükümet ile çatışmalı olan kent yönetimi neoliberalizmin küresel ölçekte dayattığı yaratıcı ve yıkıcı momentleri Eskişehir ölçeğinde özgünlük kazanmış ve katılımcılığın bertaraf edilerek temsili demokrasinin krize düştüğü, mekân üretim projelerinden paydaşların dışlandığı, kentin küresel markalar ile donatıldığı, tramvay duraklarının tüketim mekânlarına göre konumlandırıldığı, bir zamanlar şiddetle karşı çıkılan kentsel dönüşüm projelerinin hedef haline getirildiği kapitalist bir kent örüntüsü oluşturulmuştur. Konya’da ise merkezi hükümet ile uyumlu ilişkilerden dolayı neoliberalizmin yaratıcı ve yıkıcı momentlerideğişime uğratılmadan reçete halinde sunulmuş ve bunun da sağladığı kolaylıkla birlikte rant baskısı (Ek 3 ve 4) kentin geneline yayılmıştır.

Dolayısıyla kentler, sadece neoliberal yeniden yapılanmanın daha geniş küresel veya ulusal projelerinin ortaya çıkardığı yerleşmiş alanlar değildir. Aksine onlar, 1980’lerden bu yana neoliberalizmin kendisinin yeniden üretimi, dönüşümü ve yeniden inşası için giderek daha merkezi hâle gelmiştir. Gerçekten de kapitalist sistemin kentsel mekâna daha yoğun bir biçimde eklemlediği, kentlerin neoliberal politika deneyimlerinin, kurumsal yeniliklerin ve politik-ideolojik projelerin gittikçe daha geniş bir çeşitlilikte stratejik hedeflerine büründüğü ileri sürülebilir. Bu koşullar altında, kentler neoliberalizmin egemenliğinin sürdürülmekte olduğu birçok büyük politik ve ideolojik stratejinin “kuluçka makineleri” haline gelmiş (Brenner ve Theodore,

2002:375), 1990'lı yıllardan bu yana ise neoliberalizmin yeniden üretilmesi, yeniden yapılandırılması ve dönüşümü için odak noktaları olmuştur (Peck, Theodore ve Brenner, 2009:50). Böylece kentler, herhangi bir siyasi ideoloji dinlemeksizin kendi yarattığı hegemonya ile sürekli olarak kendini var eden neoliberalizmin (Peck, Theodore ve Brenner, 2013:1093) tarihsel saldırılarına en yoğun biçimde maruz kalan mekânlar haline gelmiştir.

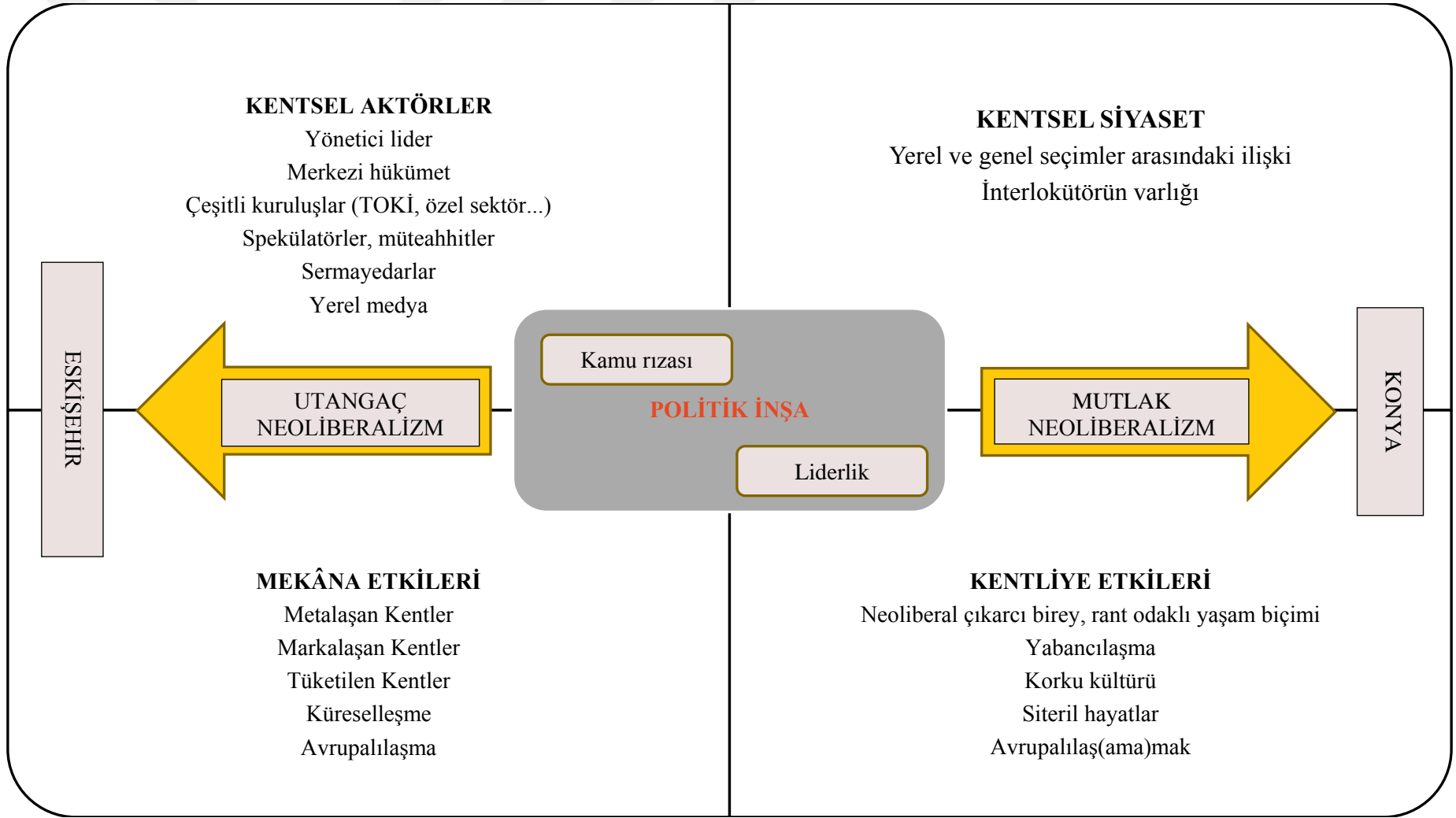
7.2. Daha İyi Bir Kent Nasıl İnşa Edilebilir? Politika Yapıcılar İçin Birkaç Çözüm Önerisi

1980'lerden itibaren çeşitli küresel politikalar eşliğinde benimsenmeye başlayan neoliberal politikalar, günümüz kentleşme anlayışının rotası haline gelmiş ve kentsel mekân muazzam bir biçimde yağmalanmıştır. Neoliberalizmin kentleşmesinde bir yandan devletin etkinliğinin azaltılarak yok sayılması diğer yandan her türlü politika ve yasa uygulamalarında devletin tüm gücünün kullanılması neoliberalizmin çelişkiler üzerinden beslendiğini de göstermiştir. Bu çelişkilerin giderek güçlenmesi ise küreselleşmenin “kaçınılmaz” olduğu gerekçesinden hareketle kapital ideolojinin siyaset, ekonomi, sosyal ve kültürel tüm alanlarda etkinliğini artırmış ve nihayetinde kentsel mekânı, tüketimi odağa alacak biçimde yeniden şekillendirmiştir. Yeni oluşan mekân ise eşitsizlik, çatışma ve çelişkilerin mekânı olarak hizmet etmiştir. Bu bağlamda, tezin bu bölümünde birkaç politika önerilmiştir:

- Öncelikli olarak mekânın değişim değerini kucaklamak yerine kullanım değeri dikkate alınmalı ve böylece mekânın sürdürülebilirliğine katkı sağlanmalıdır. Bu nedenle yerel yönetimler “kamu yararı” ilkesinden hareketle mekân üretmeye yönelik projeler yapmalıdır. Aksi durumda farklı siyasi tabana ait yönetimlerin projelerini önce karalamak, ardından aynı projeyi yapmaya çalışmak kamu yararından ziyade yönetim anlayışına ideolojik çatışmaların yön verdiğini göstermektedir.

- Projelerin üretiminde kent planlama odağı alınmalı ve farklı paydaşların katılımı sağlanarak en iyi kullanım ilkesi benimsenmelidir. Aksi durumda tezin örnek olayın olduğu gibi, aktör bağımlı bir süreç kamusal alanların sermayenin hizmetine sunulması ile sonuçlanmaktadır. Oysa ki yerel yönetimin yanı sıra üniversite, STK, özel sektör, medya ve kent sakinlerinin koordinasyonu ile oluşacak bir katılımcı demokrasi süreci ile kâr amacı gütmeyen ve sosyal olarak daha adil kentlerin yaratılmasında ilk adım olabilir.
- Kapitalizmde rantın bölüşümü sonucu sınıfsal tabakalara özgü ayrılmış/marjinalize edilmiş mekânlar yaratmak yerine, kentsel mekândaki rantın daha adil ve hakça bölüşümü yapılmalıdır. Nitekim sosyal statüsü veya bireysel bazı özelliklerinden dolayı kimi kent sakinlerinin daha lüks yaşam koşullarına sahip olma isteği oldukça doğal karşılanabilir. Fakat burada önemli olan gelir grupları arasındaki bölüşümün hakkaniyetli bir biçimde sağlanmasıdır ki, sosyal devletin çeşitli mekanizmaları (konut idaresi, sosyal güvenlik kurumları vs.) bunu sağlamakla yükümlüdür.
- Aynı zamanda hem yerel yönetimlerin kent sakinlerine hizmet sunma zorunluluğu, hem de kent sakinlerinin yerel yöneticileri seçerken “particilik” anlayışından ziyade hizmet alma ilkesini benimseyerek doğru seçimler yapması daha sağlıklı kentlerin ve bilinçli seçmen kitlesinin varlık sürdürmesi açısından önemlidir. Bu konuda, kentin tüm paydaşlarının kente karşı sorumlu oldukları bilinci hem yaşanabilir kentler hem de bilinçli yurttaşlık bağlamında önem taşımaktadır.

Şekil 41: Mekân üretiminin politik inşası

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Ş. (2013), Türkiye’de “Belediyecilik Anlayışı”nın Dönüşümünü Küreselleşme Üzerinden Okumak, **Toplumcu Belediyecilik** içinde, ss: 99-124, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Ak Parti Genel Merkezi Yerel Yönetimler Başkanlığı (2012), Sorular ve Cevaplarla Yeni Büyükşehir Belediye Yasası, erişim tarihi: 5 Mayıs 2018, https://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti_buyuksehir_yasasi.pdf
- Aka, A. S. (2007), Konya Şehrinin Kuruluş ve Gelişimini Etkileyen Coğrafi Faktörler, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, ss:291.
- Akarçay, E., Suğur, N. (2016), Eskişehir’de Kentin ve Tüketim Mekânlarının Dönüşümü, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 71(3), ss:797-825.
- Akın, E. (2007), “Kentsel Gelişme Kentsel Rantlar: Ankara Örneği”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Doktora Tezi. ss:292.
- Akturan, U., Domaç, B., Semiz, Y. Tosun, F., Tahminciler, E. Bağcı, F. (2013), Söylem Analizi, **Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo ile Nitel Veri Analizi** içinde, (der.) Türker Baş ve Ulun Akturan, ss:25-40, Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Albek, S. (1991), Doriaion’dan Eskişehir’e, No:89, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları.
- Anderson, M. A. (2012). *The Temporal Dynamics Of Neoliberal Redevelopment Governance And The Restructuring Of Urban Space: Chicago’s Bronzeville (1989 – Present)*, Thesis of Doctoral, Department of Geography, University of Illinois at Urbana, Champaign, USA.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, Kentsel Dönüşüm Projeleri, Erişim tarihi: 2 Haziran 2015, <http://www.ankara.bel.tr/videolar/kentsel-projeler/#.VRushfmsWAU>

- Arestes, P., Sawyer, M. (2007), "İngiltere'nin Neoliberal Deneyimi", **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki** içinde, Haz. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, ss: 325-338, İstanbul: Yordam Kitap.
- Aslanoğlu, R. (2000), **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Ataç, E. ve Işık, O. (2013). "Büyük Dönüşüm" öncesi Türkiye kentlerinde ayrışma ve siyaset, **Toplum ve Bilim**, Sayı 127, 229-247.
- Ataç., E., (2013), "Türkiye Kentlerini Okumak, Anlamak: Sosyo-Ekonomik Statüye Bağlı Mekânsal Ayrışma Üzerinden Bir Değerlendirme", **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 126, ss:35-64.
- Aytaç, Ö. (2004), Kapitalizm ve Hegemonya İlişkileri Bağlamında Boş Zaman, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi** Aralık 2004 Cilt: 28 No:2 115-138.
- Bağbaşı, G. (2010), "Güç" ve "Egemenlik" Kavramları Bağlamında Antonio Gramsci ve Edward Said'in Görüşlerinin Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, ss:143.
- Bahar, H. (2015), Eskiçağ'da Konya, **Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı** içinde, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları:7, ss:271-298, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: Konya.
- Bakiler, E. (2012), Bir Ritüel Yemin Töreni: "Kibrin" Mütevazı Bir Analizi, **Söylem Çalışmaları** içinde, ss:223-244, Ankara: Nobel
- Bal, E. (2011), "Türkiye'de 2000 Sonrası Neoliberal Politikalar Çerçevesinde İmar Mevzuatındaki Değişimler ve Yeni Kentleşme Pratikleri: İstanbul Örneği", Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.

- Bal, E. (2015), Neoliberal Kentleşmenin Mekânsal Tezahürlerinden Biri Olarak Rezidanslar: İstanbul Örneği, **DEÜ Fen ve Mühendislik Dergisi**, 17(3), 176-190.
- Bali, N. R. (2009), **Tarz-ı Hayattan Life Style'a**, 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balkız, B. (2004), “Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi”, **Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, ss:135-158.
- Bauman, Z. (2014), **Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına Mıdır?**, Çev. Hakan Keser, İstanbul: Ayrıntı.
- Bayhan, V. (2011), Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu: “Tüketiyorum Öyleyse Varım”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 43, ss: 221-248.
- Baykara, T. (1985), **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Baykara, T. (2002), Konya, İslam Ansiklopedisi, ss:182-187.
- Bayraktar U., Penpecioglu, M. (2008), “Başka Bir Kentsel Gelişme Tahayyülü Mümkündür! Özgün Bir Yerel Liderlik Tecrübesi Olarak 1977-1980 Arası Ankara Belediyesi Ali Dinçer Dönemi”, **Mülkiye**, Cilt XXXII, Sayı 261, ss: 55-88.
- Behar, D., Perouse, J. F. (2006), Giriş, **İstanbul'da Soylulaştırma** içinde, Der. David Behar ve Tolga İslam, ss:1-10, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bektaş, L. (2017), Avm Çalışanının Bir Haftası, **Bianet**, erişim: <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/189433-avm-calisaninin-bir-haftasi>
- Bhaskar, R. (2008), **A Realist Theory of Science with A New Introduction**, Londra: Routledge.
- Bond, P. (2007), “Sahra Altı Afrika'da Neoliberalizm: Yapısal Uyumdan NEPAD'a”, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki** içinde, Haz. Alfredo Saad-Filho ve Deborah

- Johnston, Çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, ss: 374-384, İstanbul: Yordam Kitap.
- Boratav, K. (2014), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 19. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bottomore, T. (2013), **Frankfurt Okulu ve Eleştirisi**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Brenner, N. (2000), “The urban question as a scale question: reflections on Henri Lefebvre, urban theory and the politics of scale”, **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume 24 (2), ss: 361-378.
- Brenner, N. ve Theodore, N. (2002). Cities And The Geographies Of Actually Existing Neoliberalism, **Antipode**, Volume 34 (3), 349-379.
- Brenner, N. ve Theodore, N. (2005), “Neoliberalism and Urban Condition”, **CITY**, Vol. 9, No. 1, ss:101-107.
- Brenner, N., Peck, J. ve Theodore, N. (2010). After Neoliberalization?, *Routledge*, September 2010, Vol. 7, No. 3, pp: 327–345.
- Brenner, N. (2014), “Eleştirel Kent Teorisi Nedir?”, **Kar İçin Değil Halk İçin** içinde, Brenner, N., Marcuse, P. ve Mayer, M. (haz.), çev. Ali Yağız Şen, İstanbul: Sel.
- Brenner, N., Marcuse, P., Mayer, M. (2014), “Kar İçin Değil Halk İçin-Giriş”, **Kar İçin Değil Halk İçin** içinde, Brenner, N., Marcuse, P. ve Mayer, M. (haz.), çev. Ali Yağız Şen, ss: 15-28, İstanbul: Sel.
- Buğra, A., Savaşkan, O. (2014), **Türkiye’de Yeni Kapitalizm Siyaset Din ve İş Dünyası**, Çev. Bülent Doğan, Birinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Campbell, A. (2007), “ABD’de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi”, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki** içinde, Haz. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, ss: 293-324, İstanbul: Yordam Kitap.

- Candan, A. B., Özbay, C. (2014), **Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, İstanbul: Metis.
- Castells, M. (1977), **The Urban Question: A Marxist Approach**, London: Edward Arnold.
- Castells, M. (2014), **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev. Asuman Türkün, Ankara: Phoenix.
- Civelek, C. (2013), “Regeneration in Site” or Rent-Driven Urban Renewal? An Ethnographic Inquiry into the Karapınar Project in Eskişehir, Turkey, Universitat Wien, Master of Arts, pp:126.
- Creswell, J. (2014), **Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches**, 4th ed, Los Angeles: Sage.
- Çağla, E., İnam, Ş. (2009), Yerel yönetimler öncülüğünde yapılan kentsel yenileme proje uygulamaları üzerine bir inceleme, **TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı**, 11-15 Mayıs 2009, Ankara, http://www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/96e651946818e07_ek.pdf
- Çavdar, A. (2016), Görünür Fanteziler: Büyüklük Kimde Kalsın?, içinde **İnşaat Ya Resulullah**, Der. Tanıl Bora, ss: 113-130, İstanbul: İletişim.
- Çelik, H., Ekşi, H. (2008), Söylem Analizi, **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, 27, ss:99-117.
- Çiçekli, M. (2007), **Konya: Bir Şehrin İki Hikayesi**, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Demirel, S. (1980), 24 OCAK 1980 Kararları ile ilgili basın açıklaması https://www.youtube.com/watch?v=75-Xb-T_BYw (Erişim tarihi: 10 Mart 2018)
- Devlet Planlama Teşkilatı (1963), **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**, erişim tarihi: 1 Mayıs 2018, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan1.pdf>

- Devlet Planlama Teşkilatı (1968), **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**,
erişim tarihi: 1 Mayıs 2018, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan2.pdf>,
- Devlet Planlama Teşkilatı (1973), **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**,
erişim tarihi: 1 Mayıs 2018, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan3.pdf>,
- Devlet Planlama Teşkilatı (1979), **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**,
erişim tarihi: 1 Mayıs 2018, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan4.pdf>
- Dinçer, İ. (2011). The Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in İstanbul, **International Planning Studies**, 16:1, pp: 43-60.
- Doğan, A. E. (2002), **Birikimin Hamalları**, 1. Baskı, İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Doğan, A. E. (2011), 1994'ten Bugüne Neoliberal İslamcı Belediyecilikte Süreklilik ve Değişimler, **Praksis**, Sayı 26, ss:55-76.
- Dura, C. (2014), Düşünme Hataları: İnsana Odaklanma ve Hale Etkisi, 29.05.2014,
Erişim Adresi: <http://www.cihandura.com/tr/makale/duyuenme-hatalari-nsana-odaklanma-ve-hale-etks->, Erişim Adresi: 23.07.2018.
- Elicin, Y. (2014). Neoliberal transformation of the Turkish city through the Urban Transformation Act, **Habitat International**, 41 (2014), pp: 150-155.
- Emecen, F. (2002), Eskişehir, **İslam Ansiklopedisi**, ss: 398-401.
- Eraydın, A. (1988), "Sermaye Birikim Sürecinde Kentler", **Defter**, Haziran-Eylül, (5), ss: 133-153.
- Eraydın, A. (2013), "Değişen Neoliberalizm ve Kentsel Alana yansımaları: Seçenekleri ve Sonrasını Düşünmek", **Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu Kitabı** içinde, ss: 1-8, 28-30 Kasım 2013, Mersin Üniversitesi: Mersin.
- Ergun, C. (2011). *Kentsel Dönüşüm Sürecine Dönüşüm Alanlarından Bakmak: İstanbul Maltepe (Başibüyük ve Gülsuyu Mahallesi) Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Isparta.

- Ertin, G. (1994), **Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi**, No:773, s. 7-89, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Fairclough, N. (2003), **Analysing Discourse**, Londra: Routledge.
- Fielding, N. (1996), “Qualitative Interviewing”, N. Gilbert (ed.), **Researching Social Life** içinde, ss:135-153, Londra: Sage.
- Gambetti, Z. (2009), “İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, (40), 143-164.
- Gee, P.J. (1999), **An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method**, Londra: Routledge.
- Geniş, Ş. (2009). Neoliberal Kentleşmenin Mekânda Yansımaları: İstanbul’da Güvenlikli Siteler, **Toplum ve Bilim**, sayı 116, ss: 121-156.
- Ghulyan, H. (2017), “Lefebvre’nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt 26, Sayı 3, ss:1-29.
- Glesne, C. (2013), **Nitel Araştırmaya Giriş**, çev. Ali Ersoy ve Pelin Yalçınoğlu, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gottdiener, M (2001), “Mekân Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, Çev. H. Çağatay Keskinok, **Praksis**, Sayı 2, ss:248-269.
- Guess, R. (2013), **Eleştirel Teori Habermas ve Frankfurt Okulu**, Çev. Ferda Keskin, İkinci Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güllüpcinar, F. (2013), “Kent Kuramları”, Fatime Güneş (ed.), **Kent Sosyolojisi** içinde, Anadolu Üniversitesi Yayın No:2418, Açıköğretim Fakültesi Yayın No:1403, ss: 51-83.
- Güzey, Ö. (2012), Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları, **İdealkent**, Sayı:7, ss:64-83.

- Hackworth, J. ve Moriah, A. (2006). Neoliberalism, Contingency and Urban Policy: The Case of Social Housing in Ontario, **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume 30(3), September, ss: 510-527.
- Harvey, D. (2001), Globalization and “Spatial Fix”, **Geographische Revue**, (2), 23-30.
- Harvey, D. (2002), Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı, Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), **20. Yüzyıl Kenti** içinde, ss: 147-172, Ankara: İmge Yayınevi.
- Harvey, D. (2005), **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2007). Neoliberalism As Creative Destruction, **The Annals of American Academy of Political and Social Science**, 610, ss: 22-44.
- Harvey, D. (2009), **Sosyal Adalet ve Şehir**, Çev. Mehmet Moralı, 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012), “İşletmecilikten Girişimciliğe: Geç Kapitalizmde Kent Yönetiminin Dönüşümü”, **Sermayenin Mekânları** içinde, ss: 408-435, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2012), “Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm”, Çev. Eylem Çamuroğlu Çığ ve Ünsal Çığ, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 2 (2), ss:67-88.
- Harvey, D. (2012), **Sermayenin Mekânları**, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2012a), “Kapitalist Birikimin Coğrafyası: Marx’ın Teorisinin Yeniden İnşası”, içinde: **Sermayenin Mekânları Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru**, Çev. Başak Kıcır, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar, Seda Yüksel, Birinci Baskı, ss:287-318, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2013), **Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, 2. Basım, İstanbul: Metis Yayıncılık.

- Haughton, G. ve Mcmanus, P. (2012). Neoliberal Experiments with Urban Infrastructure: The Cross City Tunnel, Sydney, **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume 36.1 January 2012, ss: 90–105.
- He, S., Wu, F. (2009), China's Emerging Neoliberal Urbanism: Perspectives from Urban Redevelopment, **Antipode**, Volume 41, Issue 2, March 2009, ss: 282–304.
- Hess, R. (2014), “Henri Lefebvre ve Mekân Düşüncesi”, içinde **Mekânın Üretimi**, Haz. Henri Lefebvre, Çev. Işık Ergüden, ss: 9-21, Birinci Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Horkheimer, M. (2002), **Critical Theory – Selected Essays**, New York: Continuum International Publishing Company.
- Hürsoy, S. (2013), “Eleştirel Kuram Perspektifinden Kıbrıs Sorunu”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:48 (Mart 2013), ss: 23-41.
- Işık, O. (1999). Değişen toplum/mekân kavrayışları: *Mekânın Politikleşmesi*, Politikanın Mekânsallaşması. **Toplum ve Bilim**, 64-65, ss: 39-52.
- Işık, O., Pınarcıoğlu, M. (2001), **Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık, O., Pınarcıoğlu, M. (2006), “Ankara 2002 Genel Seçimleri Coğrafyası”, (Ed. Tansı Şenyapılı), **Cumhuriyet’in Ankara’sı** içinde, ss: 246-265, Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Itoh, M. (2007), “Japonya’da Neoliberalizm”, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki** içinde, Haz. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, ss: 396-406, İstanbul: Yordam Kitap.
- İğüs E., İsmailoğlu, H. (2014), “Osmanlı Kenti İstanbul’u Yıkma ve Yeniden Yapma Paradoksu: Menderes Yıkımları”,

erişim:http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-4/esma_igushayriye_ismailoglu.pdf

- İnce, A. (2007), (Soylulaştırma kavramı aracılığıyla) Soysuzlaştırma, arkiteracom, 12 Nisan 2007, https://www.academia.edu/4345647/_Soylula%C5%9Ft%C4%B1rma_kavram%C4%B1_arac%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1yla_Soyuzla%C5%9Ft%C4%B1rma
- Jessop, B. (2002), “Liberalism, Neoliberalism and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective, Cities And The Geographies of Actually Existing Neoliberalism”, *Antipode*, Volume 34, (3), ss: 453-472.
- Jones, S. (1985), “Dept Interviewing”, **Applied Qualitative Research** in, R. Walker (ed.), ss:45-55, Aldershot: Gower.
- Kamalak, İ., Gül, H. ve Beyazıt, E. (2013). Sosyal Demokrat İlkelerin Yerel Düzeyde Uygulanması Üzerine Bir Deneme: Türkiye Örneği. İçinde İhsan Kamalak ve Hüseyin Gül (Der.). **Toplumcu Belediyeciliğinde**, ss. 27-64, İstanbul: SODEV.
- Karasu, M. A. (2009), Devletin Değişim Sürecinde Belediyelerin Konut Politikalarında Farklılaşan Rolü, **SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 14 (3), ss:245-264.
- Karpuz, H. (2002), Mimari, İslam Ansiklopedisi, ss:189-193.
- Kars-Kaynar, A. (Yıl belirtilmemiş), Devlet Kuramları: (https://www.academia.edu/2294421/Devlet_Kuramlar%C4%B1_D%C3%BCzenleme_Okulu, Erişim: 12.12.2017).
- Kaya, İ. (2014), Nitel Araştırma Yöntemleri, **Coğrafya Araştırma Yöntemleri** içinde, Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği Yay.
- Kazgan, G. (1988), **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

- Keskin, F. (2017), Temsili Demokrasinin Krizi ve Alternatif Politik Model Arayışı
Olarak “5 Yıldız Hareketi”, **TBB Dergisi**, Sayı 128, ss:481-510.
- Keyman, F., Koyuncu-Lorasdağı, B. (2010), **Kentler Anadolu’nun Dönüşümü
Türkiye’nin Geleceği**, 1. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- Kiper, P. (2004), Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekânları
ve Yitirilen Kent Kimlikleri, **Planlama**, 2004 (4), ss:14-18.
- Kirk, J., Miller, M. L. (1986), **Reliability and Validity in Qualitative Research**, Beverly
Hills, CA: Sage.
- Konya Valiliği (2017), 1927-2017 yılları arası nüfus durumu, erişim tarihi: 23 Mayıs
2018, konya.gov.tr/nüfus-ve-dagilimi
- Kozanoğlu, H., Özden, B. A., Gür, N. (2008), **Neoliberalizmin Gerçek 100’ü**, İstanbul:
İletişim Yayınları.
- Köse, H. A. ve Öncü, A. (2007), İktisadın piyasası, kapitalizmin ekonomisi, **Korkut
Boratav’ Armağan Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar** içinde, Ed.
Fikret Şenses ve Erinç Yeldan, ss:77-114, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurt, M (2010), Antik Lykaonia’da Yönetim ve Şehirleşme, **Dumlupınar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi**.
- Kurtuluş, H. (2005), “İstanbul’da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği”,
İstanbul’da Kentsel Ayrışma içinde, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kurtuluş, H. (2012), Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden
Bakmak, **Planlama**, 2012/3-4, ss:49-53.
- Kurultay, A. B., Peksevgen, B. (2012), Markalı Güvenlikli Site Reklamlarında Türk
Orta Sınıf Hayalı, **İdealkent**, Sayı: 6, ss: 190-207.
- Lefebvre, H. (2014), **Mekânın Üretimi**, Çev. Işık Ergüden, Birinci Baskı, İstanbul: Sel
Yayıncılık.

- Leitner, H. ve Sheppard, E. (2002), “The City is Dead, Long Live the Net”: Harnessing European Interurban Networks for a Neoliberal Agenda, **Antipode**, Volume 34, (3), ss: 495-518.
- Leonard, T. M. (2006), **Encyclopedia of The Developing World**, Vol. 3 (O-Z index), New York: Routledge.
- Lewis, V. F. (2010). *Neoliberal Reforms, Government Restructuring, And Changes In Social Housing Provision In Ribeirão Preto, Brazil*, Thesis of Doctoral, The University Of Arizona, School Of Geography and Development, Arizona.
- Lipietz, A. (1992), “A Regulationist Approach to The Future of Urban Ecology”, **Capitalism, Nature, Socialism** 3(3), ss:101–110.
- Marcuse, H. (2010), **Tek Boyutlu İnsan**, Çev. Aziz Yardımlı, Dördüncü Baskı, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Marcuse, P. (2014). “Hangi Kent Kim(ler)in Hakkı?”, **Kar İçin Değil Halk İçin** içinde, Brenner, N., Marcuse, P. ve Mayer, M. (haz.), çev. Ali Yağız Şen, İstanbul: Sel.
- Marshall, G. (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- McCartney, M. (2007), “Neoliberalizm ve Güney Asya: Söylem Daralması”, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki** içinde, Haz. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, ss: 385-395, İstanbul: Yordam Kitap.
- McKee, A. J. (2002), Broken windows theory, in **Encyclopedia of Crime and Punishment**, NY: Sage.
- McKeown, K.N. (1980), “The Urban Sociology of Manuel Castells: A critical examination of the central concepts”, **The Economic and Social Review**, 11 (4), ss:257-280.

- Milios, J. (2007), “Neoliberal Hegemonyanın Bir Aracı Olarak Avrupa Bütünleşmesi”, **Neoliberalizm Muhafif Bir Seçki** içinde, Haz. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, ss: 339-349, İstanbul: Yordam Kitap.
- Neuman, W. L. (2012), **Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1-2**, Çev. Sedef Özge, İstanbul: Yayın Odası.
- Öktem, B. (2011). İstanbul’da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekânsal İzdüşümleri, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, NO: 44 (Mart 2011), ss: 23-40.
- Özden, P. P. (2008), **Kentsel Yenileme**, İstanbul: İmge.
- Özkazanç, A. (2005), “Türkiye’nin neoliberal dönüşümü ve liberal düşünce”, **A.Ü. SBF GETA Tartışma Metinleri**, No:85, ss:1-17.
- Özmertyurt, G., Oral, M. (2018), Kentlerdeki Kamusal Boşlukları Değerlendirme Sorunsalı: Konya Örneği, **Artium**, 2018 (1), ss: 44-48.
- Pamuk, Ş. (2014), **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Paşaoğlu, M. T. (2015), “Hükümetlerin Kentleşme Politikaları: Bir Özet”, Yayınlanma tarihi 20 Ocak 2015, erişim tarihi: 13 Mart 2018, <http://www.emekveadalet.org/genel/hukumetlerin-kentlesme-politikalari-bir-ozet/>
- Patton, M. Q. (1987), **How to use qualitative methods in evaluation**, Newbury Park, CA: Sage.
- Peck J., Tickell, A. (2002), Neoliberalizing Space, **Antipode**, Volume 34, (3), ss: 380-404.
- Peck, J., Theodore, N. ve Brenner., N. (2009), Neoliberal urbanism: Models, moments, mutations, **SIAS Review**, Cilt XXIX, (no.1), ss: 49-66.

- Peck, J., Tickell A. (1994), “Searching for a new institutional fix: The after-Fordist crisis and global-local disorder”, A. Amin (ed), **Post-Fordism: A Reader** in, pp:280– 315). Oxford: Blackwell.
- Peck, J. ve Tickell, A. (2013), Neoliberalizing Space, **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume 37, Issue 3, ss: 1091–1099.
- Peck, J., Theodore, N., Brenner, N. (2013), Neoliberal Urbanism Redux?, **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume 37(3), ss: 1091–1099.
- Penbecioğlu, M. (2011), Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye’deki Son 10 Yılı: Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler, **Birikim**, Sayı: 270, ss: 62-73.
- Penbecioğlu, M. (2012), *The Political Construction Of Urban Development Projects: The Case Of Izmir*, A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, Urban Policy Planning And Local Governments, The Degree Of Doctor Of Philosophy, Ankara.
- Penbecioğlu, M. (2013), Büyük Ölçekli Kentsel Projeler, Mekânın Üretimi ve Neo-Liberal Hegemonya: İzmir Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, **Megaron** 2013;8(2), ss:97-114.
- Perouse, J. F., Daniş, A. D. (2005), Zenginliğin Mekânda Yeni Yansımaları: İstanbul’da Güvenlikli Siteler, **Toplum ve Bilim**, sayı: 104, 92-123.
- Punch, K. (2005), **Sosyal Araştırmalara Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ritzer, G. (2011), “Neo-liberalizm Kökenleri, İlkeleri, Eleştirileri ve Neo-Marksist Alternatifleri”, içinde **Küresel Dünya**, Melih Pekdemir (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss: 130-157.
- Rutli, E. E. (2014), “Sosyal Bilimlerde Pozitivizm Tartışması: Adorno ve Popper”, “Temaşa”, **Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Sayı:1, Cilt:1, No:1, ss:133-159.

- Saad-Filho, A. (2007), “Latin Amerika’da Neoliberalizmin Ekonomi Politikası”, **Neoliberalizm Muhafif Bir Seçki** içinde, Haz. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, ss: 361-373, İstanbul: Yordam Kitap.
- Sabancılar-Eren, S., Özden, Y. (2014), Temsili Demokrasinin Krizi ve Bir İleri Demokrasi Talebi Olarak Gezi Parkı Eylemleri, **Birey ve Toplum**, Cilt 4, Sayı 7, ss:161-196.
- Saraçoğlu, C. ve Demirtaş-Milz, N. (2014). Disasters as an ideological strategy for governing neoliberal urban transformation in Turkey: insights from Izmir/Kadifekale, **Disasters**, Volume 38 Issue 1, ss: 178-201.
- Savaşkan, O. (2013), “Neoliberalleşme, Kentsel Altyapı Yatırımları ve Sermaye birikim Süreçlerinin Yeni Dinamikleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği”, **Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu Kitabı** içinde, ss: 51-66, 28-30 Kasım 2013, Mersin Üniversitesi: Mersin.
- Sivri, M. (2013), Eskişehir'in Kültür ve Edebiyat Elçileri: Şairler ve Eskişehir, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kasım, 14, ss: 73–102.
- Smith, N., Williams, P. (2015), Ortodoks Yaklaşımın Alternatifler: Tartışmaya Davet, **Kentin Mutenalaştırılması** içinde, Der. Neil Smith ve Peter Williams, Çev. Melike Uzun, ss:11-26, İstanbul: Yordam Kitap.
- Soyer, Ş. (2005), “Regülasyon ve Deregülasyon Politikası”, <http://sulesoyer.com/regulasyon-ve-deregulasyon-politikasi-866>, Erişim: 12.03.2018.
- Soytemel, E. ve Şen, B. (2014). **Networked Gentrification: Place-Making Strategies and Social Networks of Middle Class Gentrifiers in İstanbul**, içinde *Whose City Is That? Culture, Design, Spectacle and Capital in İstanbul*, Edt. Dilek

- Özhan Koçak ve Orhan Kemal Koçak, Cambridge Scholars Publishing, ss: 67-92.
- Sözen, E. (2017), **Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite**, İstanbul: Profil Kitap.
- Sternberg, C. A. (2012). *The Dynamics Of Contingency: Neoliberal Redevelopment Governance In Chicago And Buenos Aires*, Thesis of Doctoral, Department of Geography, University of Illinois at Urbana, Champaign, USA.
- Swyngedouw, E. (1992), “The Mammon Quest: “Glocalisation,” Interspatial Competition And The Monetary Order: The Construction Of New Scales”, M. Dunford and G. Kafkalas (eds), **Cities and Regions in the New Europe** in, ss: 39-62, London: Belhaven Press.
- Şahin, S. Z. (2013), “Türkiye’de Neoliberal Mekânsal Kurgunun Siyasal Yapıtaşları: Yeniden Ölçekleme, Parçalanın Yasama ve Kentlerin Patronu”, **Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu Kitabı** içinde, ss: 39-50, 28-30 Kasım 2013, Mersin Üniversitesi: Mersin.
- Şahin, T. (2011), Konya Sanayisinin Dünü, Bugünü ve Geleceği, 1. Konya Kent Sempozyumu, 26-27 Kasım 2011.
- Şanlıoğlu, Ö., Özcan, E. Ö. (2017), “Türkiye’de Uygulanan Turizm Teşvik Politikaları ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, ss:97-118.
- Şen, B. (2005), Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma** içinde, Haz. Hatice Kurtuluş, ss:127-160.
- Şengül, T. (1999), “Yerel Yönetim Kuramları: Yönetimden Yönetişime”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 8(3), ss:3-19.

- Şengül, T. (2000), “Radikal Kent Kuramları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme: Alternatif Bir Yaklaşım Doğru”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 33, Sayı 1 (Mart), ss:27-58.
- Şengül, T. (2001), “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı”, **Praksis**, Sayı 2, ss:9-31.
- Şengül, T. (2009), **Kentsel Çelişki ve Siyaset Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Etkisi**, 2. Baskı, Ankara: İmge.
- Taşçı, C. N. (2009), **Yılmaz Büyükerşen Zamanı Durduran Saat**, İstanbul: Doğan Kitap.
- Tekeli, İ. (1988), “Kentleşmeye Kapital Birikim Süreçleri Açısından Bakmanın Sağladığı Açıklama Olanakları”, **Defter**, Sayı:5, ss:130-132.
- Tekeli, İ. (1992), Yeni (1977) Belediye Seçimlerine Giderken”, **Belediyecilik Yazıları (1976-1991)** içinde, ss: 86-91, İstanbul: IULA.
- Tekeli, İ. (1996). Yönetim Kavramı Yanısıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine, **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, 3, ss: 45-54.
- Tekeli, İ. (2008), **Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2013), “Türkiye’de Demokrasi Krizi ve Neoliberalizm”, **Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu** Kitabı içinde, ss: 9-22, 28-30 Kasım 2013, Mersin Üniversitesi: Mersin.
- Tekeli, İ., Gülöksüz, Y., Okyay, T. (1976), **Gecekondulu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- TEPAV (2015), “Anadolu Kaplanlarının Yükselişi Türkiye Şehirleşme İncelemesi Raporu”, Rapor No: 87180-TR, Sosyal Kentsel Kırsal Kalkınma ve Afet Yönetimi Küresel Uygulama Grubu, Dünya Bankası, ss:155.
- Theodore, N., Peck, J., N. Brenner, (2012:22), “Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği”, Çev. Şerife Geniş, **İdealkent Dergisi**, s. 7, ss. 21-37.

- Thomas, P. D. (2010), **Gramsci Çağı Felsefe Hegemonya Marksizm**, Çev. İlker Akçay ve Ekrem Ekici, Ankara: Dipnot.
- Tok, E. ve Oğuz, M. (2013). Manifestations of Neoliberal Urbanisation: The Case of Sulukule/Istanbul, **Planlama**, 2013;23(2), ss: 57-66.
- Tuncel, M. (2002), Bugünkü Eskişehir, İslam Ansiklopedisi, ss: 401-402.
- Tuncel, M. (2002), Bugünkü Konya, İslam Ansiklopedisi, ss:187-189.
- Tuncer, T. ve İslam, T. (2017), “Yeni Bir Soylulaştırma Formu Olarak Öğrencileştirme (Studentification): Bosna-Hersek Mahallesi’nde (Konya) Değişen Mahalle İçi Dinamikler”, **Planlama**, 27(3), ss:303-313.
- Tunçdilek, N. (1957). Eskişehir ve Şehrin Tekamülü Eskişehir’in Tarihçesine Toplu Bir Bakış, **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı 8, ss: 35-47.
- Türk, D. (2013), Eleştirel Gerçekçilik Üzerine, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 67, No 3, ss:189-217.
- Türkün, A. (2014), **Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul’da Kentsel Dönüşüm**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkün, A., Kurtuluş, H. (2005), “Giriş”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma** içinde, Haz. Hatice Kurtuluş, ss: 9-24.
- Ulu, A. (2002), “Eskişehir Kentinin Kentleşme Sürecinde Yeniden Yapılanması”, **Anadolu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi**.
- Ulu, A. (2003). Eskişehir Kentinin Cumhuriyet Öncesi Yeniden Mekânsal Gelişimi, **Kebikeç/15**.
- Urry, J. (2015), **Mekânları Tüketmek**, 2. Baskı, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Uzun, N. (2006), “Ankara’da Konut Alanlarının Dönüşümü: Kentsel Dönüşüm Projeleri”, (Ed. Tansı Şenyapılı), **Cumhuriyet’in Ankara’sı** içinde, ss: 198-215, Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Weber, M. (2013), **Protestan İş Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Birinci Baskı, İstanbul: Oda Yayınları.
- Wilson, J. Q, Kelling, G. L. (1982), Broken Windows, **Atlantic Monthly**, 249 (3), 29-38.
- Wodak, R., Fairclough, N. (1997), Critical Discourse Analysis, (ed.) T. A. Van Dijk, **Discourse as Social Interaction** in, ss:258-284, Londra: Sage.
- Wodak, R., Meyer, M. (2002), **Methods of Critical Discourse Analysis**, Londra: Sage.
- Yakut, K. (2015), **Modern Eskişehir’in Doğuşu (1923-1938)**, Eskişehir: Kebikeç Yayınları.
- Yalvaç, F. (2010), Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 6, Sayı, ss:3-32.
- Yenice, M. S. (2005), Kentsel Planlama Sürecinde Konya Kent Formunun Gelişimi Üzerine Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, ss:113.
- Yenice, M. S. (2012). Konya Kentinin Planlama Tarihi ve Mekânsal Gelişimi, **Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 28(4), ss: 343-350.
- Yeşilbağ, M. (2016), Hegemonyanın Harcı: AKP Döneminde İnşaata Dayalı Birikim Rejimi, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 71 (2), ss: 599-626.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 9. Baskı, Ankara: Seçkin.
- Yıldız-Altın, K. (2017), Eğlence Endüstrisi Bağlamında Kültürün Tektürleşmesi: Folklorun Tema Parklarda Kullanımı, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:51, ss:621-628.

Yıldız, G. S. (2013), Orta Ölçekli Kentlerde Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Eskişehir Örneği, MSGÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ss:258.

Yılmaz, E. (2016), “Konut Sorunu Ve Toplu Konut Üretiminde TOKİ’nin ve Belediyelerin Rolü”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Vol/Cilt:3, No/Sayı:7, ss:31-51.

Yılmaz, T. (2011), “Laissez Faire: Bırakınız Yapsınlar”, İstanbul BİA Haber Merkezi, 1 Nisan 2011, Erişim tarihi: 15.03.2018, erişim adresi: <https://m.bianet.org/bianet/bianet/129036-laissez-faire-birakiniz-yapsinlar>.

Gazete ve internet kaynakları

Hangi şehirde kaç AVM var?, (14 Nisan 2016), Sabah, erişim tarihi: 21 Mayıs 2018, <https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/hangi-sehirde-kac-avm-var>

Türkiye'deki AVM sayısı açıklandı (14 Mart 2018), Sol Gazetesi, erişim tarihi: 21 Mayıs 2018, <http://haber.sol.org.tr/toplum/turkiyedeki-avm-sayisi-aciklandi-231561>

Stadyum Park Olacak, (16 Mart 2018), Sabah, erişim tarihi: 21 Mayıs 2018, <https://www.sabah.com.tr/konya-bolge/2018/03/16/eski-stadyum-park-olacak>

Hayaller Millet Bahçesi Gerçekler ANKAPARK, Deniz Zeyrek, (16 Haziran 2018), Hürriyet, Erişim tarihi 18 Haziran 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/deniz-zeyrek/hayaller-millet-bahcesi-gercek-ankapark-40868679>

EKLER

Ek 1: Görüşme Formları

1) Büyükşehir Belediye Yönetimine Yönelik Görüşme Soruları

1)Uzun süredir kentin yönetimindediniz bugüne kadar sayısız projeye imza attınız. Geçen zaman içerisinde geriye baktığınızda hangi mekânsal (parklar, AVM'ler, ulaşım konut vb.) projeler sizin için önemliydi. Bu projelere niçin bu kadar önem veriyorsunuz?

2)Siz başkan olarak kente ilişkin bu tür mekân üretim projelerinde nasıl bir yönetim anlayışı sergiliyorsunuz? Bir mekânsal projenin karar aşamasında, üretim aşamasında ve sonrasında nasıl bir rol oynuyorsunuz? Kendinizi bir kentsel projede nasıl konumlandırırsınız?

3)Bir projenin değişik aşamalarında sizin dışınızda hangi aktörler rol oynuyor? Onlar bu projelerde ne tür roller oynuyor? [Büyükşehir, ilçe belediye birimleri, ESO ve ETO, Emlakçılar Odası, Kent Plancıları Odası, BEBKA, kent konseyi, yerel halk, siyasi partiler, medya]

4)Bu tür mekânsal projelerde merkezi hükümetin ya da onun yereldeki temsilcileri (Valilik ve siyasi partiler) ne kadar etkili oluyor? Bu etkileri bize tanımlar mısınız?

5)Göreviniz gereği yurt içinde ve dışında pek çok kenti ziyaret ediyorsunuz. Bu deneyimleriniz ışığında kentsel mekân üretimine ilişkin projeler açısından ziyaret ettiğiniz kentlerin uygulamalarını örnek aldıklarınız var mı? Varsa bunlar ne tür projelerdir?

6)Türkiye'deki başka kentlerle kıyasladığınızda kentinizde uyguladığınız mekân üretim projelerini artı ya da eksileriyle nasıl değerlendiriyorsunuz? Eskişehir, Kayseri, Mersin gibi sizin kentiniz ölçeğindeki kentler hakkında neler düşünüyorsunuz?

7)İyi ve kendine özgü bir belediye başkanı olduğunuza şüphe yok, ama yine de geçmişte ya da günümüzde örnek aldığınız belediye başkanları var mı? Varsa onlar sizin için neden önemliler?

8)Bildiğiniz gibi küreselleşen dünyada neoliberal düşünce biçimi özellikle kentsel mekân üretimi üzerinde güçlü bir etki sergiliyor. Bu etkilere karşı belediye uygulamalarında kendi politik duruşunuzu koruyabiliyor musunuz? Bu bağlamda hangi konularda zorlanıyorsunuz? Bu neoliberal dinamikler size hangi konularda yardımcı oluyor ya da zorluk çıkarıyor? Açıklar mısınız?

- 9)Ürettiğiniz kentsel mekâna ilişkin projeler, kent sakinleri ve iş dünyası, STK'lar ve benzeri gruplar tarafından nasıl karşılanmaktadır? Ne tür geri bildirimler almaktasınız?
- 10)Bu bağlamda hayata geçirilen projelerin bir bütün olarak kenti nereye taşıdığını düşünüyorsunuz?
- 11)Yapılan projeler sayesinde kent sakinlerinin gündelik yaşantısında nelerin değiştiğini gözlemliyorsunuz? Mekânsal değişim, toplumsal bir değişime yol açmakta mıdır? Neler söylersiniz?
- 12)Son olarak şunu sormak istiyorum. Üç dönemdir kent sizin emanetinizde nefes alıyor. Bu süre zarfında ne yapmak istediniz? İstediklerinizi yapabildiniz mi? Neler söyleyebilirsiniz?

2) Merkez İlçe Belediye Yönetimine Yönelik Görüşme Soruları

- 1)Uzun süredir aynı yerel yönetim tarafından yönetilmektesiniz. Büyükşehir Belediyesi bugüne kadar sayısız projeye imza attı. Geçen zaman içerisinde geriye baktığınızda hangi mekânsal (parklar, AVM'ler, ulaşım konut vb.) projeler sizce önemliydi? Bu projeler sizce neden önemli? Uygulamaları başarı ya da başarısızlık açısından nasıl değerlendirirsiniz?
- 2)Bugüne kadar kentinizde uygulanan mekân üretim projelerinin belediye başkanının politik pozisyonuna uygunluğu açısından da değerlendirebilir misiniz?
- 3)Büyük şehrin mekân üretme projelerinde motivasyonlarının neler olduğunu düşünüyorsunuz? Örnekler verebilir misiniz?
- 4)Sizce büyükşehir belediyesi, mekân üretim projelerinde nasıl bir yönetim anlayışı sergiliyor? Bir mekânsal projenin karar aşamasında, üretim aşamasında ve sonrasında nasıl bir yol izliyor? Merkez ilçe belediyesi olarak bu projelerin neresinde yer alıyorsunuz? Sizce olması gereken yerde misiniz? Neler söyleyebilirsiniz.
- 5)Konya/Eskişehir kentinde bir mekân üretim projesinin değişik aşamalarında hangi aktörlerin etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Bu aktörler, projelerde ne tür roller oynuyor? (Sermaye sahipleri, yerel siyasetçiler, medya ne kadar etkili olmaktadır?)
- 6)Kentsel mekânın üretimine yönelik projelerin sivil topluma ve kamu kurumlarına nasıl kabul ettirildiğini (meşrulaştırdığını) düşünüyorsunuz?
- 7)Merkezi hükümet ile yerel yönetim arasındaki güç (dengeleri-ilişkilerinin) kentsel mekân üretim sürecine nasıl yansıdığını düşünüyorsunuz?
- 8)Üretilen kentsel projelere yönelik olarak düşüncelerinizde zaman içerisinde değişiklikler oldu mu? Yaklaşımınız hangi etmenlerin etkisiyle değişti?

- 9) Bir yerel yönetici gözüyle hayata geçirilen kentsel mekâna ilişkin projelerin bir bütün olarak kenti nereye taşıdığını düşünüyorsunuz?
- 10) Aynı zamanda bu kentin bir sakini olarak yapılan projelerin kent sakinlerinin gündelik yaşantısında neler değiştirdiğini gözlemliyorsunuz?
- 11) Bir yönetici gözüyle mekânsal değişimin, toplumsal bir değişime yol açtığını düşünüyor musunuz? Örnekler verebilir misiniz?
- 12) Son olarak şunu sormak istiyorum. Üç/Dört dönemdir kent aynı yöneticiye emanet edilmiş durumda, bu süre zarfında hayata geçirilen mekânsal projelerin bir bütünlüğü, mantığı olduğunu düşünüyor musunuz? Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

3)Yönetim Dışı Aktörlere Yönelik Görüşme Soruları

- 1) Uzun süredir aynı yerel yönetim tarafından yönetilmektesiniz. Belediyeler bu güne kadar sayısız projeye imza attı. Geçen zaman içerisinde geriye baktığınızda hangi mekânsal (parklar, AVM'ler, ulaşım konut vb.) projeler sizce önemliydi? Bu projeler sizce neden önemli? Uygulamaları başarı ya da başarısızlık açısından nasıl değerlendirirsiniz?
- 2) Bugüne kadar kentinizde uygulanan mekân üretim projelerinin belediye başkanlarının politik pozisyonuna uygunluğu açısından da değerlendirebilir misiniz?
- 3) Konya/Eskişehir kentinde yerel yönetimlerin mekân üretme projelerinde motivasyonlarının neler olduğunu düşünüyorsunuz? Örnekler verebilir misiniz?
- 4) Sizce büyükşehir belediyesi ve diğer merkez ilçe belediyelerinde mekân üretim projelerinde nasıl bir yönetim anlayışı sergiliyor? Bir mekânsal projenin karar aşamasında, üretim aşamasında ve sonrasında nasıl bir yol izliyor? Kent Plancıları (iş dünyası, yerel halk, vs) olarak bu projelerin neresinde yer alıyorsunuz? Sizce olması gereken yerde misiniz? Neler söyleyebilirsiniz.
- 5) Konya/Eskişehir kentinde bir mekân üretim projesinin değişik aşamalarında hangi aktörlerin etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Bu aktörler, projelerde ne tür roller oynuyor? (Sermaye sahipleri, yerel siyasetçiler, medya ne kadar etkili olmaktadır?)
- 6) Büyükşehir Belediyesi'nin ve diğer merkez ilçe belediyelerinin kentsel mekânın üretimine yönelik projelerini nasıl sivil topluma ve kamu kurumlarına kabul ettirdiği (meşrulaştırdığını) düşünüyorsunuz?
- 7) Merkezi hükümet ile yerel yönetim arasındaki güç (dengeleri-ilişkilerinin) kentsel mekân üretim sürecine nasıl yansıdığını düşünüyorsunuz?
- 8) Üretilen kentsel projelere yönelik olarak düşüncelerinizde zaman içerisinde değişiklikler oldu mu? Yaklaşımınız hangi etmenlerin etkisiyle değişti?

9) Bir kent plancısı (iş dünyasından biri, bu kentin bir sakini) gözüyle hayata geçirilen kentsel mekâna ilişkin projelerin bir bütün olarak kenti nereye taşıdığını düşünüyorsunuz?

10) Aynı zamanda bu kentin bir sakini olarak yapılan projelerin kent sakinlerinin gündelik yaşantısında neler değiştirdiğini gözlemliyorsunuz?

11) Bir uzman gözüyle mekânsal değişimin, toplumsal bir değişime yol açtığını düşünüyor musunuz?

12) Son olarak şunu sormak istiyorum. (Büyükşehir bazında) üç/dört dönemdir kent aynı yöneticiye emanet edilmiş durumda, bu süre zarfında hayata geçirilen mekânsal projelerin bir bütünlüğü, mantığı olduğunu düşünüyor musunuz? / Kentinizde üretilen mekân projeleri ile neoliberal kentleşme arasında nasıl bir ilişki kuruyorsunuz? Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

4) Kent Sakinlerine Yönelik Görüşme Soruları

1) Uzun süredir aynı yerel yönetim tarafından yönetiliyorsunuz. Belediyenin ürettiği projelerden haberdar mısınız? Bunlar arasında hangi projeler (konut, ulaşım, parklar vs.) sizin için önemli? Bu projelere niçin bu kadar önem veriyorsunuz?

2) Bu projeler günlük hayatınızda ne tür değişiklikler yarattı? Bu projelerle üretilen mekânları ne sıklıkta ve hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?

3) Büyükşehir Belediyesi ve diğer merkez ilçe belediyelerinin projelerini başarı/başarısızlık açısından değerlendirir misiniz? Başarısız bulduklarınızın yerine ne tür projeler yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz?

4) Büyükşehir Belediyesi'nin ve diğer merkez ilçe belediyelerinin ürettiği mekânları kendi siyasi çizgisine uygun buluyor musunuz?

5) Sizce yerel yönetimler bu tür projeleri neden yapıyor? Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

6) Yerel halk olarak siz bu sürecin neresinde yer alıyorsunuz? Projeler üretilirken Büyükşehir belediyesi size danışıyor mu? Halkın katılımına yönelik ne tür uygulamalar gerçekleştiriyor? Sizce nereye hangi projenin yapılacağına nasıl ve kimler karar veriyor?

7) Başlangıçta kötü bulup da sonra zamanla beğendiğiniz (ya da tam tersi) projeler oldu mu? Fikrinizi olumlu ya da olumsuz yönde değiştiren şey neydi?

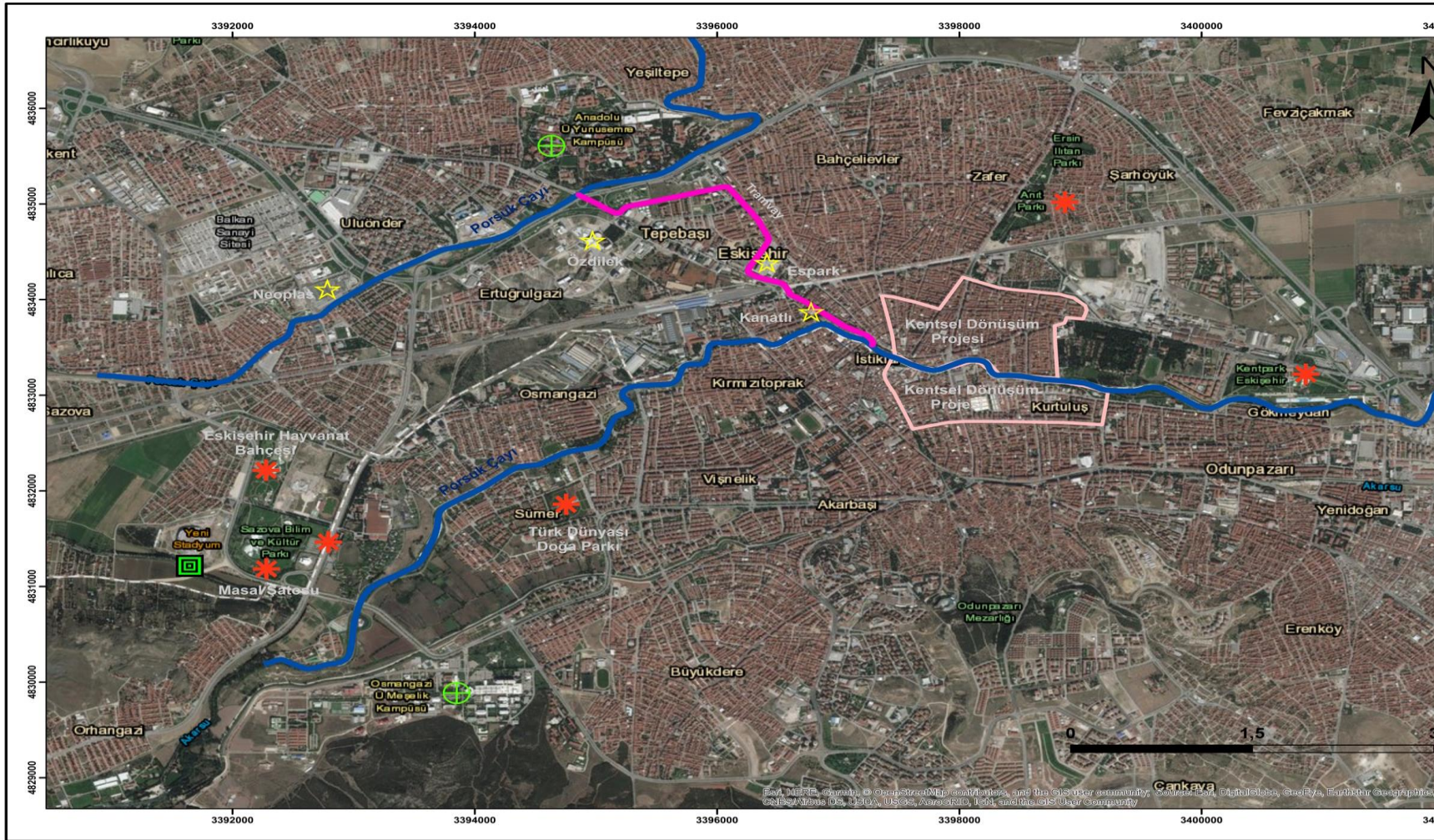
8) Büyükşehir Belediyesi'nin ürettiği projelerin kentinizi ve kentte yaşayanları değiştirdiğini düşünüyor musunuz? Bunlar ne tür değişiklikler anlatabilir misiniz?

9)Üretilen belediye projeleri sizde memnuniyet ya da memnuniyetsizlik yaratıyor mu? (Büyükşehir bazında) Üç/dört dönemdir aynı yönetimin iş başında olmasını neye bağlıyorsunuz? Halkın bu tercihinin nedenleri neler olabilir?

10)Son olarak sizin için ideal bir belediye başkanı ve belediye yönetimi nasıl olmalıdır? Mevcut başkanınız ya da Türkiye'deki eski/yeni başka bir belediye başkanı ve belediye yönetimi sizin ideal tanımlamanıza uyuyor mu? Nedenleriyle açıklar mısınız?

11)Konya/Eskişehir'i birkaç sözcükle tanımlamanızı istesek bu sözcükler neler olurdu?

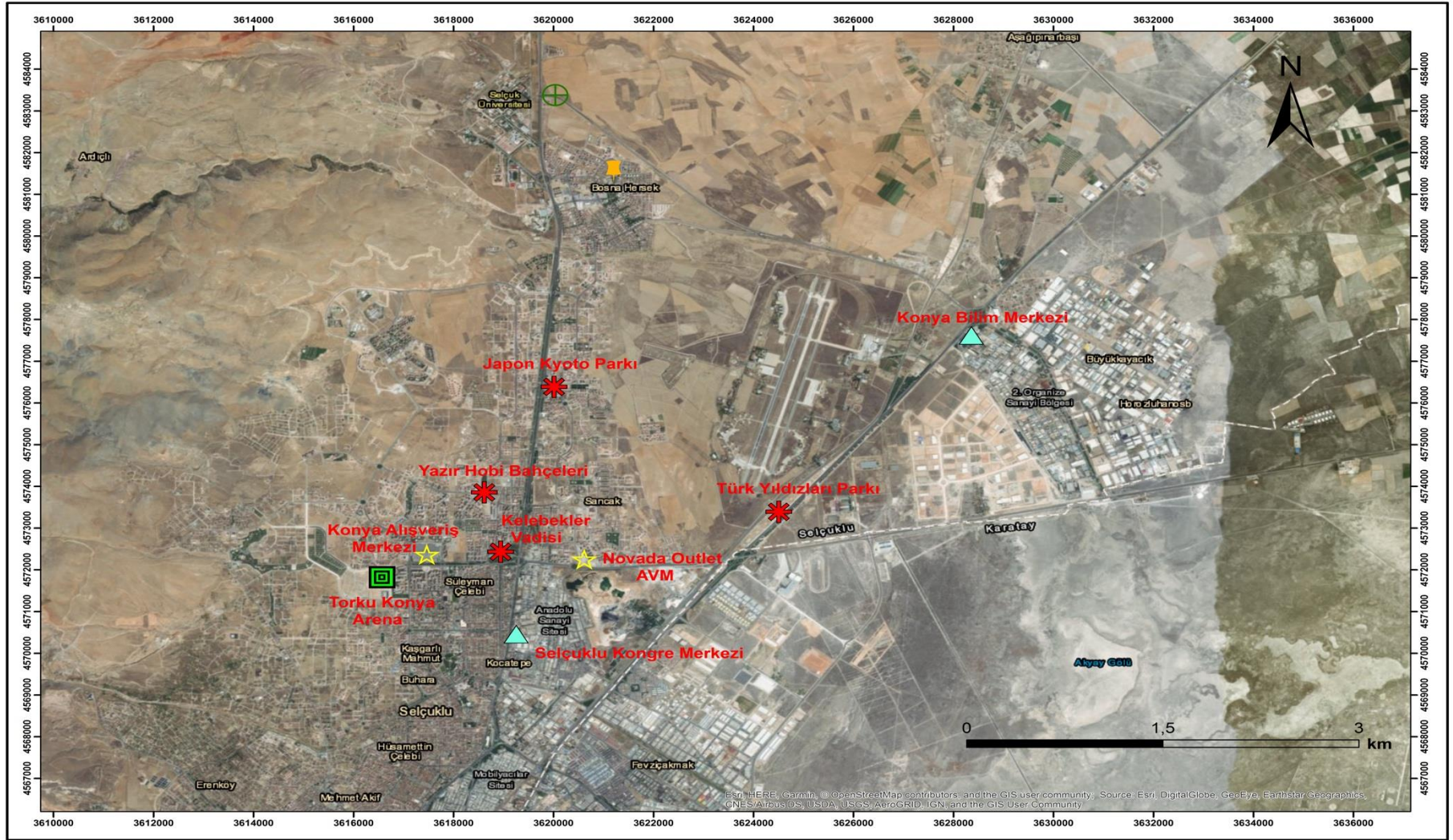

Ek 2: Eskişehir kent merkezinde üretilen projeler

Ek 3: Konya kent merkezinde üretilen projeler (1)

Ek 4: Konya kent merkezinde üretilen projeler (2)

ÖZET

Turut, Hatice, Türkiye’de Orta Ölçekli İki Kentin Neoliberal Kentleşme Deneyimi: Eskişehir ve Konya Örnekleri, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. E. Murat Özgür, 306 s.

Neoliberalizm, 1970’li yılların sonuna doğru kitlesel üretimde karlılığın düşmesi ve Keynesçi ekonominin krize girmesine karşılık stratejik bir tepki olarak geliştirilmiştir. Bu tepkinin ilkeleri dikkate alındığında, bunların, devletin her türlü müdahaleden uzak durarak, piyasanın serbestliğini sağlaması ve böylece sermaye sahiplerinden alınan vergi payının düşürülmesi, kamu hizmet ve mallarının özelleştirilmesi yoluyla ulaşım, sağlık, eğitim vb. alanları sermayeye açması ve bu yolla sosyal yardım programlarının daraltılması ve kamu arazilerinin özel sermayenin hizmetine sunulması vb. pek çok alanda yeniden düzenlemeyi zorunlu kıldığı görülmüştür. Bununla birlikte yeni birikimin iktisadi olarak yönlendirileceği en etkin yatırım alanlarının kent olacağı düşünülmüş ve kentler sürecin içselleştirilmesindeki en etkin araçlar olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmanın temel problemi, biri sosyal demokrat diğeri muhafazakâr liberal ideoloji tarafından yönetilen iki orta ölçekli kentte mekân üretim sürecinin aynı noktada sonuçlanması meselesidir. Nitekim Türkiye’de kentler kalkınmanın kalbi olarak görülmekte ve kentsel mekân sermaye tarafından kontrolsüz bir biçimde tüketilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın önemi farklı politik ideolojiye sahip iki kentte aktörlerin söylemleri üzerinden kentsel mekânı dönüştürerek benzer bir kent temsili yaratılması çelişkisini açığa çıkarmak ve politik düzene eleştiri getirmektir. Çalışmanın; söylem analizi üzerinden farklı sosyo-kültürel ideolojiye sahip iki kenti karşılaştırmalı olarak analiz etmesi, sonuçları itibariyle yerel idari kararlar ve politika yapıcılar için çözüm önerileri sunması ve kentsel mekân ile politikayı bir arada ele alması bakımından kentleşme yazınına katkı sağlaması beklenmektedir.

ABSTRACT

Turut, Hatice, Neoliberal Urbanization Experience of Two Medium Sized Cities of Turkey: Cases of Eskişehir and Konya, PhD. Thesis, Advisor: Professor Doctor E. Murat Özgür, 306 p.

Neoliberalism was developed as a strategic reaction to the fall in profitability in mass production and to the fact that the Keynesian economy went through a crisis towards the late 1970s. When the principles of this reaction are taken into consideration, it is seen that they made reorganization inevitable in many fields such as the state's providing of the freedom of the market by staying away from any intervention and therefore the reduction of the share of the tax collected from capital owners, its opening of such fields as transportation, health, and education for the capital through the privatization of public services and goods and so the shrinking of social benefit programs, and putting public lands at the service of the private capital. Moreover, it was thought that cities would be the most effective investment areas to which the new accumulation would be directed economically and cities were regarded as the most effective instruments in the internalization of the process. The fundamental problem of this study is the issue that the process of production of space concluded at the same point in two medium-sized cities, with one governed by a social democratic ideology but the other one governed by a conservative liberal ideology. Likewise, cities are considered the heart of development in Turkey and the urban space is consumed in an uncontrolled fashion by the capital. In this context, the importance of the study is to reveal the contradiction of the creation of a similar city representation by transforming the urban space via the discourses of the actors in two cities with different political ideologies and to criticize the political order. The study is also expected to comparatively analyze the two cities with different sociocultural ideologies via discourse analysis, to propose solutions for local

administrative decisions and policy-makers in terms of its results, and to contribute to the literature on urbanization in terms of its addressing of the urban space and politics together.

ÖZGEÇMİŞ

İLETİŞİM BİLGİLERİ
Hatice TURUT E-mail: haticeturut@gmail.com, haticeturut@sakarya.edu.tr Adres: Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sakarya
EĞİTİM BİLGİLERİ
Doktora (2012-2018) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya (Beşerî ve İktisadi Coğrafya) Anabilim Dalı. Yüksek Lisans (2010-2012) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya (Beşerî Coğrafya) Anabilim Dalı. Lisans (2006-2010) Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü.
DOKTORA TEZİ
Türkiye’de Orta Ölçekli İki Kentin Neoliberal Kentleşme Deneyimi: Eskişehir ve Konya Örnekleri, (2010): (Danışman: Prof. Dr. E. Murat ÖZGÜR)
MESLEKİ VE AKADEMİK DENEYİM
Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sakarya (Ağustos 2011-Şubat 2013). Araştırma Görevlisi (35.md), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara. (Şubat 2013-Aralık 2016). Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sakarya. (Aralık 2016-Devam Ediyor).
YAYINLAR
Ulusal Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler
Turut, H. , Özgür, E. M. “Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçişte Kentleri Yeniden Okumak”, <i>Ege Coğrafya Dergisi</i> , Cilt: 27, Sayı:1, Sayfa 1-19 (2018). Turut, H. , Özgür, E. M. “Bir Kente Göçün Hikayesi: Süreçler, Bütünleşme ve Aidiyet”, <i>Coğrafi Bilimler Dergisi</i> , Cilt:16, Sayı:1, Sayfa 153-180 (2018). Karadağ, A., Turut, H. “Üniversite Öğrencilerinin Kentsel Çevre Algısı Üzerine Bir Araştırma: İzmir Örneği”, <i>Coğrafi Bilimler Dergisi</i> , Cilt:11 Sayı:1, Sayfa 31-51 (2013).
Uluslararası hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler
Karakuzulu, Z., Turut, H. , F. Arıcı, "A socio-demographic approach to urban transformation: A case study of Kıpçılar Quarter, Sakarya", <i>International Association of Social Science Research-IASSR</i> , Vol. 2, pp. 76-84 (2014) Karadağ, A., Turut, H. , G. Mirioğlu, “İzmirliilerin İzmirli: Kentsel Çevre Algısı Üzerine Bir Alan Araştırması”, <i>Türkbilim Dergisi</i> , s. 10, ss. 19-40. ISSN 1309-4254 (2012).
Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Tam Metin Olarak Yayımlanan Bildiriler
Turut, H. , Karakuzulu, Z. (2012) “İstanbul-Esenler’de Sosyal ve Mekânsal Ayrışma Dinamikleri Üzerine Coğrafi Bir Değerlendirme”, <i>Atatürk Üniversitesi 1. Ulusal Coğrafya Sempozyumu</i> , Bildiriler Kitabı, ss: 245-257, Erzurum, 2012.
Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Özet olarak Yayımlanan Bildiriler
Şerefioğlu, C., Turut, H. , Altundal Öncü, M., Raja, N., C. Toprak, “The Different Dimensions of Migration”, “MIDETI Young Researcher Workshop: (Re-) Migrants in the German-Turkish Innovation Network”, Ankara University, Ankara, 2015. Yavan, N., Turut, H. , “Assessing the International Publication Performance of Turkish Geographers”, 21-25 April 2015, Association of American Geographers, Chicago, 2015. Turut, H. , Yavan, N., “Günümüz Kalkınma Anlayışının Kentsel Mekândaki Yansımaları: Neoliberal

Kentleşme Modeli”, *TUCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu*, 23-24 Ekim 2014, Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümü, Ankara, 2014.

Turut, H., Özgür, E. M. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Antalya Kentine Göç ve Sosyo-Mekânsal Aidiyet”, 2. *Uluslararası Türkiye Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi*, 4-6 Haziran 2014, Muğla.

Yüceşahin M.M., **Turut, H.** "Divergence or convergence? The role of improving education of the elderly in changing geographical patterns of aging in a globalizing world, 1980- 2010", *International Conference Health, Education and Retirement over the Prolonged Life Cycle*, 27 – 29 November 2013, Vienna/Austria (Poster Bildiri), 2013.

Karakuzulu, Z., **Turut, H.**, F. Arıcı, “Reflection Of Cultural Differences in Sakarya Space”, *XII Conference “European Culture”*, 24-26 October 2013, Universitat International de Catalunya, Barcelona/Spain.

Turut, H., A. Karadağ, “Küreselleşme Sürecinde Metropol Kentlerde Sosyal ve Mekânsal Ayırışmanın Bir Yansıması Olarak Güvenlikli Siteler: İzmir Örneği”, 3. *Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 10-13 Haziran 2013, Kemer/Antalya.

Turut, H. “A Geographical Assessment On Gated Community in Metropol Cities: Case of Istanbul–Kemerpark”, *Work on Urbanization: Change in the city of Istanbul during the globalization process and comparison between Istanbul and East European Cities*, 26 April-2 May 2012, Yıldız Technical University /Istanbul, Turkey.

Çeviri Eserler

Arild Holt-Jensen (2009), *Geography its history and concepts* (Bölüm çevirisi)

Adam Kuper, Jessica Kuper (2010), *The Social Science Encyclopedia* (Madde çevirisi)

Kitap Değerlendirmeleri

C., Kurtar, E., Bekaroğlu, C., Ayberk, F., Altuğ, T., Şahin, **H., Turut** (2017). Ulusların düşüşü: Güç, zenginlik ve yoksulluğun kökenleri. *Mülkiye Dergisi*, 41(2), 167-170

ÜYESİ OLUNAN BİLİMSEL KURULUŞLAR

American Association of Geographers (AAG)
The Regional Science Association International
European Regional Science Association
Bölge Bilimi Türk Milli Komitesi

BİLİMSEL TOPLANTILARDA GÖREV ALMA

2016, *Sempozyum Yürütme Kurulu Üyesi*, TUCAUM 2016 Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 13-14 Ekim, Ankara

2014, *Sempozyum Yürütme Kurulu Üyesi*, TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu, Ankara Üniversitesi DTCF Coğrafya Bölümü, 23-24 Ekim 2014, Ankara.